

06(47)у(05)
B-57

05 (АНУ)
1310

ВІСТІ АКАДЕМІЇ НАУК УРСР

3—4 — 7

ВИДАВНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК УРСР
КИЇВ—1939

ВІСТІ

А К А Д Е М І І Н А У К
У К Р А І Н С Ь К О Ї Р А Д Я Н С Ь К О Ї
С О Ц І А Л І С Т И Ч Н О Ї Р Е С П У Б Л І К И

3—4

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літописі українського друку“, „Картковому репертуарі“ та інших покажчиках Української книжкової палати.

ЗВІТНА ДОПОВІДЬ товариша СТАЛІНА ПРО РОБОТУ ЦК ВКП(б)

I.

МІЖНАРОДНЕ СТАНОВИЩЕ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ

Товариші! З часу XVII з'їзду партії пройшло п'ять років. Період, як бачите, не малий. За цей час світ встиг пережити значні зміни. Держави і країни, їх відносини між собою стали багато в чому зовсім іншими.

Які саме зміни сталися за цей період в міжнародній обстановці? Що саме змінилось в зовнішньому і внутрішньому становищі нашої країни?

Для капіталістичних країн цей період був періодом найсерйозніших потрясінь як в області економіки, так і в області політики. В області економічній ці роки були роками депресії, а потім, починаючи з другої половини 1937 року, — роками нового економічного кризису, роками нового занепаду промисловості в США, Англії, Франції, — отже, роками нових економічних ускладнень. В області політичній ці роки були роками серйозних політичних конфліктів і потрясінь. Уже другий рік іде нова імперіалістична війна, яка розігралась на величезній території від Шанхая до Гібралтара і захопила більше 500 мільонів населення. Насильствено перекроюється карта Європи, Африки, Азії. Потрясена в корені вся система післявоєнного так званого мирного режиму.

Для Радянського Союзу, навпаки, ці роки були роками його росту і процвітання, роками дальшого його економічного і культурного піднесення, роками дальшого росту його політичної і воєнної могутності, роками його боротьби за збереження миру в усьому світі.

Така є загальна картина.

Розглянемо конкретні дані про зміни в міжнародній обстановці.

1. НОВИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ КРИЗИС В КАПІТАЛІСТИЧНИХ КРАЇНАХ. ЗАГОСТРЕННЯ БОРОТЬБИ ЗА РИНКИ ЗБУТУ, ЗА ДЖЕРЕЛА СИРОВИНИ, ЗА НОВИЙ ПЕРЕДІЛ СВІТУ

Економічний кризис, який почався в капіталістичних країнах в другій половині 1929 року, продовжувався до кінця 1933 року. Після цього кризис перейшов в депресію, а потім почалось деяке поживлення промисловості, деяке її піднесення. Але це поживлення промисловості не перейшло в процвітання, як це буває звичайно в період поживлення. Навпаки, починаючи з другої половини 1937 року почався новий економічний кризис, який захопив насамперед США, а вслід за ними—Англію, Францію і ряд інших країн.

Таким чином, не встигнувши ще оправитись від ударів недавнього економічного кризису, капіталістичні країни опинились перед лицем нового економічного кризису.

Ця обставина природно привела до посилення безробіття. Число безробітних в капіталістичних країнах, яке упало було з 30 мільйонів чоловік в 1933 році до 14 мільйонів в 1937 році, тепер знов піднялось в результаті нового кризису до 18 мільйонів чоловік.

Характерна особливість нового кризису полягає в тому, що він багато в чому відрізняється від попереднього кризису, при чому відрізняється не в кращу сторону, а в гіршу.

Поперше, новий кризис почався не після процвітання промисловості, як це мало місце в 1929 році, а після депресії і деякого поживлення, яке, однак, не перейшло в процвітання. Це означає, що нинішній кризис буде більш тяжким і з ним буде трудніше боротися, ніж з попереднім кризисом.

Далі, нинішній кризис розігрався не в мирний час, а в період уже розпочатої другої імперіалістичної війни, коли Японія, воюючи уже другий рік з Китаєм, дезорганізує неосяжний китайський ринок і робить його майже недоступним для товарів інших країн, коли Італія і Німеччина уже перевели своє народне господарство на рейки воєнної економіки, втративши в цю справу свої запаси сировини і валюти, коли всі інші крупні капіталістичні держави починають перестроюватися на воєнний лад. Це означає, що у капіталізма ресурсів для нормального виходу з нинішнього кризису буде далеко менше, ніж в період попереднього кризису.

Нарешті, у відміну від попереднього кризису, нинішній кризис є не загальним, а захоплює, покищо, головним чином економічно міцні країни, які не перейшли ще на рейки воєнної економіки. Щодо країн агресивних, як от Японія, Німеччина і Італія, які уже перестроїли свою економіку на воєнний лад, то вони, посилено розвиваючи свою воєнну промисловість, не переживають ще стану кризису перепродукції, хоч і наближаються до нього. Це означає, що в той час як економічно

міцні, не агресивні країни почнуть вилізати з смуги кризи, агресивні країни, вичерпавши свої золоті і сировинні запаси в ході воєнної гарячки, повинні будуть вступити в смугу найжорстокішого кризи.

Це наочно ілюструється хоча б даними про наявність видимих золотих запасів в капіталістичних країнах.

ВИДИМИ ЗОЛОТІ ЗАПАСИ В КАПІТАЛІСТИЧНИХ КРАЇНАХ

(в млн. старих золотих доларів)

	Кінець 1936 р.	Вересень 1938 р.
Всього	12 980	14 301
США	6 649	8 126
Англія	2 029	2 396
Франція	1 769	1 435
Голландія	289	595
Бельгія	373	318
Швейцарія	387	407
Німеччина	16	17
Італія	123	124
Японія	273	97

З цієї таблиці видно, що золоті запаси Німеччини, Італії і Японії, разом взятих, становлять меншу суму, ніж запаси однієї лише Швейцарії.

Ось деякі цифрові дані, які ілюструють кризисне становище промисловості капіталістичних країн за останні п'ять років і рух промислового піднесення в СРСР.

ОБ'ЄМ ПРОМИСЛОВОЇ ПРОДУКЦІЇ В ПРОЦЕНТАХ ДО 1929 РОКУ

(1929 = 100)

	1934	1935	1936	1937	1938
США	66,4	75,6	88,1	92,2	72,0
Англія	98,8	105,8	115,9	123,7	112,0
Франція	71,0	67,4	79,3	82,8	70,0
Італія	80,0	93,8	87,5	99,6	96,0
Німеччина	79,8	94,0	106,3	117,2	125,0
Японія	128,7	141,8	151,1	170,8	165,0
СРСР	238,3	293,4	382,3	424,0	477,0

З цієї таблиці видно, що Радянський Союз є єдиною країною в світі, яка не знає кризисів і промисловість якої весь час іде вверх.

З цієї таблиці видно, далі, що в США, Англії і Франції уже почався і розвивається серйозний економічний кризис.

З цієї таблиці видно, далі, що в Італії і Японії, які раніше Німеччини перевели своє народне господарство на рейки воєнної економіки, уже почався в 1938 році період руху промисловості вниз.

З цієї таблиці видно, нарешті, що в Німеччині, яка пізніше Італії і Японії перестроїла свою економіку на воєнний лад, промисловість поки ще переживає стан деякого, правда, невеликого, але все ж руху вверх,—відповідно до того, як це мало місце до останнього часу в Японії і Італії.

Не може бути сумніву, що, коли не трапиться чогонебудь непередбаченого, промисловість Німеччини повинна буде стати на той же шлях руху вниз, на який вже стали Японія і Італія. Бо що значить перевести господарство країни на рейки воєнної економіки? Це значить дати промисловості однобокий, воєнний напрям, всемірно розширити виробництво необхідних для війни предметів, не зв'язане з споживанням населення, всемірно звузити виробництво і особливо випуск на ринок предметів споживання населення,—отже, скоротити споживання населення і поставити країну перед економічним кризисом.

Така є конкретна картина руху нового економічного кризису в капіталістичних країнах.

Зрозуміло, що такий несприятливий оборот господарських справ не міг не привести до загострення відносин між державами. Уже попередній кризис переплутав всі карти і привів до загострення боротьби за ринків збуту, за джерел сировини. Загарбання Японією Манчурії і Північного Китаю, загарбання Італією Абіссинії,—все це відобразило гостроту боротьби між державами. Новий економічний кризис повинен був привести і дійсно приводить до дальшого загострення імперіалістичної боротьби. Мова йде уже не про конкуренцію на ринках, не про торгову війну, не про демпінг. Ці засоби боротьби давно уже визнані недостатніми. Мова йде тепер про новий переділ світу, сфер впливу, колоній шляхом воєнних дій.

Японія стала виправдувати свої агресивні дії тим, що при укладенні договору 9-ти держав її обділили і не дали розширити свою територію за рахунок Китаю, тоді як Англія і Франція володіють величезними колоніями. Італія згадала, що її обділили при дільбі здобичі після першої імперіалістичної війни і що вона повинна компенсувати себе за рахунок сфер впливу Англії і Франції. Німеччина, яка серйозно потерпіла в результаті першої імперіалістичної війни і версальського миру, приєдналась до Японії й Італії і потребувала розширення своєї території в Європі, повернення колоній, віднятих у неї переможцями в першій імперіалістичній війні.

Так став складатися блок трьох агресивних держав.

На черзі стало питання про новий переділ світу з допомогою війни.

2. ЗАГОСТРЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПОЛІТИЧНОГО СТАНОВИЩА, КРАХ ПІСЛЯВОЄННОЇ СИСТЕМИ МИРНИХ ДОГОВОРІВ, ПОЧАТОК НОВОЇ ІМПЕРІАЛІСТИЧНОЇ ВІЙНИ.

Ось перелік найважливіших подій за звітний період, які поклали початок новій імперіалістичній війні. В 1935 році Італія напала на Абіссінію і захопила її. Літом 1936 року Німеччина і Італія організували воєнну інтервенцію в Іспанії, при чому Німеччина утвердилась на півночі Іспанії і в іспанському Марокко, а Італія — на півдні Іспанії і на Балеарських островах. В 1937 році Японія, після загарбання Манчжурії, вторглась в Північний і Центральний Китай, зайняла Пекін, Тяньцзін, Шанхай і стала витіснити із зони окупації своїх іноземних конкурентів. На початку 1938 року Німеччина захопила Австрію, а восени 1938 року — Судетську область Чехословаччини. В кінці 1938 року Японія захопила Кантон, а на початку 1939 р. — острів Хайнань.

Таким чином, війна, яка так непомітно підкралась до народів, втягнула в свою орбіту понад п'ятсот мільйонів населення, поширивши сферу свого діяння на величезну територію, від Тяньцзіна, Шанхая і Кантона через Абіссінію до Гібралтара.

Після першої імперіалістичної війни держави-переможці, головним чином Англія, Франція і США, створили новий режим відносин між країнами, післявоєнний режим миру. Головними основами цього режиму були на Далекому Сході — договір дев'яти держав, а в Європі — версальський і цілий ряд інших договорів. Ліга націй покликана була регулювати відносини між країнами в рамках цього режиму на основі єдиного фронту держав, на основі колективного захисту безпеки держав. Однак три агресивних держави і почата ними нова імперіалістична війна перекинули догори дном всю цю систему післявоєнного мирного режиму. Японія розірвала договір дев'яти держав, Німеччина і Італія — версальський договір. Щоб звільнити собі руки, всі ці три держави вийшли з Ліги націй.

Нова імперіалістична війна стала фактом.

В наш час не так то легко зірватися зразу з цепу і ринутися прямо в війну, не рахуючись з різного роду договорами, не рахуючись з громадською думкою. Буржуазним політикам відомо це досить добре. Відомо це також фашистським заправилам. Тому фашистські заправили, раніш ніж ринутися в війну, вирішили певним чином обробити громадську думку, тобто ввести її в оману, обманути її.

Воєнний блок Німеччини і Італії проти інтересів Англії і Франції в Європі? Помилуйте, який же це блок! „У нас“ нема ніякого воєнного блоку. „У нас“ всього-навсього безобидна „вісь Берлін — Рим“, тобто деяка геометрична формула відносно осі. (Сміх.)

Воєнний блок Німеччини, Італії і Японії проти інтересів США, Англії і Франції на Далекому Сході? Нічого подібного! „У нас“ нема

ніякого воєнного блоку. „У нас“ всього-навсього безобидний „трикутник Берлін—Рим—Токіо“, тобто маленьке захоплення геометрією. (Загальний сміх.)

Війна проти інтересів Англії, Франції, США? Пустяки! „Ми“ ведемо війну проти Комінтерну, а не проти цих держав. Якщо не вірите, читайте „антикомінтернівський пакт“, укладений між Італією, Німеччиною і Японією.

Так думали обробити громадську думку пани агресори, хоч не трудно було зрозуміти, що вся ця незграбна гра в маскіровку шита білими нитками, бо смішно шукати „вогнища“ Комінтерну в пустинях Монголії, в горах Абіссинії, в нетрях іспанського Марокко. (Сміх.)

Але війна невмолима. Її не можна скрити ніякими покрывами. Бо ніякими „осями“, „трикутниками“ і „антикомінтернівськими пактами“ неможливо скрити той факт, що Японія загарбала за цей час величезну територію Китаю, Італія — Абіссинію, Німеччина — Австрію і Судетську область, Німеччина і Італія разом — Іспанію, — все це всупереч інтересам неагресивних держав. Війна так і лишилась війною, воєнний блок агресорів — воєнним блоком, а агресори — агресорами.

Характерна риса нової імперіалістичної війни полягає в тому, що вона не стала ще загальною, світовою війною. Війну ведуть держави-агресори, всіляко ущемляючи інтереси неагресивних держав, насамперед Англії, Франції, США, а останні п'яяться назад і відступають, даючи агресорам уступку за уступкою.

Таким чином, на наших очах відбувається відкритий переділ світу і сфер впливу за рахунок інтересів неагресивних держав без будь-яких спроб відсічі і навіть при деякому потуранні з боку останніх.

Неймовірно, але факт.

Чим пояснити такий однобокий і дивний характер нової імперіалістичної війни?

Як могло статися, що неагресивні країни, які мають величезні можливості, так легко і без відсічі відмовились від своїх позицій і своїх зобов'язань в угоду агресорам?

Чи не пояснюється це слабкістю неагресивних держав? Звичайно, ні! Неагресивні, демократичні держави, взяті разом, безперечно сильніші фашистських держав і в економічному і в воєнному відношенні.

Чим же пояснити в такому разі систематичні уступки цих держав агресорам?

Це можна було б пояснити, наприклад, почуттям боязні перед революцією, яка може розігратися, якщо неагресивні держави вступлять у війну, і війна набере світового характеру. Буржуазні політики, звичайно, знають, що перша світова імперіалістична війна дала перемогу революції в одній з найбільших країн. Вони бояться, що друга світова імперіалістична війна може повести також до перемоги революції в одній або в кількох країнах.

Але це зараз не єдина і навіть не головна причина. Головна причина полягає у відмовленні більшості неагресивних країн і, насамперед, Англії і Франції від політики колективної безпеки, від політики колективної відсічі агресорам, в переході їх на позицію невтручання, на позицію „нейтралітету“.

Формальну політику невтручання можна було б охарактеризувати таким чином: „нехай кожна країна захищається від агресорів, як хоче і як може, наше діло сторона, ми будемо торгувати і з агресорами і з їх жертвами“. На ділі, однак, політика невтручання означає потурання агресії, розв'язування війни, — отже, перетворення її в світову війну. В політиці невтручання проступає стремління, бажання — не заважати агресорам творити своє чорне діло, не заважати, скажемо, Японії вплутатись у війну з Китаєм, а ще краще з Радянським Союзом, не заважати, скажемо, Німеччині ув'язнути в європейських справах, вплутатись у війну з Радянським Союзом, дати всім учасникам війни ув'язнути глибоко в твані війни, захочувати їх до цього нишком, дати їм ослабити і виснажити один одного, а потім, коли вони достатньо ослабнуть, — виступити на сцену з свіжими силами, виступити, звичайно, „в інтересах миру“, і продиктувати ослабленим учасникам війни свої умови.

І дешево і любо!

Взяти, наприклад, Японію. Характерно, що перед початком вторгнення Японії в Північний Китай всі впливові французькі і англійські газети громогласно кричали про слабкість Китаю, про його нездатність чинити опір, про те, що Японія з її армією могла б в два — три місяці покорити Китай. Потім європейсько-американські політики стали вижидати і спостерігати. А потім, коли Японія розгорнула військові дії, уступили їй Шанхай, серце іноземного капіталу в Китаї, уступили Кантон, вогнище монопольного англійського впливу в Південному Китаї, уступили Хайнань, дали оточити Гонконг. Чи не правда, все це дуже схоже на захоплення агресора: мовляв, влізай далі в війну, а там подивимось.

Або, наприклад, взяти Німеччину. Уступили їй Австрію, не зважаючи на наявність зобов'язання захищати її самостійність, уступили Судетську область, кинули напризволяще Чехословаччину, порушивши всі і всякі зобов'язання, а потім стали крикливо брехати в пресі про „слабкість російської армії“, про „розклад російської авіації“, про „безпорядки“ в Радянському Союзі, штовхаючи німців далі на схід, обіщаючи їм легку здобич і примовляючи: ви тільки почніть війну з більшовиками, а далі все піде добре. Треба визнати, що це теж дуже схоже на підштовхування, на захоплення агресора.

Характерним є шум, який підняла англо-французька і північно-американська преса з приводу Радянської України. Діячі цієї преси до хрипоті кричали, що німці йдуть на Радянську Україну, що вони мають тепер в руках так звану Карпатську Україну, яка налічує коло 700 тисяч населення, що німці не дали, як весною цього року приєднають

Радянську Україну, яка має більше 30 мільйонів населення, до так званої Карпатської України. Схоже на те, що цей підозрілий шум мав своєю метою підняти ярость Радянського Союзу проти Німеччини, отруїти атмосферу і спровокувати конфлікт з Німеччиною без видимих на те підстав.

Звичайно, цілком можливо, що в Німеччині є божевільні, які мріють приєднати слона, тобто Радянську Україну, до козявки, тобто до так званої Карпатської України. І коли дійсно є там такі сумасброди, можна не сумніватися, що в нашій країні знайдеться необхідна кількість смирительних сорочок для таких божевільних. (Вибух оплесків.) Але якщо відкинути геть божевільних і звернутися до нормальних людей, то хіба не ясно, що смішно і гупо говорити серйозно про приєднання Радянської України до так званої Карпатської України? Подумайте тільки. Прийшла козявка до слона і говорить йому, взявшись в боки: „Ех ти, братець ти мій, до чого мені тебе жалко... Живеш ти без поміщиків, без капіталістів, без національного гніту, без фашистських заправил, — яке ж це життя... Дивлюсь я на тебе і не можу не зауважити, — нема тобі порятунку, крім як приєднатися до мене... (Загальний сміх). Ну що ж, так і бути, дозволяю тобі приєднати свою невелику територію до моєї неосяжної території...“ (Загальний сміх і оплески.)

Ще більш характерно, що деякі політики і діячі преси Європи і США, втративши терпіння в чеканні „походу на Радянську Україну“, самі починають викривати дійсну підкладку політики невтручання. Вони прямо говорять і пишуть чорним по білому, що німці жорстоко їх розчарували“, бо, замість того, щоб рушити далі на схід, проти Радянського Союзу, вони, бачите, повернули на захід і вимагають собі колоній. Можна подумати, що німцям віддали райони Чехословаччини, як ціну за зобов'язання почати війну з Радянським Союзом, а німці відмовляються тепер платити по векселю, посилаючи їх кудись подаль.

Я далекий від того, щоб моралізувати з приводу політики невтручання, говорити про зраду, про запроданство і т. п. Наївно читати мораль людям, які не визнають людської моралі. Політика є політика, як говорять старі, промітні буржуазні дипломати. Необхідно, однак, зауважити, що велика і небезпечна політична гра, почата прихильниками політики невтручання, може скінчитись для них серйозним провалом.

Таке є дійсне лице пануючої нині політики невтручання.

Така є політична обстановка в капіталістичних країнах.

3. РАДЯНСЬКИЙ СОЮЗ І КАПІТАЛІСТИЧНІ КРАЇНИ

Війна створила нову обстановку у відносинах між країнами. Вона внесла в ці відносини атмосферу тривоги і невпевненості. Підірвавши основи післявоєнного мирного режиму і перекинувши елементарні поняття міжнародного права, війна поставила під питання цінність міжнарод-

них договорів і зобов'язань. Пацифізм і проекти роззброєння оказались похованими в гроб. Їх місце зайняла гарячка озброєння. Стали озброюватись всі, від малих до великих держав, в тому числі і насамперед держави, які проводять політику невтручання. Ніхто уже не вірить в єлейні промови про те, що мюнхенські уступки агресорам і мюнхенська угода поклали, нібито, початок новій ері „умиротворення“. Не вірять в них також самі учасники мюнхенської угоди, Англія і Франція, які не менше інших почали посилювати своє озброєння.

Зрозуміло, що СРСР не міг пройти мимо цих грізних подій. Безперечно, що всяка навіть невелика війна, почата агресорами донебудь у далекому куточку світа, становить небезпеку для миролюбних країн. Тим більш серйозну небезпеку становить нова імперіалістична війна, яка встигла уже втягнути в свою орбіту більше п'ятисот мільйонів населення Азії, Африки, Європи. Через це наша країна, неухильно проводячи політику збереження миру, розгорнула разом з тим найсерйознішу роботу по носиленню бойової готовності нашої Червоної армії, нашого Червоного Військово-Морського флоту.

Разом з тим в інтересах зміцнення своїх міжнародних позицій Радянський Союз вирішив зробити і деякі інші кроки. В кінці 1934 р. наша країна вступила в Лігу націй, виходячи з того, що, не зважаючи на її слабкість, вона все ж може придатися, як місце викриття агресорів і як деякий, хоч і слабкий, інструмент миру, що може гальмувати розв'язування війни. Радянський Союз вважає, що в такий тривожний час не слід нехтувати навіть такою слабою міжнародною організацією, як Ліга націй. У травні 1935 р. був укладений договір між Францією і Радянським Союзом про взаємну допомогу проти можливого нападу агресорів. Одночасно з цим був укладений аналогічний договір з Чехословаччиною. В березні 1936 р. Радянський Союз уклав договір з Монгольською Народною Республікою про взаємну допомогу. В серпні 1937 р. був укладений договір про взаємний ненапад між Радянським Союзом і Китайською Республікою.

В цих трудних міжнародних умовах проводив Радянський Союз свою зовнішню політику, відстоюючи справу збереження миру.

Зовнішня політика Радянського Союзу ясна і зрозуміла:

1. Ми стоїмо за мир і зміцнення ділових зв'язків з усіма країнами, стоїмо і будемо стояти на цій позиції, оскільки ці країни держатимуться таких же відносин з Радянським Союзом, оскільки вони не спробують порушити інтереси нашої країни.

2. Ми стоїмо за мирні, близькі і добросусідські відносини з усіма сусідніми країнами, які мають з СРСР спільний кордон, стоїмо і будемо стояти на цій позиції, оскільки ці країни держатимуться таких же відносин з Радянським Союзом, оскільки вони не спробують порушити, прямо чи посередньо, інтереси цілості і недоторканості кордонів Радянської держави.

3. Ми стоїмо за підтримку народів, які стали жертвами агресії і борються за незалежність своєї батьківщини.

4. Ми не боїмось погроз з боку агресорів і готові відповісти подвійним ударом на удар паліїв війни, які намагаються порушити недоторканість Радянських кордонів.

Така є зовнішня політика Радянського Союзу. (Бурхливі тривали оплески.)

В своїй зовнішній політиці Радянський Союз спирається:

1. На свою ростищу господарську, політичну і культурну могутність;

2. На морально-політичну єдність нашого радянського суспільства;

3. На дружбу народів нашої країни;

4. На свою Червону армію і Військово-Морський Червоний флот;

5. На свою мирну політику;

6. На моральну підтримку трудящих всіх країн, кровно заінтересованих в збереженні миру;

7. На благородність тих країн, які не заінтересовані з тих чи інших причин в порушенні миру.

* * *

Завдання партії в області зовнішньої політики:

1. Проводити й надалі політику миру і зміцнення ділових зв'язків з усіма країнами;

2. Додержувати обережності і не давати втягнути в конфлікти нашу країну провокаторам війни, які звикли загібати жар чужими руками;

3. Всемірно зміцнювати бойову могутність нашої Червоної армії і Військово-Морського Червоного флоту;

4. Кріпити міжнародні зв'язки дружби з трудящими всіх країн, заінтересованими в мирі і дружбі між народами.

II

ВНУТРІШНЄ СТАНОВИЩЕ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ

Перейдемо до внутрішнього становища нашої країни.

З точки зору внутрішнього становища Радянського Союзу звітний період являє картину дальшого піднесення всього народного господарства, росту культури, зміцнення політичної могутності країни.

Найбільш важливим результатом в області розвитку народного господарства за звітний період треба визнати завершення реконструкції промисловості і землеробства на основі нової, сучасної техніки. У нас нема

уже більше, або майже нема більше старих заводів з їх відсталою технікою і старих селянських господарств з їх допотопним устаткуванням. Основу нашої промисловості і землеробства становить тепер нова, сучасна техніка. Можна сказати без перебільшення, що з точки зору техніки виробництва, з точки зору насиченості промисловості і землеробства новою технікою, наша країна є найбільш передовою в порівнянні з будь-якою іншою країною, де старе устаткування висить на ногах у виробництва і гальмує справу вкорінення нової техніки.

В області суспільно-політичного розвитку країни найбільш важливим завоюванням за звітний період треба визнати остаточну ліквідацію решток експлуататорських класів, згуртування робітників, селян і інтелігенції в один спільний трудовий фронт, зміцнення морально-політичної єдності радянського суспільства, зміцнення дружби народів нашої країни і, як результат всього цього, — повну демократизацію політичного життя країни, створення нової Конституції. Ніхто не сміє заперечувати, що наша Конституція є найбільш демократичною в світі, а результати виборів у Верховну Раду СРСР, так само як і у Верховні Ради союзних республік — найбільш показовими.

В підсумку всього цього ми маємо повну стійкість внутрішнього становища і таку міцність влади в країні, якій міг би позаздрити всякий уряд в світі.

Розглянемо конкретні дані про економічне і політичне становище нашої країни.

1. ДАЛЬШЕ ПІДНЕСЕННЯ ПРОМИСЛОВОСТІ І СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

а) Промисловість. Рух нашої промисловості за звітний період являє картину неухильного піднесення. Піднесення це відображає не тільки ріст продукції взагалі, але, насамперед, — процвітання соціалістичної промисловості, з одного боку, загибель приватної промисловості, з другого боку.

Ось відповідна таблиця (див. табл. на стор. 14).

З цієї таблиці видно, що наша промисловість виросла за звітний період більш, ніж в два рази, при чому весь ріст продукції йшов за рахунок соціалістичної продукції.

З цієї таблиці видно, далі, що соціалістична система є єдиною системою промисловості СРСР.

З цієї таблиці видно, нарешті, що остаточна загибель приватної промисловості є фактом, якого не можуть заперечувати тепер навіть сліпі.

Загибель приватної промисловості не можна вважати випадковістю. Вона загинула, насамперед, тому, що соціалістична система господарства є вищою системою в порівнянні з системою капіталістичною. Вона загинула, подруге, тому, що соціалістична система господарства дала

РІСТ ПРОМИСЛОВОСТІ СРСР ЗА 1934 — 1938 рр.

	В % до попереднього року					1938 р. в % до 1933 р.
	1933 р.	1934 р.	1935 р.	1936 р.	1937 р.	
	В млн. руб. в цінах 1926/27 р.					
Вся продукція	42 030	50 477	62 137	80 929	90 166	100 375
В тому числі:						
1. Соціалістична промисловість	42 002	50 443	62 114	80 898	90 138	100 349
2. Приватна промисловість	28	34	23	31	28	26
	В п р о ц е н т а х					
Вся продукція	100	100	100	100	100	100
В тому числі:						
1. Соціалістична промисловість	99,93	99,93	99,96	99,96	99,97	99,97
2. Приватна промисловість	0,07	0,07	0,04	0,04	0,03	0,03

нам можливість за кілька років переустаткувати всю нашу соціалістичну промисловість на новій, сучасній технічній базі. Такої можливості не дає і не може дати капіталістична система господарства. Це факт, що з точки зору техніки виробництва, з точки зору об'єму насиченості промислового виробництва новою технікою, наша промисловість стоїть на першому місці в світі.

Якщо взяти темпи росту нашої промисловості в процентах до довоєнного рівня і порівняти їх з темпами росту промисловості головних капіталістичних країн, то вийде така картина:

РІСТ ПРОМИСЛОВІСТІ СРСР І ГОЛОВНИХ КАПІТАЛІСТИЧНИХ КРАЇН ЗА 1913 — 1938 рр.

	1913 р.	1933 р.	1934 р.	1935 р.	1936 р.	1937 р.	1938 р.
СРСР	100,0	380,5	457,0	562,6	732,7	816,4	908,8
США	100,0	108,7	112,9	128,6	149,8	156,9	120,0
Англія	100,0	87,0	97,1	104,0	114,2	121,9	113,3
Німеччина	100,0	75,4	90,4	105,9	118,1	129,3	131,6
Франція	100,0	107,0	99,0	94,0	98,0	101,0	93,2

З цієї таблиці видно, що наша промисловість виросла в порівнянні з довоєнним рівнем більше, ніж в дев'ять раз, тоді як промисловість головних капіталістичних країн продовжує топтатися навколо довоєнного рівня, перевищуючи його всього лише на 20 — 30 процентів.

Це значить, що по темпах росту наша соціалістична промисловість стоїть на першому місці в світі.

Виходить, таким чином, що по техніці виробництва і темпах росту нашої промисловості ми уже догнали і перегнали головні капіталістичні країни

В чому ж ми відстаємо? Ми все ще відстаємо в економічному відношенні, тобто у відношенні розмірів нашого промислового виробництва на душу населення. Ми виробили в 1938 р. коло 15 мільйонів тонн чавуну, а Англія — 7 мільйонів тонн. Здавалося б, справа стоїть у нас краще, ніж в Англії. Але якщо розкласти ці тонни чавуну на кількість населення, то виходить, що в Англії на кожну душу населення в 1938 році припадало 145 кілограмів чавуну, а в СРСР — всього 87 кілограмів. Або ще: Англія виробила в 1938 р. 10 мільйонів і 800 тисяч тонн сталі і коло 29 мільярдів кіловат-годин (виробництво електроенергії), а СРСР виробив 18 мільйонів тонн сталі і більше 39 мільярдів кіловат-годин. Здавалося б, справа у нас стоїть краще, ніж в Англії. Але якщо розкласти всі ці тонни і кіловат-години на кількість населення, то виходить, що в Англії припадало на кожну душу населення

в 1938 році 226 кілограмів сталі і 620 кіловат-годин, тоді як в СРСР припадало всього 107 кілограмів сталі і 233 кіловат-години на душу населення.

В чому ж справа? А в тому, що населення у нас в кілька раз більше, ніж в Англії, отже і потреб більше, ніж в Англії: в Радянському Союзі 170 мільонів населення, а в Англії не більше 46 мільонів. Економічна потужність промисловості виражається не в об'ємі промислової продукції взагалі, безвідносно до населення країни, а в об'ємі промислової продукції, взятому в його прямому зв'язку з розмірами споживання цієї продукції на душу населення. Чим більше припадає промислової продукції на душу населення, тим вища економічна потужність країни, і навпаки, чим менше припадає продукції на душу населення, тим нижча економічна потужність країни і її промисловості. Значить, чим більше населення в країні, тим більше в країні потреб в предметах споживання, отже, тим більший повинен бути об'єм промислового виробництва такої країни.

Взяти, наприклад, виробництво чавуну. Щоб перегнати Англію економічно в області виробництва чавуну, виробництво якого становило там в 1938 році 7 млн. тонн, нам треба довести щорічну виплавку чавуну до 25 мільонів тонн. Щоб перегнати економічно Німеччину, яка виробила в 1938 році всього 18 мільонів тонн чавуну, нам треба довести щорічну виплавку чавуну до 40 — 45 мільонів тонн. А щоб перегнати США економічно, маючи на увазі не рівень 1938 кризисного року, коли США виробили всього 18,8 мільона тонн чавуну, а рівень 1929 року, коли в США було піднесення промисловості і коли там вироблялось коло 43 мільонів тонн чавуну, ми повинні довести щорічну виплавку чавуну до 50 — 60 мільонів тонн.

Теж саме треба сказати про виробництво сталі, прокату, про машинобудування і т. д., тому що всі ці галузі промисловості, як і інші галузі, залежать кінцем-кінцем від виробництва чавуну.

Ми перегнали головні капіталістичні країни щодо техніки виробництва і темпів розвитку промисловості. Це дуже добре. Але цього мало. Треба перегнати їх також в економічному відношенні. Ми це можемо зробити, і ми це повинні зробити. Тільки в тому разі, коли переженемо економічно головні капіталістичні країни, ми можемо розраховувати, що наша країна буде повністю насичена предметами споживання, у нас буде достаток продуктів, і ми дістанемо можливість зробити перехід від першої фази комунізму до другої його фази.

Що потрібно для того, щоб перегнати економічно головні капіталістичні країни? Для цього потрібне, насамперед, серйозне і непереборне бажання йти вперед і готовність піти на жертви, піти на серйозні капітальні вкладення для всемірного розширення нашої соціалістичної промисловості. Чи є у нас ці дані? Безумовно є! Для цього потрібна, далі, наявність високої техніки виробництва і високих темпів розвитку

промисловості. Чи є у нас ці дані? Безумовно є! Для цього потрібен, нарешті, час. Так, товариші, час. Треба будувати нові заводи. Треба кувати нові кадри для промисловості. Але для цього потрібен час, і не малий. Неможливо за 2—3 роки перегнати економічно головні капіталістичні країни. Для цього потрібно трохи більше часу. Взяти, наприклад, той же чавун і його виробництво. Протягом якого періоду часу можна перегнати економічно головні капіталістичні країни в області виробництва чавуну? Деякі працівники Держплану старого складу пропонували при складанні другого п'ятирічного плану запланувати виробництво чавуну на кінець другої п'ятирічки в розмірі 60 мільйонів тонн. Це значить, що вони виходили з можливості середньорічного приросту виплавки чавуну в розмірі 10 мільйонів тонн. Це була, звичайно, фантастика, коли не гірше. А втім, ці товариші впадали в фантастику не тільки в області виробництва чавуну. Вони вважали, наприклад, що протягом другої п'ятирічки щорічний приріст населення в СРСР повинен становити три — чотири мільйони чоловік, або навіть більше цього. Це теж була фантастика, коли не гірше. Але якщо відкинути геть фантазерів і стати на реальний ґрунт, то можна прийняти, як цілком можливий, середньорічний приріст виплавки чавуну в розмірі двох — двох з половиною мільйонів тонн, маючи на увазі нинішній стан техніки виплавки чавуну. Історія промисловості головних капіталістичних країн, так само як і нашої країни, показує, що ця норма щорічного приросту є напруженою, але цілком досяжною.

Отже, потрібен час, і не малий, для того, щоб перегнати економічно головні капіталістичні країни. І чим вища буде у нас продуктивність праці, чим більше удосконалюватись буде у нас техніка виробництва, тим скоріше можна буде виконати це найважливіше економічне завдання, тим більше можна буде скоротити строки виконання цього завдання.

б) Сільське господарство. Розвиток сільського господарства йшов за звітний період, так само як і розвиток промисловості, по лінії піднесення. Піднесення це виражається не тільки в рості сільськогосподарської продукції, але, насамперед, в рості і зміцненні соціалістичного сільського господарства, з одного боку, загибелі одноосібного господарства, з другого боку. В той час як посівна площа зернових у колгоспів виросла з 75 мільйонів в 1933 р. до 92 мільйонів гектарів в 1938 р., посівна площа зернових у одноосібників скоротилась за цей період з 15,7 мільйона гектарів до 600 тисяч гектарів, тобто до 0,6 процента всієї посівної площі зернових. Я уже не говорю про посівні площі по технічних культурах, де роль одноосібного господарства зведена до нуля. Відомо, крім того, що в колгоспах об'єднано тепер 18 млн. 800 тисяч селянських дворів, тобто 93,5 процента всіх селянських дворів, не рахуючи риболовецьких і промислових колгоспів.

Це значить, що колгоспи остаточно закріплені і зміцнені, а соціалістична система господарства є тепер єдиною формою нашого землеробства.

Якщо порівняти рух посівних площ по всіх культурах за звітний період з розмірами посівних площ дореволюційного періоду, то вийде така картина:

ПОСІВНІ ПЛОЩІ ВСІХ КУЛЬТУР ПО СРСР
(В мільйонах гектарів)

	1913 р.	1934 р.	1935 р.	1936 р.	1937 р.	1938 р.	1938 р. у % до 1913 р.
Вся посівна площа	105,0	131,5	132,8	133,8	135,3	136,9	130,4
В тому числі:							
а) Зернові	94,4	104,7	103,4	102,4	104,4	102,4	108,5
б) Технічні	4,5	10,7	10,6	10,8	11,2	11,0	244,4
в) Городньо-баштанні	3,8	8,8	9,9	9,8	9,0	9,4	247,4
г) Кормові	2,1	7,1	8,6	10,6	10,6	14,1	671,4

З цієї таблиці видно, що посівні площі вирости у нас по всіх культурах і насамперед — по лінії кормових, технічних і городньо-баштанних культур.

Це значить, що наше землеробство стає більш кваліфікованим і продуктивним, а вкорінення правильної сівозміни дістає собі реальний ґрунт.

Як росла озброєність наших колгоспів і радгоспів тракторами, комбайнами та іншими машинами за звітний період, — відповідь на це дають такі таблиці:

1) ТРАКТОРНИЙ ПАРК В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ СРСР

	1933 р.	1934 р.	1935 р.	1936 р.	1937 р.	1938 р.	1938 р. в % до 1933 р.
	а) Кількість тракторів (в тис. штук)						
Всього тракторів	210,9	276,4	360,3	422,7	454,5	483,5	229,3
В тому числі:							
а) Тракторів в МТС	123,2	177,3	254,7	328,5	365,8	394,0	319,8
б) Тракторів в радгоспах і підсобних с/г підприємствах	83,2	95,5	102,1	88,5	84,5	85,0	102,2
	б) Потужність в тис. кін. сил						
сіх тракторів	3 209,2	4 462,8	6 184,0	7 672,4	8 385,0	9 256,2	288,4
В тому числі:							
а) Тракторів в МТС	1 758,1	2 753,9	4 281,6	5 856,0	6 679,2	7 437,0	423,0
б) Тракторів в радгоспах і підсобних с/г підприємствах	1 401,7	1 669,5	1 861,4	1 730,7	1 647,5	1 751,8	125,0

2) ПАРК КОМБАЙНІВ І ІНШИХ МАШИН В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ СРСР (В тис. штук; на кінець року)

	1933 р.	1934 р.	1935 р.	1936 р.	1937 р.	1938 р.	1938 р. в % до 1933 р.
Комбайни	25,4	32,3	50,3	87,8	128,8	153,5	604,3
Двигуни внутрішнього зго- рання і локомотиви . . .	48,0	60,9	69,1	72,4	77,9	83,8	174,6
Складні і напівскладні зер- нові молотарки	120,3	121,9	120,1	123,7	126,1	130,8	108,7
Грузові автомобілі	26,6	40,3	63,7	96,2	144,5	195,8	736,1
Легкові автомобілі (в шт.)	3 991	5 533	7 555	7 630	8 156	9 594	240,4

Якщо до цих цифр додати той факт, що кількість машинно-тракторних станцій за звітний період виросла у нас з 2900 одиниць в 1934 р. до 6350 одиниць в 1938 р., то можна на підставі всіх цих даних з певністю сказати, що реконструкція нашого землеробства на основі нової, сучасної техніки — уже завершена в основному.

Наше землеробство є, отже, не тільки найбільш крупним і механізованим, а значить і найбільш товарним землеробством, але й найбільш оснащеним сучасною технікою, ніж землеробство будьякої іншої країни.

Якщо взяти рух росту продукції зернових і технічних культур за звітний період в порівнянні з дореволюційним періодом, то дані дають таку картину:

ВАЛОВА ПРОДУКЦІЯ ЗЕРНОВИХ І ТЕХНІЧНИХ КУЛЬТУР ПО СРСР (В мільйонах центнерів)

	1913 р.	1934 р.	1935 р.	1936 р.	1937 р.	1938 р.	1938 р. в % до 1913 р.
Зернові	801,0	894,0	901,0	827,3	1 202,9	949,9	118,6
Бавовна (сирець)	7,4	11,8	17,2	23,9	25,8	26,9	363,5
Льон (волокно)	3,3	5,3	5,5	5,8	5,7	5,46	165,5
Цукрові буряки	109,0	113,6	162,1	168,3	218,6	166,8	153,0
Олійні	21,5	36,9	42,7	42,3	51,1	40,6	216,7

З цієї таблиці видно, що, не зважаючи на засуху в східних і південно-східних районах в 1936 р. і в 1938 р. і не зважаючи на небувало високий урожай в 1913 році, ріст валової продукції зерна і технічних культур ішов у нас за звітний період неухильно вверх в порівнянні з рівнем 1913 року.

Особливо інтересне питання про товарність колгоспно-радгоспного зернового виробництва. Відомий статистик т. Немчінов вирахував, що з п'яти мільярдів пудів валової продукції зерна в довоєнний час на ринок відпускалось товарного зерна всього коло 1 мільярда 300 мільйонів пудів, що становить 26 процентів товарності тодішнього зернового виробництва. Тов. Немчінов вважає, що товарність колгоспного і радгоспного виробництва, як виробництва крупного, наприклад, в 1926—1927 роках становила коло 47 процентів валової продукції, а товарність одно-

осібного селянського господарства — коло 12 процентів. Якщо підійти до справи більш обережно і прийняти товарність колгоспно-радгоспного виробництва в 1938 році в 40 процентів валового виробництва, то вийде, що наше соціалістичне зернове господарство могло відпустити і дійсно відпустило в цьому році на сторону коло двох мільярдів і трьохсот мільйонів пудів товарного зерна, тобто на 1 мільярд пудів більше товарного зерна, ніж довоєнне зернове виробництво.

Отже, висока товарність радгоспно-колгоспного виробництва є його найважливішою особливістю, яка має найсерйозніше значення для постачання країни.

В цій саме особливості колгоспів і радгоспів полягає секрет того, що нашій країні удалось так легко і швидко розв'язати зернову проблему, проблему достатнього постачання величезної країни товарним зерном.

Слід відмітити, що за останні три роки щорічні заготовки зерна не спускались у нас нижче мільярда шестисот мільйонів пудів зерна, піднімаючись іноді, наприклад, в 1937 році, до мільярда 800 мільйонів пудів. Якщо додати до цього коло 200 мільйонів щорічної закупки зерна та кілька сот мільйонів по лінії колгоспної торгівлі зерном, то ми одержимо загалом ту суму відпуску на сторону товарного хліба колгоспами і радгоспами, про яку згадувалось вище.

Інтересно, далі, відмітити, що за останні три роки база товарного зерна перемістилась з України, яка вважалась раніше житницею нашої країни, на північ і схід, тобто в РРФСР. Відомо, що за останні два — три роки Україна заготовляє зерна всього коло 400 мільйонів пудів щороку, тоді як РРФСР заготовляє за ці роки щорічно мільярд сто — мільярд двісті мільйонів пудів товарного зерна.

Так стоїть справа з зерновим виробництвом.

Щодо тваринництва, то і в цій, найбільш відсталій, галузі сільського господарства намітились за останні роки серйозні зрушення. Правда, по кінському поголів'ю і вівчарству ми ще відстаємо від дореволюційного рівня, але по великій рогатій худобі і свинарству ми уже перевалили дореволюційний рівень.

Ось дані про це:

ПОГОЛІВ'Я ХУДОБИ ПО СРСР
(в мільйонах голів)

	На липень місяць							1938 р. в %%	
	1916 р. за даними перепису	1933	1934	1935	1936	1937	1938	До 1916 року за переписом	До 1933 р.
Кови	35,8	16,6	15,7	15,9	16,6	16,7	17,5	48,9	105,4
Велика рогата худоба	60,6	38,4	42,4	49,2	56,7	57,0	63,2	104,3	164,6
Вівці і кози	121,2	50,2	51,9	61,1	73,7	81,3	102,5	84,6	204,2
Свині	20,9	12,1	17,4	22,5	30,5	22,8	30,6	146,4	252,9

Не може бути сумніву, що відсталість в області конярства і вівчарства буде ліквідована в найкоротший строк.

в) Товарооборот, транспорт. Разом з піднесенням промисловості і сільського господарства ріс і товарооборот в країні. Роздрібна сітка державної і кооперативної торгівлі виросла за звітний період на 25 процентів. Роздрібний оборот державної і кооперативної торгівлі виріс на 178 процентів. Оборот колгоспно-базарної торгівлі виріс на 112 процентів.

Ось відповідна таблиця:

ТОВАРООБОРОТ

	1933 р.	1934 р.	1935 р.	1936 р.	1937 р.	1938 р.	1938 р. в % до 1933 р.
1. Роздрібна сітка державної і кооперативної торгівлі (магазини і палатки) — на кінець року	285 355	286 236	268 713	289 473	327 361	356 930	125,1
2. Роздрібний оборот державної і кооперативної торгівлі (включаючи громадське харчування) — в млн. крб.	49 789,2	61 814,7	81 712,1	106 760,9	125 943,2	138 574,3	278,3
3. Оборот колгоспно-базарної торгівлі в млн. крб.	11 500,0	14 000,0	14 500,0	15 607,2	17 799,7	24 399,2	212,2
4. Обласні торгові бази збутів Наркомхарчпрому, НКЛегпрому, Наркомважпрому, НКЛісу, НКМісцевпромів союзних республік — на кінець року	718	836	1 141	1 798	1 912	1 994	277,7

Зрозуміло, що товарооборот в країні не міг би так розгорнутись без певного росту транспортних перевозок. І дійсно, перевозки виросли за звітний період по всіх видах транспорту, особливо по залізничному і повітряному транспорту. Перевозки виросли також по водному транспорту, але з великими коливаннями, а в 1938 році перевозки по водному транспорту дали, на жаль, деяке зниження в порівнянні з минулим роком.

Ось відповідна таблиця:

ГРУЗОБОРОТ

	1933 р.	1934 р.	1935 р.	1936 р.	1937 р.	1938 р.	1938 р. в % до 1933 р.
Залізничі (в мільярдах тонно-кілометрів)	169,5	205,7	258,1	323,4	354,8	369,1	217,7
Річковий і морський транспорт (в мільярдах тонно-кілометрів)	50,2	56,5	68,3	72,3	70,1	66,0	131,5
Цивільний повітряний флот (в мільйонах тонно-кілометрів)	3,1	6,4	9,8	21,9	24,9	31,7	1022,6

Не може бути сумніву, що деяка відсталість водного транспорту в 1938 році буде ліквідована в 1939 році.

2. ДАЛЬШЕ ПІДНЕСЕННЯ МАТЕРІАЛЬНОГО І КУЛЬТУРНОГО СТАНОВИЩА НАРОДУ

Триваюче піднесення промисловості й сільського господарства не могло не привести і дійсно привело до нового росту матеріального і культурного становища народу.

Знищення експлуатації і зміцнення соціалістичної системи в народному господарстві, відсутність безробіття і зв'язаних з ним злиднів в місті і селі, величезне розширення промисловості і неупинний ріст чисельності робітників, ріст продуктивності праці робітників і колгоспників, закріплення землі навечно за колгоспами і постачання колгоспів величезною кількістю першокласних тракторів і сільськогосподарських машин, — все це створило реальні умови для дальшого росту матеріального становища робітників і селян. Поліпшення ж матеріального становища робітників і селян природно привело до поліпшення матеріального становища інтелігенції, яка становить значну силу нашої країни і обслужує інтереси робітників і селян.

Тепер уже мова йде не про те, щоб пристроїти якнебудь в промисловості і взяти з милості на роботу безробітних і бездомних селян, які відбилися від села і живуть під страхом голоду. Таких селян давно уже нема в нашій країні. І це, звичайно, добре, бо воно свідчить про заможність нашого села. Тепер мова може йти лише про те, щоб запропонувати колгоспам уважити нашу просьбу і відпускати нам для ростущої промисловості щороку хоча б коло півтора мільона молодих колгоспників. Колгоспи, які стали уже заможними, повинні мати на увазі, що без такої допомоги з їх боку дуже трудно буде розширяти далі нашу промисловість, а без розширення промисловості — не зможемо задовольняти ростущий попит селян на товари масового вжитку. Колгоспи мають повну можливість задовольнити цю нашу просьбу, бо багатство техніки в колгоспах звільняє частину працівників на селі, а ці працівники, переведені в промисловість, могли б принести величезну користь всьому нашому народному господарству.

В підсумку ми маємо такі показники поліпшення матеріального становища робітників і селян за звітний період:

1. Народний дохід зріс з 48,5 мільярдів карбованців в 1933 р. до 105,0 мільярдів карбованців в 1938 р.;

2. Чисельність робітників і службовців піднялась $\frac{1}{3}$ 22 мільонів з лишком чоловік в 1933 р. до 28 мільонів чоловік в 1938 р.;

3. Річний фонд заробітної плати робітників і службовців виріс з 34.953 мільонів карбованців до 96.425 мільонів карбованців;

4. Середньорічна заробітна плата робітників промисловості, яка становила в 1933 р. 1.513 карбованців, піднялась до 3.447 карбованців в 1938 р.;

5. Грошові доходи колгоспів піднялись з 5.661,9 мільона карбованців в 1933 р. до 14.180,1 мільона карбованців в 1937 р.;

6. Середня видача зерна в зернових районах на один колгоспний двір піднялась з 61 пуда в 1933 році, до 144 пудів в 1937 році, не рахуючи насіння, насінних страхових фондів, кормового фонду для громадської худоби, зернопоставок, натуроплати робіт МТС;

7. Державні асигнування по бюджету на соціально-культурні заходи зросли з 5.839,9 мільона карбованців в 1933 р. до 35.202,5 мільона карбованців в 1938 році.

Щодо культурного становища народу, то його піднесення йшло вслід за піднесенням матеріального становища народу.

З точки зору культурного розвитку народу звітний період був поістині періодом культурної революції. Впровадження в життя загальнообов'язкової початкової освіти на мовах національностей СРСР, ріст числа шкіл і учнів всіх ступенів, ріст числа випускаємих вищими школами спеціалістів, створення і укріплення нової, радянської інтелігенції,—така загальна картина культурного піднесення народу.

Ось дані про це:

1) ПІДВИЩЕННЯ КУЛЬТУРНОГО РІВНЯ НАРОДУ

Показники	Одиниця виміру	1933/34 р.	1938/39 р.	1938/39 р. в % до 1933/34 р.
Число учнів в школах всіх ступенів . . .	тис. чол.	23 814	33 965,4	142,6
В тому числі:				
по початковій освіті	тис. чол.	17 873,5	21 288,4	119,1
по середній освіті (загальній і спеціальній)	тис. чол.	5 482,2	12 076,0	220,3
по вищій освіті	тис. чол.	458,3	601,0	131,1
Число тих, що вчаться в СРСР (включаючи всі види навчання)	тис. чол.	—	47 442,1	—
Число масових бібліотек	тисяч	40,3	70,0	173,7
Число книг в них	млн.	86,0	126,6	147,2
Число клубних установ	тисяч	61,1	95,6	156,5
Число театрів	одиниць	587	790	134,6
Число кіноустановок (без вузькоплівкових)	одиниць	27 467	30 461	110,9
В тому числі звукових	одиниць	498	15 202	в 31 раз
Число кіноустановок (без вузькоплівкових) на селі	одиниць	17 470	18 991	108,7
В тому числі звукових	одиниць	24	6 670	в 278 раз
Річний тираж газет	млн.	4 984,6	7 092,4	142,3

2) ЗБУДОВАНО ШКІЛ ЗА 1933—1938 рр. ПО СРСР

Р о к и	Ч и с л о ш к і л		
	В містах і селищах міського типу	В сільських місцевостях	Всього
1933	326	3 261	3 587
1934	577	3 488	4 065
1935	533	2 829	3 362
1936	1 505	4 206	5 711
1937	730	1 323	2 053
1938	583	1 246	1 829
Всього за 1933—38 рр.	4 254	16 353	20 607

3) ВИПУЩЕНО МОЛОДИХ СПЕЦІАЛІСТІВ З ВИЩИХ УЧБОВИХ ЗАКЛАДІВ ЗА 1933—1938 рр. (в тис.)

	1933 р.	1934 р.	1935 р.	1936 р.	1937 р.	1938 р.
Всього по СРСР (не рахуючи військових спеціалістів)	34,6	49,2	83,7	97,6	104,8	106,7
1. Інженери промисловості і будівництва	6,1	14,9	29,6	29,2	27,6	25,2
2. Інженери транспорту і зв'язку	1,8	4,0	7,6	6,6	7,0	6,1
3. Інженери по механізації сільськогосподарства, агрономи, ветеринарні лікарі і зоотехніки	4,8	6,3	8,8	10,4	11,3	10,6
4. Економісти і юристи	2,5	2,5	5,0	6,4	5,0	5,7
5. Викладачі середньої школи, робфахів, технікумів і інші працівники освіти, в тому числі працівники мистецтва	10,5	7,9	12,5	21,6	31,7	35,7
6. Лікарі, провізори і працівники фізичної культури	4,6	2,5	7,5	9,2	12,3	13,6
7. Інші спеціальності	4,3	11,1	12,7	14,2	9,9	9,8

В результаті всієї цієї величезної культурної роботи народилась і склалась у нас численна нова, радянська інтелігенція, яка вийшла з рядів робітничого класу, селянства, радянських службовців, плоть від плоті і кров від крові нашого народу — інтелігенція, яка не знає ярма експлуатації, яка ненавидить експлуататорів і готова служити народам СРСР вірою і правдою.

Я думаю, що народження цієї нової, народної, соціалістичної інтелігенції є одним з найважливіших результатів культурної революції в нашій країні.

3. ДАЛЬШЕ ЗМІЦНЕННЯ РАДЯНСЬКОГО ЛАДУ

Один з найважливіших результатів звітнього періоду полягає в тому, що він привів до дальшого зміцнення внутрішнього становища країни, до дальшого зміцнення радянського ладу.

Інакше і не могло бути. Утвердження соціалістичної системи в усіх галузях народного господарства, піднесення промисловості і сільського господарства, піднесення матеріального становища трудящих, підвищення культурності народних мас, підвищення їх політичної активності,— все це, здійснене під керівництвом Радянської влади, не могло не привести до дальшого зміцнення радянського ладу.

Особливість радянського суспільства нинішнього часу, у відміну від будьякого капіталістичного суспільства, полягає в тому, що в ньому нема більше антагоністичних, ворожих класів, експлуаторські класи ліквідовані, а робітники, селяни і інтелігенція, які складають радянське суспільство, живуть і працюють на началах дружнього співробітництва. В той час як капіталістичне суспільство роздирається непримиримими протиріччями між робітниками і капіталістами, між селянами і поміщиками, що веде до нестійкості його внутрішнього становища, радянське суспільство, визволене від ярма експлуатації, не знає таких протиріч, вільне від класових сутичок і являє картину дружнього співробітництва робітників, селян, інтелігенції. На основі цієї спільності і розгорнулись такі рушійні сили, як морально-політична єдність радянського суспільства, дружба народів СРСР, радянський патріотизм. На цій же основі виникли Конституція СРСР, прийнята в листопаді 1936 р., і повна демократизація виборів у верховні органи країни.

Щодо самих виборів у верховні органи країни, то вони послужили блискучою демонстрацією тієї самої єдності радянського суспільства і тієї самої дружби народів СРСР, які становлять характерну особливість внутрішнього становища нашої країни. Як відомо, на виборах у Верховну Раду СРСР в грудні 1937 р. за блок комуністів і безпартійних голосувало майже 90 мільонів виборців, тобто 98,6 процента всіх, що брали участь в голосуванні, а на виборах у Верховні Ради союзних республік в червні 1938 р. за блок комуністів і безпартійних голосувало 92 мільйони виборців, тобто 99,4 процента всіх, що брали участь у голосуванні.

От де основа міцності радянського ладу і джерело невичерпної сили Радянської влади.

Це значить, між іншим, що в разі війни тил і фронт нашої армії через їх однорідність і внутрішню єдність — будуть міцніші, ніж в будь-якій іншій країні, про що слід було б пам'ятати зарубіжним любителям воєнних сутичок.

Деякі діячі зарубіжної преси базикають, що очищення радянських організацій від шпionів, убивців і шкідників, таких як от Троцький, Зінов'єв,

Каменєв, Якір, Тухачевський, Розенгольц, Бухарін і інші ізверги, „захитало“ нібито радянський лад, внесло „розклад“. Це пошле базикання варте того, щоб поглузувати з нього. Як може захитати і розкласти радянський лад очищення радянських організацій від шкідливих і ворожих елементів? Троцькістсько-бухарінська купка шпівнів, убивців і шкідників, яка плазувала перед закордоном, пройнята рабським почуттям низькопоклонства перед кожным іноземним чинушею і готова піти до нього в шпівнське услужіння,— купка людей, яка не зрозуміла того, що останній радянський громадянин, вільний від кайданів капіталу, стоїть на голову вище всякого зарубіжного високопоставленого чинуші, який тягне на плечах ярмо капіталістичного рабства,— кому потрібна ця жалюгідна банда продажних рабів, яку цінність вона може являти для народу і кого вона може „розкласти?“ В 1937 році були засуджені до розстрілу Тухачевський, Якір, Уборевич і інші ізверги. Після цього відбулися вибори у Верховну Раду СРСР. Вибори дали Радянській владі 98,6 процента всіх учасників голосування. На початку 1938 р. були засуджені до розстрілу Розенгольц, Риков, Бухарін і інші ізверги. Після цього відбулися вибори у Верховні Ради союзних республік. Вибори дали Радянській владі 99,4 процента всіх учасників голосування. Постає питання, де ж тут ознаки „розкладу“ і чому цей „розклад“ не позначився на результатах виборів?

Слухаючи цих іноземних базик, можна прийти до висновку, що якби залишили на волі шпівнів, убивців і шкідників і не заважали їм шкодити, убивати і шпівнити, то радянські організації були б куди більш міцними і стійкими. (Сміх.) Чи не надто рано видають себе з головою ці пани, які так зухвало захищають шпівнів, убивців, шкідників?

Чи не вірніше буде сказати, що очищення радянських організацій від шпівнів, убивців, шкідників повинно було привести і дійсно привело до дальшого зміцнення цих організацій?

Про що говорять, наприклад, події біля озера Хасан, як не про те, що очищення радянських організацій від шпівнів і шкідників є найвірнішим засобом їх зміцнення?

* * *

Завдання партії в області внутрішньої політики:

1. Розгорнути далі піднесення нашої промисловості, ріст продуктивності праці, удосконалення техніки виробництва з тим, щоб, після того, як уже перегнали головні капіталістичні країни в області техніки виробництва і темпів росту промисловості,— перегнати їх також економічно протягом найближчих 10—15 років.

2. Розгорнути далі піднесення нашого землеробства і тваринництва з тим, щоб протягом найближчих 3—4 років добитися щорічного виробництва зерна 8 мільярдів пудів з середньою урожайністю на гектар в 12—13 центнерів, збільшити виробництво по технічних культурах на

30 — 35 процентів в середньому, збільшити поголів'я овець і свиней вдвоє, поголів'я великої рогатої худоби — процентів на 40, поголів'я коней — процентів на 35.

3. Продовжувати далі поліпшення матеріального і культурного становища робітників, селян, інтелігенції.

4. Неухильно проводити в життя нашу соціалістичну Конституцію, здійснювати до кінця демократизацію політичного життя країни, зміцнювати морально-політичну єдність радянського суспільства і дружнє співробітництво робітників, селян, інтелігенції, зміцнювати всемірно дружбу народів СРСР, розвивати і культивувати радянський патріотизм.

5. Не забувати про капіталістичне оточення, пам'ятати, що іноземна розвідка засилатиме в нашу країну шпionів, убивців, шкідників, пам'ятати про це і зміцнювати нашу соціалістичну розвідку, систематично допомагаючи їй громити і корчувати ворогів народу.

III

ДАЛЬШЕ ЗМІЦНЕННЯ ВКП(б)

З точки зору політичної лінії і повсякденної практичної роботи звітний період був періодом повної перемоги генеральної лінії нашої партії. (Бурхливі тривалі оплески.)

Утвердження соціалістичної системи в усьому народному господарстві, завершення реконструкції промисловості і землеробства на основі нової техніки, дострокове виконання другого п'ятирічного плану по промисловості, підвищення щорічного виробництва зерна до рівня 7 мільярдів пудів, знищення злиднів і безробіття і піднесення матеріального й культурного становища народу, — такі є основні досягнення, що демонструють правильність політики нашої партії, правильність її керівництва.

Перед лицем цих грандіозних досягнень противники генеральної лінії нашої партії, різні там „ліві“ і „праві“ течії, всякі там троцькістсько-пятаковські і бухарінсько-риковські переродженці були змушені зім'ятися в комок, сховати свої затаскані „платформи“ і піти в підпілля. Не маючи мужності покоритись волі народу, вони визнали кращим злитися з меншовиками, есерами, фашистами, піти в услужіння до іноземної розвідки, найнятися в шпionи і зобов'язатись допомагати ворогам Радянського Союзу розчленувати нашу країну і відновити в ній капіталістичне рабство.

Такий є безславний кінець противників лінії нашої партії, які стали потім ворогами народу.

Розгромивши ворогів народу і очистивши від переродженців партійні і радянські організації, партія стала ще більш єдиною у своїй політичній і організаційній роботі, вона стала ще більш згуртованою навколо свого Центрального Комітету. (Бурхливі оплески. Всі делегати встають і стоячи вітають доповідача. Вигу-

ки: „Товаришу Сталіну ура! Хай живе товариш Сталін! Хай живе ЦК нашої партії! Ура!“)

Розглянемо конкретні дані про розвиток внутрішнього життя партії, про її організаційну і пропагандистську роботу за звітний період.

1. ЗАХОДИ ПОЛІПШЕННЯ СКЛАДУ ПАРТІЇ. РОЗУКРУПНЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙ. НАБЛИЖЕННЯ КЕРІВНИХ ОРГАНІВ ДО НИЗОВОЇ РОБОТИ

Зміцнення партії і її керівних органів здійснювалось за звітний період в першу чергу по двох лініях: по лінії регулювання складу партії, витіснення ненадійних і добору кращих, і по лінії розукрупнення організацій, зменшення їх розмірів і наближення керівних органів до низової, оперативної, конкретної роботи.

На XVII з'їзді партії було представлено 1.874.488 членів партії. Якщо порівняти ці дані з даними про кількість членів партії, представлених на попередньому, XVI з'їзді партії, то вийде, що за період від XVI з'їзду партії до XVII з'їзду в партію прибуло 600 тисяч нових членів партії. Партія не могла не відчувати, що такий масовий наплив у партію в умовах 1930—1933 років є нездоровим і небажаним розширенням її складу. Партія знала, що в її ряди ідуть не тільки чесні і віддані, але й випадкові люди, але й кар'єристи, які прагнуть використати прапор партії в своїх особистих цілях. Партія не могла не знати, що вона сильна не тільки кількістю своїх членів, але, насамперед, їх якістю. В зв'язку з цим постало питання про регулювання складу партії. Було вирішено продовжити чистку членів партії і кандидатів, почату ще в 1933 році, і вона дійсно була продовжена до травня 1935 року. Було вирішено, далі, припинити прийом в партію нових членів, і він дійсно був припинений аж до вересня 1936 року, при чому прийом в партію нових членів був відновлений лише 1 листопада 1936 року. Далі, в зв'язку з злочинницьким убивством тов. Кірова, яке свідчило про те, що в партії є немало підозрілих елементів, було вирішено провести перевірку і обмін партійних документів, при чому те і друге було закінчено лише на вересень 1936 року. Тільки після цього був відкритий прийом в партію нових членів і кандидатів. В результаті всіх цих заходів партія добилась того, що вона очистила свої ряди від випадкових, пасивних, кар'єристських і прямо ворожих елементів, відібравши найбільш стійких і відданих людей. Не можна сказати, що чистка була проведена без серйозних помилок. На жаль, помилок оказалось більше, ніж можна було чекати. Безперечно, що нам не доведеться більше користуватися методом масової чистки. Але чистка 1933—1936 рр. була все ж неминуча і вона в основному дала позитивні результати. На даному XVIII з'їзді представлено коло 1.600 тисяч членів партії, тобто на 270 тисяч членів партії менше, ніж на XVII з'їзді. Але в цьому нема нічого поганого. Навпаки, це — на краще, бо партія зміцнюється тим, що очищає себе від скверни. Партія

у нас тепер трохи менша по кількості її членів, але зате вона краща по якості.

Це велике досягнення.

Щодо поліпшення повсякденного партійного керівництва в розумінні його наближення до низової роботи, в розумінні його дальшої конкретизації, то партія прийшла до того висновку, що розукрупнення організацій, зменшення їх розмірів є найкращим засобом для того, щоб полегшити партійним органам керівництво цими організаціями, а саме керівництво зробити конкретним, живим, оперативним. Розукрупнення ішло як по лінії наркоматів, так і по лінії адміністративно-територіальних організацій, тобто по лінії союзних республік, країв, областей, районів і т. п. В результаті вжитих заходів ми маємо тепер замість 7 союзних республік 11 союзних республік, замість 14 наркоматів СРСР 34 наркомати, замість 70 країв і областей 110 країв і областей, замість 2.559 міських і сільських районів 3.815. Відповідно до цього в системі керівних органів партії є тепер 11 центральних комітетів на чолі з ЦК ВКП(б), 6 крайових комітетів, 104 обласних комітети, 30 окружних комітетів, 212 загальноміських комітетів, 336 міських районних комітетів, 3.479 сільських районних комітетів і 113.060 первинних партійних організацій.

Не можна сказати, що справа розукрупнення організацій уже закінчена. Імовірніше всього, що розукрупнення піде далі. Але, як би то не було, воно уже дає свої добрі результати як щодо поліпшення повсякденного керівництва роботою, так і щодо наближення самого керівництва до низової конкретної роботи. Я уже не говорю про те, що розукрупнення організацій дало можливість висунути на керівну роботу сотні і тисячі нових людей.

Це теж велике досягнення.

2. ДОБІР КАДРІВ, ЇХ ВИСУВАННЯ, ЇХ РОЗСТАНОВКА

Регулювання складу партії і наближення керівних органів до конкретної низової роботи не були і не могли бути єдиним засобом дальшого зміцнення партії і її керівництва. Другим засобом зміцнення партії за звітний період було корінне поліпшення роботи з кадрами, поліпшення справи добору кадрів, їх висування, їх розстановки, їх перевірки в процесі роботи.

Кадри партії — це командний склад партії, а тому що наша партія стоїть при владі, — вони є також командним складом керівних державних органів. Після того як вироблена правильна політична лінія, перевірена на практиці, кадри партії стають вирішальною силою партійного і державного керівництва. Мати правильну політичну лінію, — це, звичайно, перша і найважливіша справа. Але цього все ж недосить. Правильна політична лінія потрібна не для декларації, а для проведення в життя. Але щоб перетворити в життя правильну політичну лінію, потрібні кадри,

потрібні люди, які розуміють політичну лінію партії, сприймають її, як свою власну лінію, готові провести її в життя, вміють здійснювати її на практиці і здатні відповідати за неї, захищати її, боротися за неї. Без цього правильна політична лінія ризикує лишитися на папері.

Тут саме і постає питання про правильний добір кадрів, про вирошування кадрів, про висування нових людей, про правильну розстановку кадрів, про їх перевірку по проведеній роботі.

Що значить правильно добирати кадри?

Правильно добирати кадри, це ще не значить набрати собі замів і помів, утворити канцелярію і випускати звіди різні вказівки. (Сміх.) Це також не значить зловживати своєю владою, перекидати без толку десятки і сотні людей з одного місця в інше і назад і влаштувати нескінченні „реорганізації“. (Сміх.)

Правильно добирати кадри це значить:

Поперше, цінити кадри, як золотий фонд партії і держави, дорожити ними, мати до них повагу.

Подруге, знати кадри, старанно вивчати достоїнства і хиби кожного кадрового працівника, знати на якому посту можуть найлегше розгорнутися здібності працівника.

Потрете, дбайливо вирошувати кадри, допомагати кожному ростущому працівникові піднятися вверх, не шкодувати часу для того, щоб терпеливо „повозитися“ з такими працівниками і прискорити їх ріст.

Почетверте, вчасно і сміло висувати нові, молоді кадри, не даючи їм перестоятися на старому місці, не даючи їм закиснути.

Поп'яте, розставити працівників по постах таким чином, щоб кожний працівник почував себе на місці, щоб кожний працівник міг дати нашій спільній справі максимум того, що взагалі спроможний він дати по своїх особистих якостях, щоб загальний напрям роботи по розстановці кадрів цілком відповідав вимогам тієї політичної лінії, в ім'я проведення якої робиться ця розстановка.

Особливе значення має тут питання про сміле і вчасне висування нових, молодих кадрів. Я думаю, що у наших людей нема ще повної ясності в цьому питанні. Одні вважають, що при доборі людей треба орієнтуватися, головним чином, на старі кадри. Другі, навпаки, думають орієнтуватися, головним чином, на молоді кадри. Мені здається, що помиляються і ті і другі. Старі кадри являють собою, звичайно, велике багатство для партії і держави. У них є те, чого нема у молодих кадрів—величезний досвід по керівництву, марксистсько-ленінське принципіальне загартування, знання справи, сила орієнтировки. Але, поперше, старих кадрів буває завжди мало, менше, ніж треба, і вони уже частково починають виходити з строю в силу звичайних законів природи. Подруге, у однієї частини старих кадрів буває іноді схильність уперто дивитись в минуле, застряти на минулому, застряти на старому і не помічати нового в житті. Це називається втратою почуття нового. Це дуже серйозна

і небезпечна хиба. Щодо молодих кадрів, то у них, звичайно, нема того досвіду, загартування, знання справи і сили орієнтировки, що мають старі кадри. Але, поперше, молоді кадри становлять величезну більшість, подруге, вони молоді, і їм не загрожує, покищо, вихід з строю, потретє, у них є вдосталь почуття нового, — дорогоцінна якість кожного більшовицького працівника, і почетверте, вони ростуть і просвіщаються до того швидко, вони пруть вверх до того бурхливо, що недалекий той час, коли вони доженуть стариків, стануть пліч-о-пліч з ними і будуть їм достойною зміною. Отже, завдання полягає не в тому, щоб орієнтуватися або на старі, або на нові кадри, а в тому, щоб держати курс на поєднання, на з'єднання старих і молодих кадрів в одному спільному оркестрі керівної роботи партії і держави. (Тривалі оплески.)

От чому необхідно своєчасно і сміло висувати молоді кадри на керівні пости.

Одне з серйозних досягнень партії за звітний період в справі зміцнення партійного керівництва полягає в тому, що вона з успіхом проводила знизу доверху саме цей курс на поєднання старих і молодих працівників в області добору кадрів.

В Центральному Комітеті партії є дані, з яких видно, що за звітний період партія зуміла висунути на керівні пости по державній і партійній лінії більше 500 тисяч молодих більшовиків, партійних і примикаючих до партії, з них більше 20 процентів жінок.

В чому полягає тепер завдання?

Завдання полягає в тому, щоб взяти повністю в одні руки справу добору кадрів знизу доверху і підняти її на належну, наукову, більшовицьку висоту.

Для цього необхідно покінчити з розщепленням справи вивчення, висування і добору кадрів по різних відділах і секторах, зосередивши її в одному місці.

Таким місцем повинно бути Управління кадрів у складі ЦК ВКП(б) і відповідний відділ кадрів у складі кожної республіканської, крайової і обласної парторганізації.

3. ПАРТІЙНА ПРОПАГАНДА МАРКСИСТСЬКО-ЛЕНІНСЬКЕ ВИХОВАННЯ ЧЛЕНІВ ПАРТІЇ І ПАРТІЙНИХ КАДРІВ

Є ще одна область партійної роботи, дуже важлива і дуже відповідальна, по лінії якої здійснювалось за звітний період зміцнення партії і її керівних органів, — це партійна пропаганда і агітація, усна і друкована, робота по вихованню членів партії і кадрів партії в дусі марксизму-ленінізму, робота по підвищенню політичного і теоретичного рівня партії і її працівників.

Навряд чи є необхідність докладно говорити про найсерйозніше значення справи партійної пропаганди, справи марксистсько-ленінського

виховання наших працівників. Я маю на увазі не тільки працівників партійного апарату. Я маю на увазі також працівників комсомольських, профспілкових, торгово-кооперативних, господарських, радянських, освітніх, військових та інших організацій. Можна задовільно поставити справу регулювання складу партії і наближення керівних органів до низової роботи; можна задовільно поставити справу висування кадрів, їх добору, їх розстановки; але якщо при всьому цьому починає чомусь кульгати наша партійна пропаганда, якщо починає хиріти справа марксистсько-ленінського виховання наших кадрів, якщо слабне наша робота по підвищенню політичного і теоретичного рівня цих кадрів, а самі кадри перестають в зв'язку з цим інтересуватись перспективою нашого руху вперед, перестають розуміти правоту нашої справи і перетворюються в безперспективних діляг, які сліпо і механічно виконують вказівки зверху, — то повинна обов'язково захиріти вся наша державна і партійна робота. Треба визнати, як аксіому, що чим вищий політичний рівень і марксистсько-ленінська свідомість працівників будьякої галузі державної і партійної роботи, тим вища і плодотворніша сама робота, тим ефективніші результати роботи, і навпаки, — чим нижчий політичний рівень і марксистсько-ленінська свідомість працівників, тим імовірніші зриви і провали в роботі, тим імовірніші здрібнення і виродження самих працівників в діляг-крохоборів, тим імовірніше їх переродження. Можна з певністю сказати, що, коли б ми зуміли підготувати ідеологічно наші кадри всіх галузей роботи і загартувати їх політично в такій мірі, щоб вони могли вільно орієнтуватися у внутрішній і міжнародній обстановці, коли б ми зуміли зробити їх цілком зрілими марксистами-ленінцями, здатними вирішувати без серйозних помилок питання керівництва країною, — то ми мали б всі підстави вважати дев'ять десятих усіх наших питань уже вирішеними. А вирішити це завдання ми безумовно можемо, бо у нас є всі засоби і можливості, необхідні для того, щоб вирішити його.

Вирощування і формування молодих кадрів проходить у нас звичайно по окремих галузях науки і техніки, по спеціальностях. Це необхідно і доцільно. Немає необхідності, щоб спеціаліст-медик був разом з тим спеціалістом по фізиці або ботаніці і навпаки. Але є одна галузь науки, знання якої повинно бути обов'язковим для більшовиків усіх галузей науки, — це марксистсько-ленінська наука про суспільство, про закони розвитку суспільства, про закони розвитку пролетарської революції, про закони розвитку соціалістичного будівництва, про перемогу комунізму. Бо не можна вважати дійсним ленінцем людину, яка іменує себе ленінцем, але замкнулась в свою спеціальність, замкнулась, скажемо, в математику, ботаніку або хімію і яка не бачить нічого далі своєї спеціальності. Ленінець не може бути тільки спеціалістом облюбованої ним галузі науки, — він повинен бути разом з тим політиком-громадським діячем, який живо інтересується долею своєї країни, зна-

йомий з законами суспільного розвитку, вміє користуватись цими законами і прагне бути активним учасником політичного керівництва країною. Це буде, звичайно, додатковим навантаженням для більшовиків спеціалістів. Але це буде таке навантаження, яке окупиться потім з лихвою.

Завдання партійної пропаганди, завдання марксистсько-ленінського виховання кадрів полягає в тому, щоб допомогти нашим кадрам усіх галузей роботи оволодіти марксистсько-ленінською наукою про закони розвитку суспільства.

Питання про заходи поліпшення справи пропаганди і марксистсько-ленінського виховання кадрів було предметом неодноразового обговорення ЦК ВКП(б) з участю пропагандистів різних обласних парторганізацій. Був врахований при цьому вихід в світ „Короткого курсу історії ВКП(б)“ у вересні 1938 року. Було встановлено, що вихід в світ „Короткого курсу історії ВКП(б)“ кладе початок новому розмаху марксистсько-ленінської пропаганди в нашій країні. Результати робіт ЦК ВКП(б) опубліковані у відомій його постанові „Про постановку партійної пропаганди в зв'язку з випуском „Короткого курсу історії ВКП(б)“.

Виходячи з цієї постанови і враховуючи відомі рішення березневого пленуму ЦК ВКП(б) в 1937 р. „Про хибі партійної роботи“, ЦК ВКП(б) намітив такі головні заходи по усуненню хиб в області партійної пропаганди і поліпшенню справи марксистсько-ленінського виховання членів партії і партійних кадрів:

1. Зосередити в одному місці справу партійної пропаганди й агітації і об'єднати відділи пропаганди і агітації і відділи преси в єдиному Управлінні пропаганди й агітації в складі ЦК ВКП(б), з організацією відповідного відділу пропаганди й агітації в складі кожної республіканської, крайової і обласної парторганізації;
2. Визнаючи неправильним захоплення гуртковою системою пропаганди і вважаючи більш доцільним метод індивідуального вивчення членами партії основ марксизму-ленінізму, зосередити увагу партії на пропаганді в пресі і організації лекційної системи пропаганди;
3. Організувати в кожному обласному центрі річні Курси перепідготовки для низової ланки наших кадрів;
4. Організувати в ряді центрів нашої країни двохрічну Ленінську школу для середньої ланки наших кадрів;
5. Організувати Вищу школу марксизму - ленінізму при ЦК ВКП(б) з трьохрічним курсом для підготовки кваліфікованих теоретичних кадрів партії;
6. Створити в ряді центрів нашої країни річні Курси перепідготовки пропагандистів і газетних працівників;
7. Створити при Вищій школі марксизму-ленінізму шестимісячні Курси для перепідготовки викладачів марксизму-ленінізму в вузах.

Нема сумніву, що здійснення цих заходів, які уже проводяться, але ще не проведені в достатній мірі, незабаром дасть свої добрі результати.

4. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ

До числа хиб нашої пропагандистської і ідеологічної роботи треба віднести також відсутність повної ясності серед наших товаришів у деяких питаннях теорії, які мають серйозне практичне значення, наявність деякої нерозберихи в цих питаннях. Я маю на увазі питання про державу взагалі, особливо про нашу соціалістичну державу і питання про нашу радянську інтелігенцію.

Іноді питають: „експлуаторські класи у нас знищені, ворожих класів нема більше в країні, подавляти нікого, значить, нема більше потреби в державі, вона повинна відмерти,— чому ж ми не сприяємо відмиранню нашої соціалістичної держави, чому ми не стараємось покінчити з нею, чи не пора викинути геть весь цей хлам державності?“

Або ще: „експлуаторські класи уже знищені у нас, соціалізм в основному побудований, ми йдемо до комунізму, а марксистське вчення про державу говорить, що при комунізмі не повинно бути ніякої держави,— чому ми не сприяємо відмиранню нашої соціалістичної держави, чи не пора здати державу в музей древностей?“

Ці питання свідчать про те, що їх автори добросовісно заучили окремі положення вчення Маркса і Енгельса про державу. Але вони говорять також про те, що ці товариші не зрозуміли суті цього вчення, не розібрались, в яких історичних умовах вироблялись окремі положення цього вчення і, особливо, не зрозуміли сучасної міжнародної обстановки, проглядили факт капіталістичного оточення і впливаючих з нього небезпек для країни соціалізму. В цих питаннях проступає не тільки недооцінка факту капіталістичного оточення. В них проступає також недооцінка ролі і значення буржуазних держав і їх органів, які засилають в нашу країну шпівнів, убивців і шкідників і стараються улучити хвилину для воєнного нападу на неї, так само як проступає недооцінка ролі і значення нашої соціалістичної держави і її військових, каральних і розвідувальних органів, необхідних для захисту країни соціалізму від нападу ззовні. Треба визнати, що в цій недооцінці грішні не тільки вищезгадані товариші. В ній грішні також в певній мірі всі ми, більшовики, всі без винятку. Хіба не дивно, що про шпівницьку і змовницьку діяльність верхівки троцькістів і бухарінців узнали ми лише в останній час, в 1937—1938 роках, хоч, як видно з матеріалів, ці пани були шпівниками іноземної розвідки і вели змовницьку діяльність уже в перші дні Жовтневої революції? Як ми могли проглядіти цю серйозну справу? Чим пояснити цей промах? Звичайно відповідають на це питання таким чином: ми не могли припустити, що ці люди можуть пасти так низько. Але це не пояснення і тим більше не виправдання, бо факт промаху лишається фактом. Чим пояснити такий промах? Пояснюється цей промах недооцінкою сили і значення механізму оточуючих нас буржуазних держав і їх розвідувальних органів, які стараються використати сла-

бості людей, їх тщеславність, їх безхарактерність для того, щоб заплутати їх в свої шпійонські сіті і оточити ними органи Радянської держави. Пояснюється він недооцінкою ролі і значення механізму нашої соціалістичної держави і її розвідки, недооцінкою цієї розвідки, базіканням про те, що розвідка при Радянській державі — дрібниця і пустяки, що радянську розвідку, як і саму Радянську державу, скоро доведеться здати в музей древностей.

На якому ґрунті могла виникнути у нас ця недооцінка?

Вона виникла на ґрунті недоробленості і недостатності деяких загальних положень учення марксизму про державу. Вона дістала поширення в наслідок нашого недозволено-безтурботного ставлення до питань теорії держави, не зважаючи на те, що ми маємо практичний досвід двадцятирічної державної діяльності, який дає багатий матеріал для теоретичних узагальнень, не зважаючи на те, що у нас є можливість при бажанні з успіхом поповнити цю теоретичну прогалину. Ми забули надзвичайно важливу вказівку Леніна про теоретичні обов'язки російських марксистів, покликаних розробити далі теорію марксизму. Ось що говорить Ленін з цього приводу:

„Ми зовсім не дивимось на теорію Маркса як на щось закінчене і недоторкане; ми переконані, навпаки, що вона поклала тільки наріжні камені тієї науки, яку соціалісти повинні двигати далі в усіх напрямках, якщо вони не хочуть відстати від життя. Ми думаємо, що для російських соціалістів особливо необхідна *самостійна* розробка теорії Маркса, бо ця теорія дає лише загальні *керівні* положення, які застосовуються *зокрема* до Англії інакше, ніж до Франції, до Франції інакше, ніж до Німеччини, до Німеччини інакше, ніж до Росії“ (Ленін, т. II, стор. 492).

Взяти, наприклад, класичну формулу теорії розвитку соціалістичної держави, дану Енгельсом:

„Коли не буде суспільних класів, які треба тримати в підлеглих, коли не буде панування одного класу над іншими і боротьби за існування, що корениться в сучасній анархії виробництва, коли будуть усунені впливаючі звідси сутички і насильства, тоді уже нікого буде подавляти і стримувати, тоді зникне потреба в державній владі, яка виконує нині цю функцію. Перший акт, в якому держава виступить дійсним представником всього суспільства — обернення засобів виробництва в суспільну власність, — буде її останньою самостійною дією як держави. Втручання державної влади в суспільні відносини стане мало-помалу зайвим і припиниться само собою. На місце управління особами стає управління речами і керівництво виробничими процесами. Держава не „скасовується“, вона *відмирає*“ (Ф. Енгельс, „Анти-Дюрінг“, 1933 р., видання „Партиздата“, стор. 202).

Чи правильне це положення Енгельса?

Так, правильне, але при одній з двох умов: а) *якщо* вести вивчення соціалістичної держави з точки зору тільки лише внутрішнього розвитку країни, наперед абстрагуючись від міжнародного фактора, ізолюючи країну і державу для зручності дослідження від міжнародної обстановки, або б) *якщо* припустити, що соціалізм уже переміг в усіх країнах або в більшості країн, замість капіталістичного оточення є в наявності оточення соціалістичне, нема більше загрози нападу ззовні, нема більш потреби в посиленні армії і держави.

Ну, а якщо соціалізм переміг тільки в одній, окремо взятій країні, і абстрагуватись, через це, від міжнародних умов ніяк неможливо,— як бути в такому разі? На це питання формула Енгельса не дає відповіді. Енгельс власне і не ставить собі такого питання, отже, у нього не могло бути відповіді на це питання. Енгельс виходить з того припущення, що соціалізм уже переміг більш або менш одночасно в усіх країнах або в більшості країн. Отже, Енгельс досліджує тут не ту чи іншу конкретну соціалістичну державу тієї чи іншої окремої країни, а розвиток соціалістичної держави взагалі при допущенні факту перемоги соціалізму в більшості країн—по формулі: „допустимо, що соціалізм переміг в більшості країн, постає питання—яких змін повинна зазнати в цьому випадку пролетарська, соціалістична держава“. Тільки цим загальним і абстрактним характером проблеми можна пояснити той факт, що при дослідженні питання про соціалістичну державу Енгельс цілком абстрагується від такого фактора, як міжнародні умови, міжнародна обстановка.

Але з цього виходить, що не можна поширювати загальну формулу Енгельса про долю соціалістичної держави взагалі на частковий і конкретний випадок перемоги соціалізму в одній, окремо взятій країні, яка має навколо себе капіталістичне оточення, якій загрожує воєнний напад ззовні, яка не може через це абстрагуватись від міжнародної обстановки і яка повинна мати в своєму розпорядженні і добре навчену армію, і добре організовані каральні органи, і міцну розвідку, отже, повинна мати свою достатньо сильну державу,— для того, щоб мати можливість захищати завоювання соціалізму від нападу ззовні.

Не можна вимагати від класиків марксизму, яких відділяє від нашого часу період в 45—55 років, щоб вони передбачили всі і всякі випадки зигзагів історії в кожній окремій країні в далекому майбутньому. Було б смішно вимагати, щоб класики марксизму виробили для нас готові рішення на всі і всякі теоретичні питання, які можуть виникнути в кожній окремій країні через 50—100 років, з тим, щоб ми, потомки класиків марксизму, мали можливість спокійно лежати на пічці і жувати готові рішення. (Загальний сміх.) Але ми можемо і повинні вимагати від марксистів-ленінців нашого часу, щоб вони не обмежувались заучуванням окремих загальних положень марксизму, щоб вони вникали в суть марксизму, щоб вони навчились враховувати досвід двадцятирічного

існування соціалістичної держави в нашій країні, щоб вони навчились, нарешті, спираючись на цей досвід і виходячи з суті марксизму, конкретизувати окремі загальні положення марксизму, уточнити і поліпшувати їх. Ленін написав свою знамениту книгу „Держава і революція“ в серпні 1917 року, тобто за кілька місяців до Жовтневої революції і створення Радянської держави. Головне завдання цієї книги Ленін бачив в захисті учення Маркса і Енгельса про державу від перекручення і опошлення з боку опортуністів. Ленін збирався написати другу частину „Держави і революції“, де він розраховував підвести головні підсумки досвіду російських революцій 1905-го і 1917-го року. Не може бути сумніву, що Ленін мав на увазі в другій частині своєї книги розробити і розвинути далі теорію держави, спираючись на досвід існування Радянської влади в нашій країні. Але смерть перешкодила йому виконати це завдання. Але чого не встиг зробити Ленін, повинні зробити його учні. (Бурхливі оплески.)

Держава виникла на основі розколу суспільства на ворожі класи, виникла для того, щоб тримати в узді експлуатовану більшість в інтересах експлуататорської меншості. Знаряддя влади держави зосереджувались, головним чином, в армії, в каральних органах, в розвідці, в тюрмах. Дві основні функції характеризують діяльність держави: внутрішня (головна) — тримати експлуатовану більшість в узді і зовнішня (не головна) — розширяти територію свого, пануючого класу за рахунок території інших держав, або захищати територію своєї держави від нападів з боку інших держав. Так було діло при рабовласницькому ладі і феодалізмі. Так стоїть діло при капіталізмі.

Щоб скинути капіталізм, необхідно було не тільки зняти з влади буржуазію, не тільки експропріювати капіталістів, але й розбити зовсім державну машину буржуазії, її стару армію, її бюрократичне чиновництво, її поліцію, і поставити на її місце нову, пролетарську державність, нову, соціалістичну державу. Більшовики, як відомо, саме так і зробили. Але з цього зовсім не виходить, що у нової, пролетарської держави не можуть зберегтись деякі функції старої держави, змінені відповідно до потреб пролетарської держави. З цього тим більш не виходить, що форми нашої соціалістичної держави повинні залишитися незмінними, що всі первісні функції нашої держави повинні повністю зберегтись і надалі. Насправді форми нашої держави міняються і мінятимуться в залежності від розвитку нашої країни і зміни зовнішньої обстановки.

Ленін має цілковиту рацію, коли він говорить:

„Форми буржуазних держав надзвичайно різноманітні, але суть їх одна: всі ці держави являють собою так чи інакше, але кінець-кінцем обов'язково *диктатуру буржуазії*. Перехід від капіталізму до комунізму, звичайно, не може не дати величезного багатства і різноманітності політичних форм, але суть буде при цьому неминуче одна: *диктатура пролетаріату*“. (Ленін, т. XXI, стор. 393.)

З часу Жовтневої революції наша соціалістична держава пройшла в своєму розвитку дві головні фази.

Перша фаза — це період з Жовтневої революції до ліквідації експлуаторських класів. Основне завдання цього періоду полягало в придушенні опору скинутих класів, в організації оборони країни від нападу інтервентів, у відбудуванні промисловості і сільського господарства, в підготовці умов для ліквідації капіталістичних елементів. Відповідно до цього наша держава здійснювала в цей період дві основні функції. Перша функція — подавлення скинутих класів всередині країни. Цим наша держава зовнішнім чином нагадувала попередні держави, функція яких полягала в подавленні непокірних, з тією однак принципіальною різницею, що наша держава подавляла експлуаторську меншість в ім'я інтересів трудящої більшості, тоді як попередні держави подавляли експлуатовану більшість в ім'я інтересів експлуаторської меншості. Друга функція — оборона країни від нападу ззовні. Цим вона також нагадувала зовнішнім чином попередні держави, які також займались збройним захистом своїх країн, з тією однак принципіальною різницею, що наша держава захищала від зовнішнього нападу завоювання трудящої більшості, тоді як попередні держави захищали в таких випадках багатство і привілегії експлуаторської меншості. Була тут ще третя функція — це господарсько-організаторська і культурно-виховна робота органів нашої держави, що мала своєю метою розвиток паростків нового, соціалістичного господарства і перевиховання людей в дусі соціалізму. Але ця нова функція не дістала в цей період серйозного розвитку.

Друга фаза — це період від ліквідації капіталістичних елементів міста і села до повної перемоги соціалістичної системи господарства і прийняття нової Конституції. Основне завдання цього періоду — організація соціалістичного господарства по всій країні і ліквідація останніх решток капіталістичних елементів, організація культурної революції, організація цілком сучасної армії для оборони країни. Відповідно до цього змінились і функції нашої соціалістичної держави. Відпала — відмерла функція воєнного подавлення всередині країни, бо експлуатація знищена, експлуаторів нема більше і подавляти нікого. Замість функції подавлення появилась у держави функція охорони соціалістичної власності від злодіїв і розкрадачів народного добра. Збереглась повністю функція воєнного захисту країни від нападів ззовні, отже, збереглись також Червона армія, Військово-Морський флот, так само як каральні органи і розвідка, необхідні для виловлювання і карання шпівнів, убивців, шкідників, які засилаються в нашу країну іноземною розвідкою. Збереглась і набула повного розвитку функція господарсько-організаторської і культурно-виховної роботи державних органів. Тепер основне завдання нашої держави всередині країни полягає в мирній господарсько-організаторській і культурно-виховній роботі. Щодо нашої армії, каральних

органів і розвідки, то вони своїм вістрям звернені уже не в середину країни, а назовні її, проти зовнішніх ворогів.

Як бачите, ми маємо тепер цілком нову, соціалістичну державу, не видану ще в історії і значно відмінну по своїй формі і функціях від соціалістичної держави першої фази.

Але розвиток не може спинитись на цьому. Ми йдемо далі, вперед, до комунізму. Чи збережеться у нас держава також і в період комунізму?

Так, збережеться, якщо не буде ліквідоване капіталістичне оточення, якщо не буде знищена небезпека воєнних нападів ззовні, при чому зрозуміло, що форми нашої держави знов будуть змінені, відповідно до зміни внутрішньої і зовнішньої обстановки.

Ні, не збережеться і відіме, якщо капіталістичне оточення буде ліквідоване, якщо воно буде замінене оточенням соціалістичним.

Так стоїть справа з питанням про соціалістичну державу.

Друге питання — це питання про радянську інтелігенцію.

В цьому питанні, так само як і в питанні про державу, існує в нашій партії деяка неясність, нерозбериха.

Не зважаючи на повну ясність позиції партії в питанні про радянську інтелігенцію, в нашій партії все ще поширені погляди, ворожі до радянської інтелігенції і не сумісні з позицією партії. Носителі цих неправильних поглядів практикують, як відомо, зневажливе, презирливе ставлення до радянської інтелігенції, розглядаючи її як силу чужу і навіть ворожу робітничому класу і селянству. Правда, інтелігенція за період радянського розвитку встигла змінитись в корені, як по своєму складу, так і по своєму становищу, зближаючись з народом і чесно співробітничавши з ним, чим вона принципіально відрізняється від старої, буржуазної інтелігенції. Але цим товаришам, очевидно, нема діла до цього. Вони продовжують дудити в стару дудку, неправильно переносячи на радянську інтелігенцію ті погляди і відносини, які мали свою підставу в старі часи, коли інтелігенція перебувала на службі у поміщиків і капіталістів.

В старі, дореволюційні часи, в умовах капіталізму інтелігенція складалась насамперед з людей імущих класів, — дворян, промисловців, купців, куркулів і т. п. Були в рядах інтелігенції також вихідці з міщан, дрібних чиновників і навіть з селян і робітників, але вони не грали і не могли грати там вирішальної ролі. Інтелігенція в цілому годувалась у імущих класів і обслуговувала їх. Тому зрозуміле те недовір'я, що переходило нерідко в ненависть, яке відчували до неї революційні елементи нашої країни і насамперед робітники. Правда, стара інтелігенція дала окремі одиниці і десятки смілих і революційних людей, які стали на точку зору робітничого класу і зв'язали до кінця свою долю з долею робітничого класу. Але таких людей серед інтелігенції було надто мало, і вони не могли змінити фізіономію інтелігенції в цілому.

Справа з інтелігенцією змінилась, однак, в корені після Жовтневої революції, після розгрому іноземної воєнної інтервенції, особливо після

перемоги індустріалізації і колективізації, коли знищення експлуатації і утвердження соціалістичної системи господарства створили реальну можливість дати країні і провести в життя нову Конституцію. Найбільш впливова і кваліфікована частина старої інтелігенції уже в перші дні Жовтневої революції відкололась від усєї іншої маси інтелігенції, оголосила боротьбу Радянській владі і пішла в саботажники. Вона понесла за це заслужену кару, була розбита і розсіяна органами Радянської влади. Згодом більшість уцілілих з них завербувалась ворогам нашої країни в шкідники, в шпіони, викресливши себе тим самим з рядів інтелігенції. Друга частина старої інтелігенції, менш кваліфікована, але більш численна, довго ще продовжувала топтатись на місці, вижидючи „кращих часів“, але потім, відомо, махнула рукою і вирішила піти в службисти, вирішила ужитися з Радянською владою. Більша частина цієї групи старої інтелігенції встигла уже зістарітись і починає виходити з строю. Третя частина старої інтелігенції, головним чином рядова її частина, яка мала ще менше кваліфікації, ніж попередня частина, приєдналась до народу і пішла за Радянською владою. Їй необхідно було доучуватись, і вона дійсно стала доучуватись в наших вузах. Але поряд з цим мучительним процесом диференціації і розлому старої інтелігенції ішов бурхливий процес формування, мобілізації і збирання сил нової інтелігенції. Сотні тисяч молодих людей, вихідців з рядів робітничого класу, селянства, трудової інтелігенції пішли у вузи і технікуми і, повернувшись з шкіл, заповнили поріділі ряди інтелігенції. Вони влили в інтелігенцію нову кров і оживили її по-новому, по-радянському. Вони в корені змінили все обличчя інтелігенції, по образу своєму і подобію. Рештки старої інтелігенції оказались розчиненими в надрах нової, радянської, народної інтелігенції. Створилась, таким чином, нова, радянська інтелігенція, тісно зв'язана з народом і готова в своїй масі служити йому вірою і правдою.

В підсумку ми маємо тепер численну, нову, народну, соціалістичну інтелігенцію, яка в корені відрізняється від старої, буржуазної інтелігенції як по своєму складу, так і по своєму соціально-політичному обличчю.

До старої, дореволюційної інтелігенції, яка служила поміщикам і капіталістам, цілком підходила стара теорія про інтелігенцію, теорія, яка вказувала на необхідність недовір'я до неї і боротьби з нею. Тепер ця теорія віджила свій вік і вона уже не підходить до нашої нової, радянської інтелігенції. Для нової інтелігенції потрібна нова теорія, яка вказує на необхідність дружнього ставлення до неї, піклування про неї, поваги до неї і співробітництва з нею в ім'я інтересів робітничого класу і селянства.

Здається, зрозуміло.

Тим більше дивно і чудно, що після всіх цих корінних змін в становищі інтелігенції у нас в партії ще єсть, виявляється, люди, які намагаються стару теорію, направлену проти буржуазної інтелігенції, засто-

сувати до нашої нової, радянської інтелігенції, яка є в своїй основі соціалістичною інтелігенцією. Ці люди, виявляється, твердять, що робітники і селяни, які недавно ще працювали по-стахановському на заводах і в колгоспах, а потім направлені у вузи для одержання освіти, перестануть бути тим самим справжніми людьми, стають людьми другого сорту. Виходить, що освіта — шкідлива і небезпечна штука. (Сміх.) Ми хочемо зробити всіх робітників і всіх селян культурними і освіченими, і ми зробимо це з часом. Але за поглядом цих дивних товаришів виходить, що подібна затія таїть в собі велику небезпеку, бо після того як робітники і селяни стануть культурними і освіченими, вони можуть опинитися перед небезпечкою бути заліченими в розряд людей другого сорту. (Загальний сміх.) Не виключено, що з часом ці дивні товариші можуть докотитись до оспівування відсталості, неучтва, темноти, мракобісся. Воно й зрозуміло. Теоретичні вивихи ніколи не вели і не можуть вести до добра.

Так стоїть справа з питанням про нашу нову, соціалістичну інтелігенцію.

* * *

Наші завдання в області дальшого зміцнення партії:

1. Систематично поліпшувати склад партії, підносячи рівень свідомості членів партії і приймаючи в ряди партії в порядку індивідуального добору тільки лише перевірених і відданих справі комунізму товаришів;

2. Наблизити керівні органи до низової роботи з тим, щоб зробити їх керівну роботу все більш оперативною і конкретною, все менш засідательською і канцелярською;

3. Централізувати справу добору кадрів, дбайливо вирощувати кадри, старанно вивчати достоїнства і хиби працівників, смілише висувати молодих працівників, пристосовувати справу добору і розстановки кадрів до вимог політичної лінії партії;

4. Централізувати справу партійної пропаганди і агітації, розширити пропаганду ідей марксизму-ленінізму, піднести теоретичний рівень і політичне загартування наших кадрів.

* * *

Товариші! Я кінчаю свою звітну доповідь.

Я змалював в загальних рисах шлях, пройдений нашою партією за звітний період. Результати роботи партії і її ЦК за цей період відомі. Були у нас недоліки і помилки. Партія і її ЦК не приховували їх і старались їх виправити. Є і серйозні успіхи і великі досягнення, які не повинні запаморочити нам голову.

Головний підсумок полягає в тому, що робітничий клас нашої країни, знищивши експлуатацію людини людиною і утвердивши соціалістичний

лад, довів всьому світові правоту своєї справи. В цьому головний підсумок, бо він зміцнює віру в сили робітничого класу і в неминучість його остаточної перемоги.

Буржуазія всіх країн твердить, що народ не може обійтись без капіталістів і поміщиків, без купців і куркулів. Робітничий клас нашої країни довів на ділі, що народ може з успіхом обійтись без експлуататорів.

Буржуазія всіх країн твердить, що робітничий клас, зруйнувавши старі буржуазні порядки, не здатний побудувати щонебудь нове, взамін старого. Робітничий клас нашої країни довів на ділі, що він цілком здатний не тільки зруйнувати старий лад, але й побудувати новий, кращий, соціалістичний лад і при тому такий лад, який не знає ні кризисів, ні безробіття.

Буржуазія всіх країн твердить, що селянство нездатне стати на шлях соціалізму. Колгоспне селянство нашої країни довело на ділі, що воно може з успіхом стати на шлях соціалізму.

Головне, чого особливо добиваються буржуазія всіх країн і її реформістські прихвосні, — це те, щоб викоренити в робітничому класі віру в свої сили, віру в можливість і неминучість його перемоги і тим самим увічнити капіталістичне рабство. Бо буржуазія знає, що коли капіталізм ще не скинутий і він продовжує все ще існувати, то цим він зобов'язаний не своїм хорошим якимсь, а тому, що у пролетаріата нема ще достатньої віри в можливість своєї перемоги. Не можна сказати, щоб старання буржуазії в цьому напрямі лишались зовсім безуспішними. Треба визнати, що буржуазії і її агентам в робітничому класі удалось в певній мірі отруїти душу робітничого класу ядом сумнівів і недовір'я. Якщо успіхи робітничого класу нашої країни, якщо його боротьба і перемога послужать до того, щоб піднести дух робітничого класу капіталістичних країн і укріпити в ньому віру в свої сили, віру в свою перемогу, то наша партія може сказати, що вона працює не даром. Можна не сумніватись, що так воно і буде. (Бурхливі тривалі оплески.)

Хай живе наш побідоносний робітничий клас! (оплески.)

Хай живе наше побідоносне колгоспне селянство! (оплески.)

Хай живе наша соціалістична інтелігенція! (оплески.)

Хай живе велика дружба народів нашої країни! (оплески.)

Хай живе Всесоюзна комуністична партія більшовиків! (оплески.)

(Всі делегати встають, стоячи вітають товариша Сталіна і влаштовують йому тривалу овацію. Вигуки: „Ура! Хай живе товариш Сталін! Великому Сталіну — ура! Нашому любимому Сталіну — ура!“)

РЕЗОЛЮЦІЯ XVIII З'ЇЗДУ ВКП(б)

ПО ЗВІТНІЙ ДОПОВІДІ ТОВ. СТАЛІНА ПРО РОБОТУ ЦК ВКП(б)

(ПРИЙНЯТА ОДНОГОЛОСНО)

Заслухавши і обговоривши звітну доповідь тов. Сталіна про роботу ЦК ВКП(б), XVIII з'їзд ВКП(б) постановляє:

1. Схвалити політичну лінію і практичну роботу ЦК ВКП(б).

2. Схвалити звітну доповідь тов. Сталіна і запропонувати всім парторганізаціям керуватися в своїй роботі положеннями і завданнями, висунутими в доповіді тов. Сталіна.

**ТРЕТІЙ П'ЯТИРІЧНИЙ ПЛАН РОЗВИТКУ
НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА СРСР
(1938—1942 рр.)**

РЕЗОЛЮЦІЯ ХVІІІ З'ЇЗДУ ВКП(б) ПО ДОПОВІДІ
ТОВ. В. МОЛОВОТА
(Прийнята одностайно)

**I. ПІДСУМКИ ДРУГОЇ П'ЯТИРІЧКИ І ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ
ТРЕТЬОГО П'ЯТИРІЧНОГО ПЛАНУ**

1. В результаті успішного виконання другого п'ятирічного плану (1933—1937 рр.) в СРСР вирішено *основне історичне завдання* другої п'ятирічки — остаточно ліквідовані всі експлуаторські класи, повністю знищені причини, які породжують експлуатацію людини людиною і поділ суспільства на експлуаторів і експлуатованих. Вирішено найтрудніше завдання соціалістичної революції: завершена колективізація сільського господарства, колгоспний лад остаточно зміцнів. В нашій країні „здійснена в основному перша фаза комунізму—соціалізм“ (Сталін). Перемога соціалізму законодавчо закріплена в новій Конституції СРСР.

Соціалістична—державна і кооперативно-колгоспна—власність на виробничі фонди, на знаряддя виробництва і виробничі будівлі на кінець другої п'ятирічки становила 98,7 процентів всіх виробничих фондів в нашій країні. Соціалістична система виробництва стала безроздільно панувати в усьому народному господарстві СРСР: по валовій продукції промисловості вона становила—99,8 процентів, по валовій продукції сільського господарства, включаючи особисте підсобне господарство колгоспників,—98,6 процентів, по товарообороту—100 процентів.

У відповідності з проведеною соціалістичною перебудовою економіки країни змінилась і класова структура радянського суспільства. Заняті в соціалістичному господарстві СРСР робітники і службовці становили в 1937 році в складі всього населення країни—34,7 процента; колгоспне

селянство, разом з кооперованими кустарями, — 55,5 процентів; армія, учні, пенсіонери і інші — 4,2 процента. Таким чином, вже тоді 94,4 процента населення країни було зайняте в соціалістичному господарстві або тісно зв'язане з ним. Вся інша частина населення: селяни-одноосібники, некооперовані кустарі і ремісники, становила тільки 5,6 процентів населення. З того часу ця частина населення ще більше зменшилась.

Соціалістичне суспільство в СРСР складається тепер з двох дружніх один одному класів — з робітників і селян, грані між якими, а також між цими класами і інтелігенцією, стираються, поступінно зникають. Трудящі СРСР в переважній масі являються активними і свідомими будівниками безкласового соціалістичного суспільства, комунізму. Перемога соціалізму в СРСР забезпечила невидану раніше ніде внутрішню моральну і політичну єдність народу, морально-політичну єдність трудящих під прапором і керівництвом комуністичної партії і Радянської влади, яка здатна не тільки покінчити з рештками ворожих класів, з їх чужими впливами і дати відсіч всяким ворожим замахам ззовні, але й є найкращою гарантією дальшого росту і розквіту нашої батьківщини, гарантією перемоги комунізму в нашій країні.

2. Головне і вирішальне господарське завдання другої п'ятирічки — завершення технічної реконструкції народного господарства СРСР — в основному виконано.

Корінним чином обновилися виробничо-технічний апарат країни. Понад 80 процентів всієї продукції промисловості одержано в 1937 році з нових підприємств, побудованих або цілком реконструйованих за першу і другу п'ятирічки; коло 90 процентів всіх діючих в сільському господарстві тракторів і комбайнів вироблені радянською промисловістю в другій п'ятирічці. Завдання другої п'ятирічки в області промисловості і транспорту виконані достроково. Друга п'ятирічка виконана промисловістю на 1-е квітня 1937 року, тобто в 4 роки і 3 місяці, при чому і в другій п'ятирічці особливо швидко росла важка промисловість. Друга п'ятирічка по перевозках залізничного транспорту з перевищенням виконана в 4 роки. Перевиконані також найважливіші завдання другої п'ятирічки по продукції сільського господарства: по зерну, по бавовні.

В порівнянні з 1932 роком — з останнім роком першої п'ятирічки — продукція промисловості в 1937 році виросла на 120,6 процентів при завданні за другим п'ятирічним планом в 114 процентів приросту. Середньорічні темпи приросту продукції промисловості в другій п'ятирічці становили 17,1 процентів проти намічених по плану 16,5 процентів.

В усіх галузях народного господарства СРСР вирости виробничі кадри, які успішно оволодівають новою технікою. Найбільшою перемогою другої п'ятирічки є створення значних, потрібних для всіх галузей соціалістичного будівництва, кадрів радянської інтелігенції і широкое висунення нових керівних працівників із партійних і непартійних більшовиків в усіх галузях народного господарства.

Успіхи, досягнуті в області освоєння нової техніки, дістали яскравий вираз в стахановському русі. Розгортання соціалістичного змагання і його вищої форми — стахановського руху — привело до могутнього піднесення продуктивності праці в промисловості і в інших галузях народного господарства. Продуктивність праці в промисловості за другу п'ятирічку збільшилась на 82 проценти проти 63 процентів за планом, а в області будівництва продуктивність праці за цей період збільшилась на 83 проценти проти 75 процентів за планом другої п'ятирічки. Піднесення стахановського руху і численні чудові приклади соціалістично-свідомої праці стахановців з їх високими показниками продуктивності праці створили передумови для корінного зміцнення трудової дисципліни в усіх наших підприємствах і установах, що є неодмінною умовою високої продуктивності праці всіх трудящих і запорукою нового могутнього росту комунізму в СРСР.

Щоб забезпечити виконання другого п'ятирічного плану, необхідно було організувати боротьбу з рештками ворожих класових елементів, з ворожими класовими впливами в народному господарстві, в культурному будівництві, в усьому політичному житті. Для цього необхідно було, насамперед, організувати боротьбу за охорону і зміцнення соціалістичної, державної і колгоспної власності проти злодіїв і розкрадачів державного і колгоспного добра, проти всіх і всяких пособників класового ворога і, особливо, проти зрадників народу в особі троцькістсько-бухарінських і буржуазно-націоналістичних шпівонів, диверсантів і шкідників, які зімкнулися з іноземними розвідками, стали агентами фашистських охренок. Їх зрадницька робота нанесла серйозний ущерб в ряді галузей народного господарства СРСР. Розгром цих шпівонсько-шкідницьких банд розчистив шлях для дальших і ще більш могутніх успіхів соціалістичного господарства в нашій країні.

3. Поставлене другим п'ятирічним планом завдання *піднесення матеріально-культурного рівня трудящих*, з підвищенням рівня народного споживання в два рази і більше, також виконано.

Чисельність робітників і службовців по всіх галузях народного господарства виросла за другу п'ятирічку на 17,6 процентів. Середньорічна заробітна плата робітників і службовців по всьому народному господарству виросла в 1937 році, в порівнянні з 1932 роком, на 113,5 процентів, тобто більше, ніж в два рази. Фонд заробітної плати робітників і службовців, замість установленого за планом другої п'ятирічки росту на 55 процентів, виріс на 151 процент, тобто збільшився в два з половиною рази. Державні розходи на культурно-побутове обслуговування трудящих міста і села (по союзному, республіканському і місцевих бюджетах) на освіту, охорону здоров'я, фізкультуру і соціальне забезпечення, а також розходи по державному соціальному страхуванню збільшились з 8,3 мільярдів карбованців в 1932 році до 30,8 мільярдів карбованців в 1937 році, тобто в 3,7 рази.

Крім того, розходи держави на поліпшення житлово-побутових умов трудящих і на комунальне господарство становили за роки другої п'ятирічки 16,3 мільярдів карбованців. Значно виросла за роки другої п'ятирічки заможність колгоспників. Валовий дохід колгоспників збільшився за чотири роки (1934—1937) більше, ніж в 2,7 рази, а грошові доходи, які розподіляються серед колгоспників по трудових днях, збільшились за ці роки в 4,5 рази.

В 1937 році виробництво предметів широкого вжитку, в порівнянні з 1932 роком, виросло більше, ніж в два рази. По ряду важливих продуктів і виробів широкого вжитку досягнуто не тільки подвоєння, але й потроєння виробництва. Державно-кооперативний товарооборот за роки другої п'ятирічки виріс більше, ніж втричі, а разом з колгоспною торгівлею він піднявся з 47,8 мільярдів карбованців в 1932 році до 143,7 мільярдів карбованців в 1937 році. Невиконання завдань другої п'ятирічки по зниженню роздрібних цін на товари широкого вжитку перекрито значно більшим, ніж передбачено п'ятирічкою, підвищенням розмірів заробітної плати робітників і службовців, а також відбувшимися значним збільшенням грошових доходів колгоспів і колгоспників.

За роки другої п'ятирічки в СРСР проведена справжня культурна революція. Кількість учнів в початковій і середній школі виросла з 21,3 мільйона до 29,4 мільйона, при чому кількість учнів в 5—7 класах подвоїлась, а кількість учнів в 8—10 класах збільшилась в 15 раз. Кількість студентів в вищих навчальних закладах піднялась до 550 тисяч. Розгорнулось культурне будівництво і в усіх інших галузях.

В усіх союзних республіках СРСР досягнуті значні успіхи в справі індустріалізації і піднесення матеріально-культурного рівня населення, в створенні національних більшовицьких кадрів, в піднесенні всієї національної, соціалістичної по змісту, культури. Особливо великі були темпи матеріального і культурного піднесення у народів радянського Сходу.

4. На основі побідоносного виконання другого п'ятирічного плану і досягнутих успіхів соціалізму, СРСР вступив в третьому п'ятиріччі в нову смугу розвитку, в смугу *завершення будівництва безкласового соціалістичного суспільства і поступінного переходу від соціалізму до комунізму*, коли вирішального значення набуває справа комуністичного виховання трудящих, подолання пережитків капіталізму в свідомості людей — будівників комунізму.

Не можна, однак, применшувати труднощів вирішення цього гігантського завдання, особливо в умовах ворожого капіталістичного оточення. Тим більше, що не дивлячись на успішне виконання першої і другої п'ятирічки, не дивлячись на рекордні темпи розвитку нашої промисловості, не дивлячись на те, що по техніці виробництва промисловість СРСР перегнала передові капіталістичні країни, — не дивлячись на все це ми ще не догнали в економічному відношенні найбільш розвинуті капіталістичні країни.

СРСР перетворився в незалежну економічно країну, яка забезпечує своє господарство і потреби оборони всім необхідним технічним озброєнням. По темпах свого розвитку промисловість СРСР стоїть на першому місці в світі. В той час як промисловість капіталістичних країн після найтяжчого економічного кризи, який почався в кінці 1929 року, досягла в 1937 році ледве 102,5 процента від рівня 1929 року, а з другої половини 1937 року, під ударами нового кризи, знову скотилась вниз, — промисловість СРСР в 1937 році досягла 428 процентів від рівня 1929 року, що в порівнянні з довоєнним рівнем означає збільшення продукції промисловості більше, ніж в 8 раз. В 1938 році продукція промисловості СРСР збільшилась по відношенню до попереднього року ще на 11,3 процентів і досягла 477 процентів до рівня 1929 року, — в той час як в країнах капіталізму в 1938 році промислова продукція скоротилась на 13,5 процентів проти попереднього року і упала до 90 процентів від рівня 1929 року.

В протилежність капіталізму, де, при великій нерівномірності розвитку по країнах, за останнє десятиліття у промисловості в цілому не було росту, а відбулось помітне зменшення промислового виробництва, — в СРСР ми мали неухильне і швидке піднесення промисловості, високі *темпи росту* промислової продукції з року в рік. В силу того, однак, що в минулому наша країна була надзвичайно відсталою в економічному відношенні, *рівень розвитку* промисловості СРСР щодо розмірів виробництва на душу населення і тепер ще значно нижчий, ніж найбільш розвинутих в техніко-економічному відношенні капіталістичних країн Європи і США. Відомо, що на душу населення в нашій країні припадає значно менше промислової продукції, ніж в таких країнах, як Сполучені Штати Америки, Англія, Німеччина, Франція. Так, наприклад, на кінець другої п'ятирічки *на душу населення* в СРСР припадало: *електроенергії* в два з чимсь рази менше, ніж у Франції, майже в три рази менше, ніж в Англії, в три з половиною рази менше, ніж в Німеччині, в п'ять з половиною раз менше, ніж в США; *чавуну* — в два з чимсь рази менше, ніж в Англії і Франції, в два з половиною рази менше, ніж в Німеччині, в три рази менше, ніж в США; *сталі* припадало майже в два рази менше, ніж у Франції, майже в три рази менше, ніж в Англії і Німеччині, майже в чотири рази менше, ніж в США; *кам'яного вугілля* на душу населення в СРСР припадало трохи менше, ніж у Франції, і значно менше, ніж в США, Англії і Німеччині.

СРСР все ще відстає по розмірах виробництва на душу населення також таких промислових товарів, як тканини, папір, мило і деякі інші.

Ця недостатність розмірів промислового виробництва СРСР, в порівнянні з найбільш розвинутими в техніко-економічному відношенні капіталістичними країнами, повинна бути повністю ліквідована, щоб забезпечити остаточний успіх комунізму в його історичному змаганні з капіталізмом.

5. Тепер, коли СРСР склався як соціалістична держава, закінчив в основному технічну реконструкцію народного господарства і по рівню техніки виробництва в промисловості і сільському господарстві стоїть попереду будьякої капіталістичної країни Європи, — тепер ми можемо і повинні на весь зріст практично поставити і здійснити вирішення основного економічного завдання СРСР: *догнати і перегнати також в економічному відношенні найбільш розвинуті капіталістичні країни Європи і Сполучені Штати Америки*, остаточно вирішити це завдання протягом найближчого періоду часу.

Для цього необхідний дальший значний ріст технічного озброєння всіх галузей народного господарства і, отже, всемірний розвиток машинобудування і всієї важкої промисловості, рішуче поліпшення всієї організації і технології виробництва з широким вкоріненням найновіших досягнень науки і винаходів, кількісний і, особливо, якісний ріст виробничих кадрів і високе освоєння техніки в промисловості, на транспорті і в сільському господарстві. В відповідності з вказівкою Леніна про те, що „продуктивність праці, це, кінець кінцем, найважливіше, найголовніше для перемоги нового суспільного ладу“, ми повинні забезпечити всемірне розгортання соціалістичного змагання і стахановського руху, неухильне зміцнення трудової дисципліни в усіх підприємствах і установах, в усіх колгоспах, ми повинні забезпечити достойну соціалістичного суспільства високу продуктивність праці робітників, селян, інтелігенції.

Разом з тим необхідно забезпечити такий ріст народного доходу і розвиток товарообороту, щоб за роки третьої п'ятирічки *підняти народне споживання в півтора — два рази*. Для цього, поряд з посиленням піднесенням важкої і оборонної індустрії, необхідно розгорнути роботу по піднесенню виробництва товарів широкого вжитку і харчових продуктів, а також забезпечити можливість відповідного росту реальної заробітної плати робітників і службовців, росту доходів колгоспників.

В відповідності з цими основними завданнями третьої п'ятирічки, необхідно забезпечити значне піднесення культурного рівня всієї маси трудящих міста і села, здійснити великий крок вперед в історичній справі *піднесення культурно-технічного рівня робітничого класу, передової і керівної сили соціалістичного суспільства, до рівня працівників інженерно-технічної праці*.

Гігантський ріст промисловості і всього народного господарства в третій п'ятирічці і необхідність забезпечення його дальшого безперервного піднесення в відповідності з загальнодержавним планом, особливо в умовах наростання агресивних сил імперіалізму в зовнішньому оточенні СРСР, вимагають *створення великих державних резервів*, насамперед, по паливу, електроенергії і деяких оборонних виробництвах, а також по розвитку транспорту, з правильним розміщенням по відповідних районах країни, усуненням непродуктивних і дальніх перевозок і забезпеченням основних економічних вогнищ країни максимальною кількістю ресурсів на місці.

XVIII з'їзд ВКП(б) затверджує такі завдання третього п'ятирічного плану розвитку народного господарства СРСР, представленого Державною Плановою Комісією СРСР і прийнятого Центральним Комітетом ВКП(б) і Радою Народних Комісарів СРСР.

II. ПЛАН РОСТУ ВИРОБНИЦТВА В ТРЕТІЙ П'ЯТИРІЧЦІ

1. Установити *об'єм продукції* по всій промисловості СРСР в 1942 році, на останній рік третьої п'ятирічки, в 184 мільярди карбованців (в цінах 1926--1927 рр.) проти 95,5 мільярдів карбованців в 1937 році, тобто ріст промислової продукції за третю п'ятирічку на 92 процента.

Середньорічний темп росту промислової продукції СРСР в третій п'ятирічці установити в 14 процентів, при чому середньорічний приріст по виробництву засобів виробництва установити — 15,7 процентів, а по виробництву предметів споживання — 11,5 процентів.

2. Визначити такий розмір продукції по найважливіших *галузях промисловості* на кінець третьої п'ятирічки, тобто в 1942 році:

	1942 р.	1942 р. в процентах до 1937 р.
Вся промисловість (в цінах 1926-27 р.) в млрд. крб.	184	192
В т. ч.: виробництво засобів виробництва	114,5	207
виробництво предметів споживання	69,5	172
Машинобудування і металообробка (в цінах 1926-27 р.) млрд. крб.	63	229
Паровози магістральні (в переводі на умовні „Э“ і „СУ“) шт.	2 340	148
Вагони товарні в 2-сному обчисленні . . . . . тис. шт.	120	203
Автомобілі . . . . . „ „	400	200
Електроенергія . . . . . млрд. квт-год.	75	206
Кам'яне вугілля . . . . . млн. тонн	243	190
Нафта сира з газом . . . . . „ „	54	177
Торф . . . . . „ „	49	205
Чавун . . . . . „ „	22	152
Сталь . . . . . „ „	28	158
Прокат . . . . . „ „	21	162
В т. ч.: якісний . . . . . „ „	5	199
Хімічна промисловість (в цінах 1926-27 р.) . . . . . млрд. крб.	14	237
Цемент . . . . . млн. тонн	11	202
Вивозка ділової деревини . . . . . млн. кубометрів	200	180
Пиломатеріали . . . . . „	45	156
Папір . . . . . тис. тонн	1 500	180
Бавовняні тканини . . . . . млн. метр.	4 900	142
Шерстяні тканини . . . . . „ „	177	167
Взуття шкіряне . . . . . млн. пар	258	143
Цукор-пісок . . . . . тис. тонн	3 500	144
Консерви (НКХП, НКРП, НКМП) . . . . . млн. банок	1 800	205
Металічні конструкції . . . . . тис. тонн	900	161

3. Всемірним розвитком *машинобудування*, якому належить ведуча роль в технічному озброєнні народного господарства, забезпечити вкорінення передової техніки в усі галузі народного господарства і для всіх видів оборони СРСР, в відповідності з сучасними вимогами держави. Збільшити продукцію машинобудування на кінець третьої п'ятирічки в 2,3 раза, тобто значно вище загального росту промисловості. Забезпечити виробництво всіх видів станків, рішуче підвищивши питому вагу високопродуктивних і спеціальних станків, особливо автоматів і напівавтоматів. Збільшити випуск металоріжучих станків до 70 тисяч штук в 1942 році проти 36 тисяч штук в 1937 році, довівши асортимент станків до 800 типорозмірів. Всемірно розвивати відновлення і модернізацію зношеного станкового устаткування. Подвоїти випуск інструменту, особливо нормалізованого. Збільшити випуск пневматичного, електричного і ряду інших видів кваліфікованого інструменту.

Подолати відносне відставання енергетичного машинобудування від все ростущих потреб народного господарства СРСР. Збільшити випуск парових турбін в 1942 році в порівнянні з 1937 роком в 5,9 раза, парових котлів — в 5,2 раза. Всемірно розширити і збільшити питому вагу в виробництві середніх і дрібних турбін потужністю в 12 тисяч кіловат і нижче. Освоїти виробництво потужних гідротурбін для Куйбишевського гідровузла.

Особливу увагу приділити розвиткові виробництва локомотивів, стаціонарних і суднових дизелів, в першу чергу швидкохідних, а також двигунів, що працюють на газі. Перевести на газогенератори всі машини на лісозаготовках, а також значну частину тракторного парку сільського господарства і автомобільного парку.

Подолати відставання в виробництві будівних і дорожніх машин і механізмів, а також в випуску будівного інструменту. Всемірно розвинути виробництво екскаваторів, землесосів і гідромеханізмів.

Форсувати виробництво складної апаратури і устаткування для хімічної промисловості і повністю забезпечити її могутній ріст. Освоїти виробництво нових технічно досконалих, швидкохідних типів прядильних і ткацьких машин, верстатів і устаткування для текстильних, трикотажних і взуттєвих фабрик, звернувши особливу увагу на освоєння машин, які автоматизують виробничі процеси, ліквідувати відставання виробництва прядильного устаткування, збільшивши випуск ватерів на кінець п'ятирічки в 6 раз (по НКЗМ). Далі розвинути харчове машинобудування, забезпечивши особливо ріст виробництва розливочних і упаковочних машин. Забезпечити морський і океанський флот всіма видами сучасних суден і створити виробничі потужності для суднобудування, достатні для забезпечення вітчизняним виробництвом ростущих потреб морського й річкового транспорту СРСР. Розширити виробництво апаратури автоматичного і телемеханічного управління. Розширити виробництво металургічного устаткування для чорної і кольорової металургії,

а також виробництво устаткування для механізації трудомістких робіт, зокрема підйомно-транспортних і погрузочних машин.

4. Всесірно розвинути *вугільну і нафтову* галузі промисловості, які є паливною базою всього народного господарства країни. Розвинути добування вугілля до рівня, який забезпечує не тільки покриття поточних потреб країни, але й створення господарських запасів і державних резервів. Забезпечити найбільш високі темпи добування вугілля в вугільних районах Урала, Підмосковному басейні, на Далекому Сході і Середній Азії і збільшити в них видобуток вугілля за третю п'ятирічку: по Уралу — в 3,1 раза, по Підмосковному басейну — в 3,7 раза, по Далекому Сходу — в 2,7 раза і по Середній Азії — в 4,4 раза. Збільшити видобуток бурого вугілля за період третього п'ятирічного плану в 2,6 раза. Створити нові бази добування місцевого вугілля в усіх районах країни, де є хоча б невеликі родовища, і в міру їх розвитку переводити підприємства місцевої промисловості, комунальні підприємства, школи, лікарні і установи з далекопривізного на місцеве паливо. Завершити комплексну механізацію добування вугілля в усіх вугільних районах країни і організувати добування вугілля на основі вкорінення в усіх вугільних районах країни графіка циклічної роботи — основи стахановської продуктивності праці шахтарів.

Створити в районі між Волгою і Уралом нову нафтову базу — „Друге Баку“. Програму нафтодобування і нафтопереробки забезпечити швидким розвитком геолого-розвідкових робіт і вкоріненням високої техніки в усіх галузях нафтової промисловості.

Широке розповсюдження повинне дістати турбінне буріння, буріння під тисненням, закрита експлуатація з уловлюванням газу і здобуванням з нього бензину і використання в переробці нафти хімічних методів. Всесірно збільшити виробництво високоактанового горючого і високоякісних мастил. Побудувати сіть нафтопроводів і нафтобаз, особливо в східних районах СРСР.

Розгорнути на місцях торфову промисловість, особливо в таких областях, як Івановська, в цілях скорочення перевозок вугілля на далекій відстані, збільшити виробництво торфових брикетів і обезводненого торфу, а також всесірно посилити добування і використання сланців.

Широко розгорнути газифікацію всіх видів палива і підземну газифікацію вугілля, перетворивши в третій п'ятирічці підземну газифікацію вугілля у самостійну галузь промисловості. Збільшити видобуток газу з нафтових і чисто-газових родовищ, а також за рахунок підземної газифікації вугілля за третю п'ятирічку в 3,5 раза. Побудувати і ввести в експлуатацію ряд промислових станцій підземної газифікації в Донбасі, в Підмосковному басейні і на Сході СРСР, з використанням одержуваного газу для енергетики, хімічної промисловості і комунального господарства. В великих містах, в першу чергу, в Москві і Ленінграді, дров'яне опалення замінити газовим, а також паровим на базі місцевого палива. Розвинути використання коксових і доменних газів шляхом

будівництва сіті магістральних газопроводів, в першу чергу в Донбасі.

Створити промисловість штучного рідкого палива на основі гідрування твердого палива, в першу чергу, на Сході, а також синтезу рідкого палива з газу.

5. В області *електрогосподарства* ліквідувати наявну часткову диспропорцію між великим ростом промисловості і недостатнім збільшенням потужностей електростанцій з тим, щоб ріст електростанцій випереджав не тільки ріст промисловості, але і забезпечував створення значних резервів електричних потужностей. Відповідно з цим збільшити загальну потужність електростанцій за п'ятиріччя в 2,1 раза. В будівництві теплових електростанцій перейти до невеликих і середніх електростанцій в 25 тисяч кіловат і нижче. Осудити, як неправильне і шкідливе для народного господарства, захоплення крупними електростанціями в ущерб невеликим і середнім. Потужність районних теплових електростанцій затверджувати Урядові в кожному окремому випадку. Широко вкоренити найновішу енергетичну техніку, високе тиснення і перегрівання пари, застосування найновіших теплофікаційних турбін і автоматизацію основних виробничих процесів електростанцій і сітевого господарства.

Найважливішим завданням всіх підприємств промисловості, комунального господарства, транспорту і сільського господарства — є економія палива і електроенергії.

6. Перетворити *хімічну промисловість* в одну з ведущих галузей промисловості, повністю задовольняючих потреби народного господарства і оборони країни. Третя п'ятирічка — п'ятирічка хімії. З'їзд постановляє збільшити продукцію хімічної промисловості в 2,4 раза, тобто значно вище росту промисловості в цілому. Значно збільшити виробництво сірчаної і азотної кислоти, синтетичного аміаку, штучного волокна і пластичних мас. Створити нові галузі органічного синтезу (синтетичний спирт, уксусна кислота і ін.) на основі використання побічних продуктів нафтопереробки, виробництва каучуку, коксу і природних газів. Забезпечити в усіх галузях хімічної промисловості твердий технологічний режим і неухильне вкорінення найновіших досягнень: інтенсифікація хімічного виробництва, перехід з періодичного процесу на безперервний, використання високих тиснень, розвиток електрохімічних методів. Механізувати трудомісткі роботи в хімічній промисловості, розвинути автоматизацію виробництва.

7. В області *чорної металургії*, розвиток якої багато в чому визначає ріст всієї промисловості і народного господарства і тому вимагає особливої постійної турботи про збільшення виробничих потужностей, добитися неухильного і серйозного піднесення виробництва. Третя п'ятирічка — п'ятирічка спеціальних сталей. З'їзд постановляє збільшити випуск якісного прокату в два рази і забезпечити різке збільшення випуску спеціальних сталей: твердих сплавів, нержавіючих, кислото- і жаротривких, інструментальних, прецезійних, трансформаторних, а також

феросплавів. Широко розгорнути виплавку деревно-вугільних чавунів із чистих від сірки і фосфору руд. Ліквідувати шкідницьку спеціалізацію прокатних станів, яка приводить до зустрічних і дальніх перевозок металу, і забезпечити на основних металургічних базах країни прокат всіх найбільш ходових сортів металу.

Освоїти в промисловому масштабі безлиткову прокатку металу; широко вкоренити кисневе дуття в доменному виробництві; організувати другу базу по виробництву трансформаторного динамного заліза; освоїти і розвинути в мартенівських печах виплавку шарикопідшипникової і інших видів високоякісної сталі. Освоїти виплавку і максимально вкоренити у виробництво низьколегіровані сталі, в першу чергу, з природно-легіруваних чавунів на рудах Халіловського і інших родовищ. Розвинути виробництво чавунних і сталевих труб шляхом центробіжного лиття. На Уралі і в Сибіру розвинути добування марганцевих руд до розмірів, які дають можливість припинити завіз цих руд з півдня. Створити на Далекому Сході нову металургічну базу з повним металургічним циклом для забезпечення всіх потреб машинобудування на місці. Збільшити за п'ятиріччя питому вагу східних районів Союзу в виплавці чавуну з 28 до 35 процентів від загальної виплавки в країні.

8. Збільшити виробництво *кольорових металів* до розмірів, забезпечуючих задоволення швидкоростущих потреб народного господарства і оборони країни. В 1942 році виплавку чорної міді збільшити в 2,8 рази, виплавку алюмінію (включаючи силумін) не менше, ніж в чотири рази в порівнянні з 1937 роком. Забезпечити високі темпи виробництва свинцю, цинку, нікелю, олова, магнію, вольфраму, молібдену і сурми. Широко вкоренити замінителі кольорових металів в усіх галузях машинобудування. Повести рішучу боротьбу за економію кольорових і чорних металів як за рахунок зниження втрат при добуванні, збагаченні і виплавці, так і за рахунок скорочення норм витрачання металу на одиницю виробів, раціонального використання всіх видів відходів на обробляючих заводах і випуску маркірованої сталі для будівництва.

Широко розвинути виробництво кислото- і жаротривких емалей для покриття апаратури з чорних металів і заміни ними кольорових металів.

9. Покінчити з відставанням *лісної промисловості*. Здійснити широку комплексну механізацію всіх виробничих процесів лісозаготовок з широким застосуванням газогенераторів і парових двигунів. Максимально використати сезонні переваги зимових лісозаготовок, одночасно забезпечуючи круглорічні заготовки деревини. Створити на лісних біржах крупні запаси лісу природної сушки. Всемірно розвинути паперову і лісохімічну промисловість, а також виробництво спирту з тирси і відходів паперової промисловості.

10. Всемірно збільшити виробництво будівних деталей, особливо дерев'яних, бетонних, залізобетонних і гіпсових деталей, а також металічних

конструкцій. Забезпечити більш високі темпи виробництва якісного цементу, санітарно-технічного устаткування, обробних і облицьувальних матеріалів, а також добування нерудних і неметалічних копалин, особливо азбесту і азбестових виробів.

11. З'їзд постановляє збільшити виробництво предметів широкого вжитку в третій п'ятиріччі в 1,7 раза.

В *легкій промисловості* повністю використати зрослі ресурси сировини для збільшення виробництва, розширення асортименту і підвищення якості продукції, з одночасним створенням необхідних запасів сировини. Ліквідувати диспропорцію між підготовчими і прядильними цехами, а також між ткацтвом і відставшим прядінням, технічно удосконалити устаткування всієї текстильної і особливо бавовняної промисловості, вкоренити високошвидкісні, однопроцесні тіпальні і інші, більш досконалі машини, прилади високих витяжок, автоматичні ткацькі верстати, контрольну і регулюючу технологічні процеси апаратуру.

У *харчовій промисловості* значно розширити асортимент продукції, особливо вищих і перших сортів. Збільшити виробництво консервів молочних, овочевих і фруктових, випуск томатного і інших соків, виробництво заморожених овочів і фруктів, фабричне виробництво морозива, виробництво пива, виноградного вина і шампанського.

Рішуче подолати відставання рибної промисловості. Збільшити улов риби в усіх басейнах, особливо в Мурманському і Далекосхідному, а також збільшити переробку риби і випуск рибних консервів. Місцевим організаціям всемірно розвинути середобласне рибне господарство на базі водоймищ місцевого значення (ріки, озера, ставки).

12. Всемірно розвивати *місцеву промисловість і промкооперацію*, які є великим джерелом задоволення ростущих потреб трудящих. Вважаючи недостатнім теперішній темп їх росту, добитися протягом п'ятиріччя збільшення випуску продукції місцевої промисловості і промкооперації не менше, ніж в два рази, а також розширення і поліпшення асортименту (особливо мебелі, посуду і інших предметів домашнього вжитку). Поряд зі збільшенням вироблення предметів широкого вжитку, що є основним завданням місцевої промисловості і промкооперації, необхідно всемірно розвивати добування місцевих видів палива і виробництво будматеріалів.

Широко розгорнути сітку механізованих майстерень по лагодженню взуття і одягу, майстерень по ремонту мебелі і домашнього інвентаря і інші промисли по послугах для населення.

13. Установлений план росту промислової продукції і дальші завдання освоєння нової техніки вимагають значного росту продуктивності праці і серйозного зниження собівартості продукції. З'їзд визначає на третю п'ятирічку:

а) *Ріст продуктивності праці* в промисловості за третю п'ятирічку на 65 процентів, що повинно забезпечити в 1942 році проти 1937 року

приріст промислової продукції тільки за рахунок збільшення продуктивності праці на 62 мільярди карбованців.

б) *Зниження собівартості* промислової продукції за п'ятиріччя (у цінах 1937 року) на 10 процентів, що повинно забезпечити державі в 1942 році економію порівняно з 1937 роком в розмірі 20 мільярдів карбованців.

Необхідно всемірно підвищувати якість продукції в усіх галузях промисловості. Організувати рішучу боротьбу з безгосподарністю, простоями і втратами у виробництві, знизити норми витрачання сировини, матеріалів, палива і електроенергії; широко використати відходи виробництва і низькосортну сировину.

Впорядкувати справу стандартизації і нормалізації і забезпечити більш широке застосування стандартів в народному господарстві.

14. XVIII з'їзд ВКП(б) визначає ріст продукції в усьому *сільському господарстві* з 20,1 мільярда карбованців в 1937 році (в цінах 1926—1927 рр.) до 30,5 мільярдів карбованців в 1942 році, тобто на 52 процента. По найважливіших галузях сільського господарства з'їзд визначає такі завдання:

а) *По зернових культурах* на кінець третього п'ятиріччя забезпечити щорічний збір 8 мільярдів пудів зерна при досягненні середньої врожайності в 13 центнерів.

б) *По технічних культурах* для 1942 року: цукровий буряк — збір в 282 мільона центнерів при урожайності в 235 центнерів з гектара; бавовна-сирець — 32,9 мільона центнерів при врожайності поливної бавовни в 19 центнерів з гектара; льоно-волокно — 8,5 мільона центнерів при урожайності в 4,6 центнера з гектара і збільшення середнього номера льону.

Забезпечити значне збільшення врожайності конопель. Особливу увагу звернути на збільшення продукції каучуконосів, соняшника і інших олійних культур, шляхом правильної організації насінництва, раціонального розміщення по окремих районах, поліпшення агротехніки.

в) Приріст *поголів'я худоби* і ріст товарної продукції тваринництва в розмірах, які повністю забезпечують вирішення проблеми тваринництва в СРСР. Поголів'я коней збільшити на 35 процентів, великої рогатої худоби на 40 процентів, свиней на 100 процентів, овець і кіз на 110 процентів, звернувши особливу увагу на розвиток і укрупнення колгоспних товарних ферм. Вважати найголовнішим завданням підвищення продуктивності тваринництва шляхом поліпшення породності худоби і корінного поліпшення племінної справи, правильного районування порід, зміцнення кормової бази, поліпшення догляду за худобою.

г) Створити навколо Москви, Ленінграда, Баку, Харкова, Києва, промислових центрів Донбаса, Кузбаса, Горького, міст Далекого Сходу і всіх інших великих міст *картопляно-овочеві і тваринницькі бази*, які забезпечують повністю постачання цих центрів овочами, картоплею і, в значній мірі, молоком і м'ясом.

д) Забезпечити посіви зернових і інших культур виключно високо-сортним і поліпшеним *добірним насінням* як селекційних, так і місцевих сортів. Впровадити в колгоспах і радгоспах правильні сівозміни з застосуванням травосіяння і чорних парів, які забезпечують значне збільшення родючості ґрунту, ріст урожайності і створення міцної кормової бази для ростущого тваринництва.

е) Ліквідувати запущеність землевпорядних робіт і впорядкувати справу землевпорядження в колгоспах; перевести землевпорядні роботи на державний бюджет.

є) Завершити в третій п'ятирічці *комплексну механізацію* сільськогосподарських робіт. Забезпечити повне задоволення потреби сільського господарства в причіпному інвентарі відповідно до наявності і типів тракторного парку. Широко вкоренити передову агротехніку з науковим використанням великого практичного досвіду передовиків сільського господарства. Звернути особливу увагу на механізацію трудомістких процесів тваринництва в радгоспах і колгоспних фермах. Широко розгорнути будівництво дрібних колгоспних гідроелектростанцій, вітросилових і газогенераторних електроустановок на місцевому паливі.

Збільшити виробництво машин і апаратури по боротьбі з шкідниками і хворобами сільськогосподарських рослин.

Збільшити випуск кінного причіпного, особливо транспортного інвентаря. Забезпечити розширення виробництва найпростіших зерноочисних машин.

ж) Освоїти в колгоспах і радгоспах застосування правильної системи органічних і мінеральних добрив, звернувши особливу увагу на раціональне зберігання і використання гною і інших місцевих добрив, ліквідувати втрати мінеральних добрив. Широко вкоренити в практику вапнування підзолистих і гіпсування солонцевих ґрунтів.

з) На основі дальшої механізації сільськогосподарського виробництва і росту продуктивності праці, на ділі перетворити *радгоспи* в високопродуктивні, високорентабельні господарства, які служать прикладом організації сільськогосподарського виробництва, прикладом високої його урожайності і продуктивності; збільшити поголів'я худоби в радгоспах Наркомрадгоспів, особливо за рахунок організації тваринництва в зернових радгоспах.

15. З'їзд встановлює ріст *грузообороту* залізничного транспорту з 355 мільярдів тонно-кілометрів у 1937 році до 510 мільярдів тонно-кілометрів у 1942 році; річкового транспорту — з 33 мільярдів до 58 мільярдів тонно-кілометрів; морського транспорту — з 37 мільярдів тонно-кілометрів до 51 мільярда тонно-кілометрів. Найважливішим завданням транспорту є впорядкування планування грузообороту з метою всемірного скорочення далеких залізничних перевозок, ліквідації зустрічних і нераціональних перевозок і дальшого підвищення питомої ваги водного і автотранспорту в грузообороті країни.

Підвищити *продуктивність праці* в третій п'ятирічці на 32 проценти на залізничному транспорті і на 38 процентів на водному транспорті, механізувати погрузочно-розгрузочні роботи на залізничному, водному і автомобільному транспортах.

16. З'їзд установлює такі завдання по залізничному транспорту на третю п'ятирічку:

а) Збільшити *парк локомотивів* на 8.000 одиниць, в тому числі: серії „ФД“ на 1.500 паровозів, конденсаційних паровозів на 4.200, пасажирських паровозів серії „ЙС“ на 1.500. Конденсаційні паровози в найближчі роки повинні зайняти ведуче місце в грузовому парку паровозів.

б) Збільшити *вагонний парк* грузових вагонів на 225 тисяч чотирьохосних, парк пасажирських вагонів — на 15 тисяч. Устаткувати автозчепленням 300 тисяч вагонів діючого товарного парку і 4 тисячі пасажирських вагонів. Устаткувати автогальмами 200 тисяч вагонів діючого товарного парку. Розширити ремонтну базу паровозів і вагонів, особливо на залізницях Урала, Середньої Азії, Сибіру, Далекого Сходу. Підготувати виробничу базу для ремонту конденсаційних паровозів.

в) Забезпечити дальшу реконструкцію залізничного транспорту і особливо залізничної колії. В третьому п'ятиріччі побудувати і здати в експлуатацію 11 тисяч кілометрів залізниць і провести укладку других колій на протязі 8 тисяч кілометрів.

г) *Електрифікувати* 1.840 кілометрів залізниць, в першу чергу гірських залізниць, ліній, які мають напружені розміри грузообороту, а також найкрупніші вузли з інтенсивним приміським рухом. Всемірно вкорінювати автоблокіровку, диспетчерську сигналізацію і застосування автостопів.

д) Розвинути *залізничні станції* і вузли, в першу чергу на напрямках, що зв'язують Донбас з Кривим Рогом, Ленінградом і Москвою, східні райони Урала, Північний край, Мурманську область з центральною частиною СРСР, Західний Сибір з Середньою Азією, на залізницях Південно-Західних, Західних і Східних.

17. З'їзд установлює такі завдання по водному, автомобільному і повітряному транспорту на третю п'ятирічку:

а) Ліквідувати відставання *водного транспорту*, підвищити його роль в обслуговуванні народного господарства, особливо в перевозках масових грузів: ліс, хліб, вугілля, нафта. Поліпшити технічний стан морського і річкового флоту, поповнити його більш досконалими типами суден, широко вкоренити газогенераторні установки на річкових суднах. Розширити будівництво судноремонтної бази і морських портів.

Провести широкі заходи по реконструкції і впорядкуванню існуючих водних шляхів, реконструювати шлях Астрахань — Горький — Рибінськ — Москва з тим, щоб в кінці третьої п'ятирічки створити глибоководний транзитний шлях від Астрахані до Москви з забезпеченням глибини на всіх перекатах не менше 2,6 метрів. Розгорнути реконструкцію

Волго-Балтійського водного шляху. Загальну довжину внутрішніх судноплавних водних шляхів збільшити за п'ятиріччя з 102 тисяч кілометрів до 115 тисяч кілометрів.

В третьому п'ятиріччі розробити схему комплексної реконструкції рік: Волги, Дона і Дніпра, підготувати заходи по підтримуванню рівня Каспійського моря і приступити до будівництва Волго-Донського з'єднання.

Перетворити на кінець третьої п'ятирічки *Північний Морський Шлях* в нормально діючу водну магістраль, забезпечуючу планомірний зв'язок з Далеким Сходом.

б) Організувати регулярний рух *автомобільного транспорту* на автомагістралях, трактах і грузонапружених під'їздах до міст, залізничних станцій і водних шляхів. Забезпечити необхідну ремонтну базу для автотранспорту. Розвинути будівництво гаражів і безгаражних стоянок, станцій обслуговування і колонок по заправці автомобілів. Збільшити автоперевозки за п'ятиріччя в 4,6 раза. Всемірно розвинути виробництво і застосування автопричепів в грузовому автотранспорті. Збудувати і реконструювати 210 тисяч кілометрів шляхів, рішуче збільшивши в порівнянні з другою п'ятирічкою питому вагу будівництва удосконалених гудронованих, асфальто-бетонних і бетонних доріг.

Одночасно звернути особливу увагу на підтримування в належному порядку існуючих доріг, здійснюючи своєчасно необхідний поточний і відбудовний їх ремонт.

в) Зосередити роботу цивільної авіації на основних державних лініях. Підняти технічне устаткування повітряних магістралей, розширивши і поліпшивши наземні споруди.

18. З'їзд підкреслює необхідність більшого розвитку всіх видів зв'язку, особливо міжміського.

Завершити устанавлення прямого телефонного зв'язку між Москвою і всіма республіканськими, крайовими і обласними центрами, а також доповнити радіальну систему вузловою системою зв'язку між найбільшими центрами СРСР. Повністю завершити телефонізацію районних центрів, сільрад, МТС і радгоспів. Збільшити в 2,3 раза кількість приймальних радіотрансляційних точок. Побудувати в ряді великих міст телевізійні центри.

19. Найважливішою умовою виконання завдань програми росту виробництва в третій п'ятиріччі є підготовка кваліфікованих *робітничих кадрів, техніків і інженерів*, а також широке розгортання робіт по вкоріненню найновішої техніки і наукової організації виробництва. З'їзд вважає необхідним передбачити в третьому п'ятирічному плані:

а) Розгортання широкої сітки шкіл і курсів по підготовці і перепідготовці кваліфікованих робітників і майстрів соціалістичної праці.

б) Випуск 1,4 мільона техніків різних спеціальностей і 600 тисяч спеціалістів з вищою освітою.

III. ПЛАН НОВОГО БУДІВНИЦТВА І ЙОГО РОЗМІЩЕННЯ В ТРЕТІЙ П'ЯТИРІЧЦІ

1. В відповідності з планом росту виробництва, XVIII з'їзд ВКП(б) устанавлює об'єм *капітальних робіт* по народному господарству в третій п'ятирічці у розмірі 192 мільярдів карбованців (в діючих кошторисних цінах) проти 114,7 мільярдів карбованців за другу п'ятирічку, з них:

а) В *промисловість*—111,9 мільярдів карбованців проти 58,6 мільярдів карбованців в другій п'ятирічці, в тому числі: по промисловості, яка виробляє засоби виробництва—93,9 мільярда карбованців проти 49,8 мільярдів карбованців за другу п'ятирічку, або ріст на 89 процентів; по промисловості, яка виробляє засоби широкого вжитку—18 мільярдів карбованців проти 8,8 мільярдів карбованців у другій п'ятирічці, або ріст на 105 процентів.

б) В *транспорт*— 37,3 мільярдів карбованців проти 20,7 мільярдів карбованців у другій п'ятирічці, або ріст на 80 процентів.

в) В *сільське господарство*— 11 мільярдів карбованців, в тому числі: в МТС—5,2 мільярда карбованців, на іригацію і меліорацію—1,3 мільярдів карбованців і, крім того, на приріст поголів'я худоби в радгоспах— 2,5 мільярда карбованців. Капітальні вкладення в сільське господарство самих колгоспів в третій п'ятирічці становитимуть до 24 мільярдів карбованців.

2. З'їзд затверджує *введення в дію нових і реконструйованих підприємств* у третій п'ятирічці вартістю 193 мільярди карбованців (в діючих кошторисних цінах) проти 103 мільярдів карбованців в другій п'ятирічці.

З'їзд відмічає, що устанавлений об'єм капітальних робіт і програма введення в дію нових і реконструйованих підприємств забезпечують дальший великий ріст виробничо-технічної бази СРСР і утворення необхідних резервів потужностей в найважливіших галузях народного господарства. В третій п'ятирічці *виробничі потужності* виростають: по електростанціях— з 8,1 мільйонів кіловат на кінець другої п'ятирічки до 17,2 мільйонів кіловат у третій п'ятирічці; по вугільній промисловості— в 1,8 раза з доведенням на кінець третьої п'ятирічки потужності шахт до 335 мільйонів тонн вугілля; по чорній металургії (чавун)—до 25 мільйонів тонн; по кольоровій металургії (мідь)—в 2,4 раза; по алюмінію— в 3,8 раза; по автомобільній промисловості— майже в 2 рази; по бавовняній промисловості (веретена)—в 1,5 раза.

3. З'їзд вважає, що в *розміщенні нового будівництва* в третій п'ятирічці по районах СРСР необхідно виходити з наближення промисловості до джерел сировини і районів споживання в цілях ліквідації нераціональних і надмірно дальніх перевозок, а також— дальшого піднесення в минулому економічно відсталих районів СРСР. В відповідності з цим в третьому п'ятирічному плані необхідно:

а) В основних економічних районах Союзу забезпечити комплексний розвиток господарства і організувати добування палива і виробництво таких видів продуктів, як цемент, алебастр, хімічні добрива, скло, масові вироби легкої і харчової промисловості в розмірах, які забезпечують потребу цих районів. Особливе значення має забезпечення на місці паливом і деякими трудними для перевозки продуктами тих великих промислових районів, залежність яких від дальнього привозу великої кількості грузів збільшилась в зв'язку з їх промисловим ростом і швидким збільшенням міського населення.

Такі продукти харчування, які споживаються всюди в масовій кількості, як картопля, овочі, молочні і м'ясні продукти, борошно, кондитерські вироби, пиво, а також ряд промислових виробів масового вжитку — галантерея, вироби швейної промисловості, мебель, цегла, вапно і т. д., повинні в достатній кількості вироблятися в кожній республіці, краї і області.

Забезпечити належний контроль за виконанням рішень ЦК ВКП(б) і РНК СРСР про заборону будівництва нових підприємств в Москві і Ленінграді, а також поширити цю постанову на Київ, Харків, Ростов на Дону, Горький, Свердловськ, в яких надалі заборонити будівництво нових підприємств.

б) В таких економічних вогищах країни, як східні райони, Урал і Поволжя, в третій п'ятиріччі створити підприємства-дублери по ряду галузей машинобудування, нафтопереробки і хімії, щоб усунути випадковості в постачанні деякими промисловими продуктами з підприємств-унікумів.

в) Передбачити більш швидкий ріст об'єму капітальних робіт і будівництво нових підприємств у східних і далекосхідних районах Союзу РСР. Продовжувати всемірно розвиток металургічної бази в цих районах, для чого з загальної кількості доменних печей три чверті їх побудувати в третій п'ятиріччі в східних районах країни.

Створити нову крупну виробничу базу текстильної промисловості на сході СРСР з переробкою середньоазіатської бавовни. На Далекому Сході передбачити швидкі темпи розвитку добування вугілля, а також цементу в розмірах, які забезпечують повністю його потреби.

г) Забезпечити дальше господарське і культурне піднесення національних республік і областей, в відповідності з основними завданнями розміщення продуктивних сил в третій п'ятиріччі.

4. З'їзд вважає необхідним в третій п'ятиріччі зосередити увагу на таких найважливіших будівництвах.

а) В машинобудуванні, в відповідності з установленою на третю п'ятирічку програмою виробництва, яка значно перевищує загальний темп піднесення промисловості, широко розгорнути будівництво і прискорити введення в дію нових заводів, особливо станкобудівних і енергетичного устаткування. Закінчити будівництво трьох заводів важкого станко-

будування, заводу фрезерних станків у Горькому, станків-автоматів в Києві і розгорнути будівництво ряду нових станкобудівних заводів середньої потужності по виробництву шліфувальних, зуборізних, по-довжньо-стругальних станків, карусельних, розточних і станків-автоматів, а також заводів ковальсько-пресового устаткування. Побудувати протягом третьої п'ятирічки і ввести в дію 4 заводи парових турбін, в тому числі заводи в районах Свердловська, Уфи, Новосибірська і Калуги. Крім того, почати будівництво заводу парових турбін в районі Новочеркаська і заводу гідротурбін в районі Куйбишева. В відповідності з заводами парових турбін побудувати і ввести в дію заводи котлобудування і допоміжного енергетичного устаткування, в тому числі котельний завод в Орську. Організувати масове виробництво вітродви-гунів. Закінчити будівництво Горьковського і Московського автозаводів. Побудувати завод малолітражних автомобілів, ряду нових автозборочних заводів (в тому числі на Далекому Сході) і розгорнути будівництво нових заводів грузових автомашин в Сибіру, а також ряду суміжних підприємств автопромисловості і авторемонтних баз. Створити на Сході базу по виробництву сільськогосподарських машин і по збиранню і ремонту тракторів. Побудувати завод текстильних машин в Курську і в Західному Сибіру. Закінчити будівництво Саратовського шарикопідшипникового заводу і розгорнути будівництво двох нових шарико-і ролико-підшипникових заводів. Побудувати завод папероробних машин. Почати будівництво нового паровозобудівного заводу. Побудувати два — три заводи важкого і середнього хімічного машинобудування. Форсувати будівництво початих заводів морського і океанського суднобудування і, крім того, почати будівництво нових заводів морського і річкового суднобудування.

б) В області *електрифікації* найважливішою частиною будівної програми з'їзд вважає приріст потужностей за рахунок будівництва нових невеликих і середніх електростанцій, а також посилення будівництва гідроелектростанцій. Розгорнути будівництво найбільшої в світі споруди — двох Куйбишевських гідроелектростанцій загальною потужністю в 3,4 мільона кіловат, яка одночасно вирішує проблему зрошення засушливих земель для досягнення стійких урожаїв в Заволжі і справу судноплавства по Волзі і Камі. Почати також будівництво Калужської гідроелектростанції на р. Оці. Закінчити будівництво і ввести в дію такі гідроелектростанції: Углічську, Рибінську, дві Чирчікські, Канакірську, Свір-2, Храмську, Ніва-3, Сухумську і ін. Приступити до будівництва нових гідроелектростанцій: Верхнекамської, Мінгічаурської, Усть-Каменогорської, Гюмушської, а також широко розгорнути будівництво невеликих місцевих гідроелектростанцій, в тому числі в районах Урала, на ріках Тура, Уфа, Чусова, Белая, Міас і ін., а також на Північному Донці.

В цілях економії палива широко розвинути будівництво невеликих вітроелектростанцій. Передбачити будівництво 102 районних теплових

електростанцій з введенням в дію: Кураховської, Несветаєвської, кількох ТЕЦ в Москві і Ленінграді, Челябінської ТЕЦ, Сумгаїтської, Комсомольської, Київської, Миколаївської, Кірово-Чепецької, Сизранської, Орської, Карагандинської, Красноярської, Хабаровської, Кувасайської, Краснодарської і інших. Збудувати в районі Іваново нову теплоелектростанцію на торфі для текстильної промисловості.

Всесірно розвинути будівництво високовольтних електросітей і підстанцій.

Загальний приріст потужностей по електробудівництву за третю п'ятирічку визначити в 9 мільонів кіловат, забезпечивши створення в промислових районах постійного енергетичного резерву потужністю в 10 — 15 процентів.

в) В *вугільній промисловості* розгорнути будівництво шахт як по добуванню кам'яного вугілля, так і по добуванню бурого вугілля. Освоїти нові райони добування вугілля, особливо на Уралі, в Татарській і Башкирській РСР, Східному Сибіру, на Далекому Сході, в Казахській РСР, на Україні, в Киргизській і Таджикиській РСР. Споруджувати, головним чином, шахти середньої і невеликої потужності, всесірно скорочуючи і прискорюючи строки будівництва. Всього за п'ятиріччя закласти нових кам'яновугільних шахт на загальну потужність 170 мільонів тонн, з введенням в дію 160 мільонів тонн.

В *нафтовій промисловості* забезпечити введення в дію нових потужностей нафтопереробних заводів на 15 мільонів тонн і, крім того, крекінг-установок на 4,5 мільона тонн. Вирішальним завданням в третій п'ятирічці вважати створення ще одної потужної нафтової бази в районі між Волгою і Уралом, побудувавши в ньому нафтопереробні заводи на потужність 6 мільонів тонн. Забезпечити розгортання геолого-розшукових і розвідкових робіт в нових районах добування нафти: між Волгою і Уралом, в Сибіру, на Далекому Сході, на Україні, в Середній Азії і Казахській РСР.

По *торфовій і сланцевій промисловості* забезпечити необхідний ріст капітальних робіт. Передбачити будівництво заводів штучного обезводнювання торфу, що кладе основу для ліквідації сезонності торфодобування. Здійснити будівництво двох — трьох коксових заводів, передбачивши вироблення на них також хімічних продуктів.

г) В *чорній металургії* закінчити будівництво Магнітогорського комбінату в складі 6 домен і двох блюмінгів, Нижне-Тагільського і Петровсько-Забайкальського заводів, Амурстальбуду, Запоріжсталі, Азовсталі, Криворіжського, Ново-Московського жестекатального, Ново-Уральського і Нікопольського трубних заводів. Почати будівництво нових металургічних заводів на Південному Уралі (на халіловських і бакальських рудах) і в Східному Сибіру, заводу зварних труб на Уралі, одного трубопрокатного заводу в Сибіру і труболиварного заводу в Центрі. На базі використання лому і металовідходів розгорнути будівництво невеликих переробних

заводів для місцевих потреб в районах Середньої Азії і Закавказзя. Для поліпшення підготовки руд до плавки побудувати не менше 17 агломерадійних лент. На всіх діючих заводах завершити механізацію трудомістких робіт і широко вкоренити автоматизацію виробництва. Для поліпшення якості прокату доустаткувати прокатні цехи всіх заводів необхідним обробним устаткуванням. Всього за третю п'ятирічку побудувати 20 доменних печей і відбудувати три деревновугільних доменних печі на Уралі.

Приступити до будівництва шахт в районі Курської магнітної аномалії, як додаткової бази чорної металургії Центра, і провести підготовні заходи до будівництва металургічного заводу в районі Курської магнітної аномалії.

Закінчити промислову розвідку Атасуйських і Карсакпайських родовищ.

д) В *кольоровій металургії* закінчити будівництво Прибалхашського мідеплавильного комбінату, Середньо-Уральського і Блявінського комбінатів. Розгорнути будівництво Джекказганського, Алмаликського мідеплавильних комбінатів, а також свинцевих і цинкових заводів на Алтаї. Ввести в дію Уральський алюмінієвий комбінат, алюмінієві заводи в Кандалакші і Кузбасі і приступити до будівництва інших алюмінієвих заводів. Ввести в дію Тихвінський глиноземний завод, Південно-Уральський і Північний нікельові комбінати. Почати будівництво ряду нових підприємств по виробництву свинцю, цинку, олова, вольфраму і молібдену. Побудувати заводи кольорового прокату і біметалу, а також по переробці алюмінієвих і магнієвих сплавів.

е) В *хімічній промисловості* розгорнути будівництво нових сірчано-кислотних заводів, головним чином, на базі використання відходящих газів кольорової металургії і електростанцій, тукових комбінатів, содових заводів, заводів синтетичного каучуку і шинних заводів з введенням в дію 13—15-ти заводів СК, 9 кордних і 16 шинних заводів, розсосереджених по країні. Побудувати 2 заводи штучного рідкого палива, 2 регенераторних заводи, 15 регенераторних цехів при шинних заводах і 2—3 заводи азбестових виробів.

Створити виробничу базу, повністю забезпечуючу переробку каучуконосів.

є) Припинити завіз *цементу* з Європейської частини СРСР в східні райони і республіки Середньої Азії, для чого побудувати нові цементні заводи середньої і невеликої потужності всього на 4,8 мільона тонн, в тому числі в районах Далекого Сходу, Сибіру, Казахської РСР, республік Середньої Азії і на Уралі.

ж) Розгорнути *геолого-розвідкові роботи*, що забезпечують промисловими запасами сировини підприємства, які діють і які будуються в третьому п'ятиріччі і які створюють перехідні на дальші роки резерви нових промислових запасів у всіх районах Союзу.

з) В *лісній промисловості* закінчити будівництво і ввести в дію Солікамський, Кондопожський, Камський, Марійський, Красноярський, Соломбальський, Архангельський, Льговський, Комсомольський, Котласский целюлозно-паперові комбінати і фабрику газетного паперу в районі Кірова. Розгорнути будівництво нових целюлозно-паперових, лісохімічних, фанерних, деревообробних підприємств і заводів гідролізу деревини. Передбачити швидкий розвиток лісозаготовок в північних і північно-західних районах Європейської частини Союзу, на Уралі і Далекому Сході. Посилити потужність лісопильно-деревообробної промисловості на Європейській півночі, в Сибіру, на Далекому Сході. Припинити завіз лісу з Сибіру в Європейську частину Союзу.

і) В *легкій промисловості* ввести в дію нові бавовняні фабрики в Барнаулі, Новосибірську і в Кузбасі, а також здійснити будівництво невеликих прядильних фабрик в старих текстильних районах для ліквідації диспропорції між прядінням і ткацтвом, ввести в дію другу чергу Ташкентського бавовняного комбінату, Ленінкананську прядильну фабрику, Київський і Семипалатинський суконні комбінати, заводи гумової підшви в Калініні і штучної шкіри в Казані. Розгорнути будівництво нових текстильних фабрик в республіках Середньої Азії, в Західному Сибіру і Казахській РСР, а також будівництво ряду нових трикотажних і панчішних фабрик, невеликих льняних комбінатів, шкіряних заводів, взуттєвих і шовкових фабрик і підприємств скляної тари.

ї) В *харчовій промисловості* повністю закінчити будівництво і введення в дію м'ясокомбінатів в Орську, Енгельсу, Улан-Уде, Іркутську, Хабаровську, Свердловську, Іваново, Нальчику, Куйбишеві, Дніпропетровську, Ворошиловграді, Ашхабаді, Сталінабаді; цукрових заводів в Єлань-Колено, Жердевці, Советському (Курська область), Алма-Аті, Ново-Троїцьку, Гнівані (Вінницька область), Шполі (Київська область) і одного цукрового заводу в Вірменській РСР. Побудувати ряд нових спиртозаводів, маслозаводів, заводів згущеного і сухого молока, кондитерських і чайних фабрик. Розгорнути будівництво нових м'ясокомбінатів середньої потужності, цукрозаводів, хлібозаводів і холодильників, тютюнових фабрик і миловарних заводів.

В *рибній промисловості* збільшити морський риболовний флот і закінчити будівництво рибних комбінатів в Комсомольську, Хабаровську, Москві і в Муїнаку; холодильників — в Балхаші, Мангістау, Ахтарях, Совгавані, Петропавловську-на-Камчатці і 20 дрібних холодильників в ДСК; судноверфей — в Мурманську, Ніколаєвську на Амурі і Петропавловську-на-Камчатці. Передбачити більш швидкі темпи освоєння районів Камчатки, Охотська і Аянська як Наркоматом рибної промисловості, так і крайовими і обласними організаціями.

к) В *місцевій промисловості* і промкооперації розгорнути будівництво дрібних підприємств на базі місцевої сировини і місцевого палива.

л) В міському будівництві забезпечити розгортання робіт по житловому будівництву і по благоустроєнню міст і промислових центрів. Побудувати нові водопроводи в 50 містах, каналізацію в 45 містах, трамвай в 8 містах.

Розвинути газифікацію міського господарства. Збільшити число нових трамвайних вагонів на 2.900 одиниць, забезпечивши виробництво 4-осних вагонів найновішої конструкції для Москви, Ленінграда, Києва і інших великих міст СРСР. Особливу увагу звернути на розвиток міського і міжміського автотранспорту, збільшивши число автобусів на 27 тисяч одиниць і максимально розвинути застосування таксі, пасажирських і грузових. Розширити в Москві, Ленінграді, Києві і інших великих містах тролейбусний рух і в відповідності з цим збільшити виробництво тролейбусів, зокрема, організувати масовий випуск двохповерхових тролейбусів.

Забезпечити дальший розвиток і реконструкцію Москви і Ленінграда в відповідності з прийнятими планами. Закінчити будівництво третьої черги метро в Москві.

Закінчити на кінець третьої п'ятирічки основні будівні роботи по спорудженню Палацу Рад.

м) В області сільського господарства здійснити будівництво 1.500 МТС як за рахунок нових, так і за рахунок розукрупнення старих МТС. Забезпечити необхідну ремонтну базу для тракторів, комбайнів і інших сільськогосподарських машин. Розгорнути в радгоспах будівництво тваринницьких будівель в розмірах повного забезпечення тримання худоби.

По іригації і меліорації закінчити всі початі роботи по великому іригаційному і осушувальному будівництву: Вахш, Колхіда, Невинномиський канал, Мургабський оазис. Приступити до будівництва зрошувальної системи в Заволжі. Зміцнити виробничо-технічну базу в сільському господарстві районів посухи.

н) Побудувати сіть нових зернових елеваторів і складів на загальну потужність понад 10 мільйонів тонн продуктів, забезпечивши повну ліквідацію уже в першій половині третьої п'ятирічки зберігання хліба в бунтах.

5. В цілях прискорення строків будівництва і введення в дію виробничих потужностей, а також розсосередження нових підприємств по основних економічних районах країни, XVIII з'їзд ВКП(б) вимагає рішучої боротьби з гігантоманією в будівництві і широкого переходу до будівництва середніх і невеликих підприємств в усіх галузях народного господарства Союзу РСР. В промисловому будівництві не допускати збудування підприємств з надмірно-вузькою спеціалізацією і організувати кооперування підприємств всередині економічних районів.

З'їзд звертає увагу на необхідність рішучого вкорінення в практику швидкісних методів будівництва, для чого потрібен розвиток будівної індустрії, всемірне зміцнення територіальних будівних органі-

зацій, перетворення будівної індустрії з відстаючої в передову галузь народного господарства, з широким розвитком комплексної механізації і застосуванням стандартних будівних деталей і конструкцій, побудувавши необхідні для цього підприємства.

Для виконання наміченої програми будівних робіт визначити на третю п'ятирічку ріст *продуктивності праці* в будівництві на 75 процентів і зниження вартості будівних робіт на кінець третьої п'ятирічки на 12 процентів проти рівня кінця другої п'ятирічки.

IV. ПЛАН ДАЛЬШОГО ПІДВИЩЕННЯ МАТЕРІАЛЬНОГО І КУЛЬТУРНОГО РІВНЯ ТРУДЯЩИХ В ТРЕТІЙ П'ЯТИРІЧЦІ

Виконання першої і другої п'ятирічки означало не тільки величезне піднесення й соціалістичне преобразування народного господарства разом з зміцненням обороноздатності Радянського Союзу, але й велике піднесення матеріально-культурного рівня народів СРСР.

Третя п'ятирічка повинна забезпечити ще вище задоволення потреб і запитів трудящих в необхідних товарах, продуктах, житлах, в побутовому і культурному обслуговуванні населення. Виконання третьої п'ятирічки забезпечує, крім того, новий величезний крок вперед в створенні потужної матеріальної бази для дальшого розвитку продуктивних сил, добробуту і культури соціалістичного суспільства в СРСР. Тепер справа йде не про знищення безробіття і ліквідацію злиднів на селі, — з цим ми уже справились повністю і назавжди. Тепер завдання полягає в створенні такого добробуту і підвищення культурності трудящих, які відповідають зрослим запитам радянського народу, які недосяжні для найбагатших країн капіталізму і означають початок справжнього розцвіту сил соціалізму, розцвіту нової, соціалістичної культури.

XVIII з'їзд ВКП(б) установлює на третю п'ятирічку такі завдання в області підвищення матеріального і культурного рівня робітників і трудящих села.

1. а) Збільшення *споживання трудящих СРСР* більш, ніж у півтора раза, в відповідності з ростом доходів робітників, селян і службовців.

б) Збільшення *чисельності робітників і службовців* на кінець третьої п'ятирічки по всіх галузях народного господарства на 21 процент в порівнянні з 1937 роком, середньої заробітної плати на 37 процентів і фонду заробітної плати на 67 процентів.

в) Підвищення державних розходів на *культурно-побутове обслуговування* трудящих міста і села, тобто розходів по соціальному страхуванню і затратах держави по освіті, охороні здоров'я, допомозі багатодітним матерям і на культурно-побутове обслуговування робітників і службовців, крім державних затрат на житлове і комунальне будівництво — до 53 мільярдів карбованців проти 30,8 мільярдів карбованців в 1937 році, — ріст більше, ніж в 1,7 раза.

г) Значне збільшення доходів колгоспників в результаті росту продуктивності праці в колгоспах, піднесення урожайності всіх сільсько-господарських культур і збільшення продуктивності тваринництва.

д) Проведення широкого круга заходів для серйозного просування вперед в здійсненні історичного завдання — підняття культурно-технічного рівня робітничого класу СРСР до рівня працівників інженерно-технічної праці.

е) Здійснення загального середнього навчання в містах і завершення на селі і в усіх національних республіках загального семирічного середнього навчання з розширенням охоплення дітей десятирічним навчанням з тим, щоб збільшити кількість учнів в початкових і середніх школах в містах і робітничих поселках з 8,6 до 12,4 мільйона, а в сільських місцевостях з 20,8 до 27,7 мільйонів.

є) Контингент студентів у ВУЗ'ах і ВТУЗ'ах підняти до 650 тисяч чоловік з тим, щоб головна увага в найближчі роки була звернена на підвищення якості вищої освіти.

ж) Збільшення сіті кіно-театрів, клубів, бібліотек, будинків культури і читалень з широкою організацією і збільшенням в шість раз стаціонарних і інших звукових кіноустановок.

з) Значне посилення роботи по охороні здоров'я трудящих, по поліпшенню лікарняної допомоги, по розширенню санітарно-профілактичних заходів, по поданню родильної допомоги породіллям і розширенню дитячих лікарень, по піднесенню охорони праці і організації робітничого відпочинку і фізкультури, зі збільшенням державних затрат на охорону здоров'я з 10,3 мільярда карбованців в 1937 році до 16,5 мільярдів карбованців в 1942 році. Число місць в постійних яслах і дитячих садках збільшити в 1942 році до 4,2 мільйонів проти 1,8 мільйона в 1937 році.

і) Посилення житлового будівництва в містах і робітничих поселках з введенням в дію за третю п'ятирічку 35 мільйонів квадратних метрів нової жилої площі.

2. В цілях підвищення матеріального рівня життя трудящих забезпечити в третій п'ятирічці всемірний розвиток культурної радянської торгівлі і в відповідності з цим установити:

а) Збільшення об'єму державно-кооперативного товарообороту в 1942 році до 206 мільярдів карбованців проти 126 мільярдів карбованців в 1937 році, зі збільшенням обороту їдалень, ресторанів, кафе і буфетів в два рази.

б) Ріст роздрібною державно-кооперативної торговою сіттю на 38 процентів з поліпшенням всієї торгової справи (холодильне господарство, будівництво торгових баз і складів, доставка і завіз товарів), з особим розвитком в швидко ростущих сільськогосподарських районах сіті крамниць і магазинів з товарами, які обслужують назрілі побутові, ремонтні і будівні потреби селян.

3. З'їзд визначає ріст *народного доходу* за третю п'ятирічку в 1,8 рази і установлює в зв'язку з цим повну можливість забезпечити ростущими доходами населення і держави як потреби народного споживання, так і державні потреби в розвитку народного господарства, зміцненні обороноздатності і створенні необхідних державних резервів.

Величезне піднесення всіх галузей народного господарства вимагає дальшого поліпшення всієї роботи по плануванню народного господарства і організації обліку. Центральним завданням перебудови планової роботи є організація перевірки виконання планів з тим, щоб запобігати виникненню диспропорцій в господарстві, виявляти нові резерви для виконання планів і в відповідності з результатами фактичного виконання планів вносити корективи по окремих галузях і районах.

З'їзд підтверджує необхідність поліпшення бюджетно-кредитної роботи, дальшого зміцнення госпрозрахунку, посилення боротьби з безгосподарністю, підвищення рівня рентабельності важкої індустрії і інших галузей народного господарства, зміцнення радянського карбованця на основі соціалістичного виробництва, посиленого розвитку товарообороту і загального піднесення матеріального рівня життя народу.

* * *

В цілях безумовного виконання поставлених третім п'ятирічним планом завдань XVIII з'їзд ВКП(б) вимагає від усіх партійних, радянських, господарських і профспілкових організацій:

а) живої оперативності і діловитості господарського керівництва, зосередження роботи керівників на правильному доборі кадрів, на повсякденній фактичній перевірці виконання установлених партією і урядом завдань;

б) правильної організації заробітної плати робітників, майстрів і інженерно-технічних працівників, з належним матеріальним заохочуванням росту продуктивності праці;

в) розгортання соціалістичного змагання і стахановського руху з забезпеченням в підприємствах і установах міцної трудової дисципліни і високої продуктивності праці всіх трудящих.

В колгоспному будівництві завдання полягають в дальшому всемірному організаційно-господарському зміцненні сільськогосподарської артілі, в розвитку і зміцненні громадської власності колгоспу, в розвитку колгоспних тваринницьких ферм, громадських будівель, громадських страхових фондів і інших видів колгоспної власності, що є основою дальшого піднесення сільського господарства і матеріально-культурного рівня життя колгоспного селянства. У відповідності з цим необхідно посилити боротьбу з порушеннями Статуту сільськогосподарської артілі, не допускати незаконного розширення присадибного господарства, присадибних земельних ділянок і худоби у окремих колгоспників, що веде до порушення інтересів колгоспу, перешкоджає зміцненню колгоспної

дисципліни. Необхідне дальше зміцнення колгоспної дисципліни і посилення відповідної виховної роботи серед всієї маси колгоспників, підвищення продуктивності праці і заохочування краще працюючих колгоспників, а також широкий перехід до організації ланок в колгоспах. В інтересах дальшого зміцнення дисципліни, піднесення продуктивності праці і збільшення доходності колгоспу на кожного колгоспника, так само в цілях дальшого розвитку промисловості, збільшення товарів в країні і постачання промислових підприємств робітничими кадрами з колгоспників, — необхідно добитися того, щоб колгоспи систематично відпускали колгоспників на роботу в промислові підприємства, в першу чергу тих, які мало використовуються на роботі в колгоспі, мають мало трудоднів і обтяжують через те колгосп.

Для здійснення завдань третьої п'ятирічки необхідно повністю ліквідувати наслідки контрреволюційного шкідництва, шпіоно-троцькістсько-бухарінських агентів фашизму і іноземного капіталу, піднести більшовицьку пильність в усій роботі по будівництву комунізму і завжди пам'ятати вказівку партії про те, що поки існує зовнішнє капіталістичне оточення, розвідки іноземних держав будуть засилати до нас шкідників, диверсантів, шпіонів і вбивців, щоб псувати, пакостити і ослабляти нашу країну, щоб перешкоджати росту комунізму в СРСР.

Здійснення великих завдань третього п'ятирічного плану настільки тісно зв'язане з кровними інтересами робітників, селян і радянської інтелігенції, що забезпечення його виконання залежить, насамперед, від нас — комуністів і непартійних більшовиків — керівників, і особливо від нашого уміння організувати працю і піднести комуністичне виховання трудящих. Від усіх нас, від керівників і рядових робітників, службовців і колгоспників, вимагається, в першу чергу, свідоме ставлення до своїх обов'язків, чесна праця і допомога відстаючим для того, щоб третій п'ятирічний план переміг, щоб Радянський Союз зробив новий гігантський крок по шляху до повного торжества комунізму. В нинішніх умовах, коли в СРСР безроздільно панують соціалістичні форми господарства, соціалістична власність, соціалістична організація праці, коли вирішального значення для успіху нашої справи набуває комуністична свідомість у роботі на користь нашої держави, народу і всіх трудящих, — гігантськи піднімається роль радянської інтелігенції, яка уміє по-більшовицьки працювати, по-більшовицьки боротися за піднесення культурності і комуністичної свідомості трудящих. Тепер, після остаточного укріплення політичних і економічних позицій соціалістичного суспільства в СРСР, вирішають справу кадри, які освоїли техніку виробництва, вирішають справу радянські культурні сили, які очолюють маси трудящих в їх великій боротьбі за повну перемогу комунізму.

У капіталістичних країнах суспільство все глибше роз'їдається новим світовим економічним кризисом, який викидає на вулиці нові мільйони безробітних, посилює злидні і відчай серед підневільної капіталові

маси трудящих. В таборі капіталізму тон задають фашистські країни з їх внутрішнім кривавим терором і зовнішньою імперіалістичною агресією, яка привела уже до другої імперіалістичної війни, з участю ряду країн Європи і Азії і загрожує розлитися дальше. Все це безперечні ознаки посилення загального, невиліковного кризису капіталізму, паразитичного гниття капіталізму, наближення його краху. Тим відповідальніші наші обов'язки, обов'язки будівників першого соціалістичного суспільства, встигшого уже політично і економічно остаточно стати на свої власні ноги, повного сил і упевненості у своїй перемозі, породжуючого бадьорість і віру в своє близьке визволення у трудящих усіх країн. Виконання третього п'ятирічного плану буде найкращим свідченням всеперемагаючої сили комунізму в його історичному змаганні з капіталізмом.

XVIII з'їзд ВКП(б) вимагає від усіх більшовиків і від усіх відданих справі будівників комунізму зробити все для того, щоб ще більше згуртувати під великим прапором партії Леніна-Сталіна робітників, колгоспників, інтелігенцію для боротьби за перемогу третього п'ятирічного плану.

XVIII З'їзд ВКП(б)

ЗМІНИ В СТАТУТІ ВКП(б)

РЕЗОЛЮЦІЯ XVIII З'їзду ВКП(б) ПО ДОПОВІДІ тов. А. О. ЖДАНОВА

(ПРИЙНЯТА ОДНОГОЛОСНО)

1. Перемога соціалізму в СРСР забезпечила панування соціалістичної економіки. Відповідно до корінних змін в області економіки СРСР змінився класовий склад населення СРСР. За роки соціалістичного будівництва були ліквідовані всі експлуаторські елементи — капіталісти, купці, куркулі, спекулянти. Трудящі СРСР — робітники, селяни, інтелігенція — глибоко змінились за роки соціалістичного будівництва.

Корінним чином змінився робітничий клас, який перетворився в зовсім новий клас, визволений від експлуатації, який знищив капіталістичну систему господарства і встановив соціалістичну власність на засоби виробництва.

Корінним чином змінилось селянство, яке перетворилося в зовсім нове селянство, визволене від усякої експлуатації, яке є в своїй переважній більшості колгоспним селянством, яке базує свою роботу і своє надбання не на приватному господарстві, одноосібній праці і відсталій техніці, а на колективній власності, на колективній праці і сучасній техніці.

Змінилась інтелігенція, яка стала в своїй масі зовсім новою інтелігенцією, зв'язаною усіма своїми коренями з робітничим класом і селянством. Радянська інтелігенція — це вчорашні робітники і селяни і сини робітників і селян, які висунулися на командні пости. Радянська інтелігенція служить не капіталізові, як стара інтелігенція, а соціалізові і є рівноправним членом соціалістичного суспільства.

Таким чином класові грані між трудящими СРСР стираються, падають і стираються економічні і політичні протиріччя між робітниками, селянами і інтелігенцією. Створилась основа морально-політичної єдності радянського суспільства. Ця морально-політична єдність радянського народу дістала своє блискуче підтвердження в створенні блоку комуністів і безпартійних на виборах у Верховну Раду СРСР і у Верховній Раді союзних республік і в повній перемозі цього блоку. Навколо

партії вирости численні кадри непартійних більшовиків, передових робітників, селян і інтелігентів, активних і свідомих борців за справу партії, провідників її лінії в масах.

В цій новій обстановці назріла необхідність зміни передбачених статутом умов прийому в партію нових членів. Нині діючий, згідно з статутом партії, порядок прийому в партію по чотирьох різних категоріях, в залежності від соціального стану того, хто приймається в партію, явно не відповідає класовій структурі радянського суспільства, яка змінилася в результаті перемоги соціалізму в СРСР. Потреба в установленні різних категорій при прийомі в партію і різного кандидатського стажу відпадає. В зв'язку з цим для всіх, хто приймається в партію, повинні бути встановлені єдині умови прийому і однаковий кандидатський стаж, незалежно від їх приналежності до робітничого класу, селянства або інтелігенції.

2. Необхідно доповнити статутне положення про членів партії і їх обов'язки положенням про права членів партії, які вважаються само собою зрозумілими, але не відмічені в статуті. Таке доповнення статуту партії відповідає ростові активності членів партії і має виняткове значення для підвищення їх відповідальності за справу партії, для захисту членів партії від проявів бюрократизму. Параграф 57-й статуту партії гласить, що: „Вільне і ділове обговорення питань партійної політики в окремих організаціях або в партії в цілому є невід'ємним правом кожного члена партії, яке впливає з внутріпартійної демократії“.

Крім цього права в статуті повинні бути оговорені такі права членів партії:

а) право членів партії критикувати на партійних зборах будьякого працівника партії;

б) право членів партії обирати і бути обраними в партійні органи;

в) право членів партії вимагати особистої участі в усіх випадках, коли виносяться рішення про їх діяльність або поведінку;

г) право членів партії звертатися з будьяким питанням і заявою в будьяку партійну інстанцію аж до ЦК ВКП(б).

3. Статутом ВКП(б) передбачені проваджені періодичними рішеннями ЦК ВКП(б) чистки партії. Досвід показав, що надалі необхідно відмовитися від масових чисток партії з таких мотивів:

а) метод масових чисток, введений на початку непу, в період оживлення капіталістичних елементів, щоб захистити партію від проникнення в її ряди людей, які розкладалися в зв'язку з непом, втратив грунт для нинішньої обстановки, коли капіталістичні елементи ліквідовані. Крім того, на практиці, як показав досвід, метод масових чисток виключає можливість єдино правильного індивідуального підходу до членів партії, підміняючи його огульним стандартним підходом до членів партії „по одній мірці“. В зв'язку з цим при масових чистках мали місце численні необгрунтовані виключення з партії, а ворожі елементи, які пробралися

в партію, використовували чистки для цькування і побиття чесних працівників;

б) метод масових чисток не дає можливості в повній мірі здійснювати партійну установку про уважне ставлення до членів партії, до працівників і на практиці часто веде до ущемління прав членів партії;

в) щодо ворожих елементів, які пробралися в партію, які маскують своє вороже лице засобами дворушництва і обману партії, метод масових чисток оказався мало дійсним і не досягаючим мети;

г) метод масових чисток оказався звернутим своїм вістрям, головним чином, проти так званих пасивних членів партії і приводив до виключення з партії чесних і сумлінних її членів по мотивах їх, ніби, пасивності.

В зв'язку з цим періодичні масові чистки партії необхідно скасувати, установивши, що партія може в звичайному порядку очищати свої ряди від осіб, які порушують програму, статут, дисципліну партії.

4. Партія на лютнево-березневому пленумі ЦК 1937 року і січневому пленумі ЦК 1938 року осудила практику формального і бездушно-бюрократичного ставлення до питання про долю членів партії, про виключення з партії членів партії і про відновлення виключених членів в партії. Ця практика, як відомо, була широко використана прониклими в партію кар'єристськими елементами, які старались відзначитися і висунутися на виключеннях з партії, так само як замаскованими ворогами всередині партії, які старались шляхом широкого проведення заходів репресії перебити чесних членів партії і посіяти зайву підозрілість в партійних рядах.

Січневий пленум ЦК 1938 року вжив ряд заходів, які забезпечують ліквідацію практики огульних виключень з партії, встановлення на ділі диференційованого підходу при вирішенні питань про виключення з партії або про відновлення виключених членів в партії.

У відповідності з цим необхідно доповнити статут рядом положень, які повинні:

а) забезпечити уважний підхід і старанний розбор обгрунтованості обвинувачень, пред'явлених членові партії;

б) захистити права членів партії від усякого свавілля;

в) вилучити з практики застосування виключення з партії, що є найвищою мірою партійного покарання, по відношенню до членів партії, які вчинили маловажні проступки.

5. Необхідно скасувати статутну вимогу до кандидатів, вступаючих в партію, згідно з якою умовою їх прийому ставиться, крім *визнання* програми і статуту партії та проходження статутного кандидатського стажу, також *засвоєння* програми.

Товариш Сталін в доповіді на лютнево-березневому пленумі ЦК 1937 року вказував:

„Щоб засвоїти програму партії, треба бути справжнім марксистом, перевіреним і теоретично підготовленим марксистом. Я не знаю, чи багато знайдеться у нас членів партії, які уже засвоїли нашу програму, стали справжніми марксистами, теоретично підготовленими і перевіреними. Якщо йти далі по цьому шляху, то нам довелося б залишити в партії тільки інтелігентів і взагалі людей учених. Кому потрібна така партія? У нас є перевірена, що витримала всі випробування, ленінська формула про членство в партії. За цією формулою членом партії вважається той, хто *визнає* програму партії, сплачує членські внески і працює в одній з її організацій. Зверніть увагу: в ленінській формулі говориться не про *засвоєння* програми, а про *визнання* програми. Це дві зовсім різні речі. Нема чого й доводити, що рацію має тут Ленін, а не наші партійні товариші, які все базикають про засвоєння програми. Воно й зрозуміло. Коли б партія виходила з того, що членами партії можуть бути тільки такі товариші, які уже засвоїли програму і стали теоретично підготовленими марксистами, то вона не створювала б в партії тисячі партійних гуртків, сотні партійних шкіл, де членів партії навчають марксизму і допомагають їм засвоїти нашу програму. Цілком ясно, що коли партія організує такі школи і гуртки серед членів партії, то це тому, що вона знає, що члени партії не встигли ще засвоїти партійну програму, не встигли ще стати теоретично підготовленими марксистами“.

З цих мотивів необхідно скасувати вказану статутну вимогу.

6. Нові завдання партії, які виникли в зв'язку з поворотом в політичному житті країни, з прийняттям нової Конституції Союзу РСР, потребували від партії відповідної перебудови практики партійної роботи на основі безумовного і повного проведення в життя начал внутріпартійного демократизму, предписуваного статутом партії. З цією метою партія ліквідувала порушення основ демократичного централізму, яке мало місце в практиці партійної роботи, і відновила, відповідно до статуту партії, виборність керівних органів партійних організацій.

Партія провела також ряд додаткових заходів, які забезпечують проведення послідовної демократичної практики, а саме: скасування практики кооптації, заборона при виборах партійних органів голосування списком, перехід до голосування по окремих кандидатурах, забезпечення за всіма членами партії необмеженого права відводу кандидатів і критики останніх, установлення при виборах партійних органів закритого (таємного) голосування кандидатів, установлення обов'язковості періодичного скликання міських партійних активів, а у великих містах — також і районних активів.

Статут повинен відобразити ці нові заходи партії, перевірені практикою, які забезпечили дальший розвиток критики і самокритики, піднесення відповідальності партійних органів перед партійною масою, ріст

активності партійної маси, і тим самим сприяли озброєнню партії для успішного розв'язання нових завдань політичного керівництва.

7. Згідно з статутом партії для практичної роботи по здійсненню партійних рішень і постанов (і перевірки їх виконання радянсько-господарськими органами і нижчими партійними організаціями) в обкомах, крайкомах, ЦК нацкомпартій і ЦК ВКП(б) повинні існувати цілісні виробничо-галузеві відділи, при чому „в кожному виробничо-галузевому відділі зосереджується вся робота в цілому по даній галузі: оргпартробота, розподіл і підготовка кадрів, агітмасробота, виробнича пропаганда, нагляд за виконанням партійних рішень відповідними радянсько-господарськими органами і партійними організаціями“.

Практика показала, однак, що така організація партійного апарату виявилась недостатньою.

Центральним організаційним завданням партії за минулий період і тепер було і лишається завдання правильного добору людей і перевірки виконання. Цьому питанню надавав виняткового значення Ленін, вказуючи на XI з'їзді партії:

„Ми прийшли до того, що гвоздь становища — в людях, в доборі людей... Добирайте потрібних людей і перевіряйте практичне виконання,— і це народ оцінить“.

В своїй доповіді на XVII з'їзді партії товариш Сталін з усією силою підкреслив значення правильного добору людей і перевірки виконання, говорячи:

„Перемога ніколи не приходиться сама,— її звичайно притаскують. Хороші резолюції і декларації за генеральну лінію партії — це тільки початок діла, бо вони означають лише бажання перемогти, але не саму перемогу. Після того, як дано правильну лінію, після того, як дано правильне розв'язання питання, успіх справи залежить від організаційної роботи, від організації боротьби за проведення в життя лінії партії, від правильного добору людей, від перевірки виконання рішень керівних органів. Без цього правильна лінія партії і правильні рішення ризикують зазнати серйозної шкоди. Більше того: після того, як дано правильну політичну лінію, організаційна робота вирішує все, в тому числі і долю самої політичної лінії,— її виконання, або її провал“.

Досвід показав, що слабості нашої організаційної роботи по добору людей і перевірці виконання досі не переборені. Розпорошення справи добору кадрів між виробничо-галузевими відділами привело до зниження розмаху організаційної роботи, утруднило необхідне пересування працівників з однієї галузі в іншу, висування людей, доцільне використання їх на тих ділянках, які в даний момент являють особливу важливість для партії. Розпорошення справи добору кадрів по різних виробничо-галузевих відділах партійного апарату стало прямим гальмом

успішного розв'язання завдання добору і розподілу кадрів. Це завдання вимагає спрямування всієї роботи по кадрах з єдиного центра шляхом концентрації цієї роботи в єдиному апараті, де повинні бути зосереджені досвід по добору кадрів, справа вивчення кадрів, досвід по їх розстановці.

ЦК ВКП(б), враховуючи таке становище, вжив ряд заходів, зосередивши справу добору кадрів у Відділі керівних парторганів (ВКПО ЦК). Беручи, однак, до уваги першорядну важливість справи підготовки і добору кадрів і великий об'єм цієї роботи, слід було б реорганізувати ВКПО, виділивши роботу по кадрах всіх галузей роботи в самостійне Управління кадрів, а питання партійно-організаційного керівництва — в спеціальний Організаційно-інструкторський відділ.

8. Недостатньою виявилась також практика розпорошення перевірки виконання партійних директив між різними виробничо-галузевими відділами. Цю роботу необхідно також концентрувати в одному місці, змінивши, у відповідності з цим, характер діяльності КПК. Центральним завданням КПК повинно стати завдання посилення контролю за виконанням рішень ЦК ВКП(б) і організації систематичної перевірки роботи місцевих організацій. Необхідно встановити, що КПК працює при ЦК ВКП(б). В зв'язку з цим відпадає необхідність виборів КПК безпосередньо на з'їзді партії. Комісія партійного контролю повинна обиратися пленумом Центрального Комітету ВКП(б) і працювати під керівництвом і за директивами ЦК ВКП(б).

9. Завдання ліквідації теоретичної і політичної відсталості партійних кадрів, завдання озброєння членів партії марксистсько-ленінською теорією і оволодіння більшовизмом вимагає піднесення на належний рівень справи партійної пропаганди і агітації, відповідно до рішення ЦК „Про постановку партійної пропаганди в зв'язку з випуском „Короткого курсу історії ВКП(б)“.

ЦК ВКП(б) повинен мати потужний апарат пропаганди і агітації у вигляді Управління пропаганди і агітації, що зосереджує всю роботу по друкованій і усній пропаганді і агітації.

10. Виробничо-галузеві відділи ЦК ВКП(б) повинні бути ліквідовані, за винятком Сільськогосподарського відділу, зважаючи на особливу вагу завдання контролю і нагляду за діяльністю радянських і партійних організацій в області сільського господарства, і Відділу шкіл, який повинен контролювати постановку справи народної освіти в усіх республіках.

В Обкомах, крайкомах і ЦК нацкомпартій повинні бути створені відділи: кадрів, пропаганди і агітації, організаційно-інструкторський і сільськогосподарський і скасовані всі інші виробничо-галузеві відділи.

В райкомах і міськкомах необхідно мати відділи: кадрів, пропаганди і агітації і організаційно-інструкторський.

Керівництво відділами пропаганди і агітації і відділами кадрів в обкомах, крайкомах і ЦК нацкомпартиї повинно бути покладене на особих секретарів.

11. В умовах швидкого піднесення соціалістичного господарства, швидкого політичного і культурного росту робітників, селян і інтелігенції різко підвищився темп партійного і державного життя. Для того, щоб здійснювати керівництво державними і партійними справами, швидко реагувати на запити, які висуваються життям, і вчасно розв'язувати назрілі питання, необхідно доповнити існуючу схему центральних організацій партії — З'їзд партії, ЦК ВКП(б) — новим органом, — Всесоюзною партійною конференцією. Це тим більш необхідно, що великий період часу між з'їздами партії обмежує можливість висування на керівну роботу, і особливо в ЦК ВКП(б), вирости кадрів працівників партії, а конференція могла б дати партії таку можливість. В зв'язку з цим назріла необхідність доповнити схему центральних організацій партії — З'їзд партії, ЦК ВКП(б) — Всесоюзною конференцією партії, яка скликається не рідше одного разу на рік з представників місцевих організацій, з тим, щоб головним завданням Всесоюзної конференції партії вважати обговорення назрілих питань політики партії.

Всесоюзній конференції партії треба надати право заміни частини членів ЦК, тобто право виводу з складу ЦК окремих членів ЦК, які не забезпечують виконання ними своїх обов'язків, як членів ЦК, і заміни їх іншими, але в кількості не більше однієї п'ятої складу ЦК, обраного З'їздом партії. Конференція поповнює склад членів ЦК з числа кандидатів, обраних З'їздом партії, і взамін їх обирає відповідну кількість нових кандидатів у члени ЦК.

Рішення конференції, за винятком рішення про заміну членів ЦК і обрання нових кандидатів у члени ЦК, яке не потребує затвердження ЦК ВКП(б), підлягають затвердженню ЦК ВКП(б). Рішення конференції, затверджені ЦК ВКП(б), є обов'язковими для всіх партійних організацій. Делегати конференції обираються на пленумах обкомів, крайкомів і ЦК нацкомпартиї. Члени ЦК, якщо вони не є делегатами по уповноваженню від місцевих організацій, беруть участь в роботах конференції з правом дорадчого голосу.

12. За минулий період на основі піднесення партійно-політичної і партійно-організаційної роботи укріпились первинні парторганізації, покращав їх зв'язок з масами, підвищилась авангардна роль комуністів, піднявся рівень партійного життя. Партійні організації ближче підійшли до практичних питань господарського і культурного будівництва.

Досвід показав, що успішна робота партійних організацій була забезпечена там, де первинна партійна організація зуміла поєднати партійно-політичну роботу з боротьбою за успішне виконання виробничих планів, за поліпшення роботи державного апарату, за освоєння нової техніки, за зміцнення трудової дисципліни з розгортанням стаханов-

ського руху, з висуванням на партійно-господарську роботу нових кадрів. І навпаки, там, де партійні організації відійшли в сторону від господарства, обмеживши свої завдання агітацією, або там, де партійні організації прийняли на себе не властиві їм функції керівництва господарством, підміняючи і знеособлюючи господарські органи, там робота неминуче попадала втупик.

Тепер назріла необхідність більш точно визначити завдання різного типу первинних партійних організацій і зокрема таких різних типів первинних партійних організацій, як партійна організація на виробництві (фабрика, завод, радгосп, колгосп) і партійна організація наркомату. Партійній організації виробничого типу (фабрично-заводській, радгоспу, колгоспу) повинно бути надане право контролю за станом справ підприємства, радгоспу або колгоспу. Це повинно привести до посилення ролі і відповідальності первинних партійних організацій на виробництві. Щодо партійних організацій наркоматів, то вони, не маючи, в силу специфічних умов, функцій контролю, повинні посилити свою роль в справі поліпшення роботи державного апарату. Наркоматські партійні організації зобов'язані сигналізувати про недоліки роботи того чи іншого наркомату, відмічати хиби окремих працівників і повідомляти про них в ЦК і керівникам наркомату.

Всі члени партії, які працюють в тому чи іншому наркоматі, повинні об'єднуватися загальнонаркоматською партійною організацією. Секретар первинної організації наркомату повинен затверджуватися ЦК ВКП(б).

13. Враховуючи, що інститут співчуваючих був створений в період, коли був закритий прийом в партію, а також беручи до уваги, що партія має можливість поповнювати свої ряди за рахунок передової частини безпартійного активу, об'єднуваного навколо рад, профспілок, комсомолу, кооперації, Тсоавіахіму та інших громадських організацій трудящих, вважати необхідним скасування груп співчуваючих.

* * *

XVIII з'їзд ВКП(б) постановляє внести в статут ВКП(б) такі зміни і доповнення:

I. Про членів партії та їх права і обов'язки

1. Скасувати існуючі категорії при прийомі з кандидатів у члени партії і встановити єдиний порядок прийому з кандидатів у члени партії для робітників, селян і інтелігенції. Встановити, що в партію приймаються особи, які досягли 18 років. Всі, що вступають у партію, зобов'язані подати рекомендації трьох членів партії з трьохрічним партійним стажем, які знають їх по спільній роботі не менше одного року. Для вихідців з інших партій зберегти нині діючі статутні правила. Скасувати статутну вимогу до вступаючих у партію про необхідність подання відзиву громадської організації, де вони працювали або працюють. Рішення

первинної парторганізації про прийом в партію вступає в силу по затвердженні його райкомом або міськкомом. При обговоренні питання про прийом в партію присутність рекомендуєчих не обов'язкова.

2. Доповнити розділ про членів партії і їх обов'язки пунктом про права членів партії, включивши:

а) право членів партії критикувати на партійних зборах будьякого працівника партії;

б) право членів партії обирати і бути обраним в партійні органи;

в) право членів партії вимагати особистої участі в усіх випадках, коли виноситься рішення про їх діяльність або поведінку;

г) право членів партії звертатися з будьяким питанням і заявою в будьяку партійну інстанцію аж до ЦК ВКП(б).

3. Скасувати періодичні масові чистки партії, встановивши, що партія може в звичайному порядку очищати свої ряди від осіб, які порушують програму партії, статут партії, дисципліну партії.

4. Встановити, що при вирішенні питань про виключення з партії або відновлення виключених в правах членів партії повинен бути забезпечений максимум обережності і товариського піклування та старанний розбор обгрунтованості обвинувачень, пред'явлених членові партії, і що за дрібні проступки (неявка на збори, несплата в строк членських внесків і т. п.) повинні застосовуватись передбачені статутом заходи партійного виховання і впливу, а не виключення з партії, що є найвищою мірою партійного покарання.

5. Рішення первинної партійної організації про виключення з партії, а також про відновлення виключених в правах членів партії набирає сили тільки в тому разі, якщо воно затверджується обкомом, крайкомом, ЦК нацкомпартії.

До затвердження обкомом, крайкомом, ЦК нацкомпартії рішення про виключення з партії, партійний квиток залишається на руках у члена партії, і він має право відвідувати партійні збори. Про виключених членів партії обком, крайком, ЦК нацкомпартії публікує в місцевій партійній пресі з зазначенням причини виключення, а також публікує про відновлення неправильно виключених.

6. Апеляції виключених з партії повинні розглядатись відповідними партійними органами не пізніше, ніж у двохтижневий строк.

7. Скасувати статутну вимогу до кандидатів, в силу якої товариші, які пройшли кандидатський стаж, які визнають програму партії і підкоряються її статуту і дисципліні, все ж не можуть вважатися членами партії, поки вони не засвоять програми партії, тобто поки не стануть марксистськи освіченими партійцями.

II. Про кандидатів у члени партії

8. Привести розділ про кандидатів у члени партії у відповідність з розділом про членів партії (скасування категорій по прийому).

9. Установити загальний для робітників, селян і інтелігенції кандидатський стаж строком в один рік.

10. Для вихідців з інших партій зберегти нині діючі статутні правила.

III. Про організаційну будову партії

11. Включити в статут такі додаткові положення, які випливають з завдань проведення в партії послідовної демократичної практики і здійснення до кінця основ демократичного централізму:

а) заборонити при виборах партійних органів голосування списком. Голосування провадити по окремих кандидатурах, забезпечуючи при цьому за всіма членами партії необмежене право відводу кандидатів і критики останніх;

б) установити при виборах партійних органів закрите (таємне) голосування кандидатів.

12. Враховуючи особливе політичне значення партійного активу в житті партії, доповнити статут таким пунктом про активи міських організацій:

Вважати необхідним, щоб в усіх без винятку республіканських, крайових і обласних центрах, а також в усіх більш або менш значних промислових центрах обов'язково скликались активи міських партійних організацій для обговорення найважливіших рішень партії і уряду, щоб активи скликались не для параду і формально-урочистого схвалення цих рішень, а для дійсного їх обговорення, щоб у великих центрах скликались не тільки міські, але й районні партійні активи.

13. Ліквідувати в ЦК ВКП(б) виробничо-галузеві відділи, за винятком Сільськогосподарського відділу і Відділу шкіл.

Мати в ЦК ВКП(б) такі управління і відділи:

- а) Управління кадрів;
- б) Управління пропаганди і агітації;
- в) Організаційно-інструкторський відділ;
- г) Сільськогосподарський відділ;
- д) Відділ шкіл.

В обкомах, крайкомах і ЦК нацкомпартій створюються:

- а) Відділ кадрів;
- б) Відділ пропаганди і агітації;
- в) Організаційно-інструкторський відділ;
- г) Сільськогосподарський відділ.

В міськкомах і райкомах створюються:

- а) Відділ кадрів;
- б) Відділ пропаганди і агітації;
- в) Відділ організаційно-інструкторський.

В райкомах, міськкомах, окружкомах, обкомах, крайкомах і ЦК нацкомпартій мати військові відділи, на обов'язку яких лежить допомога військовим органам в справі постановки обліку військовозобов'язаних,

організації призову, мобілізації в разі війни, в справі організації проти-повітряної оборони і т. д.

14. В зміну існуючого статутного порядку встановити, що Комісія партійного контролю обирається пленумом ЦК і працює під керівництвом ЦК ВКП(б).

Комісія партійного контролю:

- а) контролює виконання директив ЦК ВКП(б) радянсько-господарськими органами і партійними організаціями;
- б) перевіряє роботу місцевих партійних організацій;
- в) притягає до відповідальності винних в порушенні програми і статуту ВКП(б) і партійної дисципліни.

15. Керівництво відділами пропаганди і агітації та відділами кадрів в обкомах, крайкомах і ЦК нацкомпартій повинно бути покладене на особих секретарів.

IV. Про центральні організації партії

16. Доповнити статут ВКП(б) такими положеннями про Всесоюзну партійну конференцію:

- а) Всесоюзна конференція скликається з представників місцевих організацій для обговорення назрілих питань політики партії;
- б) Всесоюзна конференція скликається не рідше одного разу на рік;
- в) делегати Всесоюзної конференції обираються на пленумах обкомів, крайкомів, ЦК нацкомпартій;
- г) порядок виборів і норми представництва на Всесоюзну конференцію встановлюються ЦК ВКП(б);
- д) Всесоюзній конференції надається право заміняти частину членів ЦК, тобто право виводити з складу ЦК окремих членів ЦК, які не забезпечують виконання ними своїх обов'язків, як членів ЦК, і заміняти їх іншими, але в кількості не більше однієї п'ятої складу ЦК, обраного З'їздом партії. Всесоюзна конференція поповнює склад членів ЦК з числа кандидатів, обраних З'їздом партії, і взамін їх обирає відповідну кількість нових кандидатів у члени ЦК;
- е) Рішення Всесоюзної конференції, за винятком рішення про заміну членів ЦК і обрання нових кандидатів в члени ЦК, яке не потребує затвердження ЦК ВКП(б), підлягають затвердженню ЦК ВКП(б). Рішення Всесоюзної конференції, затверджені ЦК ВКП(б), є обов'язковими для всіх партійних організацій;
- є) Члени ЦК, якщо вони не є делегатами по уповноваженню від місцевих організацій, беруть участь в роботах Всесоюзної конференції з правом дорадчого голосу.

17. Змінити існуючий статутний порядок, згідно з яким Комісія Радянського Контролю намічається З'їздом партії, встановивши надалі, що формування Комісії Радянського Контролю повинно належати до компетенції радянських органів.

V. Про партійний стаж для секретарів обкомів, міськкомів, райкомів і начальників політвідділів Червоної Армії і Військово-Морського Флоту

18. З метою створення необхідних умов для висування на керівну партійну роботу нових кадрів партійних працівників, у зміну відповідних параграфів статуту, встановити партійний стаж для секретарів обкомів, крайкомів, ЦК нацкомпартій замість 12 років не менше 5 років, для секретарів міськкомів замість 10 років не менше 3 років, для секретарів райкомів замість 7 років не менше 3 років і для секретарів первинних партійних організацій і цехпарторгів замість стажу в першому випадку не менше 3 років, а в другому не менше 2 років, встановити партійний стаж не менше одного року.

Для начальників політуправлінь округів, флотів і армій вважати обов'язковим замість 10-річного—5-річний партійний стаж і для начальників політвідділів дивізій і бригад замість 6-річного—3-річний партійний стаж.

VI. Про крайові—обласні—республіканські організації партії

19. Установити, що в обкомах, крайкомах і ЦК нацкомпартій повинно бути 4—5 секретарів, в тому числі перший секретар, другий секретар, секретар по кадрах і секретар по пропаганді.

VII. Про окружні організації партії

20. Надати окружним партійним організаціям статутні права, доповнивши статут ВКП(б) відповідним положенням.

VIII. Про міські і районні (сільські і міські) організації партії

21. Установити, що пленум міського—районного комітету скликається не рідше одного разу в півтора місяця.

IX. Про парторганізації в Червоній Армії і Військово-Морському Флоті

22. В зв'язку з створенням Наркомату Військово-Морського Флоту поширити статутне положення про партійні організації в Червоній Армії також на парторганізації Військово-Морського Флоту, встановивши, що Політичне Управління Військово-Морського Флоту працює на правах Військово-Морського Відділу ЦК ВКП(б).

X. Про первинні партійні організації

23. Для підвищення ролі первинних партійних організацій виробничих підприємств, в тому числі радгоспів, колгоспів і МТС і їх відповідальності за стан роботи підприємств, надати цим організаціям право контролю роботи адміністрації підприємства.

Наркоматські партійні організації, які, в силу особливих умов роботи радянських установ, функціями контролю користуватися не можуть, зобов'язані сигналізувати про недоліки в роботі установи, відмічати хиби в роботі наркомату і його окремих працівників і направляти свої матеріали і міркування в ЦК ВКП(б) і керівникам наркомату.

Секретарі наркоматських партійних організацій затверджуються ЦК ВКП(б).

Всі комуністи — працівники центрального апарату наркомату входять в одну загальнонаркоматську партійну організацію.

24. В зміну існуючого положення іменувати надалі виборні органи первинних партійних організацій не комітетами, а бюро (бюро такої то партійної організації).

25. Бюро первинних парторганізацій створюються в парторганізаціях, які налічують не менше 15 членів партії.

26. В цілях швидкого вирошування і виховання членів партії в дусі колективного керівництва надати право цеховим партійним організаціям, які налічують не менше 15, але не більше 100 членів партії, обирати бюро цехової партійної організації в складі від 3 до 5 чоловік, а тим, що налічують понад 100 членів партії, — від 5 до 7 чоловік.

27. Установити, що в первинних партійних організаціях, які налічують менше ста комуністів, можуть створюватись партійні групи по бригадах, агрегатах підприємства і т.п.

28. В крупних підприємствах і установах, які налічують понад 500 членів і кандидатів партії, можуть, в кожному окремому випадку з дозволу ЦК ВКП(б), створюватись заводські комітети партії, з наданням цеховим парторганізаціям цих підприємств прав первинної партійної організації.

ХІ. Про партію і комсомол

29. Доповнити статут ВКП(б) такими положеннями про партію і комсомол:

а) Всю роботу ВЛКСМ проводить під безпосереднім керівництвом ВКП(б). ЦК ВЛКСМ, будучи керівним органом комсомолу, безпосередньо підпорядкований ЦК ВКП(б). Робота місцевих організацій ВЛКСМ направляється і контролюється відповідними республіканськими, крайовими, обласними, міськими і районними партійними організаціями.

б) Члени ВЛКСМ, які є членами або кандидатами партії, вибувають з комсомолу з моменту вступу їх в партію, якщо вони не займають керівних постів в комсомольських організаціях.

в) ВЛКСМ є активним помічником партії в усьому державному і господарському будівництві. Комсомольські організації повинні бути на ділі активними провідниками партійних директив у всіх областях соціалістичного будівництва, а там, де нема первинних партійних організацій, — нести повну відповідальність за їх проведення в життя.

г) Комсомольські організації мають право широкої ініціативи в обговоренні і постановці перед відповідними організаціями всіх питань роботи підприємства, колгоспу, радгоспу, установи, зв'язаних з завданнями усунення недоліків в діяльності останніх і подання їм необхідної допомоги в поліпшенні роботи шляхом організації соціалістичного змагання і ударництва, проведення масових кампаній і т. д.

Окрема постанова

Особи, прийняті в кандидати партії до XVIII з'їзду, проходять кандидатський стаж на загальних підставах, тобто строком в один рік.

XVIII З'їзд ВКП(б) і завдання Академії наук

XVIII з'їзд ВКП(б) входить в історію комуністичної партії як одна з найблискучіших її сторінок. Зібравшись, коли СРСР вступив в смугу вивершення будівництва соціалізму і поступового переходу від соціалізму до комунізму, XVIII з'їзд розв'язав величезні завдання всесвітньо-історичного значення.

Партія більшовиків прийшла до свого XVIII з'їзду, як ніколи монолітною, ідейно загартованою в боротьбі проти всіх ворогів партії і народу — проти мерзенних троцькістсько-зінов'ївських і бухарінських наймитів фашизму, проти буржуазних націоналістів всіх мастей і відтінків. Партія викувала незламну морально-політичну єдність всього радянського народу, згуртувала навколо себе багатоміліонні маси трудящих і сама зміцніла в цій нерозривній єдності.

Народу великого СРСР зустріли XVIII з'їзд партії як найвизначнішу подію, як радісне свято тріумфальних перемог більшовизму. Товариш Сталін у своїй мудрій прозорливій доповіді підбив підсумок перемог соціалізму, яких здобула наша країна в другій п'ятирічці. Перемога соціалізму — це торжество більшовицької партії, торжество її ленінсько-сталінського керівництва.

Геніальний вождь партії з властивою йому майстерністю класика марксистської творчої думки, дав глибокий аналіз досягнутим успіхам, узагальнив досвід пройденого шляху і намітив на цій основі пряму лінію дальшого невпинного руху вперед до комунізму. Перед партією і всім радянським народом відкрилися захоплюючі перспективи дальшого бурхливого піднесення, швидкого розквіту нашої країни. Повне комуністичне суспільство — ця кінцева мета людських прагнень — стає цілком реальною відчутною дійсністю.

Товариш Сталін дав вичерпний глибокий аналіз сучасного міжнародного стану. Новий економічний кризис уже підриває основи найбільших капіталістичних країн — США, Англії і Франції. 18 мільонів безробітних в капіталістичних країнах зазнають злиднів, голод і приречені на вимирання. Особливістю нинішнього економічного кризису є його нерівномірний характер. Агресивні держави, які вже встигли перестроїти свою економіку на військовий лад, покищо ще не вступили в смугу економічного кризису, але вони його не обминуть, бо кризис є неминучим супутником капіталістичної системи. Він обійме їх в свої лещата,

як тільки агресивні держави, в наслідок однобокого розвитку їх господарства, вичерпають в ході воєнної гарячки свої золоті і сировинні запаси. З таблиці, наведеної в доповіді товариша Сталіна, видно, що вже в 1938 році порівняно до 1937 року промисловість Італії і Японії покоїлася вниз. Така ж доля спіткне незабаром і фашистську Німеччину.

Новий економічний кризис розвивається в умовах другої імперіалістичної війни, в яку вже втягнуто понад 500 мільйонів чоловік в різних кінцях земної кулі.

„Характерна риса нової імперіалістичної війни, — говорить товариш Сталін, — полягає в тому, що вона не стала ще загальною, світовою війною. Війну ведуть держави-агресори, всіляко ущемляючи інтереси неагресивних держав, насамперед Англії, Франції, США, а останні п'ятяться назад і відступають, даючи агресорам уступку за уступкою“.

Причина такого потурання агресорам, систематичних уступок їм з боку неагресивних країн полягає не в слабості останніх, не стільки їх страхом перед революцією, а головне, і, насамперед, в тому, що ці неагресивні держави відмовились від принципів колективної безпеки, в тому, що вони перейшли на політику так званого невторчання.

„Формально політику невторчання можна було б охарактеризувати таким чином: „нехай кожна країна захищається від агресорів, як хоче і як може, наше діло сторона, ми будемо торгувати і з агресорами і з їх жертвами“. На ділі, однак, політика невторчання означає потурання агресії, розв'язування війни, — отже, перетворення її в світову війну. В політиці невторчання проступає стремління, бажання — не заважати агресорам творити своє чорне діло, не заважати, скажемо, Японії вплутатись в війну з Китаєм, а ще краще з Радянським Союзом, не заважати, скажемо, Німеччині ув'язнути в європейських справах, вплутатись у війну з Радянським Союзом, дати всім учасникам війни ув'язнути глибоко в твані війни, заохочувати їх до цього нишком, дати їм ослабити і виснажити один одного, а потім, коли вони достатньо ослабнуть, — виступити на сцену з свіжими силами, виступити, звичайно, „в інтересах миру“, і продиктувати ослабленим учасникам війни свої умови.

І дешево і любо!“ (Сталін, Звітна доповідь на XVIII з'їзді ВКП(б)).

Ця мудра і гостра сталінська характеристика політики невторчання знайшла своє яскраве підтвердження в недавніх подіях 1938 і початку 1939 рр., свідками яких ми були. Європейські творці і натхненники політики невторчання, ущемляючи свої власні інтереси, уступили японським імперіалістам найважливіші центри в Китаї — Шанхай, Кантон, Хайнань, віддали Німеччині Австрію і Судетську область, кинули напризволяще миролубну країну в центрі Європи — Чехословачію, яку незабаром німецький фашизм загарбав, дали Німеччині з Італією чинити страхітливі злочини в Іспанії, руйнуючи створені сторіччями культурні скарби і знищуючи героїчний іспанський народ. Італійський фашизм загарбав тепер Албанію так само при потуранні „миротворців“ з табору невторчання.

З вичерпною чіткістю товариш Сталін визначив завдання більшовицької партії в галузі зовнішньої політики:

„1. Проводити й надалі політику миру і зміцнення ділових зв'язків з усіма країнами;

2. Додержувати обережності і не давати втягнути в конфлікти нашу країну провокаторам війни, які звикли загрибати жар чужими руками;

3. Всемірно зміцнювати бойову могутність нашої Червоної армії і Військово-Морського Червоного флоту;

4. Кріпити міжнародні зв'язки дружби з трудящими всіх країн, заінтересованими в мирі і дружбі між народами“ (Сталін, Звітна доповідь на XVIII з'їзді ВКП(б)).

В обстановці великих міжнародних потрясінь, в капіталістичному оточенні, СРСР, вірний своїй незмінній і послідовній політиці миру, невпинно крокує вперед до комунізму. Перші дві сталінські п'ятирічки цілком оновили нашу країну. В СРСР навіки знищено безробіття, знищена експлуатація людини людиною, остаточно ліквідовані всі паразитичні класи, створена нова, соціалістична економіка, яка не знає кризисів і безробіття. Соціалізм в нашій країні в основному збудований і став незаперечним фактом. Ми його відчуваємо в бурхливому розвитку соціалістичної промисловості, яка по темпах росту і техніці виробництва зайняла перше місце в світі, в перемозі колгоспного ладу і створенні найпередовішого в світі крупного механізованого сільського господарства, в невпинному рості матеріального і культурного становища радянського народу, в створенні мільонних кадрів нової радянської інтелігенції, плоть од плоті, кров од крові робітничого класу і колгоспного селянства, в поступовому стиранні граней між робітничим класом, селянством і інтелігенцією, між фізичною і розумовою працею.

Але ще більш грандіозні народногосподарські завдання стоять перед партією, перед Країною Рад у третьому п'ятиріччі.

„Ми перегнали головні капіталістичні країни щодо техніки виробництва і темпів розвитку промисловості. Це дуже добре. Але цього мало. Треба перегнати їх також в економічному відношенні. Ми це можемо зробити, і ми це повинні зробити. Тільки в тому разі, коли переженемо економічно головні капіталістичні країни, ми можемо розраховувати, що наша країна буде повністю насичена предметами споживання, у нас буде достаток продуктів і ми дістанемо можливість зробити перехід від першої фази комунізму до другої його фази“ (Сталін, Звітна доповідь на XVIII з'їзді ВКП(б)).

А перегнати головні капіталістичні країни в економічному відношенні — це значить довести економічну потужність радянської промисловості до того рівня, коли розмір промислової продукції на душу населення в СРСР буде більший, ніж в найпередовіших капіталістичних країнах.

Завдання — перегнати в економічному відношенні передові капіталістичні країни — не має собі рівного по його величці, і вирішення його

потребує не один і не два, а 10—15 років. Але завдання це здійснимо, і радянський народ під проводом партії Леніна-Сталіна вирішить його, як і інші складні народногосподарські завдання, і здобуде остаточну перемогу в історичному змаганні двох систем — соціалізму з капіталізмом. Щодо конкретних шляхів до здійснення цього історичного завдання, то вони намічені у гігантській програмі народногосподарського будівництва, викладеній у блискучій доповіді тов. Молотова і в резолюції XVIII з'їзду ВКП(б) про третій п'ятирічний план народного господарства СРСР.

Об'єм продукції по всій промисловості СРСР в 1942 р. — на останній рік третьої п'ятирічки — встановлений в сумі 184 млрд. крб. проти 95,5 млрд. крб. в 1937 р., тобто порівняно з останнім роком другої п'ятирічки становитиме 192%. Таких темпів росту не знала і не може знати жодна капіталістична країна. Найбільший ріст — 229% порівняно до 1937 року — матиме на кінець третьої п'ятирічки машинобудівна і металообробна промисловість — галузь, якій належить ведуща роль в технічному озброєнні всього народного господарства і в зміцненні оборони СРСР. Майже в $2\frac{1}{2}$ рази збільшиться продукція хімічної промисловості. Більше, ніж подвоєний ріст матимуть такі галузі промисловості, як енергетична, цементна, торфова, вагонобудівна.

В останньому році третьої п'ятирічки автозаводи СРСР дадуть країні 400 тисяч автомобілів — вдвоє більше, ніж у 1937 р. В 1942 р. буде видобуто 243 млн. тонн кам'яного вугілля (190% до 1937 р.); 54 млн. тонн нафти (177%). Радянська металургія повинна дати в 1942 р. 22 млн. тонн чавуну, 28 млн. тонн сталі і 21 млн. тонн прокату — це більше, ніж у $1\frac{1}{2}$ рази проти 1937 року. Бурхливо зростатиме в третій п'ятирічці легка і харчова промисловість. Загальний об'єм продукції виробництва предметів споживання становитиме на кінець третьої п'ятирічки 69,5 млрд. крб., або 172% порівняно до 1937 року.

XVIII з'їзд ВКП(б) визначив ріст продукції у всьому сільському господарстві з 20,1 млрд. крб. в 1937 році до 30,5 млрд. крб. в 1942 р., тобто на 52%. У найближчі 3—4 роки соціалістичне сільське господарство повинно домогтися щорічного збору 8 млрд. пудів зерна з середньою урожайністю 13 цнт. з га. Всі інші намічені третім п'ятирічним планом цифри росту сільського господарства спрямовані на дальше зміцнення колгоспного ладу, на піднесення доходів колгоспів, на дальший розквіт заможності і культури колгоспників.

XVIII з'їзд ВКП(б) ухвалив величезний план капітального будівництва і його розміщення в третій п'ятирічці. Об'єм капітальних робіт по народному господарству встановлений в сумі 192 млрд. крб. проти 114,7 млрд. крб. в другій п'ятирічці. Це — нові шахти, домни, мартени, електростанції, нові підприємства легкої і харчової промисловості, нові МТС, нові тисячі кілометрів залізниць. З'їзд ухвалив, „що в розміщенні нового будівництва в третій п'ятирічці по районах СРСР необхідно виходити з наближення промисловості до джерел сировини і районів спожив-

вання в цілях ліквідації нераціональних і надмірно дальніх перевозок, а також — дальшого піднесення в минулому економічно відсталих районів СРСР“ (З резолюції XVIII з'їзду ВКП(б) по доповіді тов. Молотова).

Успішним виконанням третього п'ятирічного плану радянська країна зробить гігантський стрибок вперед, набагато скоротить дистанцію до здійснення головного економічного завдання — перегнати в економічному відношенні передові капіталістичні країни Європи і США.

Радянській науці, як і всій радянській інтелігенції, належить ведуща роль в розв'язанні народногосподарських завдань третьої сталінської п'ятирічки. „В нинішніх умовах, коли в СРСР безроздільно панують соціалістичні форми господарства, соціалістична власність, соціалістична організація праці, коли вирішального значення для успіху нашої справи набуває комуністична свідомість в роботі на користь нашої держави, народу і всіх трудящих, — гігантськи піднімається роль радянської інтелігенції, яка уміє по-більшовицьки працювати, по-більшовицьки боротися за піднесення культурності і комуністичної свідомості трудящих. Тепер, після остаточного укріплення політичних і економічних позицій соціалістичного суспільства в СРСР, вирішують справу кадри, які освоїли техніку виробництва, вирішують справу радянські культурні сили, які очолюють маси трудящих в їх великій боротьбі за повну перемогу комунізму.“ (З резолюції XVIII з'їзду ВКП(б) по доповіді тов. Молотова).

В надрах радянської землі є невичерпні запаси вугілля, нафти, заліза, дорогоцінних металів і мінералів. Використати ці запаси, спрямувати їх на розвиток народного господарства, вишукувати нові джерела сировини на неосяжних просторах нашої батьківщини, швидше впроваджувати наукові досягнення в соціалістичну практику — всі ці і багато інших завдань стають перед працівниками радянської науки.

Завдання, які впливають для Академії з 3-го п'ятирічного плану, в певній мірі знайшли своє відображення в тематичних планах інститутів АН УРСР на 1939 рік, які розглядалися після опублікування тезисів доповіді тов. Молотова на XVIII з'їзді ВКП(б). Так, наприклад, плани Інституту геологічних наук і Інституту гірничої механіки включають проблеми, зв'язані з розширенням границь вугільного Донбаса, з комплексною механізацією видобутку і транспортування кам'яного вугілля.

XVIII з'їзд ВКП(б) уквалив забезпечити розгортання геологорозшукових і розвідкових робіт в нових районах добування нафти, в тому числі і на Україні. Проблема нафтоносності УРСР уже кілька років не сходить з порядку денного Інституту геологічних наук. Мова йде тепер про те, щоб якнайшвидше реалізувати можливість почати промислово експлуатацію нафтових родовищ, зокрема в Ромнах. Це, звичайно, не виключає завдання дальших розвідкових робіт і в інших пунктах Дніпровсько-Донецької западини.

Питанням розвитку місцевих видів палива — бурого вугілля, торфу і т. д. повинно також бути відведене місце в планах відповідних інститутів, зокрема Інституту хімічної технології.

Проблема комплексного розвитку господарства в основних економічних районах ставить надзвичайно великі завдання перед Інститутом економіки щодо правильного розміщення продуктивних сил УРСР в 3-му п'ятиріччі. План Інституту на 1939 р. містить уже, зокрема, тему про розміщення легкої промисловості УРСР. Нова структура Інституту, затверджена Президією, організація нових секторів повинні сприяти вивченню ряду нових актуальних проблем, що висувуються планом 3-ої п'ятирічки.

З минулого року Академія Наук заходилася вирішувати надзвичайно важливу проблему про використання Сивашського водного басейна. Щоб мати уявлення про значення Сиваша, як джерела хімічної сировини, досить нагадати, що запас різних солей (натрій-хлориду, калій-хлориду і т. д.) у всій масі ропи Сиваша становить понад 180 млн. тонн. При комплексних розробках Сиваша можна добувати надзвичайно цінну сировину для металургійної, будівельної, місцевої і інших галузей промисловості. Президія АН УРСР утворила спеціальний комітет по Сивашу, який займається питанням науково-дослідної роботи і виявленням можливості промислового використання басейна. У вирішенні цієї проблеми, крім Інституту геологічних наук, повинні активно включитися і інші зацікавлені інститути АН УРСР.

Чимала роль у здійсненні завдань 3-ої п'ятирічки належить інститутам відділу технічних наук. Інститут будівельної механіки успішно впроваджує в народне господарство свої наукові досягнення. Наслідки роботи Інституту використані при складанні проекту величної будови нашої епохи — Палацу Рад СРСР в Москві. Розроблена Інститутом універсальна машина для розрахунків динамічної міцності деталей використовується Центральним Аерогідродинамічним інститутом. Інші роботи Інституту нашли своє застосування на ряді важливих підприємств машинобудівної промисловості та ін. Широке вивчення на науковій основі питань дальшого вдосконалення техніки промислового і будівельного виробництва залишається важливішим завданням Інституту, яке повинно знайти своє відображення в планах 1939 і наступних років.

Це саме і стосується Інституту електрозварювання, який уже на протязі кількох років успішно розробляє проблему автоматичного зварювання. Автозварювання методами, розробленими Інститутом, застосовується в котлобудівній, вагонобудівній і суднобудівній промисловості, тобто галузях які в 3-й п'ятиріччі набирають особливо широких розмірів.

Ухвалена березневими загальними зборами Академії Наук постановою про організацію нових інститутів чорної металургії, енергетики і прикладної механіки, технології силікатів і інституту органічної хімії

дозволить Академії Наук поставити на вивчення ряд нових важливих проблем з галузей науки, які до цього часу не були представлені в Академії.

Виконання всіх цих величезних завдань вимагають чіткого і правильного планування наукової роботи, правильного розподілу кадрів, зосередження сил на вирішення найголовніших проблем. Ще і ще раз треба перевірити тематичні плани, щоб привести їх у повну відповідність з вимогами плану 3-ої сталінської п'ятилітки.

Академія Наук УРСР, являючись центром наукової думки на Україні, повинна очолити і спрямувати роботу всіх наукових працівників на здійснення завдань третього п'ятирічного плану. Кількатисячний колектив працівників Академії має вже в своєму середовищі людей, які показали приклади сумлінного і зразкового вирішення найважливіших народно-господарських завдань. Недавно громадськість Академії відзначала цілу групу наукових співробітників Інституту мікробіології, нагороджену орденами Союзу за зразкове виконання спеціального урядового завдання. Ці приклади треба множити на благо дальшого розквіту соціалістичної батьківщини.

Партія і уряд надають всемірну допомогу розвитку радянської науки. Академія Наук УРСР дістала дозвіл від уряду на дообрання нових 30 дійсних членів і 60 членів-кореспондентів. Академія поповнилася новими кадрами видатних вчених різних галузей науки. В Академії за останні роки виховалось багато молодих талановитих наукових працівників, здатних вирішувати найскладніші проблеми. Все це створює сприятливі умови для успішної реалізації завдань, які стоять перед Академією в 3-ій п'ятирічці, і, зокрема, для виконання тематичних планів 1939 р., які містять ряд великих народногосподарських проблем.

Радянські наукові діячі, зокрема вчені і наукові працівники Академії Наук, мають в особі товариша Сталіна неперевершений зразок справжнього наукового діяча ленінського типу. Розділ доповіді товариша Сталіна, присвячений деяким питанням теорії — це класичне і закінчене визначення ряду нових питань марксистсько-ленінської теорії, зокрема теорії про державу в соціалістичному суспільстві і про роль радянської інтелігенції в соціалістичному будівництві.

Виняткове значення для радянської інтелігенції в цілому і наукових працівників зокрема має вказівка товариша Сталіна про оволодіння більшовизмом. Партія, радянська влада формує, вирощує нові молоді кадри науково-технічної інтелігенції по спеціальностям. „Нема необхідності, щоб спеціаліст-медик був разом з тим спеціалістом по фізиці або ботаніці і навпаки. Але є одна галузь науки, знання якої повинно бути обов'язковим для більшовиків усіх галузей науки, — це марксистсько-ленінська наука про суспільство, про закони розвитку суспільства, про закони розвитку пролетарської революції, про закони розвитку соціалістичного будівництва, про перемогу комунізму. Бо не можна вважати

дійсним лєнінцем людину, яка іменує себе лєнінцем, але замкнулась в свою спеціальність, замкнулась, скажемо, в математику, ботаніку або хімію і яка не бачить нічого далі своєї спеціальності“ (Сталін, Звітна доповідь на XVIII з'їзді ВКП(б)).

Марксизм-лєнінізм — це наука наук, яка озброює кадри інтелігенції знанням законів суспільного розвитку, надихає їх на нові трудові подвиги, розвиває почуття соціалістичного патріотизму, вселяє віру і впевненість в перемогу комунізму.

Рішення XVIII з'їзду ВКП(б) по доповіді тов. Жданова про зміни в статуті ВКП(б) дали зміцнюють організаційні принципи більшовизму. В своїй доповіді на з'їзді тов. Жданов говорив:

„Товариш Сталін преподав партії блискучі зразки творчого марксизму в питаннях організаційного будівництва партії. Я маю на увазі вчення про співвідношення між політичною лінією і організаційною роботою, про наукову організацію добору, виховання, висування і розподілу кадрів; про більшовицьку організацію перевірки виконання; про способи боротьби партії з ворогами, які проникають в її ряди, боротьби партії за очищення її рядів від переродженців і дворушників; про пильність, про оволодіння більшовизмом“ (Жданов, Доповідь на XVIII з'їзді ВКП(б)).

Виходячи з цих сталінських настанов, XVIII з'їзд ВКП(б) вніс у статут партії зміни, викликані змінами, які відбулися в класовій структурі радянського суспільства в зв'язку з перемогою соціалізму в СРСР. Ухвалені зміни, головне, щодо порядку прийому нових членів партії, поширення прав членів партії, дальшої демократизації ВКП(б), змін форм і методів партійної пропаганди, цілком і повністю відповідають інтересам партії, зміцненню і ідейно-політичному загартуванню її рядів.

Радянський народ зустрів рішення XVIII з'їзду ВКП(б) як конкретну програму дальшого просування вперед. Справа партії — це справа всього народу. У партії більшовиків немає інших інтересів, крім інтересів народу. Ось чому десятки мільонів робітників, колгоспників і радянської інтелігенції почали боротьбу за здійснення рішень XVIII з'їзду. З ініціативи робітників передових фабрик і заводів в країні почалося все-народне соціалістичне змагання імени третьої сталінської п'ятирічки. Кожний день приносить нові зразки високої продуктивності праці, нові стахановські рекорди.

XVIII з'їзд партії дав всьому радянському народу путьовку вперед до комунізму. На цьому шляху доведеться подолати багато труднощів у боротьбі з усіма ворогами революції. Не можна ні на хвилину забувати, що ми будуємо комунізм у капіталістичному оточенні. Але трудящі нашої країни під керівництвом партії і її мудрого вождя великого Сталіна подолають ці труднощі і впевнено підуть за сталінською путьовкою до своєї кінцевої мети — до торжества комунізму.

ЗАГАЛЬНІ ЗБОРИ АКАДЕМІЇ НАУК УРСР

У дні роботи історичного XVIII з'їзду ВКП(б)—15—17 березня відбулися загальні збори Академії Наук УРСР. Це перші загальні збори, на яких були присутні і в яких брали активну участь новообрані дійсні члени і члени кореспонденти АН УРСР. Академія Наук УРСР поповнилася новими 30 дійсними членами і 60 членами-кореспондентами. Це найвидатніші вчені медичних наук, біологічних, фізичних, технічних, суспільних і інших галузей передової радянської науки.

Таке нове велике поповнення рядів Академії викликано новими відповідальними завданнями, які стоять перед радянською наукою взагалі і Академією Наук УРСР зокрема. Здійснення програми великих робіт на 3 п'ятирічку, наміченої в доповіді товариша Сталіна на XVIII з'їзді ВКП(б) і в рішенні з'їзду на доповідь тов. Молотова, вимагає від робітничого класу, колгоспного селянства і трудової інтелігенції напруженої роботи у всіх галузях народного господарства СРСР.

Першим завданням партії в області внутрішньої політики товариш Сталін поставив: „Розгорнути далі піднесення нашої промисловості, ріст продуктивності праці, вдосконалення техніки виробництва з тим, щоб після того, як уже перегнали головні капіталістичні країни в області техніки виробництва і темпів росту промисловості — перегнати їх також економічно протягом найближчих 10—15 років“.

Не менш відповідальні завдання і в області піднесення сільського господарства. Протягом найближчих 3—4 років треба добитися щорічного виробництва зерна 8 мільярдів пудів з середньою урожайністю на гектар в 12—13 центнерів, на 30—35 процентів треба збільшити виробництво по технічних культурах і т. д. Постають величезні завдання правильного розміщення виробничих сил і використання багатіших природних ресурсів нашої країни.

Не слід доводити, що у розв'язанні цих завдань гігантська роль належить діячам передової радянської науки. І поповнення Академії цілим рядом найвидатніших вчених різних галузей науки дозволить поставити на вивчення і вирішення ряд нових важливих народногосподарських наукових проблем.

Березневі загальні збори АН були присвячені організаційним питанням — підпорядкуванню організаційної структури Академії змістові

її діяльності. Насамперед, це питання про групи. Відомо, що до цього часу в Академії існували групи, які були проміжними ланками між інститутами і відділами і, отже, віддаляли основні виробничо-наукові ланки—інститути від президії АН УРСР. Ця зайва інстанція в нинішніх умовах не сприяла, а навпаки, заважала правильному і оперативному керівництву інститутами з боку президії і відділів Академії.

У зв'язку з цим загальні збори Академії Наук ухвалили ліквідувати групи, піднести авторитет і значення відділів, як центрів наукового керівництва інститутами.

Замість трьох відділів, які раніш існували, загальні збори ухвалили утворити в складі Академії Наук УРСР 4 відділи, а саме: 1. Відділ суспільних наук у складі таких установ: Інститут історії, Інститут літератури, Інститут мовознавства, Інститут фольклору, Інститут археології, Інститут економіки, Кабінет єврейської радянської літератури, мови і фольклору і Бібліотека АН УРСР; 2. Відділ технічних наук у складі установ: Інститут будівельної механіки, Інститут гірничої механіки, Інститут електрозварювання, Інститут гідрології; 3. Відділ фізико-хімічних і математичних наук у такому складі: Інститут математики, Інститут фізики, Інститут фізхімії, Інститут хімії, Інститут хімічної технології, Інститут геології (перейменований загальними зборами в Інститут геологічних наук) і Полтавська гравіметрична станція; 4. Відділ біологічних наук у такому складі установ: Інститут ботаніки, Інститут зообіології (перейменований в Інститут зоології), Інститут біохімії, Інститут клінічної фізіології, Інститут мікробіології, Гідробіологічна станція (перейменована в Інститут гідробіології) і Карадагська біологічна станція.

Зміни в організаційній структурі Академії і необхідність поліпшення оперативного керівництва діяльністю відділів і інститутів потребували певних структурних змін і в складі президії АН УРСР. Загальні збори ухвалили скасувати посаду неодмінного секретаря президії. Президія тепер складається з президента, трьох академіків—віце-президентів, чотирьох академіків—керівників відділів і трьох академіків—членів президії—всього 11 чол.

На загальних зборах персональним відкритим голосуванням президія обрала в такому складі: президент Академії Наук УРСР—академік О. О. Богомолець, перший віце-президент—академік А. В. Паладін, другий віце-президент—академік А. А. Сапегін, третій віце-президент—академік Б. І. Чернишов, голова відділу технічних наук—академік С. В. Серенсен, голова відділу фізико-хімічних і математичних наук—академік І. К. Мацуревич, голова відділу біологічних наук—академік В. П. Поспелов, голова відділу суспільних наук—академік М. Я. Калінович, члени президії—академіки Г. В. Курдюмов, О. В. Леонтович і В. П. Філатов.

Слід відмітити, що з 11 членів нового складу президії—7 чол.—це академіки, обрані 22 лютого ц. р. на сесії АН УРСР. Новообрані дійсні члени Академії одразу ж залучені до керівної наукової роботи.

Загальні збори затвердили тематичні плани інститутів всіх 4-х відділів. Перед тим вони детально обговорювалися на засіданнях відділів.

Тематичний план Академії цього року відрізняється від планів попередніх років своєю більшою актуальністю, наближенням проблематики і тематики до потреб соціалістичного народного господарства. Плани інститутів містять ряд найважливіших народно-господарських проблем, зокрема проблему нафти на території УРСР, проблему освоєння Сиваша, проблему правильного розміщення різних галузей промисловості в УРСР і багато інших.

Нарешті, загальні збори, зважаючи на те, що Академія поповнилася новими кадрами вчених і що тепер можна зосередити в Академії Наук вивчення ряду нових актуальних народно-господарських проблем, висловились за утворення в системі АН УРСР кількох нових науково-дослідних інститутів, зокрема — Інституту чорної металургії, Інституту енергетики і прикладної механіки, Інституту технології силікатів і Інституту органічної хімії.

Для детального вивчення і розв'язання справи організації нових інститутів в керівних органах, загальні збори обрали спеціальні комісії.

НАУКОВІ З'ЇЗДИ І КОНФЕРЕНЦІЇ

НАУКОВА СЕСІЯ ІНСТИТУТУ БОТАНІКИ АН УРСР, ПРИСВЯЧЕНА ХVІІІ З'ЇЗДУ ВКП(б)

Трудящі нашої великої Соціалістичної батьківщини зустрічали ХVІІІ з'їзд ВКП(б) з великим виробничим піднесенням. Колектив Інституту ботаніки АН УРСР теж включився у виробничий похід імени ХVІІІ з'їзду партії Леніна-Сталіна і взяв на себе ряд конкретних зобов'язань. Наукова сесія, присвячена ХVІІІ з'їздові ВКП(б), і була організована з метою підвести підсумки науково-дослідній роботі Інституту за останні роки в галузі теоретичної і прикладної ботаніки.

Сесія працювала з 21 до 26 березня 1939 року. У сесії взяли участь 107 чоловік, в тому числі співробітники Інституту ботаніки і 33 інших науково-дослідних установ Києва, Харкова, Москви, Вінниці і Чернігова. Було заслухано 20 доповідей.

Академік А. П. Сапегін в доповіді „Вчення про детермінацію, як основа встановлення строків підживлення злаків“ висвітлив висунуте ним вчення про детермінаційний період в ході розвитку генеративних органів пшениці. В першій половині світової стадії в точці росту проходять підготовчі процеси, в результаті яких наступає період реалізації — закладання колоскових горбочків і потім швидкий ріст і витягування клітинск майбутнього колоса. Впливом зовнішніх факторів (проміння Рентгена, температура, полив, угноєння і ін.) в детермінаційний період вдалось штучно збільшити (на 10—15%) або зменшити число колосків в колосі. Кількість же колосків в колосі є одним з істотних елементів, що складають урожай зерна. Теоретична розробка ходу розвитку генеративних органів дає можливість підійти до розв'язання проблеми встановлення строків підживлення озимих і штучного зрошення, в зв'язку з стадіями розвитку рослин. В 1939 році дальші дослідження будуть проведені разом з дослідними станціями Наркомзему УРСР.

Академік-орденоносець М. М. Гришко прочитав доповідь на тему „Проблема статі та одержання сексуально змінених форм у конопель“. Широко використовуючи вихідний матеріал, застосовуючи інцухт і парне схрещування, авторові вдалось створити ряд нових цінних сортів конопель. Із них виключний теоретичний і практичний інтерес мають форми одночасно досягаючих конопель, що культивуються тепер на площі коло 30000 гектарів. Одночасно досягаючі коноплі дають підвищений

урожай, високої якості волокно і допускають механізоване збирання. Вивчення особливостей сексуально змінених форм конопель дало можливість розробити класифікацію як природних, так і експериментально одержаних типів матірки і плосконі за характером розвитку вторинних статевих ознак.

Член-кореспондент АН УРСР Я. С. Модилевський прочитав цікаву доповідь на тему „Цитолого-ембріологічна характеристика амфідиплоїдів роду *Nicotiana* та поведження останніх при схрещуванні з іншими видами того ж роду“. В доповіді було подано нові дані щодо цитологічних і ембріологічних особливостей амфідиплоїдів з роду *Nicotiana*. Крім того докладно було висвітлено ряд моментів про запилення і запліднення під час схрещування амфідиплоїдів роду *Nicotiana* з іншими видами того ж роду.

І. І. Болсунов в своїй доповіді „Одержання високоврожайних гібридів шляхом відбору гетерозисних комбінацій“ навів результати своїх досліджень над гібридною могутністю махорочних тютюнів. Теоретичне вивчення причин гетерозиса показало можливість одержання константних високоврожайних форм в старших гібридних поколіннях.

Застосовуючи великий масштаб досліджень у F_2 і F_3 , вдалось виділити та розмножити гібриди, що не розщіплюються і по продуктивності не поступаються перед F_1 . В двох гібридних комбінаціях були виділені форми, цінні для практики. Одна з них „Лимонка“ в 1939 р. буде широко випробована в махорочних колгоспах і передана відповідним організаціям для репродукції.

А. С. Оканенко (Український науково-дослідний інститут цукрової промисловості) в своєму повідомленні „Наслідки досліджень щеплення у цукрового буряка“ навів результати своїх цікавих дослідів по трансплантації. Прищеплюючи листову розетку звичайних буряків на корінь дегенеративної карликової раси і навпаки, вдалось одержати рослини, що дають значне підвищення врожаю. Проведені біохімічні дослідження виявили певну роль ферментів у накопиченні органічної маси у прищеп.

Проф. А. А. Кузьменко прочитав доповідь на тему „Вплив спектрального складу світла на стадійний розвиток рослин“. Доповідач відмітив, що досліди 1938 р. з томатами, суницями, тютюном і махоркою виявили, що темпи проходження світлової стадії залежать від якості світла. Вирощуючи розсаду дослідних рослин протягом 13—26 діб під світлофільтрами у різних ділянках світлового спектра визначалися зміни розвитку і росту при природному освітленні. Дослідами встановлено, що для більшості рослин, довгохвильова частина спектра, ізольована від короткохвильової її частини, прискорює темпи розвитку і росту, а короткохвильова частина, навпаки, позначалась затриманням цих процесів у всіх рослин.

Довгохвилева частина прискорює не тільки початок цвітіння, а й вистигання плодів, одночасно збільшуючи врожай. Це відкриває не лише нові сторінки дальшого розвитку теорії про розвиток рослинного організму, а й можливості запровадження в соціалістичне виробництво нових методів керування розвитком і урожаєм рослин, що розводять розсадою.

Аспірант-докторант О. С. Серейський в своїй доповіді „До питання про роль гормональних речовин в процесах зав'язування плодів“ оперував рядом даних, починаючи від Гофместера і Дарвіна і закінчуючи найновішими фізіологічними дослідженнями. Доповідач намітив ряд можливостей застосування зроблених ним висновків в селекції, в садівництві і городництві.

Член-кореспондент Я. С. Модилевський і науковий співробітник Р. А. Бейліс прочитали доповідь на тему „Онтогенез пшениці в світлі цитологічного дослідження“. В доповіді було висвітлено повний цикл розвитку пшениці з моменту набухання зернівки до збору нового врожаю.

Доповідь на тему „До анатомічної будови стебла кленів в зв'язку з їх філогенією“ зробила старший науковий співробітник М. Н. Мойсеєва.

Жваві дебати викликала доповідь члена-кореспондента АН УРСР проф. Д. К. Зерова на тему „Польодовикові зміни клімату Європи на підставі ботанічних даних“. Автор відмітив, що хоча протягом останніх років з'явився ряд робіт, в яких заново ставиться питання про зміни клімату в польодовикові часи, проте висловлені в них ідеї ще мало поширилися серед біо-географів, геологів і ґрунтознавців.

Численні матеріали, зібрані в результаті пилково-статистичних досліджень торфовищ і озерових покладів, заперечують стару схему польодовикових змін клімату, розроблену Бліттом (1876—1882) і перероблену на початку ХХ століття Сернандером.

На підставі даних пилково-статистичних і стратиграфічних досліджень доповідач розробив нову схему польодовикових змін клімату. Він пропонує польодовиковий час поділити на такі періоди:

1. сухий степовий період, який в районах, не вкритих останнім зледенінням, продовжувався весь час наступання, стояння і відступання вюрмського льодовика. В районах, вкритих вюрмським льодовиком, він був відповідно коротшим;

2. період першого поширення невимогливих деревних порід (сосна, береза, верба);

3. період лісів різко континентального клімату (сосна, на заході—сосна+ліщина);

4. період широколистяних лісів;

5. період поширення вогколюбних лісів (бук, піхта, ялина, граб).

Проф. П. С. Погребняк (Київський інститут лісового господарства) в своїй цікавій і змістовній доповіді відмітив велике значення екології

при вивченні лісової рослинності. На підставі порівняльно-екологічних досліджень доповідач склав заново екологічні шкали деревних порід.

Старший науковий співробітник Інституту ботаніки Є. М. Брадів доповіді „Класифікація видів торфу“ зробила критичний огляд існуючих класифікацій торфів і подала свій проект класифікації, побудований на матеріалах дослідження торфів центральних областей європейської частини РРФСР.

Проф. Ю. Д. Клеопов присвятив свою доповідь питанню про взаємовідносини лісу і степу.

З науковими доповідями виступили також старші наукові співробітники Інституту ботаніки А. М. Окснер („Епіфільні лишайники Кавказа на фоні їх загального поширення“); М. І. Котов („Минулі та сучасні шляхи розселення рослин на території УРСР“); О. Д. Вісюліна („Родина *Ranunculaceae* флори УРСР“); М. Я. Зерова („Антракноз у *Ligustrum vulgare* в УРСР“); В. М. Ардатов і проф. А. А. Піонтковський. Останні дві доповіді були присвячені успіхам Інституту ботаніки в справі селекції персика і винограду.

Проф. А. А. Піонтковський відзначив, що на підставі геніальних робіт І. В. Мічуріна по селекції винограду можна вважати, що проблема поширення цієї культури далі на північ Союзу цілком реальна. В Інституті ботаніки виведені гібридні сіянці вільного запилення, які абсолютно морозостійкі в умовах північної смуги УРСР і дають значну кількість цукру (в середньому 17%).

На прикінцевому засіданні сесія ухвалила резолюцію, в якій висловлено побажання про те, щоб Інститут ботаніки систематично проводить подібні сесії не рідше одного разу на рік.

Г. І. Білик

НОВИЙ СКЛАД ПРЕЗИДІЇ АН УРСР

Президія АН УРСР розподілила обов'язки між членами Президії, обраними на останніх загальних зборах. Перший віде-президент акад. А. В. Палладін заміщує президента під час його відсутності, керує фінансовими справами Академії Наук на правах розпорядчика кредитів, контролює заміщення керівних наукових посад і керує діяльністю управління справами АН УРСР. На другого віде-президента акад. А. А. Сапегіна покладено керування справами планування науково-дослідної роботи і діяльністю планової комісії. Третій віде-президент акад. Б. І. Чернишов керує видавничою діяльністю Академії та очолює Редакційно-видавничу раду АН УРСР.

Член Президії акад. О. В. Леонтович керує справами підготовки наукових кадрів. Член Президії акад. В. П. Філатов є представником Президії в м. Одесі. Член Президії акад. Г. В. Кірдімов є представником Президії в м. Дніпропетровську в справах інститутів Академії Наук, які там знаходяться.

Члени Президії—голови відділів академіки С. В. Серенсен, М. Я. Калінович, І. К. Мадзуревич і В. П. Поспелов керують діяльністю відповідних відділів і очолюють ради відділів, які здійснюють наукове керівництво інститутами АН УРСР:

ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ НОВИХ ІНСТИТУТІВ АН УРСР

Президія АН УРСР обговорила питання про організацію в системі Академії нових інститутів. Заслухавши доповідну записку акад. П. П. Буднікова про організацію Інституту технології силікатів, Президія АН, враховуючи грандіозний обсяг будівництва в третій п'ятирічці і потребу в зв'язку з цим швидкого розвитку промисловості будівельних матеріалів, наявність міцної силікатної сировинної і промислової бази на Україні, а також враховуючи наявність в складі Академії трьох академіків спеціалістів в галузі силікатів і достатньої кількості висококваліфікованих спеціалістів силікатної промисловості в Києві та Харкові, ухвалила: організувати в системі Академії Наук УРСР Інститут технології силікатів з центром в Києві та філіалом в Харкові.

Президія ухвалила просити Раднарком УРСР затвердити це рішення. При Президії утворена комісія під головуванням акад. Є. І. Орлова в складі: акад. Буднікова, акад. Лисіна і т. Ромса. Комісії доручено розробити всі організаційні питання, зв'язані з утворенням Інституту технології силікатів.

Відповідно до ухвали загальних зборів Академії Наук УРСР Президія визнала необхідним організувати також Інститут органічної хімії та технології (на базі існуючого Інституту хімії технології й органічного сектору Інституту хімії), Інститут чорної металургії і Енергетичний інститут. В справах організації цих нових інститутів Президія також утворила спеціальні комісії.

ПРИЗНАЧЕННЯ І ПЕРЕМІЩЕННЯ

Тов. І. А. Фраймович призначений секретарем Президії АН УРСР.

Акад. М. Я. Калінович призначений т. в. о. директора Інституту мовознавства.

Акад. Ю. М. Соколов призначений т. в. о. директора Інституту фольклору. Заступником директора по науковій частині Інституту фольклору призначений т. Лавров.

Акад. А. М. Фролов призначений т. в. о. директора Інституту гідрології.

Акад. А. І. Бродський призначений т. в. о. директора Інституту фізичної хімії.

Акад. Б. І. Чернишов призначений т. в. о. директора Інституту геологічних наук.

Член-кореспондент АН УРСР т. Головін призначений т. в. о. директора Інституту хімічної технології.

Тов. В. В. Рудніцький затверджений т. в. о. директора Інституту економіки.

Акад. О. Г. Шліхтер призначений головою Ради по вивченню продуктивних сил УРСР. Заступником голови Ради призначений член-кореспондент АН УРСР Є. С. Бурксер.

Тов. Г. Ф. Ромс затверджений заступником директора Інституту хімії по науковій частині.

НОВІ СЕКТОРИ В ІНСТИТУТІ ЕКОНОМІКИ

Замість двох відділів, які досі існували в Інституті економіки, Президія АН УРСР затвердила утворення таких секторів: 1) сектор політичної економії, 2) сектор історії

народного господарства, 3) сектор економічної географії, 4) сектор промисловості, 5) сектор сільського господарства і 6) сектор радянської тергівлі.

ВЧЕНА РАДА ВІДДІЛУ ФІЗИКО-ХІМІЧНИХ ТА МАТЕМАТИЧНИХ НАУК

Президія АН УРСР затвердила такий склад вченої Ради відділу фізико-хімічних та математичних наук: акад. І. К. Мацуревич, член-кореспондент АН УРСР Є. С. Бурксер, т. Г. Ф. Ромс; академіки: В. О. Плотніков, Г. Ф. Пфейфер, Є. І. Орлов, А. І. Бродський, Б. І. Чернишов, П. П. Будніков, Д. О. Граве,

В. П. Яворський; члени-кореспонденти: П. В. Головін, Н. Д. Моргуліс; наукові співробітники: тт. А. Шевченко і О. Міселюк. Крім того, до складу Вченої Ради увійдуть представники Держплану УРСР, Наркомісцевпрому і Наркомату промисловості будівельних матеріалів.

ПРЕМІЯ ІМ. АКАД. ПІСАРЖЕВСЬКОГО ЗА КРАЩУ НАУКОВУ РОБОТУ

Президія АН УРСР затвердила положення про премію ім. акад. Л. В. Пісаржевського за кращу науково-дослідну роботу в галузі неорганічної хімії. У конкурсі можуть брати участь як окремі наукові робітники, так і групи наукових робітників УРСР.

Крім того, на увічнення пам'яті акад. Пісаржевського, Президія ухвалила просити

РНК УРСР встановити дві аспірантські стипендії ім. акад. Пісаржевського в розмірі 600 крб.

Президія прийняла до відома повідомлення РНК УРСР про дозвіл витратити з кошторису Академії Наук УРСР 25000 крб. на спорудження пам'ятника академіку Л. В. Пісаржевському.

25-РІЧЧЯ КАРАДАГСЬКОЇ БІОЛОГІЧНОЇ СТАНЦІЇ

У вересні цього року минає 25-річчя існування Карадагської біологічної станції. У зв'язку з цим Президія АН УРСР доручила Карадагській біологічній станції подати на

затвердження програму і кошторис святкування юбілею. Утворений юбілейний комітет по святкуванню 25-річчя станції.

ДО 130-РІЧНОГО ЮБІЛЕЮ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ Ч. ДАРВІНА

У листопаді 1939 року минає 130 років з дня народження Чарльза Дарвіна. Президія АН УРСР доручила Інституту зоології і Інституту ботаніки подати конкретні про-

позиції щодо відзначення Дарвінового юбілею. Президія висловилася за те, щоб скласти в листопаді сесію Відділу біологічних наук, присвячену пам'яті Дарвіна.

ІВАН МИХАЙЛОВИЧ ГУБКІН

ВІД РАДИ НАРОДНИХ КОМІСАРІВ СОЮЗУ РСР

Рада Народних Комісарів Союзу РСР з глибоким сумом повідомляє про смерть видатного вченого, голови Комітету по справах геології при Раднаркомі СРСР — академіка Губкіна Івана Михайловича, яка сталась 21 квітня після тяжкої хвороби.

РАДА НАРОДНИХ КОМІСАРІВ СРСР

ІВАН МИХАЙЛОВИЧ ГУБКІН

Видатний радянський учений і громадський діяч академік Іван Михайлович Губкін народився в 1871 році в селі Позднякове, Муромського повіту, Володимирської губернії. Син бідняка-селянина, він з трудом поступив у сільську школу, а потім, подолавши ще більш труднощі, — в повітове училище і Кіровоградську учительську семінарію.

Напівголодне існування не спинило страшеного потягу Івана Михайловича до знань. Семінарію він закінчує з прекрасними відмінками по всіх науках, але з характеристикою: „політично неблагонадійний.“

Пова стінами навчального закладу він теж продовжує учитися. Багато читає, знайомиться з революційними ідеями. Під їх впливом Іван Михайлович організує і проводить читання для селян, викликаючи неодноразове втручання жандармів. Наприкінці 1896 року він встановлює зв'язок з „Союзом боротьби за визволення робітничого класу“ і бере активну участь в його роботі, допомагає організувати нелегальне друкування прокламацій і розповсюдження їх на фабриках і заводах.

Віком в 32 роки І. М. Губкін вступає в гірничий інститут.

Ще студентом І. М. Губкін почав серйозну наукову роботу в Майкопському нафтоносному районі. Це передвизначало його спеціальність як геолога-нафтовика. В 1910—12 рр., після закінчення інституту, Іван Михайлович проводить геологічні дослідження Кубанського, Майкопського, Таманського, а трохи пізніше і Апшеронського нафтоносних районів.

Уже перші роботи молодого геолога були цінним вкладом в науку про нафту.

Видатні дослідницькі роботи завоювали І. М. Губкіну ім'я крупного геолога, і в 1917 році він був командирований у США для вивчення нафтових родовищ і всієї нафтової промисловості. Тут застає його звістка про Жовтневу революцію. На початку 1918 р.

Іван Михайлович повертається на батьківщину і з ентузіазмом починає працювати в новому радянському Геологічному комітеті.

Звіт про поїздку І. М. Губкіна в Америку, опублікований у другому номері Бюлетеня ВРНГ, вперше намітив ті основні лінії, по яких потім почала здійснюватися раціоналізація нафтової промисловості СРСР.

У ці роки — після Великої соціалістичної революції — яскраво проявляється величезний талант Івана Михайловича Губкіна — ученого, організатора, державного діяча. Іван Михайлович налагоджує роботу сланцевої промисловості і протягом кількох років керує нею. Він працює, як голова особливої комісії по вивченню Курської магнітної аномалії, заступник директора Геологічного комітету, начальник Головного геологічного управління, редагує журнал „Нефтяное хозяйство“.

З 1921 року Іван Михайлович Губкін — член Всесоюзної Комуністичної партії (більшовиків).

Губкін страшно боровся за передову науку.

Перу Івана Михайловича належить більше 150 наукових праць, за які він був нагороджений премією імені В. І. Леніна.

Партія і уряд високо оцінили заслуги видатного ученого, присвоївши йому звання заслуженого діяча науки і техніки і нагородивши орденами Леніна та Трудового Червоного Прапора. В 1929 році І. М. Губкін був обраний дійсним членом Академії наук СРСР, в 1936 році — її віце-президентом.

Ім'я славного вченого і громадського діяча користується широкою популярністю і любов'ю в радянській країні. Трудящі нафтового Баку обрали його своїм депутатом у Верховну Раду СРСР.

До кінця днів своїх він вірою і правдою служив народові, розробляючи важливі наукові проблеми соціалістичного господарства. І радянський народ ніколи не забуде його — одного з своїх вірних, одного із своїх талановитіших синів.

(ТАРС)

З М І С Т

XVIII з'їзд ВКП(б)

Звітна доповідь тов. Сталіна на XVIII з'їзді партії про роботу ЦК ВКП(б)	3
Резолюція XVIII з'їзду ВКП(б) по доповіді тов. Сталіна	43
Резолюція XVIII з'їзду ВКП(б) по доповіді тов. Молотова	44
Резолюція XVIII з'їзду ВКП(б) по доповіді тов. Жданова	72
XVIII з'їзд ВКП(б) і завдання Академії Наук	86
Загальні збори АН УРСР	94
Наукові з'їзди і конференції	
Наукова сесія інституту ботаніки АН УРСР	97
Хроніка	101
<u>Іван Михайлович Губкін</u>	103

Редагує *Редколегія*

Відпов. редактор Акад. *Б.І. Чернишов*

Заст. відпов. редактора *А. С. Кабалкін*

Коректор *Д. С. Леві*

Адреса редакції: Київ, вул. Чудновського, № 2. В-во АН УРСР тел. № 4—47—66.

Уповн. Головліту № 2157. Зам. № 578. Вид. № 855. Тираж 900 + 100. Формат паперу 70×108 см. Вага паперу 49,2 кг. Пап. арк. 3¹/₄. Друк. зн. в 1 пап. арк. 96000.
Здано до виробництва 10/IV 1939 р. Підписано до друку 14/V 1939 р.

ВІСТІ

А К А Д Е М І Ї Н А У К
У К Р А І Н С Ь К О Ї Р А Д Я Н С Ь К О Ї
С О Ц І А Л І С Т И Ч Н О Ї Р Е С П У Б Л І К И

5

Бібліографічний опис цього видання вміщено в «Літопису українського друку», «Картковому репертуарі» та інших покажчиках Української книжкової палати.

НАУКОВУ РОБОТУ — НА РІВЕНЬ ВИМОГ ТРЕТЬОЇ СТАЛІНСЬКОЇ П'ЯТИРІЧКИ

Промова на загальних зборах АН УРСР 25 червня 1939 року

Акад. О. О. БОГОМОЛЕЦЬ

Шановні товариші!

Перемога Великої Жовтневої Соціалістичної революції, неперестанне піклування Комуністичної партії і Радянської влади про науку створили в СРСР безмежні можливості для розвитку радянської науки.

Невпинно зростає і розвивається Академія Наук УРСР — вищий науковий центр нашої квітучої республіки.

За роки двох Сталінських п'ятирічок бюджет нашої Академії виріс в 20 раз. Лише за останні п'ять років бюджет Академії зріс з 5,4 млн. крб. до 22 млн. крб.

Кадри наукових працівників зросли за п'ятирічку з 321 чол. в 1934 р. до 835 чол. в 1939 р., тобто в 2,6 раза.

За роки Сталінських п'ятирічок в Академії Наук збудовано ряд нових, прекрасно устаткованих наукових установ: Інститут хімії, Інститут біохімії, Інститут електрозварювання, Інститут фізики, Інститут геологічних наук. Для роботи кафедри патологічної фізіології Академії Наук в системі Народного Комісаріату Охорони Здоров'я збудовано прекрасний Інститут експериментальної біології і патології. На черзі — будівництво нового будинку для Інституту ботаніки.

Бібліотека Академії Наук налічує понад 5 млн. томів і є одною з найкращих і найбільших бібліотек в СРСР і в усьому світі.

В складі Академії Наук працює 60 дійсних членів і 68 членів-кореспондентів. Серед них велика кількість вчених з світовим ім'ям. Поруч з ними є численні молоді радянські вчені, що своїми працями зробили вже чималий вклад в скарбницю нашої радянської і світової науки.

Винятково сприятливі умови, створені Радянським урядом і партією Леніна—Сталіна для розвитку науки, для зміцнення зв'язку радянської науки з практикою соціалістичного будівництва, дали нашій Академії можливість добитися видатних успіхів в різних галузях науки, завоювати не останнє місце серед Академій Наук світу.

Але було б великою помилкою вважати, що робота Академії Наук УРСР цілком відповідає величезним вимогам практики нашого соціалістичного будівництва. Дуже часто наші наукові роботи відстають від потреб і бурхливого розвитку соціалістичного будівництва. Ще далеко не всі роботи скеровані на те, щоб розв'язувати провідні наукові проблеми, що їх висуває наша велика епоха завершення побудови соціалістичного суспільства і поступового переходу від соціалізму до комунізму.

Третя Сталінська п'ятирічка — „гігантська програма піднесення народного господарства, піднесення культури, піднесення народного добробуту. Фундаментом цієї програми є наша перемога, перемога трудящих Радянського Союзу у виконанні першого і другого п'ятирічного плану“ (В. Молотов, Доповідь на XVIII з'їзді ВКП(б)).

Історичний XVIII з'їзд ВКП(б) ухвалив резолюцію про третій п'ятирічний план розвитку народного господарства в СРСР.

Я нагадаю 5-й пункт I розділу цієї резолюції: „Тепер, коли СРСР склався як соціалістична держава, закінчив в основному технічну реконструкцію народного господарства і по рівню техніки виробництва в промисловості і сільському господарстві стоїть попереду будьякої капіталістичної країни Європи, — тепер ми можемо і повинні на весь зріст практично поставити і здійснити вирішення основного економічного завдання СРСР: *догнати і перегнати також в економічному відношенні найбільш розвинуті капіталістичні країни Європи і Сполучені Штати Америки*, остаточно вирішити це завдання протягом найближчого періоду часу.

Для цього необхіден дальший значний ріст технічного озброєння всіх галузей народного господарства і, отже, всемірний розвиток машинобудування і всієї важкої промисловості, рішуче поліпшення всієї організації і технології виробництва з широким вкоріненням найновіших досягнень науки і винаходів, кількісний і, особливо, якісний ріст виробничих кадрів і високе освоєння техніки в промисловості, на транспорті і в сільському господарстві...“

Рішення цього величезного історичного завдання покладає і на нашу Академію Наук, на вищу наукову установу Радянської України почесні і відповідальні обов'язки. Бути вищою науковою установою — це не значить бути чимсь подібним до Наркомату науки. Радянська Академія Наук не повинна бути також вченим ареопагом, не може бути почесним архивом для вчених, не повинна бути сховищем часто застарілих і навіть шкідливих традицій буржуазної науки, якими часто являють собою Академії Наук капіталістичних країн.

Поруч з власною науковою роботою одним з основних і найважливіших завдань Академії Наук є організація наукової роботи на Україні. Для цього треба, щоб наші науково-дослідні установи досягли вищого рівня наукової творчості.

В інститутах Академії Наук зібрані найкращі, найвидатніші вчені України, люди з найбільшою ерудицією, з найбільшим досвідом науко-

во-дослідної роботи, люди з сильною творчою і критичною науковою думкою. Саме від них, найвідповідальніших наукових працівників Академія чекає провідних наукових ідей, які б забезпечили дальший розвиток науки, дальші успіхи індустріалізації, гігантський розвиток нашої промисловості і сільського господарства.

Нові соціалістичні форми життя вимагають створення і нових наукових традицій, вимагають сміливих дерзань з боку радянських вчених — будівників соціалізму.

Наука і соціалізм нероздільні. Наука повинна прокладати шляхи до комунізму.

Величезні завдання, що стоять перед Академією Наук, вимагають корінної перебудови всієї її діяльності, рішучої боротьби з хибамі в роботі, боротьби проти відірваності від життя, проти розпорошення наукових сил. Уся робота Академії Наук повинна керуватися чітким, соціалістично спрямованим планом і зосереджена на вирішенні найважливіших проблем третьої Сталінської п'ятирічки.

В своїй історичній промові на прийомі працівників вищої школи товариш Сталін накреслив програму боротьби за передову радянську науку. Перший обов'язок кожного радянського вченого — неухильно здійснювати геніальні вказівки товариша Сталіна про передову науку, науку, „яка не відгорожується від народу, не тримає себе вдалині від народу, а готова служити народові, готова передати народові всі завоювання науки, яка обслуговує народ не з примусу, а добровільно, з охотою“

Щоб забезпечити виконання величезних завдань, що стоять перед інститутами Академії Наук і перед Академією в цілому, потрібні висококваліфіковані наукові кадри. Отже, питання підготовки висококваліфікованих наукових кадрів, поруч з науковою роботою, є одним з найважливіших завдань Академії Наук УРСР.

За останні роки в Академії Наук значно збільшилось число аспірантів. На сьогодні в наших інститутах є 108 аспірантів, в тому числі 29 аспірантів-докторантів і 79 аспірантів-кандидатів. На наступний рік затверджено контингент нового прийому в складі 20 аспірантів-докторантів і 68 аспірантів-кандидатів.

Але підготовка наукових кадрів в Академії Наук не обмежується аспірантурою. У нас працюють сотні молодих вчених, молодших і старших асистентів, які також, поруч з аспірантами, вимагають постійного піклування про них і керівництва з боку висококваліфікованих керівників-академіків, членів-кореспондентів, докторів наук.

Я окремо зупиняюсь на цьому питанні тому, що на думку президії, в багатьох інститутах Академії Наук питанню планової підготовки висококваліфікованих наукових кадрів не приділяється достатньої уваги.

Може буде не зайве нагадати навіть декому з академіків, що могутньою зброєю для розвитку і росту наукового працівника є марксо-ленінська методологія — діалектичний матеріалізм.

На XVIII з'їзді ВКП(б) товариш Сталін говорив: „Вирощування і формування молодих кадрів проходить у нас звичайно по окремих галузях науки і техніки, по спеціальностях. Це необхідно і доцільно. Нема необхідності, щоб спеціаліст-медик був разом з тим спеціалістом по фізиці або ботаніці і навпаки. Але є одна галузь науки, знання якої повинно бути обов'язковим для більшовиків усіх галузей науки, — це марксистсько-ленінська наука про суспільство, про закони розвитку суспільства, про закони розвитку пролетарської революції, про закони розвитку соціалістичного будівництва, про перемогу комунізму. Бо не можна вважати дійсним ленінцем людину, яка іменує себе ленінцем, але замкнулась в свою спеціальність, замкнулась, скажемо, в математику, ботаніку або хімію і не бачить нічого далі своєї спеціальності. Ленінець не може бути тільки спеціалістом облюбованої ним галузі науки, — він повинен бути разом з тим політиком — громадським діячем, який живо інтересується долею своєї країни, знайомий з законами суспільного розвитку, вміє користуватись цими законами і прагне бути активним учасником політичного керівництва країною. Це буде, звичайно, додатковим навантаженням для більшовиків спеціалістів. Але це буде таке навантаження, яке потім окупиться з лихвою.“

Методологія діалектичного матеріалізму повинна вивчатися не абстрактно, а в конкретному застосуванні її, як метод науково-дослідної роботи в різних галузях науки, що розробляються в Академії Наук.

Раніш, ніж говорити про підсумки роботи окремих інститутів Академії Наук та про перспективи дальшого їх розвитку, треба зупинитися на деяких питаннях, що мають велике загальне значення для всієї Академії в цілому.

Перш за все — це питання організації і керівництва науковою роботою. На чолі Академії Наук стоїть президія. До її складу входить значна кількість видатних вчених, обов'язком яких є організація і керівництво всією діяльністю Академії Наук і передусім її науковою роботою і підготовкою наукових кадрів. Після проведення нових виборів президія вже не може скаржитись на брак досвідчених людей в її складі. Але чи можна вже сьогодні визнати задовільним керівництво президії науковою роботою Академії. Відповідь на це питання, на жаль, можна дати тільки негативну.

Президія ще не закінчила реорганізації своєї роботи після нових виборів. Далеко не всі члени президії працюють з повною відповідальністю. Президія в цілому ще не склала певного календарного плану своєї роботи. Такий план повинен бути складений якнайшвидше.

В наслідок реорганізації Академію Наук поділено на чотири відділи. Керівництво відділів безпосередньо повинно спрямовувати наукову діяльність інститутів, що входять до складу відділів, контролювати і перевіряти їх роботу, допомагати їм у виконанні тематичних планів.

Покищо цю важливу відповідальну функцію відділи майже зовсім не виконують, а через це унеможливають і загальне керівництво роботою Академії з боку президії.

Не можна не зазначити, що з боку колективів деяких інститутів президія і відділи часто зустрічають далеко не сприятливе ставлення.

Інститути не повинні відкидати допомогу президії і її органів, а навпаки, з свого боку йти їй назустріч, сприяти загальному поліпшенню організації наукової роботи і підготовки кадрів.

Я хотів би нагадати, що кожний науковий працівник Академії Наук повинен відчувати свою відповідальність за виконання покладених на нього почесних завдань радянського вченого — будівника соціалізму. Хто цього не розуміє, тому не повинно бути місця в Академії Наук.

В наших інститутах ще немало є робітників, що рік-у-рік не виконують плану своєї наукової роботи. В інститутах зустрічаються, як казав би, випадкові науковці, люди, що не відчувають до науки ні справжнього інтересу, ні пошани. Мені здається, що таких людей у нас в Академії небагато, але через те, що вони не працюють науково самі, вони вносять дисгармонію в нашу спільну наукову роботу. Такі люди, не здібні до наукової праці, можуть бути корисними працівниками на тій чи іншій ділянці практичної роботи. Вони повинні звільнити свої місця для людей, відданих соціалістичній науці, здібних до творчої наукової роботи.

Я звертаю увагу товаришів на те, що керувати науковою роботою Академії Наук президія може лише при умові, що їй свідомо допомагатиме кожний чесний науковий працівник Академії.

У спільній праці всього колективу наукових робітників — запорука дальшого розвитку Академії Наук, росту її наукового авторитету.

За минулий рік і перше півріччя поточного року Інститути Академії Наук в цілому виконали величезну роботу. Немає ніякої змоги в короткій доповіді навіть перелічити виконану інститутами тематику.

Протягом звітного періоду інститути опрацювали 548 тем по 128 проблемах. Характерною рисою цього року є конкретна тематика, відносно і навіть абсолютне зменшення кількості опрацьовуваних тем, при рості числа наукових кадрів.

Ліквідація в певній мірі багатотемності свідчить про поліпшення організації наукової роботи в розумінні більшої концентрації наукових сил на вивчення провідних проблем.

Проте, боротьба з багатотемністю і розпорошенням сил по дрібних об'єктах лишається і надалі актуальним завданням.

За планом на 1938 р. повинно було бути опрацьовано 569 тем. Фактично опрацьовано 548. Через різні причини по всіх інститутах на протязі року було знято 21 тему. Із 569 тем — 339 треба було закінчити в 1938 р., а 230 тем — це перехідні на 1939 рік.

Вирішальним кількісним показником виконання плану є, зрозуміло, число закінчених тем. За планом, як зазначалось, треба було закінчити

339 тем. Фактично ж закінчено 236, тобто план виконано лише на 70%.

Деякі теми протягом довгого часу переходять з року на рік.

До інститутів, що виконали свої тематичні плани, слід віднести, наприклад, Інститут зоології, Інститут біохімії, Інститут археології, Інститут клінічної фізіології. Але поруч з ними є і такі інститути, де кількість закінчених тем становить лише 60—70%. В цьому найбільше відстають інститути: фізичної хімії, фізики, хімії, літератури, фольклору, економіки, гідробіологічна станція.

Основна причина невиконання планів полягає в тому, що в ряді інститутів немає безпосереднього наукового керівництва з боку відповідальних вчених, немає дійсного контролю, немає справжньої боротьби за своєчасне виконання тематичних планів.

Певне значення має незадовільне планування в деяких інститутах. Часто завдання досліджуються невідповідними силами і ресурсами інститутів, робота надзвичайно поширюється на великому колі дрібних об'єктів, сили розпорошуються і не можуть бути планомірно і цілеспрямовано використані.

Слід, проте, мати на увазі, що кількісними показниками не завжди можна вичерпати характеристику наслідків наукової роботи. Потрібний ще якісний аналіз закінчених робіт, а також аналіз роботи по незакінчених темах. Крім того, треба враховувати і позапланову роботу, яка часто у нас має місце. Наприклад, Інститут мікробіології теж належить до числа інститутів, що кількісно не виконали всіх запланованих тем. Але цей інститут мусив переключитися на іншу роботу, хоч не передбачену планом, але завдяки якій вирішено дуже важливе державне завдання.

Аналіз роботи окремих інститутів почну з Відділу фізико-хімічних і математичних наук.

Коли згадуєш про Інститут математики Академії Наук, то перш за все виникає питання, чи існує дійсно такий Інститут. Академія Наук УРСР налічує в своєму складі чимало кількості математиків з світовим ім'ям. Ці видатні математики — не лише дійсні члени Академії Наук та члени-кореспонденти. Чимало серед них молодих науковців, які ще навіть не захистили своїх докторських дисертацій, але яких можна вважати видатними вченими.

Але Інститут математики характеризує надзвичайна різноманітність тематики, повна відсутність єдиного керівництва і провідного напрямку наукових робіт. Інститут абсолютно не зв'язаний з інститутами фізико-хімічних наук, не має будь-якої комплексної роботи щодо розроблення актуальних питань математики, зв'язаних з роботами цих інститутів. Немає налагодженого кооперування роботи з інститутами технічних наук сектора застосовної математики по питаннях стійкості та міцності споруд і конструкцій.

Інститут мусить рішуче змінити свої методи роботи, зміцнити керівництво та планування своїх робіт.

Інститут фізики, перебудувавши свою роботу, домогся певних досягнень в розробці технічного випростувача з срібло-сульфіду на велику, порівнюючи з іншими випростувачами, силу струму. Виявлено, що фотоеlement з срібло-сульфіду дає високу чутливість, що має велике практичне значення. З'ясовано основну фізичну характеристику стибій-цезійових фотоеlementів. Докладно досліджено умови іонізації та нейтралізації на поверхні катоду, що дає можливість зробити висновки про структуру катоду.

Цей Інститут накреслив нові напрямки в галузі вивчення напівпровідників і пов'язав їх з потребами народного господарства та розвитком радянської науки.

Проте Інституту фізики ще бракує авторитетного наукового керівництва. Хоч у складі Інституту є чимало талановитих молодих вчених, але питання організаційної роботи цього інституту, розташованого в новому прекрасному приміщенні і устаткованого за останнім словом науки, залишається гострим.

Інститут фізичної хімії закінчив цикл робіт по синтезу амоніаку і по амоніачним каталізаторам, що мають бути використані в дальших дослідженнях інституту. Поширені роботи в галузі хімії ізотопів дали можливість зробити нові теоретичні висновки. Закінчено ряд робіт в галузі фізико-хімічних методів аналізу, корозії металів і боротьби з нею, які можна застосувати у виробництві. Інститут фізичної хімії веде роботу значної наукової цінності в галузі гетерогенного каталізу, механізму кінетики реакції в розчинах тощо.

До числа основних недоліків Інституту слід віднести ще недостатньо чіткий зв'язок з потребами промисловості. У виробництво впроваджені результати лише по незначній кількості тем. Зв'язок з виробництвом по основних проблемах тематики недостатній. Робота відділу електрохімії має до деякої міри випадковий характер.

В Інституті хімії розвинулися багаторічні дослідження в галузі неводних розчинів, що мають теоретичне значення. Роботи по вивченню умов утворення стопів між цинком та алюмінієм дали змогу з'ясувати причини зростання цинку з алюмінієм, а також знайти спосіб боротьби з цим зростанням. В роботах по покриттю алюмінієм доведено можливість виділення на металі шару алюмінія товщиною 0,12 мм, який показав гарні антикорозійні властивості. Одержано стабільність активності низькотемпературних каталізаторів для синтеза метанола. Остаточо вирішено питання регулювання температури металу під час оксидаційного процесу, шляхом додавання в метал кисню та пилевидних оксидів, що знижують температуру металу.

Інститут хімії стає на шлях теоретичного узагальнення дослідів в галузі неводних розчинів та закінчення в заводських умо-

вах роботи по рафінуванню алюмінію і каталітичному здобуванню спиртів.

Не можна не звернути уваги на неприпустимість такої практики в роботі цього інституту, коли теми довгий час переходять з року на рік без практичних наслідків.

В Інституті хімічної технології розроблено спосіб приготування нового емульгатора з відходів коксо-бензольного виробництва. Проведені досліді по освоєнню нижчих сортів української бавовни у виробництві ковдр (на Стеблівській фабриці). Раціоналізовано та поліпшено спосіб виготовлення триоксиглутарової кислоти з ксилози. На основі лабораторних робіт розроблено схему дослідної напівзаводської установки.

Чергове завдання інституту — до кінця позбутися розпорошеності в роботі, багатотемності. Це повинно бути розв'язано шляхом реорганізації Інституту хімічної технології в Інститут органічної хімії та органічної хімтехнології.

Всім добре відома доповідь товариша В. М. Молотова про план III-ої сталінської п'ятирічки і резолюції XVIII з'їзду ВКП (б) по доповіді товариша Молотова.

Параграф 6-й II розділу цієї резолюції говорить: „Перетворити *хімічну промисловість* в одну з ведущих галузей промисловості, повністю задовольняючих потреби народного господарства і оборони країни. Третя п'ятирічка — п'ятирічка хімії. З'їзд постановляє збільшити продукцію хімічної промисловості в 2,4 раза, тобто значно вище росту промисловості в цілому. Значно збільшити виробництво сірчаної і азотної кислоти, синтетичного амоніаку, штучного волокна і пластичних мас. Створити нові галузі органічного синтезу (синтетичний спирт, уксусна кислота і ін.) на основі використання побічних продуктів нафтопереробки, виробництва каучуку, коксу і природних газів...“.

В параграфі 4-му цього розділу читаємо: „Широко розгорнути газифікацію всіх видів палива і підземну газифікацію вугілля, перетворивши в третій п'ятирічці підземну газифікацію вугілля в самостійну галузь промисловості. Збільшити видобуток газу з нафтових і чистогазових родовищ, а також за рахунок підземної газифікації вугілля за третю п'ятирічку в 3,5 раза“.

Все це відкриває перед нашими хімічними інститутами грандіозну проблематику важливих робіт величезного науково-практичного значення. Але, на превеликий жаль, ця проблематика майже не відбилась на планах робіт хімічних інститутів.

В параграфі 7-му II розділу резолюції сказано: „Широко вкоренити кінське дуття в доменному виробництві“. Я пригадую, які труднощі нам довелося подолати, щоб забезпечити інженеру Мозговому можливість розгорнути цю роботу в Інституті хімії. Інститут хімії в особі деяких своїх співробітників з неприхованою ворожістю виступав кілька років тому про-

ти методів, запропонованих інженером Мозговим. Тепер академіки І. П. Бардін, Е. І. Орлов, М. М. Доброхотов дають його роботі цілком позитивну оцінку.

Цей приклад повинен примусити інститути відмовитися від такого консервативного ставлення до пропозицій, що виникають за межами інституту, і більш уважно і чутливо йти назустріч науковій ініціативі.

Параграф 8 II розділу резолюції містить ще одну важливу проблему, яку цілком повинен був би взяти до розв'язання Інститут хімічної технології. Там сказано:

„Широко розвинути виробництво кислото- і жаротривких емалей для покриття апаратури з чорних металів і заміни ними кольорових металів.“

Важливість цього питання і його науковий інтерес добре відомі нашим хімікам. Але у мене є побоювання, що коли не зміниться теперішній стан організації робіт в наших хімічних інститутах, то це питання можливо навіть буде вирішено і у нас в Академії, але зовсім не Інститутом хімічної технології, а Інститутом археології.

Справді, Інститут археології вивчає тепер старовинні лаки, і, здається, має деякі досягнення в розкритті старовинних способів їх виготовлення.

Інститут геологічних наук в значній мірі опрацював ряд питань про основну закономірність процесів утворення нафти в умовах УРСР та про зв'язок вугільних і нафтових родовищ.

В галузі палеонтології і стратиграфії, в наслідок детального вивчення макро- і мікрофауни західної частини Донбаса, одержано дані, які можуть орієнтувати в розташуванні вугільних шарів при свердлінні на вугілля.

Доведено присутність елементу хрому в породах української кристалічної гряди, що заперечувалося раніш.

Дано обґрунтування напрямків майбутніх розвідок. Проведено дослідження депресії напірних вод м. Києва; написано монографію по Сивашу, де висвітлено геологічні, гідрогеологічні питання використання ресурсів Сивашського басейна.

В галузі кліматології виконано дві роботи: складено карту розподілу опадів в УРСР, а також досліджено питання про режим вітрів УРСР з погляду вітроенергетики.

Інститут геологічних наук в значній мірі подолав уже розпорошеність і строкатість своєї тематики, що було характерним для інституту в минулому році, і зосередив свої сили навколо вивчення основних проблем геології.

Перед геологічною наукою на Україні 3-я Сталінська п'ятирічка висуває проблеми величезного значення: збільшення видобутку місцевого і бурого вугілля, а головне — вирішення проблеми промислової нафти на Україні. В цій галузі Інститут геологічних наук Академії

Наук УРСР має великі досягнення. Завдяки його роботі тепер із закладеної за вказівками інституту свердловини видобувають по три тонни нафти на добу. Інститут вважає, що промислова нафта на Україні є і що її запаси настільки значні, що можна буде ставити питання про утворення на Україні свого українського „третього Баку“.

Інститут приймає безпосередню участь в керівництві свердільними роботами на нафту в Роменському районі, але ще не поставив на належну височінь всі методи розвідок на нафту. Забезпечення цієї роботи є першорядним завданням інституту.

В роботі Інституту геологічних наук є і ряд недоліків. Недостатньо швидкими темпами опрацьовувалась проблема нафтоносності УРСР, мало уваги приділялося Донецькому басейну, не вивчались питання, пов'язані з відкладами вугілля, питання петрографії вугілля як бурого, так і кам'яного, не було поглибленого вивчення фацій Донецького басейну. Не вивчались такі копалини, як доломіт, фосфорит, силікатна сировина.

Не зважаючи на значне поповнення наукового колективу, інституту бракує ще на деяких його ділянках роботи керівного наукового персоналу.

У віданні інституту—багатий геологічний музей Академії Наук, але не можна не звернути увагу інституту на те, що робота цього музею в її нинішньому стані вимагає ґрунтовної перебудови.

По Відділу біологічних наук насамперед спинимося на Інституті ботаніки. В цьому інституті працює ряд найвидатніших наших вчених, імена яких широко відомі в наукових колах світу. До складу інституту входять академіки М. Г. Холодний, А. А. Сапегін, Т. Д. Лисенко, М. М. Гришко. Поруч з ними є ряд членів-кореспондентів і докторів біологічних наук, теж видатних вчених. Бюджет інституту задовольняє всі його вимоги. Отже, створені всі умови для великої колективної роботи інституту провідного і світового значення.

Але, на превеликий жаль, і тут, як і в деяких інших інститутах Академії Наук, не видно диференційованого цілеспрямованого науково-дослідної роботи.

Величезні науково-практичні і загальновідомі досягнення академіка Т. Д. Лисенка, академіка А. А. Сапегіна, академіка М. М. Гришка здобуті ними поза межами Інституту ботаніки Академії наук. Академік М. Г. Холодний—один з провідних світових вчених в галузі вивчення рослинних гормонів, але і він, як і три вищезазначених академіка, не бере майже ніякої участі в керівництві науковою роботою інституту в цілому.

Інститут ботаніки має звичайно і певні досягнення в своїй роботі:

По „Флорі УРСР“ здано до друку першу частину IV-го тома і V-й том. Здано до друку визначник флори околиць Києва, як підручник для вузів. Вийшли з друку II-й том визначника водоростей і визначник печіночних мохів.

Дана господарська характеристика луків басейна р. Десни і солончаків приморської смуги УРСР. Висвітлено умови експлуатації мало-придатних земель і накреслено заходи для їх меліорації. Виготовлено і здано до друку роботу по опису хвойних порід УРСР. Одержано позитивні наслідки по темі: „Вплив гормонів на асиміляцію“.

Таксамо позитивні наслідки одержані по вкоріненню черенків ялини під впливом гормонів. Встановлений взаємозв'язок впливу азоту і заліза на розвиток функціонального хлорозиса, що має практичне значення при застосуванні добрив. Гібридизаційні роботи в галузі генетичних досліджень привели до позитивного випробування і до вкорінення двох сортів махорки. Передано в виробничу практику два номери персиків і два номери абрикосів. Значну роботу проведено по договірній тематиці, зокрема в галузі боротьби з руйнуванням споруд грибовими шкідниками.

Інститут ботаніки, що формувався на протязі багатьох років шляхом приєднання кафедр і лабораторій до основної ланки — сектора систематики, складається з різних частин. Охоплюючи за своєю структурою всі ділянки ботанічної науки, Інститут тим самим не має можливості висунути провідні проблеми і на них концентрувати всі свої сили і увагу. Отже питання про структуру інституту набуває особливо актуального значення.

Робота по „Флорі УРСР“ не забезпечена належними кадрами і тому йде занадто повільними темпами. Окремі відділи сектора систематики рослин працюють зовсім відірвано один від одного, не висвітлюють в процесі роботи спільних питань.

Нааявність в складі інституту видатних спеціалістів по генетиці і фізіології рослин дозволяє при перегляді плану на 1940 р. концентрувати роботу навколо проблеми напрямленого змінення природи рослин, гібридизації, як бази одержання нових форм рослин, вивчення впливу на онтогенетичний розвиток рослин, зокрема за допомогою фітогормонів з метою підвищення врожайності культурних рослин.

В галузі сільського господарства план 3-ої п'ятирічки висуває завдання величезного народногосподарського значення:

а) По зернових культурах на кінець третього п'ятиріччя забезпечити щорічний збір 8 мільярдів пудів зерна при досягненні середньої урожайності в 13 центнерів.

б) По технічних культурах для 1942 року: цукровий буряк — збір в 282 мільйони центнерів при урожайності в 235 центнерів з гектара; бавовна-сирець — 32,9 мільйона центнерів при урожайності поливної бавовни в 19 центнерів з гектара; льоноволокно — 8,5 мільйонів центнерів при урожайності в 4,6 центнера з гектара і збільшення середнього номера льону.

Забезпечити значне збільшення урожайності конопель. Особливу увагу звернути на збільшення продукції каучуконосів, соняшника і інших олійних культур, шляхом правильної організації насінництва, раціональ-

ного розміщення по окремих районах, поліпшення агротехніки". (Резолюція XVIII з'їзду ВКП(б) по доповіді тов. В. Молотова).

І далі: „д) Забезпечити посіви зернових і інших культур виключно високосортним і поліпшеним *добірним насінням* як селекційних так і місцевих сортів" (Там же).

Кому ж, як не академікам Лисенко, Сапегіну, Гришко, Холодному можна доручити розробку цих питань величезного наукового інтересу і ще більшої економічної і політичної важливості.

Інститут повинен ширше налагодити свої зв'язки з колгоспною і радгоспною наукою — допоміжною лабораторією, де провадяться широкі дослідження і перевіряються лабораторні роботи.

Два слова про новий ботанічний сад Академії Наук.

На території цього ботанічного саду, якому відведено 112 гектарів землі на чудовій місцевості в межах м. Києва, за останні 3 роки налагодилась деяка експериментальна робота окремих відділів Інституту ботаніки. Але Ботанічний сад, як певна науково-дослідна дільниця—треба відверто сказати—ще не почав існувати.

На думку президії, треба рішуче змінити керівництво Ботанічним садом Академії Наук. Президія звертає увагу академіків-ботаніків на важливість цієї справи.

В Інституті зоології в галузі механіки розвитку з'ясована роль ендодерми в детермінації частин зародку, що до цього часу мало висвітлювалося. В галузі порівняльної морфології приступлено до підсумування зібраного матеріалу. В галузі генетики одержано важливі дані щодо спадкових змін в природних популяціях дрозофіли, що проливає нове світло на шляхи природного добору. Одержано також дані про те, яку роль в досяганні статевих клітин відіграє нуклеїнова кислота в них. Роботи ці продовжуються і в 1939 році.

В галузі екології в інституті вивчаються коливання кількості тварин (комах) в біоценозах. Важливі дані інститут одержав для організації боротьби з шкідниками сільського господарства. Ці дані одержані шляхом вивчення диких злаків, що живлять мух-шкідників культурних злаків. Уточнено методику побудови кривих залежностей розвитку комах від температурних умов. Висвітлено роль диких бджіл в опиленні культурних (городніх) рослин. Встановлено залежність часу розвитку китайського дубового шовкопряда і виходу шовку від різного виду їжі (в зв'язку з проблемою акліматизації китайського дубового шовкопряда).

В галузі паразитології проведені роботи по виявленню паразитів гесенської мухи, що є важливим для боротьби з цим шкідником сільського господарства. Проведено значну роботу (і в 1938, і в 1939 рр.) по вивченню тахін, як регуляторів розмноження шкідливих комах. Виявлено трематод паразитів коропових риб (з 24 видів риб).

Зоомузей продовжує роботу по вивченню і інвентаризації фауни УРСР. В 1939 році утворено новий розділ палеозоології.

В Інституті зоології під керівництвом акад. І. І. Шмальгаузена створилась школа видатних вчених в галузі механіки розвитку. Роботи цієї школи загальновідомі і користуються авторитетом у всьому світі.

Але перед Інститутом зоології стоїть цілий ряд надзвичайно важливих науково-практичних проблем. Зокрема, проблема вивчення методів найефективнішої боротьби з шкідниками в сільському господарстві. Крім сприяння сільському господарству в захисті рослин від шкідників, тематика Інституту повинна бути поширена на вивчення кліщів, носіїв піроплазмозу хатніх тварин і ряду хвороб людини. В цьому напрямку на Україні роботи не провадяться, а проте це завдання — надзвичайно актуальне. Треба зазначити, що тепер в цій галузі перед інститутом розгортаються сприятливі перспективи. Обрання академіка В. П. Поспелова і члена-кореспондента Є. В. Зверозомб-Зубовського повинно бути запорукою того, що ці важливі роботи по боротьбі з шкідниками будуть проведені на високому теоретичному і практичному рівні.

Відділ генетики, розробляючи генетичні проблеми, не повинен обмежуватися виключно мухою-дрозофілою як об'єктом дослідження, а поширити роботи на важливі для радянського тваринництва об'єкти.

Цікаво було б також дізнатися про практичні наслідки роботи Інституту по вивченню дубового шовкопряда.

Інститут повинен приділити більшу увагу роботі зоологічного музею Академії Наук.

Гідробіологічна станція, що зараз перейменовується в Гідробіологічний інститут, повинна була б приділяти більше уваги проблемі рибного господарства, а також взяти безпосередню участь в розробці по своїй лінії проблеми Великого Дніпра, схема реконструкції якого, за планом 3-ої п'ятирічки, повинна бути розроблена в найближчі роки.

Треба відмітити корисну роботу Гідробіологічної станції в справі удосконалення біологічного аналізу вод річок зі значною швидкістю течії, що має значення для Київського водогону, якому цю роботу і буде передано.

Взагалі, Гідробіологічна станція повинна більше наблизити свою роботу до практики нашого водного господарства.

Інститут мікробіології успішно розв'язав завдання уряду УРСР по з'ясуванню етіології досі невідомого захворювання коней. Ряд працівників інституту за цю роботу нагороджено орденами УРСР.

Бригада інституту, що розробляла це важливе питання, не тільки показала свій досвід і вміння розв'язувати надзвичайно складні завдання, але і дала зразок дійсно більшовицької самовідданої наукової праці. Вивчаючи причини захворювання коней, члени бригади не спинилися навіть перед проведенням дослідів на самих собі.

В цілому, інститут має позитивні наслідки у вивченні значення різних факторів середовища для мінливості мікроорганізмів. Одержані деякі нові дані, що підтверджують неживу природу бактеріофагу. Удоско-

налено методу і складено інструкцію по виготовленню і контролю бактеріофагів. Наслідки передані до відповідних органів охорони здоров'я.

Інститут вжив ряд заходів до впровадження в практику наслідків закінчених робіт в галузі боротьби з бактерійними шкідниками й патогенними мікробами, а також до поширення в практиці сільського господарства нового методу біоіндикаторів при дослідженні ґрунту і компостуванні садибних покидів, і в заводській практиці — активних варіантів оцетово-кислих мікробів. Інститут провів масовий інструктаж в справі боротьби з захворюванням коней і т. ін.

В Інституті мікробіології працюють переважно ще молоді кадри радянських вчених. Їм треба ще чимало попрацювати над собою, щоб значно піднести рівень наукових робіт інституту.

Але, порівнюючи з недавнім минулим, треба визначити значні успіхи цього інституту.

На високому науковому рівні працює Інститут біохімії. В галузі досліджень вуглеводного обміну в працюючих м'язах — доведено вплив на глікогеноліз і утворення молочної кислоти „кислих“ та „лужних“ домішок до харчового раціону тварин. Оскільки це може мати і практичне значення для підвищення працездатності в умовах фізичної праці, інститут в 1939 р. поставив перші досліди на сільсько-господарських тваринах і одержав в цьому позитивні наслідки.

Встановлено хімічну природу пірофосфатної фракції нервової системи і вивчено оксидативні процеси в мозку. Одержано ряд нових даних щодо біологічної специфічності ферменту катепсину в еволюційному ряді.

Зібраний матеріал по обміну речовин в ростучій тканині створив можливість в 1939 р. практично поставити питання про підхід до терапії злоякісних пухлин.

В галузі зоотехнічної біохімії одержано новий матеріал, важливий для оцінки методів консервування зеленої маси (силосування). Крім того, в значній мірі висвітлено питання про зміни в обміні речовин у коней, що хворіють на трихорексис, а також щодо ролі мінеральних речовин в етіології пелагроподібних захворювань (1939 р.), що може бути використано в ветеринарії.

В інституті виховалася найбільша в союзі школа молодих радянських біохіміків.

Треба побажати, щоб інститут не замикався в рамки своєї роботи і став на шлях комплексування своєї діяльності в деяких напрямках, дуже важливих для практики нашого соціалістичного будівництва.

Як на приклад, укажу на велике значення проблеми впливу якісно неповноцінного харчування на поширення епізоотій. Інститут мікробіології почав велику роботу по вивченню бруцелозу і боротьбі з ним. Я переконаний, що поширення цієї хвороби значною мірою залежить від якісно неповноцінного харчування тварин. Можливо що за допомогою того чи іншого акцесорного фактора харчування, які так добре вивчені Інсти-

тутом біохімії, можна буде значно допомогти в боротьбі проти цієї епізоотії, яка дуже шкідливо відбивається на нашому тваринництві.

В Інституті клінічної фізіології працює цілий ряд дійсних членів Академії Наук, членів кореспондентів і найбільше, порівняно до інших інститутів, число докторів наук. Роботи інституту клінічної фізіології користуються увагою і в нашому Союзі і за кордоном.

Головна проблема, над якою працює інститут,— це боротьба за нормальне довголіття людини.

В інституті проведені важливі роботи в галузі вивчення захворювання серцево-судинної системи, генеза шоку, проблеми алергії. Інститут має певні досягнення в боротьбі проти рака (рання діагностика рака, профілактика рецидивів рака після операцій), в терапії шизофренії. Цікаві роботи проведені в галузі вивчення побудови нервової системи та фізіологічної системи сполучної тканини, і далі, в галузі гематології, а також по вивченню впливу на організм зниженого атмосферного тиску.

Велике значення мають також роботи кафедри клінічної офтальмології в галузі пересадки рогівки, які користуються світовою популярністю.

Інституту треба побажати, щоб і він в своїй роботі ще більш застосовував методи комплексної розробки важливих проблем теоретичної і практичної медицини.

Інститут має зв'язок з периферією і впроваджує в практику свої науково-практичні досягнення.

Третя п'ятирічка розгортає перед Відділом технічних наук ряд надзвичайно важливих проблем. На сьогодні ще не можна сказати, щоб цей Відділ цілком відповідав поставленим перед ним вимогам.

Робота відділу технічних наук скеровувалася по таких основних напрямках: в галузі будівельної механіки опрацьовувалися проблеми обчислення конструкцій за методами критичних навантажень та динамічної міцності деталей конструкцій; Інститут електрозварювання поширив роботу з питань механізації, автоматизації та технології електричного зварювання металів; нові проблеми комплексної механізації видобування вугілля поставлені в Інституті гірничої механіки; в галузі гідрології вивчалися режим рік УРСР, розрахункові гідрологічні залежності для водно-господарських проектувань, рух води і наносів у водостоках в природному стані і при наявності споруд.

Інститут будівельної механіки розширив теоретичну та експериментальну роботу з питань стійкості: обчислюється стійкість висотної частини сталевого каркасу Палацу Рад СРСР в Москві. В галузі динамічної міцності розвинено досліди по розрахунку міцності деталей машин в зв'язку з впливом вібрацій (заліза лопаток турбін).

Інститут електрозварювання розробив нову модель (1939 р.) автоматичної зварювальної головки, яка відрізняється своєю універсальністю, простотою конструкції, дешевизною її виготовлення.

налено методику і складено інструкцію по виготовленню і контролю бактеріофагів. Наслідки передані до відповідних органів охорони здоров'я.

Інститут вжив ряд заходів до впровадження в практику наслідків закінчених робіт в галузі боротьби з бактерійними шкідниками й патогенними мікробами, а також до поширення в практиці сільського господарства нового методу біоіндикаторів при дослідженні ґрунту і компостуванні садибних покидів, і в заводській практиці — активних варіантів оцетово-кислих мікробів. Інститут провів масовий інструктаж в справі боротьби з захворюванням коней і т. ін.

В Інституті мікробіології працюють переважно ще молоді кадри радянських вчених. Їм треба ще чимало попрацювати над собою, щоб значно піднести рівень наукових робіт інституту.

Але, порівнюючи з недавнім минулим, треба визначити значні успіхи цього інституту.

На високому науковому рівні працює Інститут біохімії. В галузі досліджень вуглеводного обміну в працюючих м'язах — доведено вплив на глікогеноліз і утворення молочної кислоти „кислих“ та „лужних“ домішок до харчового раціону тварин. Оскільки це може мати і практичне значення для підвищення працездатності в умовах фізичної праці, інститут в 1939 р. поставив перші досліди на сільсько-господарських тваринах і одержав в цьому позитивні наслідки.

Встановлено хімічну природу пірофосфатної фракції нервової системи і вивчено оксидативні процеси в мозку. Одержано ряд нових даних щодо біологічної специфічності ферменту катепсину в еволюційному ряді.

Зібраний матеріал по обміну речовин в ростучій тканині створив можливість в 1939 р. практично поставити питання про підхід до терапії злоякісних пухлин.

В галузі зоотехнічної біохімії одержано новий матеріал, важливий для оцінки методів консервування зеленої маси (силосування). Крім того, в значній мірі висвітлено питання про зміни в обміні речовин у коней, що хворіють на трихорексис, а також щодо ролі мінеральних речовин в етіології пелагроподібних захворювань (1939 р.), що може бути використано в ветеринарії.

В інституті виховалася найбільша в союзі школа молодих радянських біохіміків.

Треба побажати, щоб інститут не замикався в рамки своєї роботи і став на шлях комплексування своєї діяльності в деяких напрямках, дуже важливих для практики нашого соціалістичного будівництва.

Як на приклад, укажу на велике значення проблеми впливу якісно неповноцінного харчування на поширення епізоотій. Інститут мікробіології почав велику роботу по вивченню бруцелозу і боротьбі з ним. Я переконаний, що поширення цієї хвороби значною мірою залежить від якісно неповноцінного харчування тварин. Можливо що за допомогою того чи іншого акцесорного фактора харчування, які так добре вивчені Інсти-

Розроблено нові способи боротьби з тріщинами зварних швів та зварних з'єднань вагонів, в наслідок чого значно зменшився перестой цистерн в ремонті і скоротилися витрати на їх експлуатацію.

Розроблено пересувну установку для зварювання точками обшивки пасажирських вагонів, що замінює спосіб клепання, і дає значну економію метала та полегшує вагу вагона на 30%.

Проведено велику роботу по вдосконаленню зварних рейкових стиків, в наслідок чого термін придатності стика має збільшитися в 5 і більше раз.

Розроблено нову обмазку для зварювання рейкової сталі, що дозволяє зварювати рейкові стики без тріщин, майже без пор.

В галузі гідрології встановлено гідрологічні залежності та спосіб обчислення максимальних витрат від талих снігових вод і злив в умовах УРСР. Це дає можливість зменшити запаси міцності гідроспоруд, що перетинають водотоки.

Встановлено спосіб визначення мінімальних витрат води в ріках, що сприяє поліпшенню проектування гідротехнічних споруд.

Опрацьовано розрахунок і конструкцію гідро-пнеumo-автомату без рухомих частин приладу, що може бути використано для потреб іригації, водопостачання сільського господарства тощо.

Тематика Відділу технічних наук, що опрацьовувалася в 1938 р., пов'язана з потребами розвитку радянського машинобудівництва. Проте, слід зазначити такі істотні недоліки в роботі інститутів відділу.

По Інституту будівельної механіки. У групі динамічної міцності в 1938 р. мало місце зниження якості окремих робіт. Це сталося в наслідок недостатнього керівництва, недооцінки теоретичного обґрунтування робіт і недостатньо високої культури експеримента. Виконання основних планових тем в інституті затримувалося через переобтяженість позаплановими госпрозрахунковими роботами.

Відсутність належного та своєчасного колективного обговорення виконуваних інститутом робіт привела до зниження їх якості та в деякій мірі відбилася на застосуванні наукових досягнень в практику.

Інститут, що є провідним в питаннях проблеми динамічної міцності, жодного разу не скликав конференції з цього питання, в якій взяли б участь представники промисловості та інші зацікавлені організації.

Інститут не має єдиного технічного плану поповнення обладнання і забезпечення дослідних робіт відповідною апаратурою. Відсутня також критична оцінка вживаних методів експериментування.

Інститут недостатньо забезпечений новішою апаратурою і машинним парком. Це в значній мірі результат недостатньої уваги до питань підвищення культури експеримента і зосередженості на виготовленні випробувальних машин, пов'язаних в більшості з виконанням госпрозрахункових тем.

В складі Вченої Ради Інституту немає представників від промисловості. До участі в роботах Вченої Ради не залучаються співробітники інституту.

В інституті не налагоджена як слід справа рецензування і колективного обговорення наукових робіт.

По Інституту електрозварювання. План 1-го півріччя 1939 р. характеризується конкретністю та цілеспрямованістю. Теоретичний рівень та значимість тем 1939 р. вище, ніж в 1938 р. Проте, для глибокої проробки певних теоретичних питань електрозварювання доцільно забезпечити співробітництво Інституту електрозварювання з Інститутами хімії та фізики.

Інститут повинен мати приміщення для газової і рентгенівської лабораторій і для термічної майстерні, які потрібні для опрацювання важливої тематики за завданням Управління будівництва Палацу Рад в Москві.

По Інституту гірничої механіки. Інститут не забезпечений потрібною йому експериментальною базою. Тому ефективне використання результатів проектних та теоретичних робіт Інституту за перше півріччя 1939 р. в значній мірі залежить від того, наскільки спроможеться інститут розмістити свої виробничі роботи по різних лабораторіях та підприємствах.

По Інституту гідрології. По деяких темах інститут в I-му півріччі 1939 р. відстає від плану. Це викликано частково тим, що гідраліко-гідрологічна лабораторія не здана до цього часу в експлуатацію. Протягом цілого року інститут не може розв'язати питання про фінансування гідраліко-гідрологічної лабораторії, не зважаючи на те, що від пуску цієї лабораторії залежить виконання ряду тем з плану 1939 р.

Ненормальним є те, що рецензування закінчених робіт провадилося тільки співробітниками самого інституту, а не запрошувались рецензенти ззовні.

Цей короткий огляд роботи інститутів Відділу технічних наук показує, що Академії Наук в цілому, і Відділу технічних наук зокрема, доведеться ще чимало попрацювати, щоб поставити цей відділ на рівень вимог плану 3-ої п'ятирічки. В зв'язку з цим постає питання про якнайшвидше утворення інститутів: металургії, енергетики і інституту силікатів. Треба забезпечити розробку таких питань, як вітряні двигуни, турбини для малих річок і т. д., що мають велике економічне і культурне значення.

До Відділу суспільних наук належить шість інститутів.

Інститут економіки за два роки свого існування дав лише одну роботу. В наслідок перебудови інститут за останній період закінчив ряд робіт з питань розвитку стахановського руху та застосування нової техніки в чорній металургії, вугільній промисловості, взуттєвій промисловості, з питань розвитку коксо-хімічної промисловості. Закінчені три

роботи з питань економіки соціалістичного сільського господарства (електрифікація, розширення тракторних робіт, колгоспна торгівля).

Інституту економіки бракує керівних кадрів. Академіки і члени-кореспонденти не беруть активної участі в роботі інституту.

Перед інститутом стоять дуже складні завдання по опрацюванню, разом з іншими інститутами Академії Наук, провідних наукових проблем 3-ої п'ятирічки. Цілком зрозуміло, що теми, спрямовані на піднесення нашої промисловості і сільського господарства, повинні розроблятися з урахуванням їх економічної ефективності. В цьому напрямку інститут повинен рішуче перебудувати свою роботу.

Інститути відділу суспільних наук провели значну роботу по відзначенню 125-річного юбілею з дня народження великого українського поета-демократа Т. Г. Шевченка.

Інститут української літератури ім. Т. Г. Шевченка підготував до друку твори поета, очищені від націоналістичних перекручувань і царської цензури.

Закінчено підготовкою і здано до друку перший і другий томи академічного видання Шевченка,

Силами наукових співробітників інститутів: української літератури, історії України, українського фольклору, мовознавства, кабінета євр. культури опубліковано ряд збірників і окремих наукових статей, присвячених аналізу творчості Шевченка.

Інститутом історії України опубліковано такі роботи „Україна в документах і матеріалах“ (том перший); монографії: „Нариси з історії виникнення і початкового розвитку феодалізму в Київській Русі“, „Україна під владою Литви“, „Україна в першій половині XIX сторіччя“.

Розглянута і здана до друку робота про визвольну війну українського народу проти шляхетської Польщі за приєднання України до Росії.

В Інституті археології закінчено 12 робіт по вивченню пам'яток матеріальної культури: Ольвії, Скіфії, Наддніпров'я, Трипільської культури і міст Київської Русі; успішно проведено 8 експедицій, з яких особливо слід відзначити Трипільську, Ольвійську і Київську.

Інститут мовознавства за звітний період склав новий російсько-український словник, очищений від націоналістичних перекручень.

В Інституті українського фольклору закінчена хрестоматія по українському фольклору; опубліковані книга „Проблема українського фольклора“ і ряд збірників народної творчості.

По кабінету єврейської мови, фольклору і літератури підготовлені до друку і частково опубліковані ряд важливих робіт, присвячених творчості Шолом-Алейхема, монографічне дослідження словотворчості, фольклорні роботи тощо.

Шляхом невинної боротьби з ворожими елементами гуманітарні інститути тепер вийшли на шлях розробки і сприяння розвитку української культури, національної за формою, соціалістичної за змістом.

Але треба визнати, що організаційний стан цих інститутів ще далеко незадовільний. В кожному з них чимало організаційних хиб. Не налагоджено наукове керівництво, інститути не використовують всіх можливостей для піднесення продуктивності наукової роботи.

Візьмемо, наприклад, Інститут фольклору. По суті він повинен бути інститутом народної творчості. Він не лише реєструє цю творчість в своїх збірниках. Він повинен її організувати на місцях, допомагати її розвитку в усіх її галузях, залучати до своєї роботи літераторів, поетів, художників, майстрів хореографічного мистецтва.

Щодо Інституту історії — обмежуся лише одним зауваженням: час уже перейти до вивчення більш актуальних епох. Давно вже треба було дати історію революційних рухів на Україні, а також розвинену марксистську історію України від XVII сторіччя до Великої Жовтневої Соціалістичної революції.

* * *

Підсумовуючи нашу діяльність за звітний період, не можна не відмітити значне поліпшення роботи інститутів. Воно полягає в більшому удосконаленні напрямків тематики, в підсиленні її цілеспрямованості, в більш конкретному визначенні розроблюваних об'єктів, в більшому пов'язуванні наукових проблем з вимогами практики соціалістичного будівництва.

Але позитивні наслідки ще не відповідають ні умовам, створеним урядом і партією Леніна—Сталіна для розвитку науки, ні завданням, що стоять перед Академією, як вищою науковою установою УРСР. Академія Наук ще не ліквідувала свого відставання від потреб життя, великих потреб народного господарства і культурного будівництва в 3-й п'ятирічці, п'ятирічці завершення побудови безкласового соціалістичного суспільства і поступового переходу від соціалізму до комунізму.

Виконання тематичних планів за 1938 р. і першу половину 1939 р. по Академії Наук в цілому не можна вважати задовільним. Теоретичне узагальнення експериментального матеріалу хоч і поліпшилося, порівнюючи з минулим, але воно посувається занадто повільно.

В області впровадження наукових досягнень в практику народного господарства результати наші дуже незначні. Роботи, які треба впровадити у виробництво, затягуються і переносяться з року на рік. Ще не по всіх інститутах вміють, не по всіх інститутах вважають за свій обов'язок—просувати наукові надбання в практику, пов'язувати встановлені теоретичні закономірності з конкретними питаннями соціалістичної практики.

Але відстаємо ми не тільки в темпах роботи. Є випадки, коли інститути, домагаючись кількісних показників, не дбають про основну вимогу до наукової роботи — підвищення її якості і високої ефективності.

Тематика наукових установ ще часто строката, має відбиток випадковості, позбавлена потрібної комплексності, цілеспрямованості. Теми

часто механічно, формально підводяться під певну проблему. Замість того, щоб зосередити сили на невеликій кількості важливих об'єктів, кадри розпорозуються по різномірних ділянках, і якість робіт, звичайно, знижується.

Багато нашкодили троцькістсько бухарінські і буржуазно-націоналістичні агенти фашистських розвідок, що пролізли на деякі ділянки в Академію Наук. Розгром фашистських агентів розчистив шлях для піднесення нашої роботи. Але ліквідація наслідків шкідництва йшла дуже повільно і треба визнати, що ці наслідки ще й тепер повністю не ліквідовані.

Заходи, які вживалися президією для поліпшення організаційно-наукового і практичного керівництва — зміна структури інститутів, створення в них вчених рад, координація роботи з Всесоюзнаю Академією Наук, внесення змін в статут і розукрупнення відділів, поліпшення організації і планування робіт в інститутах, нарешті, вибори нових академіків, — все це дало вже певні позитивні наслідки, але ще не привело до усунення істотних хиб, до ліквідації відставання Академії від потреб практики соціалістичного будівництва.

Ще не налагоджено оперативне дійове керівництво президії науковою роботою. Фінансове планування, розподіл ресурсів ще не підпорядковано і не досить пов'язано з планом науково-дослідних робіт.

Відділи ще не розгорнули свою роботу. Ми ще не практикуємо встановлення комплексних проблем, спільних для ряду інститутів. Академія ще не опрацювала новий п'ятирічний план на основі ухвал XVIII з'їзду ВКП(б).

Справа координації роботи наших наукових установ з відповідними інститутами Всесоюзнаю Академії Наук ще не набрала потрібної плановірності.

Не налагоджені зв'язки з наркоматами, зокрема з главками союзної промисловості щодо планування тематики і впровадження нових досягнень в практику.

Ми не маємо чітко визначених пропозицій Держплану щодо тематики і напрямків роботи в зв'язку з потребами соціалістичного планування народного господарства.

Ще не всі інститути стали такими провідними центрами, які б впливали на роботу галузевих інститутів, її зміст та напрямки.

В короткій доповіді, звичайно, немає можливості всебічно охарактеризувати в деталях сучасний стан Академії, розгорнути докладний план перебудови її роботи.

Я думаю, що надзвичайно важливі питання піднесення роботи Академії Наук на рівень історичних вимог 3-ої сталінської п'ятирічки повинні бути докладно обговорені на зборах відділів Академії Наук і на вчених радах інститутів.

Академія Наук ніяк не може продовжувати іти шляхом випадкової побудови своєї роботи. Уся наша діяльність повинна бути свідомо

і самовіддано спрямована на користь соціалістичного будівництва, на користь дальшого піднесення розвитку нашої промисловості, сільського господарства, нашого добробуту, культури, обороноздатності Великого Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

Академія Наук повинна віддати всі свої сили великій справі Леніна — Сталіна.

Вивчення плану третьої сталінської п'ятирічки, перебудова Академії Наук відповідно до вимог цього плану стане новим стимулом до піднесення роботи Академії Наук на рівень, гідний тієї пошани і уваги, яку приділяють радянській науці наша громадськість, велика партія Леніна — Сталіна і наш любимий, мудрий вождь товариш Сталін.

ПРОБЛЕМИ ТРЕТЬОЇ П'ЯТИРІЧКИ

ДАТИ КРАЇНІ ПРОМИСЛОВУ НАФТУ

Історичні рішення XVIII з'їзду ВКП(б) поставили перед працівниками радянської геології великі і почесні завдання по підготовці мінеральної бази для народного господарства СРСР. Ці завдання з вичерпною конкретністю зазначені в резолюції XVIII з'їзду партії по доповіді т. В. / М. Молотова. „Розгорнути геолого-розвідкові роботи, що забезпечують промисловими запасами сировини підприємства, які діють і які будуть в третьому п'ятиріччі і які створюють перехідні на дальші роки резерви нових промислових запасів у всіх районах Союзу“.

Зокрема, велика програма робіт намічена для працівників нафтового фронту. Одночасно з розвитком старих нафтових районів, висувається завдання утворення „Другого Баку“ — нової потужної нафтової бази в районі між Волгою і Уралом. Крім того намічена грандіозна програма розшуків і розвідок нафти на величезній території Радянського Союзу. XVIII з'їзд з приводу цього ухвалив, що необхідно „забезпечити розгортання геолого-розшукових і розвідкових робіт в нових районах добування нафти: між Волгою і Уралом, в Сибіру, на Далекому Сході, на Україні, в Середній Азії і Казахській РСР“.

Отже в числі завдань третьої Сталінської п'ятирічки XVIII з'їзд ВКП(б) затвердив також геолого-розшукові і розвідкові роботи на нафту в районах УРСР.

Роботи по вирішенню проблеми нафти на території УРСР були вже давно початі Інститутом геологічних наук Академії Наук УРСР. Вперше свердління було почато на горі Золотуха, Роменського району, Чернігівської області ще в 1931 р. На глибині коло 80 м тут була встановлена наявність кам'яної солі. Це давало підставу припускати, що біля Ромен дійсно є соляний купол. Відомо, що в США (штати Техас і Луїзіана, на північному березі Мексиканської затоки), в Румунії, в Ірані, в СРСР (в Урало-Ембінському районі на північ від Каспійського моря) з соляними куполами пов'язані родовища кам'яної солі, калійних солей, газу, нафти і сірки. Отже це й було підставою для постановки робіт по вирішенню проблеми нафти на Україні.

Вже влітку 1935 р. Академія Наук УРСР спорядила до Ромен комплексну геологічну експедицію, яка ґрунтовно вивчила Роменський соляний купол.

Дальшими роботами Інституту геологічних наук були виявлені ознаки нафтоносності в Ромнах, а влітку 1937 р. там же вперше на Україні було видобуто біля 2 тонн нафти, чим остаточно було доведено нафтоносність порід Роменського соляного купола.

При дальшому вивченні зроблено висновок про нафтоносність порід Дніпровсько-Донецької западини, тобто значної території, в центрі якої знаходяться Харківська, Полтавська, Чернігівська і Сумська області.

Таким чином, перспективи знаходження нафти набагато поширилися.

Після виявлення ознак нафтоносності Роменського соляного купола Український відділ Головнафти та Інститут геологічних наук виявили ознаки соляних куполів і пов'язаної з ними нафти в Ісачках біля Лубен, у Дмитрівському, Чорнухінському районах і в інших місцях.

Тепер є всі підстави твердити, що ми вже вийшли з області гіпотез про нафту на Україні, і справа полягає в тому, щоб знайти промислові скупчення нафти.

Партія і Радянський Уряд приділяють величезну увагу проблемі нафти в УРСР, відпускають на дослідницькі розшуково-розвідкові роботи значні кошти. Колектив радянських геологів проробив велику роботу в цій справі і має вже певні досягнення.

Проте, зроблено ще далеко не все і не досягнуто головного — не знайдено скупчень промислової нафти. Отже тепер головне завдання — це спільними зусиллями всіх організацій, які працюють над вирішенням проблеми нафти, виконати директиви партії і уряду — дати країні в третій п'ятирічці промислову нафту на території УРСР.

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗВІДКИ НАФТИ НА УКРАЇНІ

І. Т. ШАМЕКА

Кам'яне вугілля Донбаса, залізні руди Кривого Рога, марганцеві руди Нікопольського району, буре вугілля Александрійського, Звенигородського, Криворізького і інших районів, каолін, вогнетривкі глини, динасові пісковики, вапняки, доломіти, гіпси, мергель, графіт, горючі гази, кольорові і рідкі метали, кристалічні будівельні матеріали — ось далеко неповний перелік корисних копалин, які знаходяться в надрах УРСР.

Але згадуючи про всі ці і інші корисні копалини, ніколи не говорили про нафту, бо вважали, що її на території України немає. Проте, роботами останніх років доведено, що на Україні є і родовища нафти.

Відкриття нафти на Україні є великим досягненням радянської геології, оскільки нафта відіграє важливу роль в народному господарстві.² Досить нагадати, що з нафти добувають близько 200 видів продуктів.

Ми поставили собі за завдання висвітлити в цій статті основні питання теорії і практики геологічних робіт по нафті і коротко, в хронологічному порядку, викласти розвиток розшукових і розвідкових робіт на Україні.

Така довідка потрібна тому, що до цього питання доведеться повертатись в дальших роботах по вирішенню проблеми нафти. Не можна також забувати й про те, що до цієї важливої справи приклали свої брудні руки вороги народу.

Вирішення проблеми нафти на території УРСР було почато з вивчення можливої нафтоносності порід Роменського соляного купола. Починаючи з 1867 р. родовище гіпсу на горі Золотуха, Роменського району досліджували: Н. Борисяк (1867 р.), А. В. Гуров (1888 р.), П. Я. Армашевський (1903 р.). Описуючи відслонення гіпсу та інших порід гори Золотухи, ці дослідники не дали дійсної картини геологічної будови району. Лише у акад. А. П. Карпінського (1907 р.) ми знаходимо вказівки, що родовище гіпсу біля Ромен треба вважати за давні відклади і що Ромни входять до „зачаткового кряжу“ на півдні Європейської частини кол. Росії.

Цим власне і закінчується дореволюційне дослідження Ромен.

Початок другого періоду дослідження гори Золотухи відноситься до 1928 р., коли Роменський Окрмісцевгосп почав розвідку гіпсу на горі Золотуха для поширення виробництва алебастру.

Щоб дослідити родовище гіпсу 27. XII 1931 р. в гіпсовому кар'єрі на горі Золотуха Інститут геологічних наук Академії Наук УРСР за договором з Роменським Райвиконкомом накреслив точку для проходки структурної свердловини № 1. Саме ж свердління за умовою з Інститутом геологічних наук провадив Укргеолтрест.

10. II 1932 р. почато проходку структурної свердловини № 1. На глибині коло 80 м зустрінуто кам'яну сіль, чим була підтверджена гіпотеза проф. Н. С. Шатського, про яку мова буде нижче. В 1932 р. свердловина пройдена до глибини 150 м. Дальше проведення робіт цілком перейшло до Укргеолтресту, а геологічне обслуговування свердловини доручено Українському науково-дослідному геолого-розвідковому інституту. В зв'язку з тим, що свердловина зустріла кам'яну сіль, Укргеолтрест провадив на горі Золотуха геофізичні роботи, порівнюючи, невеликого масштабу.

В 1933 р. свердловина на горі Золотуха була поглиблена на 85 м., тобто до глибини 235 м, а в травні 1934 р. глибина була доведена до 335 м. На цьому роботи були припинені з мотивів, нібито, нестачі асигнувань.

З другої половини 1934 р. починається новий етап вивчення Роменського соляного купола. Рада по вивченню виробничих сил УРСР, очолювана акад. О. Г. Шліхтером, організує продовження свердільних і дослідницьких робіт у Ромнах. Одночасно Рада ставить перед Раднаркомом і Держпланом УРСР питання про продовження цих робіт і одержує для цього асигнування. Розвідки Рада доручає Інституту геологічних наук Академії Наук УРСР.

До травня 1935 р. свердловина на горі Золотуха пройдена була до глибини 563 м і зупинена в товщі кам'яної солі. В другій половині 1935 р. Академія Наук УРСР споряджує до Ромен комплексну геологічну експедицію, яка в основному складалась з співробітників Інституту геологічних наук. Під наглядом експедиції просвердлено було 11 креліусних свердловин загальною глибиною 1000 м і зроблено 300 м ручного свердління. Експедиція зробила детальне геологічне картування Роменського соляного купола, трьохверстне геологічне здіймання, газове здіймання, знайшла бітумінозні вапняки. Експедиція вивчила також умови залягання гіпсу на горі Золотуха і виявила діабаз.

Наслідки робіт комплексної геологічної експедиції були предметом обговорення січневої сесії Академії Наук УРСР 1936 р. 22. IV 1936 р. за ухвалою наради при Інституті геологічних наук була накреслена точка для проходки структурної свердловини № 2 на горі Золотуха. Свердловина була закладена для вивчення калійних солей, але випадково

були зустрінуті нафтоносні породи. На початку червня в цій свердловині були зустрінуті перші краплі нафти, а у вересні одержано перші 40 см³ нафти. Після ряду аварій в жовтні свердловина була ліквідована в товщі нафтоносних порід на глибині 300,96 м.

17.X 1936 р. почато проходку структурної свердловини № 2-біс, розташованої за 16 м на північ від структурної свердловини № 2.

У квітні 1936 р. на клопотання Академії Наук УРСР в Ромнах організовано Український відділ Всесоюзної контори геофізичних розвідок Головнафти.

10—14.V 1936 р. в Києві відбулась конференція з питань дослідження нафти на території УРСР, організована Радою по вивченню виробничих сил і Інститутом геологічних наук Академії Наук УРСР. В роботі конференції взяли участь цілий ряд геологів Москви, Ленінграда, Києва. Вороги народу, що орудували тоді в Інституті геологічних наук, все зробили для того, щоб труди цієї конференції не побачили світу.

7.VI—36 р. у академіка І. М. Губкіна відбулась нарада з питань розшуків нафти на території УРСР. По доповіді В. П. Куцева нарада ухвалила вважати проходку всіх креліусних свердловин найважливішим невідкладним завданням, пов'язаним з вибором місця для закладання глибоких роторних розвідкових свердловин. Пропозицію про те, що наслідки креліусного свердління в Ромнах повинні послужити матеріалом для обгрунтованого вибору місць закладання глибоких роторних свердловин, вніс академік І. М. Губкін.

В липні 1936 р. почалися роботи по вивченню нафтоносності в Ісачках. Тоді ж почалися геофізичні роботи Інституту геологічних наук УРСР і Українського відділу Головнафти в ряді інших районів. Експедиція Інституту геологічних наук вперше зустріла в Ісачках верхнедевонську фауну. Це навело на думку про наявність в межах западини девонських відкладів, що раніш не було обгрунтовано. В липні була накреслена точка для проходки структурної свердловини № 1 Інституту геологічних наук в Ісачках. Проходка цієї свердловини почалася в кінці серпня 1936 р. 25.XII 1936 р., після того як свердловиною були зустрінуті породи, насичені нафтовими бітумами, газовиявлення і засолена товща, свердління було зупинено на глибині 188,25 м. Свердління провадив трест Укркомунводбуд.

В серпні 1936 р. свердловиною Українського відділу Головнафти в Ісачках була зустрінута кам'яна сіль.

У квітні 1937 р. Головнафта почала роторне свердління в Ромнах.

18.V 1937 р. закінчено проходку структурної свердловини № 2-біс на глибині 457,23 м. 9.VI 1937 р. в цій свердловині видобута перша нафта. За час з 9.VI до 23.VII 1937 р. було одержано біля двох тонн нафти при максимальному видобутку 320 кг на добу.

16.VII того ж року відбулась нарада при Українському відділі Головнафти. Тоді нами було висловлено припущення про наявність на північному

крилі соляного купола насуву кам'яної солі і брекчії і, що під брекчією з глибини 423 м залягає нормальна товща осадових порід. На підставі цього нами було запропоновано закласти роторну свердловину № 3 за 30—40 м на північ від структурної свердловини № 2-біс, щоб ще раз випробувати зону брекчії і розвідати „карман” — товщу осадових порід під насувом, де звичайно знаходяться великі скупчення нафти.

У серпні 1937 р. в наслідок звернення акад. О. Г. Шліхтера було дозволено закласти за 25 м на північ від структурної свердловини № 2-біс роторну свердловину № 3 Головнафти.

Проходка роторної свердловини № 3 ствердила наявність насуву кам'яної солі і брекчії, а також те, що під брекчією в глибині 423 м залягає нормальна товща осадових порід. Доведено також нафтоносність порід кам'яновугільного віку. В другій половині грудня 1937 р. в Ісачках на північному крилі соляного купола почато проходку структурної свердловини № 2. Геологічне обслуговування і свердління провадилося силами Інституту геологічних наук Академії Наук УРСР і закінчено наприкінці серпня 1938 р. на глибині 414,25 м. Свердловиною зустрінута артезіанську воду, породи, які дають нафтову витяжку і газовиявлення.

20—23.IV 1938 р. в Києві відбулась конференція з питань розвідки нафти на Україні, організована Радою по вивченню виробничих сил і Інститутом геологічних наук. В роботі конференції взяли участь представники багатьох нафтових геолого-розвідкових і науково-дослідних організацій. Конференція підвела підсумки великої роботи, проведеної в справі розвідки нафти на Україні, і накреслила цілий ряд заходів, спрямованих на якнайшвидше одержання промислової нафти на території УРСР. Труди конференції виходять з друку у Видавництві Академії Наук УРСР.

Влітку 1938 р. в креліусній свердловині № 3 Головнафтодобування, розташованій приблизно за 2 км на схід від структурної свердловини № 2-біс, була виявлена високоякісна нафта типу Майкопської (до 60% бензину і гасу).

В січні-лютому 1939 р. у креліусній свердловині № 5 Українського відділу Головнафтодобування, розташованій на віддалі коло 2 км на захід від структурної свердловини № 2-біс, з брекчієвидних порід було одержано коло 10 тонн нафти. Ця нафта ще більш густа, ніж нафта в структурній свердловині № 2-біс. При глибині свердловини в 301 м під час зупинок відбувалось переливання нафти із гирла свердловини в кількості до 12 кг. на добу. Отже нафта знаходиться під тисненням коло 30 атмосфер. Факт одержання коло 10 тонн нафти є новим, ще більш ґрунтовним доказом знаходження нафти в Ромнах.

У квітні 1939 р. на базі кол. Українського відділу Головнафти утворюються Роменська нафтопромрозвідка, підпорядкована Головнафтодобуванню Кавказа і трест Укрнафторозвідка, підпорядкований

Головгеології Народного Комісаріату Паливної Промисловості. Різко збільшуються асигнування на геолого-розшукові і розвідкові роботи по нафті. Розгортаються роботи по вивченню нафтоносності північної та північно-західної окраїни Донбаса.

Тоді ж в роторних свердловинах №№ 7 і 9 Роменської нафтопромрозвідки в породах кам'яновугільного віку зустрінуто нафтовиявлення.

Проведення зазначених вище робіт висвітлювалось у геологічній літературі. Питанням геологічної будови Дніпровсько-Донецької западини та її нафтоносності присвячено цілий ряд робіт, серед яких можна зазначити роботи таких авторів: акад. А. Д. Архангельського (1932 р.), проф. Н. С. Шатського (1931 р.), проф. Д. Н. Соболева (1933, 1936 рр.), проф. В. І. Лучицького (1933 р.), проф. М. М. Тетяєва (1938 р.), К. І. Макова (1936 р.), О. М. Куциби (1937, 1938 рр.), О. М. Куциби і П. Л. Шульги (1938 р.) і І. Т. Шамеки (1936, 1938, 1939 рр.).

Особливо треба підкреслити тектонічну гіпотезу проф. Н. С. Шатського, опубліковану на початку 1931 р. Згідно з цією гіпотезою, виходи давніх порід біля Ісачків і Ромен, можливо, є верхівками соляних куполів, відомих в американській нафтовій геології під назвою *sar-rock*, і з'являються наслідком соляної тектоніки. Автор припускає можливість залягання на глибині (пермської?) кам'яної солі, а також можливість знаходження на значних просторах Полтавщини ще й інших, вкритих третинними і четвертинними відкладами соляних куполів, з якими бувають пов'язані родовища кам'яної солі, калійних солей, іноді нафти і сірки.

Із всього викладеного можна зробити такі висновки. Довгий час до Великої Жовтневої Соціалістичної революції справа вивчення Роменського родовища гіпсу не йшла далі поверхового опису відслонень. Досить авторитетні для свого часу геологи, які вивчали це родовище, так і не розібрались в геологічній будові гори Золотухи. Лише у А. П. Карпінського ми зустрічаємо правильну вказівку на те, що гіпси біля Ромен — давні відклади.

Причина такого явища полягає, звичайно, не в геологах, а в тодішньому соціальному ладі та стані розвитку науки при ньому.

За роки двох перших Сталінських п'ятирічок були широко розгорнуті геологічні роботи по вирішенню проблеми „Великого Донбаса“, який, як це з'ясувалося, має площу в 8,5 раз більшу, ніж це вважали раніш; по вивченню Курської магнітної аномалії, де виявлено потужні запаси залізних руд; по вивченню Азовсько-Подільського кристалічного масиву — цього невичерпного джерела граніту, кольорових і рідких металів.

Геологи зацікавились геологічною будовою Дніпровсько-Донецької западини, розташованої між Донбасом, Курською магнітною аномалією і Азовсько-Подільським кристалічним масивом. Зазначені дослідження дозволили теоретично обґрунтувати можливість знаходження нафти на території УРСР, а далі і практично вирішувати проблему нафти.

Роботами Інституту геології було відкинута стара уявлення про так звану південно-російську, або північно-українську мульду. Було доведено, що геологічна будова Дніпровсько-Донецької западини значно складніша, ніж це уявляли раніш і що в межах западини ми маємо прояв дуже складної соляної тектоніки.

Початком робіт по вирішенню проблеми нафти на Україні можна вважати вихід з друку тектонічної гіпотези проф. Н. С. Шатського, яка привела до відкриття нафти на Україні.

У теоретичному і практичному розв'язанні проблеми нафти на території УРСР велика роль належить Раді по вивченню виробничих сил і Інституту геології Академії Наук УРСР.

Комплексна геологічна експедиція Академії Наук УРСР в 1935 р. провела вивчення геологічної будови Роменського соляного купола.

Експедиція Інституту геологічних наук Академії Наук УРСР в 1936—37 рр. уточнила геологічну будову північного крила Роменського соляного купола, дістала нові дані про час утворення соляного купола. Головне ж досягнення — це те, що була знайдена нафта і одержані деякі дані про умови залягання і можливі шляхи її міграції, а також вивчені гази і мінералізована вода, які супроводять роменську нафту.

Беручи до уваги регіонально-витриманий характер тектоніки і фацій кам'яновугільних відкладів на значних віддаленнях, тоді ж був зроблений висновок про можливу нафтоносність величезної території Дніпровсько-Донецької западини. По суті ми вже тоді вийшли з області гіпотез про наявність нафти в межах Дніпровсько-Донецької западини і тоді мали підставу стверджувати про вирішення в основному проблеми нафти на території УРСР.

Практичні успіхи були б набагато більші, коли б не шкідницька діяльність мерзенних ворогів народу. Злочинні темпи роботи, наприклад, проходка свердловини глибиною 567 м на протязі трьох з половиною років, неправильна методика розвідки — закладання свердловин не від склепіння купола, а навпаки, що приводило до закладання порожніх свердловин і, нарешті, висока аварійність — все це практикували викриті тепер вороги народу, які, витрачаючи величезні державні кошти, всіляко гальмували вирішення важливої народногосподарської проблеми.

Партія і уряд приділяють велику увагу справі утворення нового нафтового району на Україні. Особливої уваги набирає це завдання після історичних рішень XVIII з'їзду ВКП (б). В 1939 р. набагато збільшені асигнування на науково-дослідні, геологорозшукові і розвідувальні роботи. Поповнюються кадри геологів-нафтовиків і зміцнюється матеріально-технічна база.

Ці заходи партії і уряду повністю забезпечують широкий, небачений до цього часу розмах геологічних робіт по вирішенню проблеми нафти, детальне вивчення геологічної будови всієї Дніпровсько-Донецької западини, встановлення промислових скупчень нафти і видобування її.

З інших районів УРСР, цікавих з точки зору нафтоносності, треба згадати Приазовський газоносний район (Мелітопольський і інші райони), який цілком заслуговує на розвідку, і Кам'янець-Подільський район, нафтоносність якого треба перевірити.

В світлі цих завдань Інститут геологічних наук Академії Наук УРСР, який перший почав роботу по вирішенню проблеми нафти на території УРСР і який продовжує її далі в більш широкому масштабі, повинен перебудувати, якісно поліпшити і кількісно поширити свої науково-дослідні роботи. Інститут повинен в найближчий час, на нашу думку, провести такі роботи:

1. Детально вивчити геологічну будову Дніпровсько-Донецької і частково Причорноморської западини (Мелітопольський та інші райони), для чого поширити свої експедиційні і лабораторні роботи, поповнивши склад експедицій і лабораторій необхідною кількістю кваліфікованих фахівців.

2. Забезпечити експедиції в матеріально-технічному відношенні; частину лабораторних робіт по можливості перенести в поле.

3. Виявляти і вивчати геологічні структури з метою підготовки їх до розшукового і розвіdkового свердління на нафту.

4. Забезпечити науковою консультацією геолого-розвіdkові організації.

5. Своєчасно і високоякісно провадити лабораторні дослідження за вимогами геолого-розвіdkових організацій.

Над вирішенням проблеми нафти на Україні тепер працюють Роменська нафтопромрозвідка Головнафтодобування Кавказа, Інститут геологічних наук Академії Наук УРСР, Трест Укрнафторозвідка, Нафтовий геолого-розвіdkовий інститут. Крім того, в роботі беруть участь Інститут горючих копалин Академії Наук СРСР і інші організації.

В найближчий час дати країні промислову нафту — такий почесний обов'язок всіх товаришів, які працюють над вирішенням цієї величезної народногосподарської проблеми.

ВЛАСТИВОСТІ УКРАЇНСЬКИХ НАФТ І ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ¹⁾

В. І. ФОМЕНКО

На основі робіт інституту геології Академії Наук УРСР і відповідно до рішень керівних органів СРСР, на порядок денний ставиться питання про промислове добування, отже й про використання роменської нафти на Україні.

В надрах Роменського родовища знайдені в великих кількостях дві нафти, являючи собою два вихідні сировинні об'єкти, які надалі потребуватимуть, очевидно, різних методів початкової стадії перероблення.

Не говорячи в даному випадку про генезис і специфічні деталі хімізму цих нафт, наведемо тут у загальних рисах тільки ті дані, що характеризують кожну з цих нафт як технологічний об'єкт. Перша з них — легка нафта — має такі загальні властивості:

Таблиця 1

Питома вага при 20°	Застигання °С	В'язкість за Енглером при			Сплах за Бренке-ном °С	Сірка за Ешке	Парафін без деструкції%	Смоли		Кислотність		Нафтові кислоти за вагою (%)	Число	
		0°	10°	20°				"акцизні" (%)	"сілікагельові" (%)	мг КОН	% SO ₃		омілення	єфірності
0,8369	нижче -20°	1,58	1,39	1,25	нижче 0°	0,44	0,6	8,5	3,36	0,04	0,003	0,06	1,89	1,85

Через надзвичайно низьку температуру цієї нафти її навіть після необхідного відбензинування можна перекачувати і зимою. Ця безсмольна, безпарафінова і слабосульфідна нафта потенціально дуже багата на ті легкі фракції, що зумовлюють промислові виходи бензинів і гасів.

Через значний вміст у цих фракціях вуглеводнів ароматичного і нафтового ряду, тобто таких компонентів, які зумовлюють у згаданих фракціях високі антидетонаційні властивості, з легкої роменської нафти можуть бути одержані дуже доброї якості бензини і гаси як горюче для тракторів, автотранспорту і авіомоторів. Можливі кількісні виходи і властивості цих продуктів такі:

¹⁾ Стаття в частині використання українських нафт друкується порядком обговорення

Таблиця 2

Температурні границі відбору від нафти	Фракція відповідав промисловій номенклатурі	% виходу, рахуючи на анафту	Вміст вуглеводнів			Питома вага	Кінець кипіння (вакюае 98%)	Проба		Колір за штаммером
			метанових	нафтенових	ароматичних			докторська	на мідній пластинці	
20° — 150°	Авіо-бензину	24,0	53,6	33,7	12,7	0,746	151°	Вигримує	Вигримує	—
20° — 175°	Бензину 1 сорту	30,0	53,9	31,8	14,3	0,749	177°			
20° — 200°	Бензину 2 сорту	35,0	51,3	30,2	18,5	0,753	198°			
100° — 230°	Лігроїну	34,0	44,3	31,7	24,0	0,795	232°			
200° — 300°	Гасу 1 сорту	18,0	36,4	36,4	27,2	0,827	298°			
200° — 315°	Гасу 2 сорту	26,0	32,9	37,8	29,3	0,829	316°			

Загальний характер масел з легкої роменської нафти можна представити такими даними:

Питома вага їх досить висока. Всі їх фракції мають дуже пологі криву в'язкості і відповідно високий індекс в'язкості; це позитивно характеризує ці масла як такі, що з зміною температури слабо змінюють свою в'язкість. Застигання найбільш важких масел доходить до 0°; середні застигають при — 10°—12°.

Значний вміст ароматичних вуглеводнів у складі масляних фракцій легкої роменської нафти даватиме готовим маслам добру липкість і високу мастильну здатність. Але треба чекати, що ці масла, в наслідок впливу тих же ароматичних вуглеводнів, будуть нестабільні в жорстких умовах роботи (двигуни внутрішнього згорання), але як звичайні машинні масла вони будуть, безперечно, хороші.

Смолисті залишки легкої роменської нафти в кількості 8—12% можуть бути перероблені звичайним продуванням повітрям при 280—300° на асфальтові бітуми різних марок; бітуми виходять дуже дуктильні, з доброю пенетрацією, що характеризує їх як продукцію високої якості.

Загальні властивості важкої роменської нафти такі:

Таблиця 3

Питома вага при 20°	Застигання °С	В'язкість за Енглером при		Спалях за Бренденом °С	Займання °С	Вміст сірки за Ешке	Вміст смол		Асфальгенів	Кислотність		Число	
		60°	70°				» акцізних	» слякагельових		мг КОН	% SO ₃	омиласення	ефірності
0,9394	—8°	29,36	10,96	+ 48°	+72°	0,6%	54%	36,74	4,59	0,28	0,02	1,1	0,82

Відмінно від легкої нафти, важка роменська нафта містить дуже багато смол, що зумовлює її високу в'язкість і застигання при високих температурах. Тому транспортування цієї нафти по трубопроводах, особливо зимою, натрапить на великі труднощі. Мабуть, потрібна буде гідро-

генізаційна установка на самих промислах або як паліатив — змішування важкої нафти з легкою.

Фракційним складом важка роменська нафта також дуже відрізняється від легкої: бензинових фракцій вона майже не містить (3—4%); газова фракція її така ж потужна, як і в легкій нафті, і досягає 20—21%. Але вона має погані якості. На очистку її потрібно багато реагентів, при чому мета очистки досягається погано: продукт виходить не стабільний і при переховуванні порівнюючи швидко осмолюється. В виробничих умовах, очевидно, найраціональнішим методом рафінування цих дестилят буде гідрування.

Масляні фракції, як і в випадку легкої нафти, можуть бути успішно перероблені на індустріальні масла; але сірчаноокислотний метод їх очистки теж не може бути рекомендований через величезну витрату реагентів, великі втрати продукту при очистці і погану стабільність готового масла. Використання процесів гідрування тут також цілком неминуче.

Смолистий залишок важкої роменської нафти має надзвичайно добрі сировинні властивості. З нього можна одержати не тільки високосортні асфальтові бітуми, а й різні продукти для лакової промисловості. Але через те, що смолиста частина важкої роменської нафти дуже значна і доходить 40—45%, всю її переробляти на асфальтові й лакові бітуми навряд чи буде раціонально. Частину її треба переробляти крекінгом з гідруванням на високосортне горюче для авіо- авто- і тракторних моторів.

Зважаючи на те, що роменські нафти в значній мірі ароматизовані, треба вважати обов'язковим твердження, що в їх технології процеси гідрування повинні мати дуже велике значення. В цьому випадку будуть цілком використані переваги циклічності молекул сировини і, крім того, насиченням неграничних зв'язків і можливим введенням метильних груп у розгалужені бічні ряди будуть підвищені антидетонаційні властивості і стабільність палив і масел.

При раціональному і досить кваліфікованому використанні роменської нафти з погляду вмісту в них природних цінних компонентів, безперечно, являють собою дуже високоякісну сировину.

Тепер усе говорить за те, що Україна в найближчі роки стане районом нафтової промисловості. У світлі цих перспектив цілком своєчасно поставити питання про шляхи використання властивостей українських нафт. Перед новою нафтовою промисловістю УРСР мусить стати завдання всебічно, комплексно і досить досконало використати таку потенціально багату сировину як нафта.

Треба категорично застерегти від орієнтування на такі схеми і технічні форми промислових установок, які не тільки вже застаріли тепер, а навіть мають тенденцію до відживання протягом ближчого часу. До цих приречених форм технології нафти треба віднести такі ще недавно

„передові“, що грали провідну роль об'єкти, як крекінг-установки типу Вінклер-Коха і, можливо, всякі установки рідинно-фазного крекінга, брайт-стічні виробництва різних систем з процесами центрофугування, різноманітні рафінувальні інсталяції переважно для масел, що працюють за сірчано-кислотним і лужним методами та ін.

Слід пам'ятати, що надзвичайно інтенсивно прогресуюча сучасна нафтова техніка рішуче спонукує додержуватись політики „далекого прицілу“, щоб уникнути таких ситуацій, коли новобудований об'єкт стає застарілим уже в процесі будівництва.

З цього погляду дуже навчальні приклади США, де тепер близько 23% існуючих нафтоперегонних установок не експлуатуються, чекаючи демонтажу, бо вони застаріли; а тим часом серед них є такі інсталяції, які в умовах інших країн використовуються на передових ділянках техніки.

Сучасна техніка широко і надзвичайно успішно запроваджує в практику деструктивні й синтетичні методи переробки нафти, спрямовані на реконструкцію наявних у сировині складових частин і на одержання з них тих видів продукції, які не являють собою природних компонентів сировини.

Так здійснюється хімічна переробка нафти, в результаті якої одержується величезна кількість нових видів високосортної цінної продукції. Тепер за допомогою промислового органічного синтезу на базі нафт виробляють понад 350 видів продуктів, і число їх щодень росте. Багато дослідників працюють у галузі запровадження хімічних процесів у нафтопереробку, і ця галузь виявляється настільки перспективною і так багато обіцяє, що всякий дослідник, серйозно заглибившись у неї, може дати щось нове.

Синтезу органічних речовин, що нараховує понад сотню років лабораторної практики, майже до останніх років не використовували широко в промисловості. Але останнім часом, поруч з запровадженням у промисловість каталітичних процесів і з створенням апаратури, витримуючої високі тиск і температуру, а також вплив корозуючих агентів, органічний синтез небувало широкою хвилею вливається в різні галузі промисловості, в тому числі і в нафтову.

Шляхи розвитку органічних речовин у промисловості вже в найближчі роки будуть такі різноманітні, що трудно охопити і передбачити їх можливості, бо вже тепер мало не в кожную галузь споживання проникає продукція органічного синтезу.

Ставлячи питання про хімічну переробку нафти на Україні, не можна не урахувати і газоподібної вуглеводневої сировини, величезні кількості якої можуть бути одержані як у природному вигляді, так і з промислових установок металургії, коксохімії і крекінга. Гази підземної газифікації вугілля є безперечним сировинним об'єктом для промислового органічного синтезу.

В умовах досить розвинутої нафтової техніки газоподібна сировина набуває все більшого значення. Тепер у США річна продуктивність

газового бензину доходить 2 млн тонн; крім того, гази є основним видом сировини для різних процесів органічного синтезу.

При створенні на Україні нової нафтової промисловості треба орієнтуватись саме на ті можливості, які відкривають передові і досконалі методи хімічної переробки нафти й газів як природних, так і промислових.

Ми вже говорили, що в сучасній техніці переробки нафти галузь деструктивних і синтетичних методів неухильно розширяється, а галузь технологічних процесів, при яких використовують нафтові компоненти в їх природному вигляді, звужується так, що ці процеси виконують роль тільки первинної обробки сировини.

Відбувається це, зрозуміло, тому, що природні нафтові компоненти якісно перестають задовольняти передову техніку з її чимраз більшими потребами. Уже тепер бензинів прямої гонки (тобто виділених з нафти як природні її частини) не застосовують у чистому вигляді для особливо відповідальної роботи (в авіомоторах); вони витиснуті бензинами крекінга і синтетичними бензинами або сумішами, куди бензини прямої гонки входять тільки як компоненти.

Вищі сорти мастильних масел також готуються не цілком з природних нафтових компонентів, а в вигляді компаундів, у яких дуже важливу роль грають різні синтетичні продукти і інші домішки. Крім того, вимоги до мастильних масел з боку передових галузей техніки настільки зростають, що природні нафтопродукти перестають їх задовольняти і зроблені тепер, покищо несміливі, кроки в напрямку синтезу мастильних масел, мабуть, будуть широко реалізовані.

Навіть прекрасні асфальтові бітуми, одержувані з нафт і маючі винятково високі будівельні властивості, мабуть, повинні будуть відступити дорогу каучукоподібним полімерам, одержуваним з тих же нафт синтетично.

Таким чином, у сирих нафтах, навіть найкращих по якості, до яких можна віднести роменські нафти, міститься лише невелика частина їх компонентів, які в природному вигляді можуть бути високосортною продукцією. Без великої помилки можна сказати, що досить досконала нафтова техніка навряд чи використовує 25—30% компонентів нафт у їх природному вигляді як готову продукцію. Для роменської легкої нафти процент використання її природних компонентів як готової продукції, очевидно, можна підвищити до 40—50; решта повинна бути сировиною для парофазного крекінга, гідрування, синтезу. Це мусить бути вихідним моментом при майбутніх проектуваннях.

Очевидно, будівництво нової нафтопереробної промисловості на Україні треба провадити в розрізі запровадження таких методів: 1) потужної ректифікації, 2) вибірного розчинення як метод рафінування і поділу нафти на її складові частини, 3) крекінга в паровій фазі, 4) крекінга з гідруванням, 5) гідрування, 6) органічного синтезу.

На основі закордонної практики і попередніх даних радянських дослідників можна сказати, що найраціональнішим є блокування виробництв органічної і мінеральної хімії: нафтопереробки, коксового виробництва, виробництва хлору, нітратної і сульфатної кислоти, амоніаку, органічного синтезу.

Згадані виробництва є процеси дуже енергомісткі, а тому для економічно ефективного розвитку їх потрібна дешева електроенергія.

Весь цей багатообіцяючий комплекс з успіхом може бути використаний в умовах УРСР, на базі надзвичайно широких можливостей одержання органічної і мінеральної сировини і дешевої електроенергії. Природні умови України з винятковою повнотою відповідають тим вимогам, які може поставити до природи розглядуваний комплекс виробництв.

В практиці промисловості США найбільші хлорні заводи, що живляться електроенергією і мають добову продуктивність 100—150 і більше тонн хлору, працюють цілком на виробництво хлорорганічної (синтетичної) продукції, органічну частину для якої дає нафтова промисловість. Там же здійснюється блокування хлорного і азотного виробництв з крекінговими установками і карбідним виробництвом. В умовах УРСР цей комплекс надзвичайно ефективно доповнюється погано використовуваними залишками коксових доменних газів, а також великими запасами природних газів, які слабо розроблюються покищо в нас, і різними нетоварними продуктами технології вугілля.

Природні умови УРСР надзвичайно сприяють створенню розглядуваних комплексів блоків. Відповідно до рішень XVIII з'їзду партії про розвиток хімічної промисловості в третій п'ятирічці, ці природні умови з максимальною повнотою треба використати для створення в УРСР хімічної і комплексної переробки нафти і інших видів органічної сировини. Майбутня нафтопереробка на Україні не повинна бути замкненою відокремленою промисловістю, всі її деталі повинні бути раціонально зв'язані з іншими відповідними видами промисловості. Окремі установки нафтопереробки на Україні не повинні мати в своєму складі старих, відживаючих форм.

Покищо не можна подати вичерпної обгрунтованої схеми комбінату з ланками розглядуваних тут виробництв, але вже тепер ясно, що комплекс цей матиме таку спрямованість:

1. Спорудження на самих промислах, при закритій експлуатації, установок для відбензинування як природних газів, так і легкої нафти. Тут же повинні бути споруджені демульсуючі установки в тому випадку, коли нафта буде добуватись емульсованою, а також установки для підготування сировини до транспортування.

2. Нафтоперегонні інсталяції з потужною і старанною ректифікацією і з розвитком процесів: а) крекінга в паровій фазі для нетоварних фракцій; б) деструктивної гідрогенізації для важких залишків;

в) реформінга для бензинів прямої гонки; г) рафінування гідруванням і селективним розчиненням; д) полімеризації і конденсації для одержання бензинів із газів і, можливо, мастильних масел з рідких олефінів.

3. Розвиток промислового органічного синтезу в основному в такому напрямку: хлоропохідні, спирти, альдегіди і кетони, оксиди олефінів, азотовмісні сполуки, кислоти і ефіри.

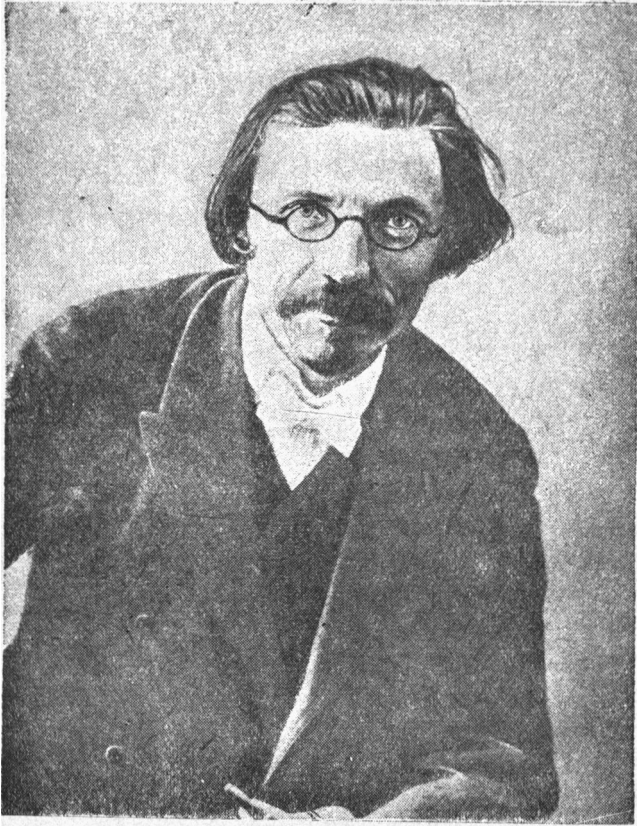
4. На базі дешевої електроенергії підсилення виробництв нітратної кислоти, амоніаку, хлору, лугів і водню.

Інститути Академії Наук УРСР мають виконати почесну роль у справі постановки і розроблення відповідних тем по розглядуваній проблемі. На нашу думку, Інститут економіки повинен до певної міри стати на чолі цих плідних робіт, визначаючи їх спрямованість, тісно пов'язану з потребами країни, а також з природними і економічними її можливостями. Інститути хімії і хімічної технології, безперечно знайдуть у цій проблемі питання дуже глибокого як наукового, так і загальноекономічного інтересу.

Цілком очевидно, що через різноманітність і виняткову перспективність цих питань, участь у розробці їх буде дуже плідною для підсилення моці і процвітання нашої соціалістичної батьківщини.

80-ЛІТТЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ШОЛОМ-АЛЕЙХЕМА

ВЕЛИКИЙ ЄВРЕЙСЬКИЙ НАРОДНИЙ ПИСЬМЕННИК

Х. ЛОЙЦКЕР

По всій нашій неосяжній соціалістичній країні урочистим гомоном всенародного торжества пролунали за останні роки святкування юбілеїв геніальних народних письменників — Пушкіна, Руставелі, Туманяна, Шевченка та інших, що стали культурним здобутком усіх націй багатомільйонного Радянського Союзу. І в дружному хорі великих співців колишніх часів народи всього Радянського Союзу почули і сумно-веселий голос єврейського письменника Шолом-Алейхема.

Шолом-Алейхем — дійсно народний письменник, бо всю свою літературно-художню і літературно-громадську діяльність він присвятив виключно служінню народові. Він знає всі звивини, всі тонкощі народної психіки; він проникав у всі пори єврейського життя і яскравими фарбами малював нужденне животіння єврейських мас у царській Росії.

Дитинство і юнацькі роки Шолома Рабіновича (майбутнього Шолом-Алейхема) припадають на 60-ті—70-ті роки минулого століття.

В маленькому містечку, в самому центрі так званої „смуги осілості“ єврейська маса ледве животіє, затиснута в лещата політичного безправ'я і позбавлена економічного ґрунту проклятим буржуазно-поміщицьким режимом. Касрилівка (псевдонім типового глухого єврейського містечка „місто бідноти“) стає одним з основних об'єктів творчості Шолом-Алейхема.

Яскраво малює письменник дрібненькі радості і великі болі „маленьких людей з маленькими прагненнями“, весь напівпатріархальний уклад з характерними для нього середньовічними релігійними устоями.

Чим живуть люди в Касрилівці? Як перебиваються вони з дня на день? Живуть вони „самим повітрям“, добуваючи засоби до життя цілком фантастичними шляхами. Ось, наприклад, Нафтоле Довгоногий вся його родина „золото загібає“ один раз на рік, у свято „Пурім“, виготовляючи ласощі для обрядового „шалах-монес“ (коли євреї вітають один одного, посилаючи подарунки) і розносячи їх від одного касрилівця до другого. З такої „експлуатації“ релігійних звичаїв живе чимало касрилівських жителів: хто з них — служба в синагозі, хто — сторож на кладовищі. Власник копійчаної крамнички вважається вже „хазяїном“

А багато й ніяк не назвуть свого заняття: „Що робить єврей? — Викручується яюсьь...“, — одні факторують, другі щось заробляють посередництвом, а інші, їх немало, просто жебрачать, або, як це в них часто називається, „позичають“ один у одного.

А які мрійники виростають на грузькому ґрунті касрилівського життя! Меламед (єврейський учитель старого часу) мріє про те, як би він переробив світ, коли б став Ротшільдом. „Просвіщенний“ Зейдель наївно, з позицій „правди і справедливості“ критикує всю систему приватної власності, експлуатацію і буржуазну мораль.

І ось у цю стару глуху Касрилівку починають доходити чутки про нові явища в зовнішньому світі. В оповіданнях про те, як касрилівці реагують на ці нові явища, Шолом-Алейхем розкриває „ідіотизм містечкового життя“. Тут переплітаються тупа обмеженість з пустим філософуванням; скептичне невір'я — з наївним фантазуванням. Дивно, наприклад, сприймається і тлумачиться перша звістка про залізницю, про сенсаційну справу Дрейфуса, про погроми та ін.

„Нове“ яюсьь непомітно вклинюється в старе, яюсьь дивно уживається з ним. Ще непохитним, наприклад, лишається виховання дітей у середньовічному „хедері“, але поруч із цим у буржуазному і дрібнобуржуазному середовищі стає модою „віддавати“ дітей в гімназію. Але це натрапляє на прокляту процентну норму. В невеличкому монологу („Гімназія“) Шолом-Алейхем малює один з численних проявів безправ'я євреїв у колишній „тюрмі народів“.

Багато інших явищ із життя й побуту єврейської маси зобразив Шолом-Алейхем у своїх касрилівських оповіданнях, а також у путьових монологах („Записки комівояжера“); не було таких закутків у єврейському житті того часу, куди не проникав би пильний погляд геніального художника.

Коли юнак Шолом Рабінович вступив на широку життєву арену — це були 80-ті роки, — його художнє проникливе око побачило дивну картину:

Касрилівка ще живе по-старинці, в замкненому колі віджилих, застарілих уявлень, в безвихідних злиднях, в постійному шуканні, де б добути „на суботу“, — а звідкись уже чути далекий шум: це в великому місті бушує стихія капіталізму, який на той час почав підсилено розвиватись у Росії. Містечко покищо лишається ще не зачепленим безпосередньо, але воно вже сполошилося: капіталізм, що розвивається, починає віщувати йому повну руїну, старі устої починають потроху хитатись. Старші мешканці, що вросли глибоким корінням у старий уклад, зі страхом дивляться на нове і потішають себе надією, що все це „не витримає“. А деяким з молодших, тим, що почувають тяготу безґрунтовності й безвихідності містечкового життя, здається, що капіталізм відкриває якісь нові перспективи.

І ось молоді люди, з приданим дружини в кишені, вирушають у велике місто шукати щастя. Ось вони втягнуті в цей вир. Але вони засліплені шаленою свистопляскою біржі, підвищенням і падінням акцій. Вони зовсім не розбираються в усьому цьому механізмі, в усіх його складних рушіях і пружинах. Та й куди їм з їх мізерним капіталом тягатися з мільйонерами Бродськими, що тримають у руках усі нитки! А тому всі мрії касрилівців про швидке збагачення лопаються, як мильні булькі.

Марні намагання дрібної буржуазії угнатися за швидким бігом колесниці капіталізму і впрягтись у неї відбиті в книзі „Менахем-Мендл“.

Герой цього монументального твору, Менахем-Мендл — це трагікомічний образ людини без ґрунту, це узагальнений тип декласованого єврея, категорія „людей повітря“, витвору економічної і національної політики царизму. В прагненні до збагачення, а то й просто в боротьбі за існування Менахем-Мендл метушиться, кидається від одного заняття до другого, перед його очима все майорять фантастичні мільйони, які ось-ось попадуть йому в руки: ось він „заробляє“ тисячі на акціях, яких ніхто не бачить, ось він „будує“ цукрові заводи, ось він генджує маєтками, лісами, а ось він уже влаштовує шлюби і йому вдається посватати одну з одною двох наречених ... дівчат. І щоразу він лишається з зрадженими надіями, з розбитими мріями.

Шолом-Алейхем розкриває всю марність фантазій Менахем-Мендла. Письменник з жалем ставить до свого невдахи-героя, але й висміює його, бо розуміє приреченість його соціального середовища і марність його спроб розбагатіти шляхом пристосовування до буржуазії.

Але Менахем-Мендл не єдиний типовий образ єврейського дореволюційного суспільства. Він хворобливий наріст на тілі народу. А здорові, нормальні, прекрасні риси народу, яких не вдалося спотворити тяжкому життю, зображені Шолом-Алейхемом у прекрасному образі Тев'є-молочника. Наскільки письменник в особі Менахем-Мендла художньо заперечує категорію „людей повітря“, настільки він стверджує начала, закладені в образі Тев'є. Недарма великий письменник-гуманіст вклав у цей образ весь ліризм свого таланту.

Основною темою твору є конфлікт між колом уявлень кристалічно чистого і глибокомислячого, але перейнятого старою психологією єврей-трудівника з тим новим, що проникало завдяки новим суспільно-політичним явищам в освячений віками життєвий уклад.

Книга складається з ряду новел-монологів. В більшості цих монологів Тев'є розповідає про свої думки й переживання в зв'язку з особистою драмою тої чи іншої його дочки.

В епізоді з старшою дочкою Цейтл Тев'є стикається з новим для того часу явищем: без попередньої згоди батьків Цейтл обирає собі товаришем життя кравця Мотл Камзол. Уже тут ми бачимо в Тев'є чутливого і доброго батька: хоч як йому тяжко, але він мириться з цим но-

вим, не зважаючи на те, що воно все таки не зовсім зрозуміле для нього.

Та це лише перший пролом у консервативній свідомості Тев'є. Пролом цей стає ширший, коли друга дочка, розумна дівчина Годл, закохується в революціонера Перчика. Тут перед нами вже не тільки родинна драма, а колізія, зв'язана з соціально-політичними процесами. Бурхливі хвилі наростаючої першої російської революції б'ють об тихий берег сільської родинної ідилії. Сміливі слова Перчика проти багатіїв збуджують у Тев'є його приховані думки про соціальну нерівність, про несправедливість поділу людей на багатих і бідних. Ці його думки читач зустрічав уже в попередніх новелах книги „Тев'є-Молочник“. Але там вони ще надто несміливі і нейтралізовані покірністю перед волею бога, з „ми-лості“ якого, як думає Тев'є, світ побудований так, що одному дане все, другому—нічого, „одному сласті, а другому трясці“. Він починає почувати симпатію до Перчика і в його особі до всіх тих, хто бореться за краще майбутнє. Тев'є глибоко переживає розлуку з улюбленою дочкою, яка виїздить до засланого Перчика. Він намагається довести їй несправедливість того, що вона кидає батьків. Він наводить притчу „про квочку, яка вивела каченят; каченята тільки на ноги знялись, як поплили, а квочка бідна куд-кудаче“. Але Годл відповідає йому теж алегорією: „Звичайно, шкода квочку, але невже через це каченятам не плавати?“. Тев'є поступово все осмислює і проникається ще більшою пошаною до Перчика і його ідей.

Далі історія з Хавою. Хава закохується в українського хлопця Федька і цим завдає відчутного удару національно-релігійним уявленням Тев'є. Але й тут виявляється гуманізм Шолом-Алейхема, який запитує устами Тев'є: „І навіщо це бог створив євреїв і неєвреїв? А коли вже бог створив євреїв і неєвреїв, навіщо їм так відокремлюватись одне від одного, нащо їм ненавидіти одне одного?“ Драматизм переживань Тев'є в цій новелі (а, може, в усій книзі) доходить вищої своєї точки в тому місці, де Тев'є порівнює свою долю з долею дерева: „Ось, думаю, росте собі дерево, дуб у лісі, приходять людина з сокирою, зрубує одну гілку, другу, третю, — що лишається від дерева, коли в нього всі гілки відрубають? Взяв би ти краще, чоловіче, та й підрубав би все дерево, і край. Навіщо стирчати голому дубові в лісі?“

Соціальну нерівність, кричущу несправедливість існуючого соціального ладу Тев'є особливо гостро відчував на подіях з його молодими дочками, Щпринцею і Бейлкою. В цих новелах Шолом-Алейхем безпосередньо протиставляє Тев'є багатіям, яскраво показує його моральну й інтелектуальну перевагу над ними. В особистій драмі кожної дочки Тев'є чується відгук епохи, в яку ця драма відбувається.

Інші новели малюють моменти соціального гніту і обмежень для євреїв у царській Росії. Ось приходять до Тев'є пристав і, посилаючись на розпорядження зверху, виселяє його з села, де жили його діди і прадіди і з яким він кровно зв'язаний. Ось приходять представники сіль-

ської громади на чолі з старостою і заявляють Тев'є, що хоч вони не мають до нього ніяких претензій, але вони все таки повинні вчинити погром, бо скрізь у навколишніх містечках і селах громять євреїв. Коли Тев'є починає їх умовляти і доводити всю дикість цього, вони вирішують хоч вікна побити, щоб замилити очі приставу. Шолом-Алейхем тут прекрасно ілюструє, хто був справжнім натхненником єврейських погромів.

Образ Тев'є відбиває весь гуманізм Шолом-Алейхема. Тев'є любить роздумувати і філософувати, він часто замислюється над питанням світобудови, його глибоко хвилюють соціальні проблеми. Він обдарований почуттям краси, почуттям любові до природи, він тісно прив'язаний до землі, до рідної України. Безмежна любов Тев'є до своїх дітей—невичерпне джерело його моральних сил, які допомагають йому стоїчно переносити удари долі. В Тев'є вражає його життєспрямованість, його світлий оптимізм, який живим фонтаном б'є з усієї його істоти.

Тев'є глибоко зворушує нас своєю сумною долею, а також своєю теплою щирістю і внутрішньою людяністю.

Для Шолом-Алейхема характерно, що саме Тев'є, цьому здоровому, соками землі просякнутому трудівникові він вклав в уста свої погляди на соціально-політичні питання, які стали особливо актуальними в період підготовки, прибою і відбою першої російської революції.

Синтезом книг „Менахем-Мендл“ і „Тев'є-Молочник“ є до певної міри третій шедевр Шолом-Алейхема—„Хлопчик Мотл“. Це книга про дорослих, у якій весь розвиток дії подається крізь призму психології дитини. Очіма хлопчика Мотл ми бачимо химерні рухи, менахем-менделівські дії персонажів цієї книги.

Якщо сюжетна лінія твору „Хлопчик Мотл“ і поведження багатьох його персонажів дещо нагадують зміст книги „Менахем-Мендл“ і поведження Менахем-Мендла і його дружини Шейни-Шейндель, то багато психологічних рис хлопчика Мотл споріднені з рисами Тев'є-Молочника, не зважаючи на велику різницю в віці цих двох персонажів і на різку відмінність обстановки, в якій розвивається дія обох книг.

Справа в тому, що спорідненість тут іде не по лінії зовнішніх рис, а по лінії художнього зображення внутрішнього світу, психології, характерних особливостей цих героїв. А головне, що споріднює цих двох зовнішньо відмінних персонажів,—це однакове ставлення автора до них. Образ Мотл оповитий тою ж чарівністю, як і образ Тев'є; в тому і другому багато м'якого ліризму; і той, і другий мають у собі багато поетичного. І коли у Тев'є поруч з його великою життєвою мудрістю ми бачимо також багато й дитячо-наївного в поглядах на світ, у сприйманні природи, то в Мотл, навпаки, поруч з його наївністю нас іноді вражає надзвичайна проникливість і почуття реального, незрівнянні з дорослими персонажами повісті „Хлопчик Мотл“.

Як від образу Тев'є до письменника, так і від хлопчика Мотл до героя автобіографічного роману „З ярмарку“—Шолома, майбутнього геніального народного письменника,—тягнуться інтимні нитки. Таким чином, і в Мотл ми бачимо автобіографічні риси: художню обдарованість, життєрадісність, пустотливність.

Мотл дуже спостережливий. Його живий проникливий погляд помічає все, що оточує його, всі жести і рухи дорослих. Все це перетворюється в його своєрідній дитячій свідомості, і він подає це нам у своїй інтерпретації, що створює винятковий ефект.

Його життєрадісній натурі органічно чуже все трагічне, сумне. Тому все, що викликає безмежний сум у дорослих, для нього смішне і комічне, іноді смішне до того, що „лопнути від сміху можна“. Що, наприклад, може бути сумнішого, ніж розпродаж найпотрібніших домашніх речей для того, щоб урятувати тяжко хворого? А для Мотл — це джерело радості і сміху; це вносить у нудну, набридлу обстановку щось надзвичайне, а це збуджує, інтригує: нові враження, нові люди з новими звичками — нове багатюще поле для безмежних спостережень.

Навіть більше: смерть батька, від якої впала в розпач не тільки родина померлого кантора, а й сусіди і все містечко, діє на Мотл своєю „позитивною“ стороною — із смертю батька якось упало багато штучних перешкод, заборон, які гнітили малого Мотла своїм неймовірним тягарем, трохи ослаб суворий догляд, і дитина почула себе вільніше. Хоч яке велике горе дитини від смерті батька, але почуття волі і природна життєрадісність переважають, і хлопець, захиляючись від цієї волі, щоразу вигукує: — „Мені добре — я сирота“.

Чи можна ще глибше і разом з тим ще рельєфніше підкреслити весь трагізм безрадісного життя, весь гніт, який у ті часи переживала єврейська дитина, ніж це зробив Шолом-Алейхем, вклавши в уста ніжному, вразливому Мотлу такі жорстокі слова!

Мотл є незмінним співучасником у реалізації всіх задумів свого брата Елі: він розливає чорнило, розносить квас і т. д. В багатьох випадках він же — безпосередній причинець сумного фіналу цих справ: крах з квасом є наслідком того, що квас, витрачений на щедре частування всієї величезної родини Песі, Мотл поповнив ще більшим числом склянок... мильної води (він ненароком попав замість діжки з водою в лоханку, де прали білизну), епопея з порошком-отрутою для щурів невдало кінчається тому, що Мотеле спало на думку скотитись униз по мішку з цим порошком. І завжди такий трагічний випадок викликає вибух сміху в читача через надзвичайну комічність ситуації.

Немає меж захопленню й радості Мотл, коли він довідався про майбутню подорож в Америку.

А далі — еміграція. Митарства і перипетії з „крадіжкою“ кордону, з переїздом з одного європейського міста в друге, подорож на кораблі: нові зустрічі, цілий ряд нових осіб, сила сумно-комічних ситуацій.

Потім приїзд в Америку. Нова обстановка, незнайома мова—адже це справжній скарб для сприйнятливого і талановитого Мотла. Він іронізує, висміює, наслідує. Море комізму, цілий океан гумору, розлитого по всьому твору. Особливо чарівністю віє від наївного сприймання Мотелем специфічної фразеології і ідіоматики—словосполучень, побудованих на фігуральності, які, розчленовані на окремі слова, дають зовсім інше значення. Наприклад, мати сказала: „Ще багато води упливе, поки Мотл одружиться“. Цей вираз викликає нерозуміння в Мотеле: „Не розумію, чому треба упливати такій силі води до мого весілля?“ і т. д.

В творі „Хлопчик Мотл“ майже всі персонажі комічні або трагікомічні, тобто є об'єктом сміху інших. Самий хлопчик Мотл ніби дивиться на все зверху і ніжною дитячою усмішкою наче вказує читачеві, хто і коли заслуговує на те, щоб бути висміяним. І в цій усмішці стільки дитячого і разом з тим зрілого, розумного, що іноді трудно встановити—чи це усмішка наївної дитини, чи сумне похитування головою дорослої людини від жалості до цих бідних трагікомічних постатей. Шолом-Алейхем показав нам Мотла в такому вигляді, що до всіх персонажів ми відчуваємо жаль, а самого Мотеле просто любимо і захоплюємось ним.

Всім відома оцінка, яку дав цій книзі Максим Горький.

Мотл—це збірний тип цілої галереї дитячих образів, яким присвячений великий цикл „оповідань для єврейських дітей“. Про життя дітей Шолом-Алейхем розповідає з особливою ніжністю і окриленістю.

На більшості дитячих оповідань Шолом-Алейхема лежить печать автобіографізму. Багато типів і ситуацій, описуваних у цих оповіданнях, ми зустрічаємо в автобіографічному романі „Зярмарку“ і в спогадах людей, які близько знали Шолом-Алейхема. Рідко письменники мають таку здатність ретроспективно спостерігати дитячу психологію і так глибоко в неї проникати.

У Шолом-Алейхема ми бачимо перед собою справжню живу дитину. Діти—це мабуть єдині жителі Касрилівки, які не є типовими касрилівцями. Сам Шолом-Алейхем наче знаходить відпочинок у цій дитячій відносній безпосередності, в цьому, хай дещо приглушеному, сміху касрилівських дітей. В Шолом-Алейхемі діти знаходять постійного і вірного спілняка.

Від дитини пашисть енергією. Дитина перебуває в стані постійної активності. Вона будує, грає, змінює. І при цьому кожна дитина до чогось має особливу пристрасть, завжди чимсь захоплюється: у одного—це скрипка, у другого—ножик і т. д. Вона виявляє особливу винахідливість, щоб обійти всі рогатки, які їй на кожному кроці ставлять дорослі. „Заборонна зона“ безмежна: тут не стій, там не сиди, цього не роби; лайка, різки, тумачи; ні усмішки, ні привіту, ні ласки.

Діти прекрасно відчувають природу, люблять тварин. Але на шляху до злиття з природою вони зустрічають силу перешкод.

Головною ж перешкодою був „хедер“. О, цей хедер! Все своє життя, всі золоті роки дитинства єврейська дитина проводила в цій фабриці придрушення дитячої особи.

Дитина не може відкрито протестувати — надто суворий режим. Але протест її знаходить вихід у пасивному опорі — вона приховує від старших свої почуття, свої сльози. Дитина Касрилівки приречена на повну самотність. „... Завтра знову гнів батька, кашель батька, лайка батька. Ані вільної хвилини, ні привітного погляду, ні усмішки, жодної усмішки ні від кого,— я сам, сам у всьому білому світі“ („Ножик“).

Порівнюючи світле життя радянської дівчорі з „життям“ єврейських дітей у старі часи,— яким кошмаром здається це животіння дітей „смуги осілості“ за правдивим, художньо узагальненим описом геніального літописця дореволюційного єврейського життя.

Звертаючись безпосередньо до соціальної сторони, ми помічаємо, що головними героями дитячих оповідань є діти бідноти, зрідка — діти збіднілих „почесних“ колись євреїв. Ці діти і виносять на своїх щупленьких плечах усі тяготи мрачного життя, призначеного маленьким касрилівцям.

Зустрічаються в оповіданнях і діти багатів. Але ніжний, теплий погляд письменника, який тількищо був звернутий на дітей бідноти, на знедолених сиріт, перетворюється в лід, як тільки обертається до цих відгодованих, тупих, чванливих, самозадоволених і егоїстичних пестунчиків. Це вже не діти безвинні, сердешні душевнонескалічені ще страдники „смуги“, а просто малолітні багаті. З усієї постаті такого бельбаса визирає майбутній шахрай, експлуататор з готовою філософією багачавискочки: „Якби тобі так везло як мені, виграв би ти,— але везе мені, і виграю я“—так каже Беня, син Мейера Полкового з оповідання „Дзига“.

Показуючи в дітях риси життєрадісності, любов до природи, винахідливість, усю гаму дитячих людських інстинктів, Шолом-Алейхем хоче ніби цим довести, що зашкарублість касрилівських євреїв, їх потворність — це не природна властивість, а результат зовнішніх причин, продукт виняткових умов, у які поставлені євреї „смуги“, і що варто тільки ці причини усунути, ці умови змінити — і не буде таких потвор.

Діти в Шолом-Алейхеми завжди осяяні якимсь теплим, променистим світлом м'якого ліризму і прекрасної дитячої наївності. Для дитячих образів письменник завжди знаходить найніжніші, найсоковитіші слова, найяскравіші барви.

Вже розглянувши основні твори Шолом-Алейхеми, ми можемо простежити соціальну і ідейно-політичну спрямованість його творчості. Так, наприклад, твір „Тев'є-Молочник“ перейнятий ненавистю до багатів. Читаючи цю книгу, ми відчуваємо моральну перевагу бідняків-трудівників.

І в цілому ряді інших творів Шолом-Алейхеми виступає неприхована ненависть і презирство до багатів: роман „Сендер Бланк“ різко

бичує лицемірство і фальш, всю мерзенну суть родинного побуту єврейських багачів. У п'єсі „200 000“ багачі викликають у читача і глядача антипатію своєю пихою, бундючністю і тупою обмеженістю. Окремими епізодичними постатями „багатіїв-свиней“ рясніє багато творів Шолом-Алейхема.

Світові товстосумів Шолом-Алейхем протиставляє світ творчо обдарованих людей. Такі люди зображені в романах „Степеню“ „Мандрівні зорі“, „Йоселе-Соловей“. Героями більшості цих романів Шолом-Алейхема є музиканти, співаки, артисти, які вийшли з народу і самостійно пробивають собі дорогу.

Тернистий шлях цих самородків. Вони незмінно стають жертвами багатіїв-антрепренерів і інших шкуродерів, експлуатуючих цих „мандрівних зірок“.

Симпатичними рисами завжди змальовані в письменника типи трудящих — ремісників, підмайстрів, робітників. Це — завжди позитивні особи, дотепні, правдиві, співчутливі, добродушні, чесні люди. Революціонерів Шолом-Алейхем малює як вольових, цілеспрямованих, високоідейних людей.

Не обминає письменник і сучасного йому політичного ладу старої Росії, і окремих політичних подій. Крім окремих влучних стріл, які він пускає при кожному зручному випадку, у нього є спеціальні сатиричні твори, спрямовані проти „непорушних“ основ самодержавства. Пригадаймо хоч би колискову пісню „Спи, Олексій, наслідник мій“, в якій письменник іронізує над „мудрим“ правлінням Миколи кривавого, монолог „Гітл Пурішкевич“ та ін.

Шолом-Алейхем щиро любив свій народ, але він ніколи не проповідував національної відчуженості; навпаки, устами своїх героїв він не раз висловлюється проти національної відокремленості. Ми це простежили вже в „Тев'є-Молочнику“. Мотив інтернаціоналізму покладений в основу оповідань „Файтл і Федько“, „Шмулик“; зачеплений він мимохідь і в інших творах Шолом-Алейхема.

Але навіть малюючи специфічно єврейські образи, Шолом-Алейхем далеко виходить за вузьконаціональні рамки. Образ Менахем-Мендля універсальний по своєму узагальнюючому характеру: адже Менахем-Мендл втілює в собі риси не тільки єврейської „людини повітря“, а взагалі дрібнобуржуазії, яка марно намагається „вибитись у люди“. Універсальний також Тев'є своєю глибокою людяністю і сердечністю трудівника. Має універсальні риси і хлопчик Мотл: він втілює в собі риси талановитої дитини, що наївно-здивованими очима дивиться на смішні гримаси дорослих, які звиваються в лещатах безрадісного життя.

Недарма Шолом-Алейхем широко популярний не тільки серед єврейських читачів, але і серед читачів інших народів; його з великим захопленням читають на всіх мовах нашого багатомільйонного Радянського Союзу. Твори його зближують єврейський народ з іншими народами.

На думку Героя Радянського Союзу Ляпідевського, Шолом-Алейхем „належить до тої великої плеяди письменників-класиків, яких починають любити з першого знайомства з їх творами“.

Шолом-Алейхем — великий майстер-реаліст. Він описує життєві явища правдиво, людей малює опукло, „на весь зріст“, в усіх проявах їх особливостей. Пише він просто, надзвичайно ясно.

З цього погляду дуже характерні такі його слова:

„Провідником може бути такий як Толстой, такий, як Чехов, що не ламаються, не лякають своєю навмисною глибокодумністю. Вони такі безпосередні і такі щирі, що всі їх розуміють. Ось у кого ми повинні вчитись, як писати“.

Шолом-Алейхем був надзвичайно різностороннім письменником у розумінні багатожанровості: ми бачимо в нього всі жанри художньої прози — романи, драми, повісті, оповідання, казки; а в перший період його творчості — також вірші.

Ми в нього зустрічаємо і різні види публіцистики — фейлетони, критичні статті, памфлети. Шолом-Алейхем, між іншим, був активним організатором єврейської літератури, борцем за її чистоту і високий ідейно-художній рівень. Особливо видатною і продуктивною була його боротьба проти різних романоробів з їх антихудожніми авантюрними „творами“, якими вони засмічували свідомість читача: памфлетом „Суд над Шомером“ Шолом-Алейхем наніс ніщивний удар бульварщині і сприяв підвищенню художніх смаків читача. Майже жодний літературний жанр не був чужий йому. Але особливо сильний був він у жанрі новели-монолога.

В коротенькій новелі Шолом-Алейхем, подібно своєму великому собратові по перу Чехову, умів зобразити чималий „шматок“ життя, розгорнути сюжет, дати влучні характеристики персонажів.

Мова Шолом-Алейхема надзвичайно багата і багатобарвна. В ній — майже віками створена фразеологія, ідіоматика, прислів'я — багатюща скарбниця народної мудрості. Стиль Шолом-Алейхема — це стиль розмовної мови з усіма її специфічними особливостями. Мова персонажів максимально індивідуалізована.

Одною з характерних особливостей Шолом-Алейхема є його гумор. Ми сміємось, читаючи його твори. Ходячим став афоризм Шолом-Алейхема, його девіз: „Сміятись здорово — лікарі радять сміятись“.

Ця риса писання Шолом-Алейхема є органічною, невід'ємною рисою великого письменника, засвоєною ним з самого дитинства.

Шолом-Алейхем прекрасно розумів своє покликання письменника-гумориста. Про це свідчить той факт, що, читаючи багато взагалі, він особливо увагу віддавав гумористам і їх творам: Сервантеса, Свіфта, Діккенса, Марка Твена, Щедрина, Чехова він перечитував багато разів. Але особливо близький був йому Гоголь. Інтимні друзі Шолом-Алейхема розповідають, що серед своїх „особистих паперів“ він зберігав в окре-

мому конверті, як талісман, виписку з 7-го розділу „Мертвих душ“: „И долго еще определено мне чудной властью идти об руку с моими странными Героями, озирать всю громадно-несущуюся жизнь, озирать ее сквозь видимый миру смех и незримые, неведомые ему слезы“.

„Сміхом крізь сльози“ був також і гумор Шолом-Алейхема. З сміхом крізь сльози описує він життя єврейських народних мас, бо зміст його сміху такий же, як і сміху й „безтурботності“ самих касрилівців на фоні їх безпросвітного життя.

„Спитайте но їх, наприклад: чим ви живете? Вони вам відповідять: Чим ми живемо? Ви ж бачите, ха-ха, живемо... Куди біжите?—Куди біжимо? Ви ж бачите, ха-ха, біжимо, думаємо, може вдасться спіймати щось, заробити на суботу...“ („Місто маленьких люців“).

Просто дивно, як Шолом-Алейхем перетворює зміст свого оповідання, об'єкт художнього відтворення — сміх, прикриваючий розпач — у свій письменницький метод, у стиль викладу, в форму, в прекрасну шолом-алеїхемівську гумористичну форму, якої він надає своїм геніальним творам. Він надто добре бачить безвихідне становище єврейських народних мас, відсутність економічного ґрунту, політичне безправ'я, моральну пригніченість, а тому сміх у нього не безтурботний, — сміх цей просякнутий гіркотою, що переплітається з сумом.

З добродушною усмішкою Шолом-Алейхем дивиться на касрилівське болото, де порпаються маленькі люці з їх маленькими прагненнями. Він прекрасно розуміє, що ні касрилівські жителі, ні Менахем-Менді, які вирвалися з їх оточення, невинні в своїх слабостях. Він розуміє, що вони—жертви певного соціально-політичного ладу. Він дивиться на них з жалем, а тому не бичує їх, не викриває сатирично. Він висміює своїх героїв, але цим сміхом він хоче не викликати огиду чи ненависть, а, найскоріше, збудити жаль, співчуття до них. Власне кажучи, сміючись, Шолом-Алейхем ніби хоче показати читачам, тобто різним прототипам своїх персонажів, їх же поведження, показати в прекрасному, високохудожньому дзеркалі—в своїх геніальних оповіданнях і монологах.

Та цей спокійний показ, ця усмішка, хоч вона зовсім не ображає, має величезну вибухову силу: людина, побачивши свої риси в такому дзеркалі, щиро сміється, проте починає гостро почувати свої хиби. Вона їх бачить наче відокремленими від себе, абстрагованими від своєї особи, вона стає на голову вище себе і своїх слабостей, і лише в такому стані стає здатною їх позбутися.

Своїм гумором Шолом-Алейхем примушує читача сприймати всі митарства і нещастя героїв не з сумом, а філософськи просвітлено, відчутти їх ширше і глибше. Кожна змальована Шолом-Алейхемом ситуація викликає вибух сміху. Але це сміх не пустий, а дуже дійовий: і слідом за таким сміхом читач глибше вдумується в щойно прочитане, серйозно замислюється над долею бідолашних героїв письменника, а це часто означає—над своєю власною долею.

На жодну мить не спускав письменник своїх очей з касрилівських євреїв. Він ішов за ними скрізь: разом з ними мандрував, пліч о пліч з ними переживав їх митарства. Цей кровний зв'язок свій з народом, з трудящими масами Шолом-Алейхем почував до останньої хвилини свого життя. І не дарма він пише в своєму заповіті (умер він в 1916 році в Нью-Йорку): „Де б я не вмер, нехай поховують мене не серед аристократів, знаті чи багатців, а неодмінно серед простих євреїв робітників, з справжнім народом, так, щоб пам'ятник, який буде збудований на моїй могилі, зорів над простими могилами навколо мене, і щоб прості могили були прикрасою моєї гробниці так, як простий чесний люд за мого життя був прикрасою свого народного письменника“.

Скільки безмежної любові до народу в цих простих, до сліз зворушуючих словах!

Тепер, коли народність є в нас основною, провідною лінією в усіх галузях мистецтва, перед нами особливо рельєфно, в усьому своєму багатогранному блиску стає образ геніального єврейського письменника, істинно рідного, любимого народного письменника Шолом-Алейхема.

ТЕХНІЧНЕ ПЕРЕОЗБРОЄННЯ І РІСТ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УРСР

М. Т. СТЕЦЕНКО

Товариш Сталін в своїй історичній доповіді на XVIII з'їзді ВКП(б) показав, як волею партії, волею радянського народу докорінно змінено сільське господарство нашої країни. Замість безлічі дрібних селянських господарств організовані великі колективні господарства, які тепер остаточно зміцнені. Соціалістична система господарства є тепер єдиною формою нашого землеробства. Товариш Сталін показав, як наша партія, здійснюючи соціалістичну індустріалізацію країни, озброїла соціалістичне сільське господарство сучасною першокласною технікою: тракторами, комбайнами, автомобілями і іншими складними сільськогосподарськими машинами і як на базі цієї техніки завершена в основному технічна реконструкція нашого соціалістичного землеробства.

Наше землеробство є „не тільки найбільш крупним і механізованим, а значить і найбільш товарним землеробством, але й найбільш оснащеним сучасною технікою, ніж землеробство будьякої іншої країни“¹⁾

Щоб мати уявлення про велич досягнень в галузі технічного озброєння соціалістичного землеробства, порівняємо сучасну техніку з технікою землеробства України в минулому.

В дореволюційній Україні селянське господарство базувалося виключно на живій тязі слабкої клячі та мускульній силі людини, на відсталій примітивній техніці. На протязі століть дерев'яний плуг, дерев'яна борона та інші примітивні знаряддя сільськогосподарської праці були засобами обробітки багатьох мільйонів гектарів землі. В 1910 р. в сільському господарстві України було 190,1 тис. сох, 34,1 тис. косуль, 306,5 тис. дерев'яних плугів, 1570,7 тис. залізних кінних плугів, 302,0 тисяч дерев'яних борін, 3113,1 тис. дерев'яних борін з залізними зубками, 117,1 тис. залізних кінних борін, 33,7 тис. рал, 167,9 тис. кінних сівалок, 12,7 тис. сінокосарок, 296,7 тис. жаток і лобогрійок, 7,5 тис. ручних, 77,4 тис. кінних і 7,8 тис. парових молотарок²⁾. Треба сказати, що складні машини і поліпшені знаряддя обробітки ґрунту були зосереджені,

¹⁾ Сталін. З доповіді на XVIII з'їзді ВКП(б).

²⁾ Дані перепису 1910 р.

головним чином, в руках поміщиків і сільської буржуазії — куркулів. Бідняцько-середняцькі господарства в основній своїй масі поліпшеного реманенту не мали. Більше того, 44,9% селянських господарств зовсім не мало знаряддя для обробітку ґрунту та посіву.

Тепер, в результаті перемоги соціалізму в нашій країні, створення потужної індустрії, успішного будівництва радгоспів, машинно-тракторних станцій, успішного завершення суцільної колективізації селянських господарств і зміцнення колгоспів, технічне озброєння сільського господарства докорінно змінилося. Для постачання сільському господарству машин побудовано десятки гігантських заводів, такі як Сталінградський, Челябінський, Харківський тракторні заводи; заводи сільськогосподарського машинобудування — в Запоріжжі, в Саратові, в Ростові на Дону і інші. Досить вказати на один Ростовський завод сільськогосподарського машинобудування, щорічний розмір продукції якого перевищує виробництво всіх заводів сільськогосподарського машинобудування кол. царської Росії, разом взятих, щоб можна було мати уявлення про гігантські розміри радянських заводів сільськогосподарського машинобудування.

За роки двох Сталінських п'ятирічок і перший рік третьої п'ятирічки в Українській Радянській Соціалістичній Республіці організовано 1016 машинно-тракторних станцій, які обслуговують понад 99% колгоспів України. Машинно-тракторні станції за десять років свого існування виросли в потужні індустріальні фортеці колгоспного виробництва. Вони стали організаторами і керівниками колгоспів в боротьбі за соціалістичні врожаї. На ланах колгоспів України в кінці другої Сталінської п'ятирічки працювало 67,9 тис. тракторів з загальною потужністю 1199,6 тис. кінських сил проти 7,8 тис. тракторів потужністю 78,5 тис. кінських сил в 1928 р. На початок 1938 р. в МТС і колгоспах Радянської України було 22,1 тис. комбайнів, 33,5 тис. вантажних автомобілів з загальною вантажомісткістю до 65,9 тис. тонн, 24 тис. механічних двигунів та локомотивів з загальною потужністю 303 тис. кінських сил, 62 тис. тракторних плугів, 42,3 тис. тракторних сівалок, 30,8 тис. тракторних культиваторів, 10,5 тис. тракторних бурякопідіймачів, 25,9 тис. складних молотарок і т. д.¹⁾ На одного працездатного колгоспника в колгоспах та МТС УРСР в 1937 р. було основних засобів виробництва в середньому на 600 крб. проти 252 крб. в 1933 р. Ще більш високу технічну озброєність мають радгоспи. В радгоспах України на 1. I 1938 р. припадало основних засобів виробництва на одного робітника в середньому на 4511 крб.

Наше сільське господарство не тільки залишило далеко позаду рівень техніки дореволюційної України, але й обігнало по технічному озброєнню передові капіталістичні країни.

¹⁾ За звітними матеріалами МТС.

В результаті завоювань Великої Жовтневої Соціалістичної революції, неухильного проведення генеральної лінії партії Леніна—Сталіна на соціалістичну індустріалізацію країни, в результаті перемоги соціалізму в нашій країні, колгоспне селянство не тільки звільнилось від куркульської кабали, не тільки одержало землю безплатно і навечно. Колгоспне селянство одержало передову потужну енергетичну базу індустріального характеру, одержало сучасні складні сільськогосподарські машини і знаряддя. Сільське господарство нашої країни стало найпередовішим, найбільш машинізованим господарством в світі.

Переворот в технічному озброєнні сільського господарства найшов свій повний вияв в технічній революції, що сталася в сільськогосподарському виробництві. Ще на початку першої п'ятирічки основні сільськогосподарські роботи виконувалися переважно на кінній тязі або вручну. Тепер, в результаті озброєння сільського господарства тракторами і тракторним реманентом, основні роботи виконуються машинами.

На початок третьої п'ятирічки (1937 р.) в радгоспах і колгоспах Радянської України ступінь механізації основних с. г. робіт був на такому рівні (у%% до загального обсягу с. г. робіт):

Назва робіт	Радгоспи ¹⁾	Колгоспи ²⁾
Веснооранка	99,0	96
Оранка під озимину	99,0	84
Оранка на зяб	99,0	71
Посів ярини	99,0	40
„ озимини	Нема відом.	39
„ цукрового буряку	„ „	87
Збирання зернових комбайнами	97,0	46
Молотьба	100,0	100

Радгоспи соціалістичної України щільно підійшли до стопроцентної механізації основних сільськогосподарських робіт. Зростають і темпи механізації основних сільськогосподарських робіт в колгоспах. Рішення XVII з'їзду партії про доведення за роки другої п'ятирічки тракторної оранки до 80%, посіву тракторами до 55%, збирання зернових тракторним реманентом до 60%, в тому числі комбайнами до 30%, молотьби від механічного двигуна до 85%,— в цілому по сільському господарству України виконано.

Отже, замість сохи і дерев'яного плуга соціалістичні лани глибоко зорює тракторний плуг, замість дерев'яних борін землю розпушує тракторна борона і культиватор. Ручний посів витиснено машинним. Косу і серп на збиранні хлібів замінили снопов'язалка і комбайн. Замість

¹⁾ За даними УНГО.

²⁾ За звітними матеріалами МТС.

ціпа і котка — на колгоспному тоці працює складна молотарка з механічним приводом. Замість лопати буряки підкопує тракторний бурякопідіймач. Широкозахватна льонобралка витискає ручне збирання льону.

За роки сталінських п'ятирічок в сільському господарстві швидкоми темпами створювалась система машин, яка забезпечує механізацію основних сільськогосподарських робіт, і, на основі завершення колективізації селянських господарств і зростання сільськогосподарського виробництва МТС і радгоспів, перетворює сільськогосподарську працю в різновидність праці індустріальної.

Грандіозні досягнення в галузі механізації соціалістичного землеробства здобуті не тільки в результаті небувалих в світі темпів постачання сільському господарству тракторів та сільськогосподарських машин. Ці успіхи обумовлені також піднесенням використання машинно-тракторного парку в сільському господарстві. Зміцнення більшовицького керівництва роботою сільського господарства і розгортання соціалістичних форм праці — соціалістичного змагання і його вищої форми — стахановського руху — високо піднесло продуктивність праці в сільськогосподарському виробництві.

Озброївши сільське господарство тракторами та сільськогосподарськими машинами, партія та радянський уряд організували масовий рух за оволодіння машинною технікою, бо „техніка на чолі з людьми, що опанували техніку, може і повинна дати чудеса“ (Сталін). В 1936 р. по МТС України було 465 трактористів, що виробили на кожний колісний трактор більше 800 га. В тому ж 1936 р. 123 трактористи виробили за сезон більше 1650 га на один трактор марки „ЧТЗ“. В 1937 р. трактористів, що виробили за сезон більше 2000 га на трактор ЧТЗ, було вже по МТС України 610 чол. В 1936 р. 5227 комбайнерів МТС України зібрали на кожний комбайн понад тисячу гектарів¹⁾. Наведемо кілька прикладів високих показників по використанню машинно-тракторного парку. В 1938 р. комбайнер Чумаківської МТС, Дніпропетровської області т. Величко І. Ф. комбайном „Сталінець“ зібрав урожай з площі 1487 га; тракторист Кобеляцької МТС, Полтавської області т. Діденко С. І. виробив на тракторі У-2 864 га проти плану 444 га і зекономив 2162,2 кг горючого. В Безпальчинській МТС, Полтавської області бригада т. Ківи В. К. виробила на кожний трактор ХТЗ 1960 га, на трактор У-2 — 1010 га і зекономила 7800 кг горючого та 1046 кг масла. В МТС ім. Шевченко, Одеської області бригада т. Приходька В. З. двома тракторами ЧТЗ виробила 7671 га і зекономила 33624 кг горючого. Жіноча бригада Паші Ангеліни (Старобешівська МТС, Сталінської області) виробила по 2604 га на кожний трактор ХТЗ. Можна навести ще багато інших прикладів.

Широкий рух за оволодіння технікою соціалістичного землеробства найшов свій повний вияв в рості використання всього машинно-трактор-

¹⁾ За звітними матеріалами МТС.

ного парку. В 1933 р. виробіток на один трактор (умовний 15-ти сильний) в МТС УРСР дорівнював 386,3 га м'якої оранки, в 1938 р. — 543 га. Виробіток на один комбайн з 70,4 га в 1933 р. збільшився до 312 га в 1937 р. Виробіток на бурякокопач в 1937 р. виріс на 25% проти 1935 р. Виробіток на льонобралку за ці ж роки виріс на 141% і т. д.¹⁾

Такого високого використання машинно-тракторного парку не знає жодна капіталістична країна. В Сполучених Штатах Америки, в найрозвиненішій капіталістичній країні, не згадуючи вже інші країни, в 1930 році виробіток на один 15-сильний трактор становив лише 90 га м'якої оранки; виробіток на комбайн — 231 га при 15,7% комбайнізації збирання зернових культур.

Отже, соціалістичне землеробство, порівняно з капіталістичним, більш повно використовує сільськогосподарську техніку, воно може взяти від тракторів, комбайнів і інших сільськогосподарських машин в багато разів більше, ніж це доступно в будь-якій капіталістичній країні.

Механізація сільськогосподарських робіт, розвиток соціалістичних форм праці, зокрема стахановських методів роботи в сільському господарстві привело до значного росту продуктивності праці в соціалістичному землеробстві.

Ріст продуктивності праці в колгоспному виробництві, в результаті механізації основних с.-г. робіт, виявився перш за все в економії затрат праці. Ось конкретний приклад, що його навів товариш Андреев в своїй промові на XVIII з'їзді ВКП(б). Агрегат братів Оськіних (сцеп двох комбайнів „Сталінець“) в Чкаловській області зібрав за сезон 5238 га. Щоб зібрати з цієї площі врожай на кінній тязі треба було б виділити 1637 чоловік, 373 коня, 25 жаток, 25 молотарок, 25 віялок, 40 сортувалок, а при збиранні вручну, як це робилося раніше, потребувалося б для цього 3323 чоловіка. Приклад досить яскравий, щоб переконатись в піднесенні продуктивності праці в результаті механізації землеробства та розвитку соціалістичних форм праці.

Коли б в 1937 р. в колгоспах України роботу виконували на кінній тязі, то до тих чоловікоднів, що фактично були витрачені в рільництві, довелось б додати близько 126 млн. чоловікоднів. Зокрема на оранці треба було б додати близько 28,4 млн. чоловікоднів, на культивуванні — 19 млн., на боронуванні — 8,5 млн., на посіві — 5 млн., на культивуванні просапних — 7,9 млн., на збиранні (комбайнами) — 47,4 млн., на луштинні стерні — 753 тис. чоловікоднів і т. д.²⁾

Економія праці, одержана в результаті механізації землеробства, дає змогу перегрупувати робочу силу між сільським господарством та промисловістю, між окремими галузями в самому сільському господарстві. Це має величезне народногосподарське значення. На XVIII з'їзді

1) За звітними матеріалами МТС.

2) Розрахунки зроблені за нормами на тракторві та кінні роботи.

ВКП(б) товариш Сталін указував, що „багатство техніки в колгоспах звільняє частину працівників на селі, а ці працівники, переведені в промисловість, могли б принести величезну користь всьому нашому народному господарству“.

Механізація сільськогосподарського виробництва відіграє величезну роль в боротьбі за високі врожаї. Скорочення строків виконання сільськогосподарських робіт, розширення площі зябі за рахунок скорочення веснооранки, луштиння стерні, культивуація парів, культивуація міжрядь технічних і овочевих культур, рядковий посів і інші заходи тісно пов'язані з механізацією землеробства.

Завдяки машинізації землеробства в колгоспах України за роки другої п'ятирічки відбулися такі скорочення строків виконання основних сільськогосподарських робіт (в %% до плану):¹⁾

	1933 р.	1937 р.
Піднято зябі до 10.X	10,8	36,7
Піднято парів до 1.VI	9,9	92,9
Посіяно в першу декаду ярини	8,6	19,0
„ „ „ озимини	10,8	31,4
„ „ „ буряків	14,2	39,2
Прошаровано буряків до 15.V	2,3	92,2
Прорвано буряків до 1.VI	3,0	76,7
Перевірено буряків до 15.VI	1,3	63,8
Зібрано зернових в першу декаду	9,6	27,8
Обмолочено зернових до 1.IX	67,2	82,0

Площа зябі за роки другої п'ятирічки збільшилась з 4338,5 тис. га в 1933 р. до 9006,2 тис. га в 1937 р. В 1937 р. органічних добрив внесено майже в 5 раз більше, ніж в 1933 р. (33,5 млн. тонн в 1937 р. проти 7,5 млн. тонн в 1933 р.). Мінеральних добрив завезено в 1937 р. 785,3 тис. тонн проти 298,2 тис. тонн в 1934 р. Площа прополотих зернових культур збільшилась з 5,5 млн. га в 1933 р. до 11,5 млн. га в 1937 р. Площа парів розширена в 1937 р. до 3,5 млн. га проти 1,58 млн. га в 1933 р. Проведена величезна робота по снігозатриманню, по агро меліорації тощо.

Механізація підняла культуру землеробства, вона послужила новою могутньою силою піднесення виробництва сільськогосподарської продукції. Вкорінення агротехнічного комплексу в поєднанні з механізацією землеробства забезпечило ріст врожайності соціалістичних ланів. В 1935 р. на Україні було 19% колгоспів з урожайністю понад 10 ц зернових з га. В 1936 р. таких колгоспів налічувалося 37%, а в 1937 р.—їх вже було 52%. В 1937 р. було близько 15% колгоспів України з урожайністю

¹⁾ Дані Наркомзему УРСР.

зернових понад 16 ц з га.) Гуртова продукція колгоспів України збільшилась в 1937 р. проти 1934 р. в 2,32 раза, при чому продукція рілництва і луківництва збільшилась за цей же час в 2,58 раза, садівництва, ягідництва і виноградарства — в 1,61 раза, городництва та бавовництва — в 2,55 раза, тваринництва — в 1,5 раза, допоміжних галузей — в 3,07 раза. Вартість гуртової продукції, одержаної на одного працездатного колгоспника в колгоспах УРСР, збільшилась проти 1934 р. в два рази, натуральна оплата трудодня колгоспника за цей же час збільшилась в 2,7 раза.

В радгоспах України за період з 1934 р. по 1938 р. гуртовий збір зернових на одного робітника збільшився в 2,6 раза, збір буряків в 1,29 раза, трав в 3 рази. Продукція тваринництва — по м'ясу збільшилась в 2,45 раза, по молоку в 1,64 раза, по шерсті в 2,5 раза. Гуртова і товарна продукція радгоспів України при величезному скороченні затрат праці за період 1934—1937 р.р. збільшилась по різних галузях в 2—2,5 раза²). З ростом продуктивності праці в радгоспах значно виросла і заробітна плата робітників. Середньорічний заробіток робітників радгоспів виріс з 1934 року до 1937 року в 2 рази²).

Грандіозні успіхи в галузі механізації сільськогосподарського виробництва і піднесення продуктивності праці не прийшли самі по собі. Вони завойовані волею мільйонів трудящих соціалістичного землеробства. Цими успіхами трудящі України, як і всього Союзу, зобов'язані перш за все партії і особисто товаришу Сталіну.

Масове поширення в сільському господарстві тракторів і складних машин на основі розгортання колективізації селянських господарств зустрівало жорстокий опір класового ворога. Загальновідомі випадки навмисного псування машин, зриву будівництва приміщень для сільськогосподарських машин та гаражів для тракторів і автомобілів, в результаті чого машини залишалися під відкритим небом. Машини псувались, передчасно вибували з ладу, і треба було додатково витратити десятки мільйонів карбованців для їх ремонту. Шкідництво виявлялось і в неправильному завозі машин по МТС та радгоспів, в передачі для виробництва менш придатних зразків машин та знарядь і в сховуванні кращих зразків, в розриві між наявним тракторним парком і ремонтною базою для них, в заплугованні фінансового господарства МТС, в дезорганізації планування тракторних робіт, оплати праці, тощо. Радянський народ під керівництвом партії Леніна—Сталіна розгромив троцькістсько-бухарінські та буржуазно-націоналістичні кубла, розчистивши шлях для дальших перемог в третій п'ятирічці.

Грандіозні досягнення, здобуті за роки другої п'ятирічки, обумовили дальший розвиток народного господарства. 3-тя п'ятирічка приведе до

¹) За звітними даними колгоспів УРСР.

²) За даними УНГО УРСР.

дальших успіхів соціалістичного сільського господарства. За роки третьої Сталінської п'ятирічки продукція у всьому сільському господарстві Радянського Союзу має зрости з 20,1 млрд. крб. в 1937 році (в цінах 1926—1927 р.р.) до 30,5 млрд. крб. в 1942 р., тобто на 52%.

Поруч з рядом організаційних заходів та дальшим розвитком соціалістичного змагання могутнім засобом для здійснення цього завдання є дальша механізація процесів виробництва, завершення комплексної механізації сільськогосподарських робіт.

Завершенням комплексної механізації на основі дальшого зміцнення радгоспів та колгоспів, поряд з іншими заходами, ми ще вище піднесемо продуктивність сільськогосподарської праці до рівня, гідного третьої Сталінської п'ятирічки, до рівня, що прискорить розв'язання економічної задачі, поставленої XVIII з'їздом ВКП(б) про те, щоб догнати і перегнати в економічному відношенні передові капіталістичні країни Європи і Сполучені Штати Америки.

НАУКОВІ З'ІЗДИ І КОНФЕРЕНЦІЇ

КОНФЕРЕНЦІЯ ПО ВИВЧЕННЮ СКИФСЬКО-САРМАТСЬКОГО ПЕРІОДУ

В далеку від нашого часу епоху, між 2700 і 1500 роками до наших днів, в період між VIII—VII століттями до нашої ери і IV—V століттями нашої ери на території теперішньої УРСР жили спочатку скіфські, а потім — сарматські племена, які разом з споконвіку осілими в цих місцях різними тубільними племенами становили на протязі вказаного тисячоліття основне населення території сучасної України. В ту ж епоху тут жило грецьке населення, що переселилося сюди як із малоазійських грецьких колоній (Мілета та ін.), так і з міст материкової Греції. Греки зосередились у містах і поселеннях, розташованих по Причорноморському узбережжю, по Бугу і Дніпру. Головним з цих міст була Ольвія, заснована в VI ст. до нашої ери на правому березі початку бузького лиману, там, де в лиман впадає р. Буг.

Не зважаючи на великий інтерес, який являє цей період для історичної науки, не зважаючи на важливе значення вивчення цього тисячоліття для загальної історії СРСР і для історії УРСР, ми досі ще зовсім не маємо більш-менш повних історичних зведень щодо цього часу. Пояснюється це багатьма причинами. Головна з них та, що основні джерела по історії цієї епохи — пам'ятки матеріальної культури греків-поселенців, скіфських, сарматських і тубільних племен заховані в надрах землі в тих місцях, де існували міста і поселення, городища і селища, в яких жило населення цього часу. Правда, археологічні розкопки були початі на нашій території ще в минулому столітті. Досить указати на розкопки в Ольвії й Березані, розкопки скіфських курганів та ін. Але ні своїм обсягом, ні методикою роботи вони ніяк не можуть задовольнити вчених, які схотіли б узятись до складання історії цієї епохи.

Широко розгорнута останнім часом у нашій країні археологічна робота, організація Інституту археології при Академії Наук УРСР і його широка робота в різних напрямках, в тому числі і в напрямку виявлення і вивчення пам'яток скіфсько-сарматських племен і грецьких міст, викликали необхідність підсумування проведених робіт, планування майбутніх розкопок і досліджень, а далі й необхідність у відповідній організації кадрів дослідників для забезпечення виконання надзвичайно важливих чергових завдань.

Для цього Інститут археології Академії Наук УРСР провів у Києві з 25 по 28 квітня 1939 р. наукову конференцію археологів, що працюють у галузі вивчення пам'яток скифсько-сарматських племен і грецьких міст-поселень на території УРСР. Така тематична конференція була скликана вперше. Тому зрозумілий той великий інтерес, який вона викликала не тільки в наукових колах УРСР, а й у Москві, Ленінграді та інших містах, де є археологічні заклади і великі історичні музеї.

Перед конференцією були поставлені такі завдання: підсумування археологічних робіт за останні роки; взаємна інформація дослідників про проваджену ними роботу; обміркування спірних і неясних питань по історії цього часу; вироблення плану найближчих робіт.

У вступній доповіді академіка С. А. Лебедева (Академія Наук СРСР) коротко подані деякі підсумки і намічені основні завдання в галузі вивчення історії України в скифсько-сарматський період. Докладніше акад. С. А. Лебедев спинився на питаннях вивчення Ольвії і Скіфії, на питаннях, зв'язаних з підготовкою нових кадрів і організації найближчих заходів у впорядкуванні і плануванні справи розкопок.

Дальші доповіді і повідомлення були згруповані навколо трьох тем конференції: скифи, греки, сармати.

Одною з найменш ясних і найменш розроблених проблем у галузі вивчення скифської культури є питання про зв'язок скифської культури з передуючими їй культурами, зокрема з кімерійською.

За словами грецького історика V ст. до нашої ери Геродота, кімерійці займали значну частину північного Причорномор'я, куди вони перекочували з Передньої і Малої Азії. Пам'ятки кімерійського періоду, що належать до кінця II і початку I тисячоліть до нашої ери, представляють культуру пізньої бронзи і початку заліза і свідчать про те, що кімерійці, як і місцеве населення північного Причорномор'я того часу загалом, займалися скотарством і орним землеробством.

Пізніше, коло VIII ст. до нашої ери, скифські племена, що з'явилися на північному Причорномор'ї, вигнали на Кавказ, у Фракію і в Малу Азію велику частину кімерійців, які займалися землеробством, і в значній мірі змішалися з невігнаною частиною тубільного населення.

Саме цьому питанню про зв'язки і взаємовідношення скифської і передуючої їй культур була присвячена доповідь І. В. Фабріціус (Київ). Доповідачка прийшла до висновку, що рядові масові пам'ятки матеріальної культури ранньоскифського періоду показують чималу наступність від культур попереднього періоду, з яких дуже великий вплив виявила культура місцевого землеробського населення, що жило на території теперішньої УРСР, відома під назвою культури трипільської. Ці впливи простежуються і на кераміці — розписній і орнаментованій, і на металевих виробах.

Взагалі серед низів тубільного суспільства простежується протягом кількох тисячоліть стабільна наступність основних культурних форм, в

той час як у верхівки суспільства, і кімерійського, і скифського періодів, ми бачимо сильні впливи Передньої і Малої Азії, Сходу та інших культурних центрів того часу.

Ряд доповідей і повідомлень був присвячений результатам археологічних розкопок, проведених останніми роками для вивчення історії України в скифський період.

Б. Н. Греков (Москва), який керував розкопками, провадженими Нікопольським музеєм, повідомив про результати обслідування курганів на ділянці Нікопольбуду. В обох великих курганах, що належать до епохи ранньої бронзи, кожний з яких, можливо, був колективним кладовищем, виявлені могили ямного (з скорченими, лежачими на боці і на спині, кістяками) і катакомбного типу. В чотирьох інших невеликих курганах, розкопаних протягом тих же 1937 і 1938 років, відкрито п'ять скифських поховань IV—III ст. до нашої ери. В чоловічих похованнях були зброя і частини кінської зброї, в жіночих — прикраси і господарські речі.

Одночасно з розкопуванням курганів почато обслідування великого скифського городища в Каменських кучугурах, що належить до IV—III ст. до нашої ери і являє ремісничо-торгове поселення.

Нікопольські розкопки провадяться систематично з року в рік, за дуже розробленою методикою і з всебічною фіксацією роботи.

І. Н. Луцкевич (Харків) виступив з доповіддю про досліджені за останні 20 років скифські пам'ятки на території Харківської області. Тут удалось установити, що поселення скифського часу розташовані здебільшого на високих місцях поблизу рік і глибоких балок. Ці городища займають найчастіше велику територію, на якій часто зустрічаються „попелища“, і бувають оточені ровами й валами. Могильники, здебільшого кургани, розташовані звичайно трохи збоку, а іноді між двома поселеннями, на високому місці.

Досліджені в Харківській області пам'ятки свідчать про те, що місцеве населення VII—II ст. до нашої ери провадило осіле життя і займалось землеробством і скотарством.

П. П. Курінний (Київ) повідомив про результати розкопок, проведених ним у Білогрудівці і її найближчих околицях (на Уманщині), де було відкрито 17 попелищ курганоподібного типу, висотою до 2 м, що належать до IX—VIII ст. до нашої ери. Попелища склалися з чорнозему, підзолу, прошарків попелу й вугілля, розколотих кісток домашніх тварин, фрагментів кераміки (в великій кількості), уламків обпаленої обмазки, фрагментів знярядь (кремінних, кам'яних і кістяних), форм для мідного лиття, статуєток, мініатюрних вотивних посудин та ін.

З доповіддю на тему „До вивчення місцевого населення скифського періоду в районі р. Трубіж“ виступила В. Є. Козловська (Київ). Доповідачка розкопала в 1926—1927 рр. коло с. Сінківки (Київська обл.), у районі ріки Трубежа, лівої притоки Дніпра, 17 курганів IV—III ст. до нашої ери, які входили в склад трьох груп, кожна з яких, можливо, була

родовим кладовищем. Привертає увагу відсутність у могилах речей озброєння, грецьких привізних виробів і кісток тварин. В більшості могил знайдені посуд і скромні жіночі прикраси. Золоті й срібні речі були тільки в одному кургані.

Характерною рисою могил цих курганів є одночасне поховання з літніми чоловіками жінок (можливо, убитих наложниць), а молодих чоловіків ховали без жінок.

Синьківські кургани свідчать про чималу соціальну диференціацію, що сталася на той час у тубільному суспільстві.

Про розвідкові роботи Інституту археології Академії Наук УРСР в 1938 р. на групі городищ і поселень скифського періоду в центральній частині України повідомила І. В. Фабріціус (Київ). Роботи ці проводились у зв'язку з наміченими в 1939 р. систематичними розкопками скифських городищ і поселень, по справжньому зовсім не вивчених. Треба було ознайомитися з сучасним станом відомих уже в науці найбільших скифських городищ і поселень і розшукати нові.

Немирівське городище (в Немирівському районі, Вінницької обл.) виявилось чималою мірою зруйнованим, при чому, скифський шар, розміщений на шарі трипільському, знову таки перекривається значною кількістю пізніших шарів; некрополя, що належав Немирівському городищу, виявити також не вдалось.

Коло Рижанівських курганів (Звенигородський район, Київської обл.), серед яких є ще й цілі кургани, удалось установити рештки скифського городища.

Пасторське городище (Златопольський район, Київської обл.) в значній мірі зруйноване (крім частини зовнішніх валів), але зате поруч з цим відкрито два нових городища: одне в Шарпинському лісі, добре збережене, оточене валами й ровами з потужним культурним шаром, V ст. до нашої ери; друге—коло хутора Качурівка. Найближчі до цих поселень некрополі відкриті коло Журавки й Капитонівки.

В Мотронинському городищі (Чигиринський район, Київської обл.), яке здавна руйнувалось будівлями розташованого тут монастиря, майже немає цілих курганів.

Гаврилівське городище (Нововоронцівський район, Миколаївської обл.) середньокласичного часу збереглося тільки частково. Доповідач висуває Шарпинське і Гаврилівське городища як об'єкти для розкопок у першу чергу.

Результатам робіт по підготовці опублікування матеріалів про раніш відкриті скифські пам'ятки була присвячена тільки одна доповідь С. А. Семенова-Зусера (Харків), який повідомив про опрацьовані ним матеріали з краснокутського кургана, розкопаного ще в минулому столітті.

Конференція намітила ряд чергових завдань у галузі дослідження пам'яток і вивчення історії скифського періоду. По лінії розкопок визнано необхідним розширити роботи на Нікопольщині, почати стаціонарні

розкопки Шарпинського, Більського, Гаврилівського та ін. городищ, розгорнувши поруч систематичні розвідкові роботи, насамперед по таких річкових артеріях, як Дніпро і Буг.

В галузі дослідної роботи конференція ухвалила зосередити в найближчі роки увагу дослідників на вивченні переховуваних у музеях УРСР комплексів скифських пам'яток з городищ і селищ, курганів і могильників для складання великого зведеного *corpus*'у скифських пам'яток і окремих монографій і досліджень.

Другою основною проблемою роботи конференції було вивчення античних поселень на території УРСР, головним чином Ольвії. Цій проблемі конференція віддала основну увагу. Пояснюється це не тільки величезним значенням Ольвії для історії України в античну епоху, а й тим, що останніми роками знову налагодилась і систематично провадиться велика археологічно-експедиційна і дослідна робота в галузі розкопного вивчення пам'яток Ольвії і основних питань її історії.

Розкопкам, проведеним в Ольвії за останні кілька років, була присвячена доповідь Л. М. Славіна (Київ). Ольвійські експедиції 1936—1938 рр. провадили основну свою роботу на території давнього міста. Тут були відкриті: архаїчний некрополь VI—V ст. до нашої ери з захороненнями як греків, так і скифів; частина кількох кварталів міста IV—II ст. до нашої ери в крайній північно-східній частині верхнього міста, де виявлено терасовидну будову схилу-косогору і відкрито ряд будівель з прилежними до них брукованими вулицями; частина кількох кварталів міста I—IV ст. нашої ери в південній частині нижнього міста, де були відкриті рештки стіни фортеці, що захищала в післягетську епоху розміщений тут портовий район Ольвії, великий будинок пекарні і рештки цегельно-черепичного виробництва.

Одночасно з цим було продовжено дослідження основних комплексів пам'яток III—II ст. до нашої ери на крайньому південному участку нижнього міста, в основному розкопаних Б. В. Фармаковським в 1909—1914 роках. Тут були відкриті вулиця-сходи, що веде з нижнього міста в верхнє, кам'яні водопровідні магістралі, що подавали джерельну воду в жилі будинки, нові приміщення північного і південного споруджень.

Результати розкопок Ольвії за останні роки дозволили по-новому висвітлити ряд дослідницьких питань: про грецький і тубільний елементи в Ольвії, про так званій „римський“ період в історії Ольвії, про основний характер міста в післягетську епоху, про місцеві виробництва та ін.

Проведені вперше в 1938 р. розкопки ольвійської периферії дали дуже цінні результати. Коло с. Кателине відкрито греко-скифське поселення IV—II ст. до нашої ери, населення якого, очевидно, досить широко займалось землеробством.

Почата також робота по розчистці дуже занедбаних розкопаних раніш (1901—1915 і 1920—1932 рр.) участків давнього міста і по приведенню їх у відповідний експозиційний стан.

Чимало уваги віддала конференція проблемі взаємовідношень греків і скіфів. З одною з доповідей на цю тему — „Проблема скифських поховань в ольвійському некрополі“ — виступила С. І. Капошина (Ленінград). Доповідачка простежує в Ольвійському некрополі дві групи поховань: в одній групі виділяються грецькі елементи похоронного обряду; в другій групі знаходимо риси, властиві скифському похоронному обрядові, а саме: в ґрунтових могилах часто знаходять рештки дерев'яних перекритть, облицькування стін і підлог (які часто нагадують зруби); наявність основних типів скорченості, поховання з ритуальним пофарбуванням кістяків; наявність у ряді ольвійських могил значної групи речей, які найчастіше зустрічаються в скифських похованнях — мечей, кинджалів, стріл, сокир, залізних ножів, брусків, зернотерок, золотих прикрас.

А. С. Коцевалов (Харків) доповів конференції про результати проведеної ним великої роботи по вивченню всіх знайдених в Ольвії за останні 20 років написів і тавр. Серед написів привертає увагу декрет III ст. до нашої ери, з якого видно, що в ольвіополіті в той час були такі тісні стосунки з оточуючими їх тубільними племенами, що навіть з одним з них Ольвія мала спільну раду. Фрагменти видряпанних написів були знайдені на уламках штукатурки одного з приміщень розкопаного в 1935—1937 рр. в нижньому місті Ольвії будинку пекарні II—III ст. нашої ери. В написі на одному з уламків говориться про гімнасії і про змазування маслом.

З загального числа 1819 тавр на посуді і черепицях — 829 родоських, 415 сінопських 98 херсонеських, 61 фасоських, 45 кнідських і т. д. Ці дані є одним з кращих показників для характеристики торгових зв'язків Ольвії з іншими центрами.

Другу доповідь А. С. Коцевалов присвятив новому тлумаченню одної з ольвійських письмових пам'яток II ст. нашої ери. Мова йде про напис (Jos PE, I^a, 176), в якому говориться про відбудування в Ольвії молільні. Частина дослідників, що вивчали цей напис, уважала, що в ньому говориться про молитовний дім євреїв і що напис зроблений євреями ж. На думку А. С. Коцевалова, напис цей є присвята якомусь напівіудейському, напівязичницькому божеству, культ якого мав в Ольвії офіційний характер.

Тисячі виробів з металів знаходять щороку при розкопках в Ольвії. Основним питанням дослідження металевого виробництва Ольвії в зв'язку з вивченням знахідок з розкопок 1935—1937 рр. була присвячена доповідь Л. Д. Дмитрова. Доповідач дослідив численний і різноманітний асортимент речей домашнього вжитку жителів Ольвії, їх знарядь виробництва, озброєння, прикрас, які дозволили встановити наявність в Ольвії добре розвинутих ремісничих виробництв ковальського, ливарського, а також монетної справи.

Близько 20 років А. Н. Зограф (Ленінград) вивчає монетну справу Ольвії. Про підсумки цієї роботи він доповів на конференції. Допо-

відач поділив історію монетної справи Ольвії на чотири основні періоди і навколо кожного з них згрупував усі відомі нам досі монетні випуски міста: 1) від кінця VI до початку IV ст. до нашої ери—час обертання литої мідної монети; 2) від останньої третини IV до середини I ст. до нашої ери—період від початку систематичного карбування монети до гетського розгрому; 3) від другої половини I ст. до нашої ери до 196 року нашої ери—період від гетського розгрому до правління Септімія Севера; 4) від 196 до 235 р. нашої ери—період від правління Септімія Севера до початку правління Максиміліана.

З окремих тверджень доповідача, що мають чималий інтерес для історії Ольвії, наведемо лише чотири:

а) Ольвійські так звані „рибки“ доповідач вважає пережиточною формою повновартних спочатку мідних грошей у вигляді дельфінів. Після того, як у кінці VI ст. до нашої ери їх замінили повноцінні круглі мідні монети, „рибки“ зберігають у V і IV ст. до нашої ери значення розмінної монети.

б) Після гетського розгрому ольвійська монетна справа відживає досить скоро і вже від передостаннього десятиліття до нашої ери існує серія монет у 5 номіналів.

в) Монети з зображенням скифських царів Фарзоя і Іненси́мея, що належать до середини і другої половини I ст. нашої ери, призначались не для широкого обігу на ринку, а тільки для роздачі приблизеним царя.

г) Під час правління Коммода грошовий обіг в Ольвії переживає велику кризу; це видно з того, що в цей час Ольвія не раз (до 4-х разів) вдається до підвищення номінальної вартості тих самих монетних кружків старих випусків.

З доповіддю про проведене за останні три роки в Інституті археології Академії Наук УРСР хіміко-технологічне вивчення ольвійської кераміки виступила О. А. Кульська (Київ). Були проведені дослідження складів чорного і червоного лаків на античних привізних посудинах, які показали, що хімічний склад цих лаків близький до складу покриття черепка, і в ньому немає сторонніх елементів, вживаних у сучасних поливах. Після цих досліджень були поставлені численні досліди по репродукції античних лаків; дослідження ці тривають і тепер. Успішне розв'язання цієї проблеми матиме велике народногосподарське значення.

Одночасно вивчали керамічні вироби місцевого ольвійського виробництва як грубих (ліпний, кухонний і столовий посуд), так і дорожчих сортів (тонкостінна кераміка з чорним і червоним покриттям, глянцеваванням та ін.). З результатів цих робіт цікаво відзначити такі два: 1) для різних сортів посуду, що виготовляли в самій Ольвії, сировиною служили ті самі глини, але оброблювані різним способом; 2) аналізи чорного і червоного покриття на посуді місцевого виробництва показали, що складом своїм вони не відрізняються від маси черепка; покриття ці, які яв-

ляли собою мінеральні фарби і силікати лугів, накладали пензлем на попередньо обпалені посудини.

Протягом 30 з лишком років розкопок в Ольвії не звертали належної уваги на кістки домашніх тварин, які при розкопках знаходили дуже багато. Лише в 1935 р. почали пильно відбирати і вивчати і цю групу знахідок.

Підсумкам цієї дуже цікавої, важливої і великої роботи (близько 70000 кісток за період розкопок в 1935—1938 рр.) була присвячена доповідь І. Г. Підоплічки (Київ), короткі висновки якої дають уперше уявлення про стан тваринництва і мисливства в Ольвії. Перше місце щодо кількості останків займає домашній бик, здебільшого комолий, друге — коза, третє — кінь і мул, четверте — вівця, п'яте — свиня, шосте — собака (дворняга, такса, шпіц і, мабуть, борза), сьоме — осел. Останки кішки і верблюда дуже нечисленні.

Серед останків риб, яких знайдено чимало, на першому місці стоїть великий сом, на другому осетр, на третьому судак і на четвертому щука.

Домашні птиці представлені останками курки, качки, гуски і голуба, а птиці взагалі — останками орла, пелікана, лебедя, журавля, ворона, куріпки.

Щодо диких звірів, то тільки благородний олень представлений значною кількістю останків. Окремими екземплярами знайдені останки бізона (зубра), тура, лося, сайги, кулана, дикої свині, дельфіна.

Результатам розкопок греко-скіфських поселень близької і далекої ольвійської периферії були присвячені доповіді В. І. Селінова (Одеса), К. А. Раєвського (Одеса) і М. С. Сініцина (Миколаїв).

В. І. Селінов провадив з доручення Одеського музею розкопки греко-скіфського поселення в Лузанівці (на лівому березі Куяльницького лиману, під Одесою), що було в IV—III ст. до нашої ери один з численних торгових пунктів на Північночорноморському узбережжі, через який устанавлювався зв'язок грецьких, зокрема ольвійських купців із скіфським населенням степів. При розкопках цього поселення були виявлені бруковані вулиці, кам'яні фундаменти будівель, рештки майдану. Як згадані рештки, так і численні знахідки речей дозволяють констатувати перевагу місцевих форм культурного життя, які, проте, зазнавали впливу грецької культури.

К. А. Раєвський повідомив про невеликі розкопки другого давнього поселення перших століть нашої ери, рештки якого відкриті коло згаданого вище Лузанівського поселення, на місці розташованого тут колгоспного селища Кисельове. Загальний характер цього поселення такий же як і Лузанівського, з тою лише різницею, що в Кисельові знайдені ступки зернотерки і деякі інші речі, які свідчать про те, що жителі його займались землеробством.

Додатком до цих двох доповідей було повідомлення А. А. Браунера (Одеса) про домашніх тварин, устанавлюваних для цього району

північного Причорномор'я на основі кісткових останків з Лузанівки. Висновки цього повідомлення дають картину, подібну до констатованої вище для Ольвії. Щодо ландшафту, то А. А. Браунер висловив припущення, що поруч з обробленням лісових учасків могли бути використані для землеробства і степові плавневі ландшафти.

М. С. Сініцін повідомив про проведені Миколаївським музеєм розкопки в с. Варварівка, Миколаївської області, в місцевості, яку сучасне населення Варварівки називає „Смердючі скелі“, кілометрів 35 на північ від Ольвії по правому березі Буга. В результаті робіт тут був відкритий ряд земляних ям шести типів, досить значних розмірів, які, на думку доповідача, служили для скіфів житлами. Поселення, яке існувало тут в IV—II ст. до нашої ери, судячи з знахідок, мало жваві зносини з Ольвією; населення його займалось сільським господарством, скотарством, рибальством і ткацтвом.

Безпосередньо до тематики цієї групи примикає доповідь С. А. Семенова-Зусера (Харків) на тему „Театри і змагання в давньогрецьких колоніях на території північного Причорномор'я“. В ній устанавлюється, що в грецьких містах північного Причорномор'я фізична культура була поставлена добре. Тут відбувались змагання, а на Боспорі були навіть і гладіатори, ігри яких користувались у боспорської аристократії чималою популярністю. Написи свідчать про те, що в причорноморських містах існували і театри.

По групі доповідей про Ольвію конференція ухвалила ряд резолюцій.

Відзначивши велике значення проведених тут за останні кілька років робіт по розкопках, по впорядкуванню заповідника, по організації дослідної роботи, конференція намітила чергові завдання в цій галузі, відзначивши найважливіші з них: консервація і часткова реставрація відкритих раніш в Ольвії монументальних пам'яток, а також приведення всіх раніш розкопаних в Ольвії учасків давнього міста в експозиційний стан; продовження і розширення розкопок на систематично розкопуваних уже двох учасках; поновлення розкопок у центральній частині верхнього міста (коло так званого Зевсового кургана); початок розкопок у цілком недослідженому районі верхнього міста між учасками, розкопаними Б. В. Фармаковським в 1903—1904 і 1907—1908 роках; поновлення систематичних розкопок на некрополі Ольвії; продовження і розширення робіт на городищах приольвійської периферії; вивчення, систематизація і підготовка до видання повного зведення матеріалів з розкопок Ольвії (міста і некрополя) за всі роки робіт; опрацювання ряду дослідних тем першої черги.

Щодо сарматського періоду, то, як з'ясувалось на конференції, тут справа стоїть далеко гірше, навіть порівнюючи з обсягом робіт по вивченню Скіфії і грецьких міст. Досі в літературі було відомо лише небагато невеличких публікацій про 3—5 могильників (Черняхів, Ромашки Маслове, Зарубинці та ін.).

Відкрита вперше 40 років тому Хвойкою культура „полів поховань“ не притягла скількинебудь помітної уваги дослідників. В результаті цього ми не маємо на сьогодні ні систематичного дослідження належних до сарматського періоду пунктів, ні досліджень, присвячених цьому досить тривалому періодові історії України.

Ураховуючи це, Інститут археології АН УРСР розробив план розгортання своєї роботи і в цій ділянці і вже з цього, 1939 року приступив до реалізації цього плану.

Конференція заслухала також доповіді про перші наслідки роботи над темами, початими в цьому році.

З доповіддю про основні проблеми вивчення культури „полів поховань“ (I—IV ст. нашої ери) виступив В. П. Петров (Київ).

Великий матеріал з „полів поховань“, що є тепер у музейних колекціях, примушує розглядати цю культуру в тому ж аспекті, як і трипільську, скифську, слов'янську та ін., що визначають собою певні історичні періоди. Культури „полів поховань“ треба датувати, як видно з результатів опрацювання численних груп пам'яток, періодом I—IV ст. нашої ери. Пам'ятки „полів поховань“ зустрінуті не в обмеженому числі пунктів, як думали раніш, а на більшій частині території УРСР. Тут ця культура являє собою другий етап у розвитку матеріальної культури місцевого сарматського населення, що прийшло на зміну попередньому етапові II—I ст. до н. е., визначуваному як скифсько-сарматський.

С. В. Коршенко (Київ) познайомив конференцію з зібраним матеріалом для складання карти поширення культури „полів поховань“ на території УРСР. Пам'ятки цієї культури поширені по всій території УРСР, особливо густо концентруючись у лісостеповій смузі. Всього на карту нанесено 161 пункт.

Конкретну ілюстрацію одного з цих пунктів подав І. М. Фещенко в доповіді про могильник сарматського періоду, розкопаний влітку 1928 р. експедицією по дослідженню території Дніпробуду. Розкрита частина могильника містила 14 поховань з трупоспаленням і 10 — з труположенням. Інвентар поховань (зроблені з сірої глини на колі і орнаментовані мископодібні посудини, горщики і глечики; ліпні неорнаментовані посудини з чорної маси з чималою домішкою крупних зерен кварцу; фібули арбалетовидні, бронзові і срібні; намисто скляне і янтарне) має аналоги в однойменних могильниках культури „полів поховань“ у Маслові, Черняхові, Ромашках та інших пунктах.

Про пам'ятки сарматського періоду в місцевих музеях УРСР повідомили В. Н. Даниленко (Мелітополь) і Л. Л. Бедржицький (Черкаси).

Результати роботи конференції треба вважати дуже значними. На конференції зібрались майже всі радянські вчені історики і археологи, що працюють над пам'ятками і історією України скифсько-сарматського періоду.

В роботах конференції взяла участь не тільки група київських працівників, а й представники українських музеїв і університетів, які приїхали в Київ майже з усіх обласних і з багатьох районних міст УРСР. Взяли участь у ній і представники центральних археологічних і музейних закладів: Інституту історії матеріальної культури ім. М. Я. Марра Академії Наук СРСР, Ермітажу і Московського історичного музею.

Учасники конференції познайомили один одного з матеріалами проваджуваних і недавно проведених польових робіт і науковими дослідженнями, обмінялись думками по ряду дуже важливих і мало вивчених наукових питань і, нарешті, що дуже важливо, виробили план дальших робіт на найближчі роки.

Безперечно, проведена конференція матиме велике значення в справі організації всієї роботи на даній ділянці історичного фронту.

Член-кореспондент АН УРСР Л. М. Славін

НАРАДА З ГЕОФІЗИКИ ПРИ АН УРСР

25—27 травня ц. р. відбулася нарада з геофізики, скликана Відділом фізико-хімічних і математичних наук АН УРСР та Інститутом геологічних наук. На нараді обговорювалися питання про постановку геофізичних досліджень в УРСР, зокрема Академією Наук, та намічались шляхи їх дальшого розвитку.

Нараду відкрив віце-президент АН УРСР акад. Б. І. Чернишев. Він зазначив, що ця нарада є відгуком на ті великі завдання по вивченню надр нашої країни, які партія і уряд поставили перед геофізикою для виявлення можливих ресурсів, що повинні бути використані для народного господарства.

Акад. Б. І. Чернишев закликав нараду вказати шляхи до найбільш повного вивчення таких ресурсів як нафтоносність УРСР, Великий Кривий Ріг, Великий Донбас та інших, щоб дати вірний напрямок розвідці корисних копалин і тим полегшити їх розшуки. Доповіді про розвиток геофізичних досліджень в УРСР зробили академіки В. О. Сельський, О. Я. Орлов і проф. С. Л. Бастамов. Перші дві доповіді були присвячені питанням фізики земної кори і пристосуванню геофізики до геолого-розвідкових і розшукових робіт. Проф. С. Л. Бастамов зробив доповідь про значення атмосферних явищ, зокрема клімата і мікроклімата, для обслуговування різних галузей народного господарства.

Змістовна доповідь акад. В. О. Сельського, насичена фактами і прикладами, була вислухана учасниками наради з великою увагою. Акад. В. О. Сельський, перш за все, зупинився на назначенні геофізики в геолого-розвідковій справі і на тій відповідальності, яка покладається тепер на геологів і геофізиків в справі поширення нашої сировинної бази до розмірів, які необхідні для виконання великих завдань, поставлених XVIII з'їздом ВКП(б). Ця відповідальність ще посилюється тим, що Уряд намітив у третій п'ятирічці асигнувати великі кошти саме на ці потреби.

Доповідач далі відмітив недоліки в роботі геофізиків, яких треба якнайшвидше позбутися. Насамперед, це роз'єднаність самих геофізиків, яка приводить до того, що при наявності численних геофізичних партій, які працювали в різні часи і працюють тепер, ми не маємо своєчасних

підсумків їх роботи і не маємо повних зведень. Це приводить іноді до повторення вже пророблених робіт, а недостатній обмін досвідом приводить іноді до помилок, яких не повинно бути в цій справі.

Другою хобою в роботі геофізиків є розбіжність між теоретичними дослідженнями і вимогами практики.

Третя хоба — це відірваність геологів від геофізиків. Застосування геофізичних методів прискорює і здешевлює всі геолого-розвідкові і розшукові роботи. Прикладна геофізика це рідна сестра геології, бо тільки вона дає можливість розкрити багато таємниць будови земної кори, не вживаючи дорогого глибокого свердління. Жоден геолог не може і не повинен працювати відірвано від геофізика, а геофізик повинен завжди керуватися досягненням геолога. Геофізичні дослідження — це промені, які просвічують надра землі. Цей найтісніший зв'язок між геофізикою та геологією таксамо підкреслював акад. О. Я. Орлов, який відмічав потребу спільної роботи з геологами з одного боку і з математиками з другого для розрішення складних теоретичних і практичних питань з геофізики.

Четверте болюче питання — підготовка кадрів. Тепер, у зв'язку з широкою постановкою вивчення надр землі, недостача геофізиків відчувається особливо гостро. Цю недостачу треба усунути шляхом посилення підготовки кадрів через Вузи.

П'ята найсерйозніша хоба — це відсутність правильно поставленої науково-дослідної роботи з геофізики, зокрема в УРСР і незабезпеченість технічною базою лабораторій АН УРСР. Перед геофізиками Академії Наук стоять винятково великі завдання по проблемі нафти в УРСР, по проблемі Донбаса, Великого Кривого Рога, Нагольного Кряжа, бурого вугілля, пегматитів та інших корисних копалин. Вирішення цих проблем вимагає знання будови земної кори, знання геологічних структур УРСР в цілому і в її окремих частинах. Єдиним засобом розв'язати ці питання є правильно поставлена геофізична робота з точними приладами і кваліфікованими робітниками. Наші радянські заводи тепер виготовляють найдосконаліші геофізичні прилади і ними слід забезпечити ті установи АН, які провадять геофізичні роботи.

Академік В. О. Сельський підкреслив, що коли розуміти геофізику, як науку, яка вивчає земне тіло в цілому, не можна обмежитись дослідженнями тільки земної кори. Слід звернути увагу і на інші розділи геофізики, які стосуються водної і повітряної оболонки землі, і обслужити в цій частині різні галузі народного господарства.

В прикінцевій частині доповіді акад. В. О. Сельський зазначив, що геофізика може дати країні стільки матеріальних цінностей, скільки не може дати жодна інша галузь науково-технічного знання. Партія і уряд на чолі з кращим другом науки і трудящих товаришем Сталіним кличуть працювати на благо людства. Нам дають всі можливості для роботи; дають кошти, які належить якнайдоцільніше використати. Треба на-

ділі своєю відданою роботою, виправдати піклування Партії і Уряду про розвиток геофізичних досліджень.

Другу доповідь з організаційних питань зробив акад. О. Я. Орлов. Щодо постановки геофізичних робіт, доповідач зазначив, що немає в світі таких сприятливих умов для розвитку геофізики, як в СРСР. Наше багатство і весь дальший розвиток соціалістичного будівництва залежить від того, як і в якій мірі ми освоїмо сили природи і поставимо на службу нашій країні надра землі, сонячну енергію, енергію води, вітру наскільки ми зможемо протиставити ефективні засоби боротьби проти шкідливих дій природи в сільському господарстві, на транспорті і т. д. Акад. О. Я. Орлов підкреслив, що в УРСР в цьому відношенні зроблено дуже багато. На Україні є першокласна магнітна обсерваторія коло Одеси, добре обладнана гравіметрична обсерваторія в Полтаві, де будується й сейсмічна станція, є аерофізична обсерваторія в Борисполі; ми маємо міцне геологічне управління; проводяться солідні гідрологічні і гідрогіологічні роботи і інше.

За таких умов можна ставити широкі завдання і розв'язувати складні проблеми природознавства на користь народного господарства нашої соціалістичної країни.

Деякі розділи геофізики як кліматологія і аерологія, на думку доповідача, є відсталою ділянкою, але і для розвитку цих дисциплін у нас є досить сил і кадрів і їх тільки треба організувати. Для того, щоб поставити геофізику на належну височінь, треба об'єднати наші сили, утворити спеціальний заклад, який би сміливо і рішуче ставив і розв'язував теоретичні і практичні проблеми на основі досягнень науки і техніки.

Акад. О. Я. Орлов пропонує утворити при Академії Наук УРСР окремий геофізичний інститут, який би опрацьовував питання магнітометрії, гравіметрії, сейсмології, клімата і всіх видів геофізичних розвідок, необхідних для правильної організації повітряного, водного, залізничного і жузового транспорту, сільського господарства.

Третю організаційну доповідь про розвиток досліджень в АН УРСР з фізики атмосфери зробив проф. С. Л. Бастамов. Виходячи з рішень XVIII з'їзду партії, доповідач накреслив широкі перспективи в справі обслуговування геофізикою різних галузей народного господарства (транспорт, сільське господарство), охорони здоров'я, оборони країни.

На думку доповідача, особливу увагу слід звернути на клімат і мікроклімат, на питання меліорації клімата та на використання „продуктивності“ клімата. З свого боку доповідач приєднався до пропозиції академіка Орлова про створення в системі АН УРСР Інституту прикладної геофізики.

При обговоренні організаційних доповідей окремі учасники наради висунули свої вимоги до геофізики. Так, проф. О. І. Спасокукоцький

(Сектор гідрогеології Інституту геологічних наук) дав соціалістичне замовлення в справі використання геофізики в вирішенні проблеми боротьби з зсувами, проблеми водопостачання тощо.

Пропозиція про організацію Інституту геофізики була однострійно підтримана нарадою. Для розробки проекту Інституту обрана комісія, очолювана академіком В. О. Сельським в складі представників інституту геологічних наук, Полтавської гравіметричної обсерваторії, Інституту математики, Українського геологічного управління і Держплану УРСР.

Після організаційних питань відбулися наукові доповіді з різних розділів геофізики.

Акад. О. Я. Орлов зробив дві доповіді:

1. Про забутий прилад Ломоносова для визначення сили ваги.
2. Гравіметрична карта УРСР.

Відомо, наскільки важливе для геофізичних і геодезичних робіт точне визначення сили ваги. Прилади, які тепер вживаються, взагалі складні і вимагають значного часу, щоб визначити силу ваги в певному пункті. Тим часом ми забули про надзвичайно простий за своєю конструкцією прилад Ломоносова, так званий диференціальний барометр, який дозволяє швидко і з великою точністю визначити силу ваги. Під наглядом академіка О. Я. Орлова спробні екземпляри приладу тепер виготовляються в Москві і Києві.

У другій доповіді академік Орлов демонстрував гравіметричну карту УРСР, побудовану на підставі гравіметричного здіймання понад 500 пунктів УРСР, виконаного Полтавською гравіметричною обсерваторією.

Ця карта має великий інтерес для геологів, особливо в сполученні з магнітними картами, виготовленими проф. М. А. Аганіним. Ці карти служать основою для визначення загальної будови земної кори і для виявлення геологічних структур, які можуть бути пов'язані з корисними копалинами. З цих карт також виходять при детальних географічних розвідках окремих територій. Нарада вітала закінчення роботи над цією важливою картою.

Дві доповіді зробив М. К. Мігаль (Полтавська гравіметрична обсерваторія). Першу про визначення моменту інерції земного еліпсоїда і другу — про застосування гравіметрії в геолого-розвідкових роботах. В останній доповіді т. М. К. Мігаль запропонував нові положення щодо логічної інтерпретації гравіметричних здіймань. Доповідь привернула особливу увагу наради тим, що ці положення мають велике практичне значення.

Академік - орденоносець Д. О. Граве подав доповідь про принципи найвигіднішої будови географічних карт. Розроблена ним теорія будови карт усуває багато хиб інших способів побудови карт.

Нарада висловила побажання, щоб Інститут математики найтісніше пов'язав свою роботу з задачами геофізики.

Жвавий інтерес викликала доповідь С. О. Красковського (Ленінград) про геотермічні дослідження в УРСР і про перспективи цих досліджень в справі вивчення надр землі. Нарада ухвалила організувати при Інституті геологічних наук геотермічну лабораторію.

Змістовну доповідь зробив інж. Гандзюк про останні електророзвідкові роботи в районі Роменського соляного купола у зв'язку з розшуками промислової нафти. Акад. В. О. Сельський, виступивши в дебатах по цій доповіді, підкреслив, що роботи, про які доповідав т. Гандзюк, допомагають правильно поставити розшук нафти.

Далі, доповідь про блискавкову теорію від'ємних магнітних аномалій зробив Л. Я. Смертенко (Інститут геологічних наук). Ця доповідь, в якій висвітлено складне питання геомагнетизму, викликала жваве обговорення. Нарада винесла побажання про продовження і поглиблення досліджень з цього питання.

Всього на нараді заслухано 14 доповідей.

Особлива увага при обговоренні доповідей приділялася питанням найкращого використання геофізичних методів в геолого-розвідкових і розшукових роботах.

Як показує геологічне вивчення, надра УРСР містять численні багатства різноманітних корисних копалин: кам'яне і буре вугілля, нафту, різні метали, цінні промислові мінерали і т. д.

Геофізичні методи, основані на вивченні земного магнетизму, сили ваги, пружних коливань земної кори, земних струмів і електричної провідності гірських порід—є могутнім засобом розвідки корисних копалин.

Історичний XVIII з'їзд ВКП(б) поставив перед геофізикою складні і відповідальні завдання—максимально збільшити сировинні ресурси нашої країни. Виконання цих завдань посилене і можливе, бо наука і техніка тепер володіють могутніми засобами розвідки, серед яких дуже важливе місце займають геофізичні методи вивчення будови земної кори. Треба мобілізувати геофізиків на найшвидше розв'язання поставлених Партією і Урядом завдань.

І. К. Половко

ПРОБЛЕМА ЗСУВІВ НА УКРАЇНІ

Явища зсувів на Україні дуже поширені і в окремих місцях викликають велику руйнацію. Особливо охоплені зсувними рухами такі райони:

1. Чорноморське узбережжя в районі Одеси і її околиць. Довгою смугою береговий уступ, зсуваючись у бік моря, руйнує прекрасні дачі, санаторії і інші архітектурні спорудження.

Відомі випадки, коли рухи на Чорноморському узбережжі викликали катастрофічні явища, що несли з собою великі руйнації і лиха.

2. Другий зсувний район, що має свою історію, є узбережжя Дніпра в районі Києва і в інших населених пунктах. В наслідок зсувних рухів руйнуються шляхи, розриваються будинки, знищуються сади, парки та ін.

Київські зсуви завдали великої шкоди народному господарству і, крім того, при катастрофічних рухах ґрунтових мас бували й людські жертви. За останні 2—3 роки в боротьбі з зсувами в м. Києві затрачені мільйони карбованців на укріплення саду 1 травня, Пролетарського та ін.

3. Третім зсувним районом є узбережжя Дністра в Молдавській АРСР.

Крім того, зсувні явища спостерігаються на окремих об'єктах, де є штучні насипи або залізничні виїмки. Стійкість ґрунтових мас під колією залізниці має в нашій країні велике значення, бо з цим зв'язана безпека руху поїздів і взагалі нормальна робота залізниць.

Наведені приклади зсувів з усією очевидністю свідчать про необхідність планомірної боротьби з зсувами і запобіжних заходів там, де вони можуть виникнути.

В квітні 1934 р. з ініціативи центрального науково-дослідного геолого-розвідкового Інституту (ЦНИГРИ) була скликана перша всесоюзна нарада в справі зсувів у Криму. Нарада ухвалила резолюцію, в якій відзначені недоліки в роботі по вивченню зсувів в СРСР і по боротьбі з ними. Щоб усунути кустарщину в вивченні зсувів і здійснити проти-зсувні заходи, нарада визнала необхідним забезпечити єдине керівництво роботами різних організацій як над вивченням зсувів, так і в боротьбі з ними, створивши при РНК СРСР спеціальне управління по зсувах і притягнувши до цього крупних спеціалістів Союзу.

Після цієї першої наради минуло п'ять років, але намічені нею організаційні заходи досі не здійснені.

Протизсувні заходи і далі провадяться без єдиного керівництва, і це іноді призводить до великої шкоди. В роботі науково-дослідних установ немає в цьому питанні погодженості і плановості.

В квітні 1939 р. Академією Наук УРСР з ініціативи Інституту геологічних наук була скликана поширена нарада по боротьбі з зсувами на Україні.

Нарада заслухала основну доповідь Інституту геологічних наук (проф. Спасокукоцький), в якій були висвітлені питання боротьби з кустарництвом в справі зсувів і організації в УРСР єдиного методичного і плануючого центра по вивченню зсувних явищ і по боротьбі з ними.

Далі на нараді були заслухані доповіді представників Академії Наук СРСР — члена-кореспондента АН СРСР проф. Саваренського, Всесоюзного геологічного інституту (ВСЕГЕИ) проф. Пчелінцева і проф. Погребова, від Сочінської протизсувної станції—проф. Івченка та інших представників науково-дослідних і господарських організацій.

Нарада в складі представників науково-дослідних і виробничих організацій Москви, Ленінграда, Києва, Харкова, Одеси, Дніпропетровська та інших міст відзначила вчасність скликання наради.

В ухваленій постанові зазначено, що наявні тепер матеріали в питанні про негативну роль зсувних явищ для народного господарства УРСР, не зважаючи на їх неповноту, з достатньою ясністю зумовлюють необхідність постановки проблеми вивчення і боротьби з зсувами на Україні.

Стан справи з зсувами СРСР характеризується тепер:

- а) відривом протизсувних робіт від всебічного вивчення зсувних явищ і в багатьох випадках кустарними методами роботи;
- б) відсутністю догляду над протизсувними спорудженнями і обліку їх ефективності;
- в) відставанням вивчення зсувних районів від потреб соціалістичного будівництва;
- г) відсутністю спеціальних апробованих методів вивчення зсувів і проектування протизсувних споруджень;
- д) відсутністю єдиного наукового методичного керівництва і безплановістю робіт.

Хоч у ряді міст (Сочі, Київ, Одеса) асигнування на протизсувні заходи дуже зросли, проте організаційні форми, як і раніш, відстають і не забезпечують у потрібній мірі ефективності боротьби з зсувами.

Нарада окремо відзначила, як особливо негативні факти, ліквідацію науково-дослідних протизсувних станцій у Києві і Одесі, перетворених у станції по вивченню режиму ґрунтових вод, а також майже повне припинення робіт протизсувної станції в Кучук-Кай. Нарада висловила за те, що всі ці протизсувні станції повинні бути поновлені.

Протизсувні роботи в Радянському Союзі взагалі і на Україні зокрема повинні бути об'єднані єдиним керівним союзним органом, який плануватиме і керуватиме вивченням зсувних явищ і боротьбою з ними. Для цього має бути утворена при Академії Наук СРСР постійна протизсувна комісія, що складатиметься з представників Академії Наук і Комітету в справах геології з залученням у її склад найвидатніших спеціалістів у питаннях зсувів.

Під безпосереднім керівництвом і при консультації цієї комісії мають працювати всі організації, що вивчають зсуви і ведуть боротьбу з ними, незалежно від того, до яких установ вони належать. Протизсувні роботи повинні бути зосереджені: в Комітеті в справах геології — в частині вивчення, проведення стаціонарних досліджень і розвідок за проектними завданнями і в Головному управлінні по зсувах при Раднаркомі СРСР — в частині розвідок за технічними проектами, здійснення споруджень і догляду за їх експлуатацією. Кожна з цих установ переносить практичну роботу на місце, провадячи в Москві тільки найкрупніші роботи всесоюзного значення.

При Комітеті в справах геології при Раднаркомі СРСР намічається організувати Протизсувне бюро з викладеними вище функціями і завданнями.

В УРСР також повинна бути організована протизсувна комісія з такими ж завданнями і утворена за тим же принципом, як і Центральна комісія.

Щоб усунути хиби, які перешкоджають планомірній роботі по вивченню зсувів і по боротьбі з ними, необхідно здійснити намічені нарадою заходи.

І. П. Піддубний

ЧЕРВНЕВА СЕСІЯ АН УРСР

25—29 червня відбулася сесія Академії Наук УРСР. Сесія обговорила звіт президента АН УРСР акад. О. О. Богомольця про роботу Академії Наук за 1938 і першу половину 1939 року і завдання Академії і її науково-дослідних інститутів в світлі історичних рішень XVIII з'їзду ВКП (б).

На пленарних засіданнях сесії заслухано також доповіді: члена-кореспондента проф. Є. С. Бурккера—про завдання наукової роботи в області хімії в 3-й п'ятирічці, акад. Б. І. Чернишева про завдання інституту геологічних наук в справі вирішення проблеми нафти на Україні і акад. В. П. Поспелова—про новіші дані боротьби з шкідниками сільського господарства за допомогою мікробіологічного методу.

На засіданнях відділів фізико-хімічних і математичних, біологічних, суспільних і технічних наук заслухано понад 60 наукових доповідей.

Сесія затвердила головою відділу фізико-хімічних і математичних наук акад. Лисіна і тимчасово виконуючим обов'язки голови відділу технічних наук члена-кореспондента Васильєва. Сесія також затвердила директорів 20 науково-дослідних інститутів, обраних на загальних зборах відділів.

У цьому номері журналу редакція вмістила стенограму доповіді акад. О. О. Богомольця на червневій сесії АН УРСР.

Інші матеріали сесії будуть вміщені в наступному номері журналу.

СКЛАДАННЯ ПЛАНУ ПРОБЛЕМАТИКИ НА ТРЕТЮ П'ЯТИРІЧКУ

Президія АН УРСР розглянула питання про складання тематичного плану на 1940 р. і плану проблематики на третю п'ятирічку. Президія доручила директорам Інститутів АН, а також дійсним членам і членам-кореспондентам, які не входять до складу інститутів, подати одночасно до Президії і до Бюро відділів план проблематики на третю п'ятирічку і тематичний план на 1940 рік, виходячи з ухвал XVIII з'їзду ВКП(б).

Голови відділів повинні дати вказівки інститутам щодо комплексних проблем і тем, і забезпечити терміновий розгляд планів проблематики і тематики. Президія зобов'язала інститути і Бюро відділів забезпечити координацію тематичного плану на 1940 рік

і плану проблематики на третю п'ятирічку з інститутами Академії Наук СРСР, опрацювати питання про кооперування з іншими інститутами АН і науковими установами, що не входять до складу Академії, а також опрацювати питання про зв'язок з Держпланом, наркоматами і виробничими підприємствами.

Президія ухвалила звернутися до Держплану УРСР з проською подати свої пропозиції до проблематики на третю п'ятирічку і тематичних планів інститутів на 1940 рік.

Ухвалено також звернутися до Президії АН СРСР в питанні про спільне опрацювання відділами обох академій проблематики на третю п'ятирічку і тематичного плану на 1940 рік, зокрема по спільних наукових роботах.

КОМІСІЯ В СПРАВАХ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА УРСР

Президія АН УРСР затвердила пропозицію Ради по вивченню продуктивних сил про утворення при Раді комісії в справах водного господарства УРСР. У складі комісії — представники від Інституту геологічних наук, Інституту гідрології, Гідробіологічної станції,

Держплану УРСР та інших установ. Президія затвердила бюро комісії в складі: проф. Огівського (голова), акад. Яснопольського, проф. Товстоліса і інж. Бернштейна (Держплан УРСР).

ВИВЧЕННЯ МІСЦЕВОГО ПАЛИВА УРСР

При Інституті геологічних наук АН УРСР організована спеціальна комісія по вивченню місцевого палива УРСР. Президія ухвалила

збільшити кількість аспірантів інституту на 2 особи з тим, щоб вони спеціалізувалися на вивченні місцевих видів палива.

ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ УКРАЇНСЬКОГО ГЕОГРАФІЧНОГО ТОВАРИСТВА

Президія АН УРСР визнала за потрібне організувати на Україні Наукове географічне товариство. Президія затвердила Оргкомі-

тет Українського географічного товариства під головуванням акад. Б. І. Чернишева.

ПРО ПЕРЕДАЧУ УКРАЇНСЬКОГО ФІЗИКО-ТЕХНІЧНОГО ІНСТИТУТУ В СИСТЕМУ АН УРСР

Президія АН УРСР, заслухавши думку представників Українського фізико-технічного інституту в Харкові (УФТІ) та думку Відділу фізико-хімічних і математичних наук, визнала бажаним і цілком доцільним передачу УФТІ до системи Академії Наук УРСР.

Включення цього інституту в систему АН УРСР дасть можливість Академії Наук розгорнути опрацювання цілого ряду важливих фізичних проблем.

Президія визнала, що разом з УФТІ до складу Академії повинна бути передана та-

кож і лабораторія ударних напруг, що знаходиться в приміщенні Українського фізико-технічного інституту.

Президія ухвалила звернутися до Ради Народних Комісарів УРСР з проською вжити заходів до якнайшвидшого вирішення цієї справи з тим, щоб не порушити безперервної нормальної роботи Українського фізико-технічного інституту.

Про свою ухвалу Президія постановила повідомити Академію Наук СРСР.

ПЕРЕДАЧА КОМІТЕТУ СИВАША РАДИ ПО ВИВЧЕННЮ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ

Президія АН УРСР погодилась з пропозицією Інституту геологічних наук про доцільність передачі Комітету Сиваша у відання Ради по вивченню продуктивних сил, але після закінчення його експедиційних ро-

біт на Молочному Лимані. Щодо роботи по добривах, Президія визнала за потрібне передати її в Інститут мінеральної сировини що буде організований в системі Академії.

45-РІЧЧЯ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ акад. О. В. ЛЕОНТОВИЧА

У цьому році минає 70-річчя з дня народження, 45-річчя науково-педагогічної діяльності і 10-річчя з часу обрання академіком дійсного члена АН УРСР О. В. Леонтовича.

Президія визнала за потрібне відзначити

юбілей акад. О. В. Леонтовича і утворила юбілейну комісію в складі: акад. О. О. Богомольця (голова), акад. О. В. Палладіна, акад. В. П. Пошпелова, тт. Краюхіна і Марчука.

ДОСЛІДНІ РОБОТИ ПО ГАЗИФІКАЦІЇ ТОРФУ

Сектор промисловості Ради Народних Комісарів УРСР звернувся до президії АН УРСР з проською включити в тематичний план АН УРСР на 1939 рік дослідні роботи по газифікації торфу. Цей лист Сектору промисловості РНК обговорювався на Президії. Президія взяла до уваги повідомлення Інституту хімічної технології про те, що в найближчий час закінчується потрібна установка

і що дослідні роботи по газифікації торфу негайно почнуться під керівництвом акад. М. І. Кузнецова. Інститут також повідомив, що наслідки дослідних робіт можуть бути уже зроблені в IV кварталі цього року.

На проведення дослідних робіт по газифікації торфу Президія асигнувала 24 тис. карб.

ДО XVIII МІЖНАРОДНОГО ГЕОЛОГІЧНОГО КОНГРЕСУ

В 1940 р. в Лондоні відбудеться XVIII міжнародний геологічний конгрес. Крім делегації радянських геологів, цілий ряд вчених візьмуть участь в цьому конгресі заочно. Президія АН УРСР затвердила список керівних наукових співробітників Інституту гео-

логічних наук для заочної участі у XVIII міжнародному геологічному конгресі. До складу учасників входять: акад. Б. І. Чернишев, акад. В. О. Сельський, член.-кор. АН УРСР Н. Т. Семенов, член.-кор. АН УРСР Є. С. Бурксер.

ВИДАННЯ „КИЇВСЬКИХ ГЛАГОЛІЧНИХ ЛИСТКІВ“

Президія АН визнала конче потрібним видати „Київські глаголічні листки“. На по-

передню підготовку до друку матеріалів та виготовлення фототипів асигновано 3000 крб.

ПАМ'ЯТІ АКАД. І. К. МАДУРЕВИЧА

Іпполіт Кіпріянович Мадуевич народився в 1882 р. в м. Глусску код. Мінської губернії в сім'ї дрібного службовця. Середню і вищу освіту він здобув у Києві. Закінчивши відділ природничих наук фізико-математичного факультету з дипломом 1-го ступеня в 1907 р., І. К. Мадуевич продовжує працювати при кафедрі органічної хімії.

В 1908 р. його обирають на посаду лаборанта при тій же кафедрі, в 1915 р.—переводять в штатні асистенти, а в 1920 р.—призначають викладачем органічної хімії в Інституті народної освіти, який виник на базі Університету.

В 1925 р. І. К. Мадуевича обирають професором органічної хімії і завідувачем лабораторії аналітичної хімії Інституту народного господарства в Києві.

В 1930 р. І. К. Мадуевич працює штатним доцентом в Київському хіміко-технологічному і фізико-математичному інститутах.

З 1933 р. і до своєї смерті І. К. Мадуевич керував кафедрою органічної хімії Київського державного університету.

Як педагог І. К. Мадуевич користувався великим авторитетом і любов'ю студентства. За 30 років своєї педагогічної роботи він навчив органічної хімії численні кадри молоді. Його учні працюють інженерами, хіміками-дослідниками і педагогами в багатьох установах, підприємствах і ВУЗ'ах СРСР.

Іпполіт Кіпріянович з виключною любов'ю віддавався експериментальній роботі. Йоголюбиме місце—лабораторія, в якій він всі етапи своєї роботи проводив сам.

Велика ретельність і бездоганність експерименту—характерна риса І. К. Мадуевича як ученого.

І. К. Мадуевич опублікував 29 робіт, з яких 22 присвячені дослідженням в області органічного синтезу. Його роботи друкувались здебільшого в журналах Російського фізико-хімічного, а також Французького хімічного товариств.

Роботи І. К. Мадуевича по органічній хімії були відзначені проф. Вальденом в нарисі розвитку хімії в Росії, а в останній час позитивно оцінені акад. В. П. Яворським.

Загальні збори АН УРСР 22 лютого 1939 р. обрали І. К. Мадуевича дійсним членом Академії Наук, а в березні цього ж року головою Відділу фізико-хімічних і математичних наук.

Іпполіт Кіпріянович взяв активну участь в складанні проекту організації в складі Відділу Інституту органічної хімії і технології.

Працюючи в 1932 р. над дослідженнями природи каучуку з радянських каучуконосів. І. К. Мадуевич надрукував 7 робіт, присвячених дослідженню продуктів з радянських каучуконосів, і мав на меті значно розширити свою роботу в цьому напрямі в Інституті органічної хімії АН УРСР.

Важка хвороба перервала роботу І. К. Мадуевича в Академії і передчасно звела його в могилу—22. VII 1939 р.

В особі І. К. Мадуевича АН УРСР втратила видатного вченого, скромного працівника і людину виключних душевних якостей.

Є. С. Бурксер

ЗМІСТ

Червнева сесія АН УРСР

<i>Акад. О. О. Богомолець. Наукову роботу на рівень вимог третьої сталінської п'ятирічки . . . . .</i>	3
--	---

Проблеми третьої п'ятирічки

<i>Дати країні промислову нафту . . . . .</i>	24
<i>І. Т. Шамека. До питання про розвідки нафти на Україні . . . . .</i>	26
<i>В. І. Фоменко. Властивості українських нафт і перспективи їх використання . . . . .</i>	33

80-ліття з дня народження Шолом-Алейхема

<i>ІХ. Лойцкер. Великий єврейський народний письменник . . . . .</i>	43
--	----

<i>М. Т. Стеценко. Технічне переозброєння і ріст продуктивності праці в сільському господарстві УРСР . . . . .</i>	55
--	----

Наукові з'їзди і конференції

<i>Л. М. Славін. Конференція по вивченню скіфсько-сарматського періоду . . . . .</i>	63
<i>І. К. Половко. Нарада з геофізики при АН УРСР . . . . .</i>	74
<i>І. П. Піддубний. Проблема зсувів на Україні . . . . .</i>	79
<i>Хроніка . . . . .</i>	82

(Редагує редколегія)

Відповідальний редактор акад. *Б. І. Чернишев*
Заступн. відпов. редактора *А. С. Кабалкін*
Коректор *І. А. Рапопорт*

Адреса редакції: Київ, вул. Чудновського, № 2, вид-во АН УРСР
Телеф. №№ 3-87-47, 4-47-66

Уповн. Головліту № 4324. Зам. № 927. Вид. № 813. Тираж 800+100. Формат паперу 72×110 см. Вага паперу 58 кг. Пап. арк. 5 $\frac{1}{4}$. Друк. зн. в 1 пап. арк. 60.000. Здано до виробництва 11.VII 1939 р. Підписано до друку 4.VIII 1939 р.

ВІСТІ

А К А Д Е М І Ї Н А У К
У К Р А І Н С Ь К О Ї Р А Д Я Н С Ь К О Ї
С О Ц І А Л І С Т И Ч Н О Ї Р Е С П У Б Л І К И

6—7

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літопису українського друку“. „Картковому репертуарі“ та інших покажчиках Української книжкової палати.

ВЯЧЕСЛАВ МИХАЙЛОВИЧ МОЛОТОВ

ПРОМОВА ПО РАДІО ГОЛОВИ РАДИ НАРОДНИХ КОМІСАРІВ СРСР тов. В. М. МОЛОТОВА

17 вересня 1939 року

Товариші! Громадяни і громадянки нашої великої країни!

Події, викликані польсько-німецькою війною, показали внутрішню неспроможність і явну недієздатність польської держави. Польські правлячі кола збанкрутували. Все це сталося за найкоротший строк.

Минуло якихнебудь два тижні, а Польща вже втратила всі свої промислові вогнища, втратила більшу частину крупних міст і культурних центрів. Немає більше і Варшави, як столиці польської держави. Ніхто не знає про місцеперебування польського уряду. Населення Польщі кинуте його незадачливими керівниками напризволяще. Польська держава і її уряд фактично перестали існувати. В силу такого становища укладені між Радянським Союзом і Польщею договори припинили свою дію.

В Польщі створилось становище, яке вимагає з боку радянського уряду особливого піклування щодо безпеки своєї держави. Польща стала зручним полем для всяких випадковостей і несподіванок, що можуть створити загрозу для СРСР. Радянський уряд до останнього часу лишався нейтральним. Але він в силу вказаних обставин не може більше нейтрально ставитись до становища, яке створилося.

Від радянського уряду не можна також вимагати байдужого ставлення до долі єдинокровних українців і білорусів, які проживають у Польщі і раніше перебували на становищі безправних націй, а тепер і зовсім кинуті на волю випадку. Радянський уряд вважає своїм священним обов'язком подати руку допомоги своїм братам-українцям і братам-білорусам, які населяють Польщу.

Зважаючи на все це, уряд СРСР вручив сьогодні вранці ноту польському послу в Москві, в якій заявив, що радянський уряд дав розпорядження Головному командуванню Червоної Армії дати наказ військам перейти кордон і взяти під свій захист життя і майно населення Західної України і Західної Білорусії.

Радянський уряд заявив також в цій ноті, що одночасно він має намір вжити всіх заходів до того, щоб визволити польський народ

із злополучної війни, куди він був ввергнутий його нерозумними керівниками, і дати йому можливість зажити мирним життям.

В перших числах вересня, коли провадився частковий призов запасних у Червону Армію на Україні, в Білорусії і ще в чотирьох військових округах, становище в Польщі було неясним і цей призов провадився, як захід перестороги. Ніхто не міг думати, що польська держава виявить таке безсилля і такий швидкий розвал, який тепер уже має місце в усій Польщі. Оскільки, однак, цей розвал в наявності, а польські діячі повністю збанкрутували і нездатні змінити становище в Польщі, наша Червона Армія, одержавши велике поповнення за останнім призовом запасних, повинна з честю виконати поставлене перед нею почесне завдання.

Уряд висловлює тверду впевненість, що наша Робітничо-Селянська Червона Армія покаже і на цей раз свою бойову міць, свідомість і дисципліну, що виконання свого великого визвольного завдання вона вкряє новими подвигами, героїзмом і славою.

Разом з тим, радянський уряд надіслав копію своєї ноти на ім'я польського посла всім урядам, з якими СРСР має дипломатичні відносини, і при цьому заявив, що Радянський Союз проводить політику нейтралітету щодо всіх цих країн.

Цим визначаються наші останні заходи по лінії зовнішньої політики.

Уряд звертається також до громадян Радянського Союзу з таким роз'ясненням. В зв'язку з призовом запасних серед наших громадян намітилось прагнення нагромадити побільше продовольства і інших товарів через побоювання, що буде введена карткова система в області постачання. Уряд вважає потрібним заявити, що він не має наміру вводити карткову систему на продукти і промтовари, навіть, якщо викликані зовнішніми подіями державні заходи затягнуться на деякий час. Боюсь, що від надмірних закупок продовольства і товарів потерплять лише ті, хто цим займатиметься і нагромаджуватиме непотрібні запаси, піддаючи їх небезпеці псування. Наша країна забезпечена всім необхідним і може обійтись без карткової системи в постачанні.

Наше завдання тепер, завдання кожного робітника і селянина завдання кожного службовця і інтелігента, полягає в тому, щоб чесно і самовіддано трудитись на своєму посту і тим подати допомогу Червоній Армії.

Щодо бійців нашої славної Червоній Армії, то я не сумніваюсь, що вони виконають свій обов'язок перед батьківщиною—з честю і з славою.

Народи Радянського Союзу, всі громадяни і громадянки нашої країни, бійці Червоній Армії і Військово-Морського Флоту згуртовані, як ніколи, навколо радянського уряду, навколо нашої більшовицької партії, навколо свого великого вождя, навколо мудрого тов. Сталіна, для нових і ще небачених успіхів праці в промисловості і в колгоспах, для нових славних перемог Червоній Армії на бойових фронтах.

Позачергова П'ята Сесія Верховної Ради СРСР 1-го скликання

ПРО ЗОВНІШНЮ ПОЛІТИКУ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ

*Доповідь Голови Ради Народних Комісарів і народного комісара іноземних справ тов. В. М. Молотова на засіданні Верховної Ради СРСР
31 жовтня 1939 року*

Товариші депутати!

За останні два місяці в міжнародній обстановці відбулися важливі зміни. Це стосується, насамперед, становища в Європі, але також і країн, які знаходяться далеко за межами Європи. У зв'язку з цим треба вказати на три основні обставини, які мають вирішальне значення.

Поперше, треба вказати на зміни, які відбулися у відносинах між Радянським Союзом і Німеччиною. З часу укладення 23 серпня радянсько-німецького договору про ненапад був покладений край ненормальним відносинам, які існували протягом ряду років між Радянським Союзом і Німеччиною. На зміну ворожнечі, яка всяко підігрівалася з боку деяких європейських держав, прийшло зближення і встановлення дружніх відносин між СРСР і Німеччиною. Дальше поліпшення цих нових, добрих відносин знайшло свій вираз в німецько-радянському договорі про дружбу і кордон між СРСР і Німеччиною, підписаному 28 вересня в Москві. Крутий поворот, що відбувся у відносинах між Радянським Союзом і Німеччиною, між двома найбільш крупними державами Європи, не міг не позначитися на всьому міжнародному становищі. При цьому події цілком підтвердили ту оцінку політичного значення радянсько-німецького зближення, яка була дана на минулій Сесії Верховної Ради.

Подруге, треба вказати на такий факт, як воєнний розгром Польщі і розпад польської держави. Правлячі кола Польщі немало чванились „міцністю“ своєї держави і міццю своєї армії. Однак, виявилось достатнім короткого удару по Польщі з боку спершу німецької армії, а потім—Червоної Армії, щоб нічого не лишилось від цього потворного дітища версальського договору, яке жило за рахунок пригноблення непольських національностей. „Традиційна політика“ безпринципного лавірування і гри між Німеччиною і СРСР виявилась непереконливою і повністю збанкрутувала.

Потрете, слід визнати, що велика війна, яка спалахнула в Європі, внесла корінні зміни в усю міжнародну обстановку. Ця війна почалась між Німеччиною і Польщею і перетворилась у війну між Німеччиною — з одного боку, Англією і Францією — з другого боку. Війна між Німеччиною і Польщею закінчилась швидко, через повне банкрутство польських керівників. Польщі, як відомо, не допомогли ні англійські, ні французькі гарантії. Досі, власне, так і невідомо, що це були за „гарантії“. (Загальний сміх). Війна, яка почалась між Німеччиною і англо-французьким блоком, знаходиться лише в своїй першій стадії і по-справжньому ще не розгорнулась. Проте, зрозуміло, що така війна повинна була внести корінні зміни в становище Європи, та й не тільки Європи.

В зв'язку з цими важливими змінами міжнародної обстановки, деякі старі формули, якими ми користувались ще недавно, — і до яких багато хто так звик — явно застарілі і тепер незастосовні. Треба це усвідомити собі, щоб уникнути грубих помилок в оцінці нового політичного становища в Європі, що склалося.

Відомо, наприклад, що за останні кілька місяців такі поняття, як „агресія“, „агресор“, одержали новий конкретний зміст, набули нового розуміння. Неважко догадатись, що тепер ми не можемо користуватись цими поняттями в тому ж розумінні, як, скажемо, 3—4 місяці тому. Тепер, якщо говорити про великі держави Європи, Німеччина знаходиться в становищі держави, яка прагне до скорішого закінчення війни і до миру, а Англія і Франція, які вчора ще виступали проти агресії, стоять за продовження війни і проти укладення миру. Ролі, як бачите, змінюються.

Намагання англійського і французького урядів виправдати цю свою нову позицію даними Польщі зобов'язаннями, зрозуміло, явно неспроможні. Про відновлення старої Польщі, як кожному зрозуміло, не може бути й мови. Тому безглуздом є продовження теперішньої війни під прапором відновлення колишньої польської держави. Розуміючи це, уряди Англії і Франції, однак, не хочуть припинення війни і відновлення миру, а шукають нового виправдання для продовження війни проти Німеччини.

Останнім часом правлячі кола Англії і Франції намагаються удати з себе борців за демократичні права народів проти гітлеризму, при чому англійський уряд оголосив, що нібито для нього метою війни проти Німеччини є, не більше і не менше, як „знищення гітлеризму“. Виходить так, що англійські, а разом з ними і французькі, прибічники війни оголосили проти Німеччини щось на зразок „ідеологічної війни“, яка нагадує старі релігійні війни. Дійсно, в свій час релігійні війни проти єретиків і іновірців були в моді. Вони, як відомо, привели до найтяжчих для народних мас наслідків, до господарського розорення і до культурного здичавіння народів. Нічого іншого ці війни і не могли дати. Але ці війни були в часи середньовіччя. Чи не до цих часів середньовіччя, до часів релігійних воєн, забобонів і культурного здичавіння тягнуть нас знову пануючі класи Англії

і Франції? В усякому разі, під „ідеологічним“ флагом тепер затіяна війна ще більшого масштабу і ще більших небезпек для народів Європи і всього світу. Але такого роду війна не має для себе ніякого виправдання. Ідеологію гітлеризму, як і всяку іншу ідеологічну систему, можна визнавати або заперечувати, це — справа політичних поглядів. Але всяка людина зрозуміє, що ідеологію не можна знищити силою, не можна покінчити з нею війною. Тому не тільки безглуздо, але й злочинно вести таку війну, як війна за „знищення гітлеризму“, що прикривається фальшивим флагом боротьби за „демократію“. Справді, ніяк не можна назвати боротьбою за демократію такі дії, як закриття комуністичної партії у Франції, арешти комуністичних депутатів французького парламенту або урізування політичних свобод в Англії, неослабний національний гніт в Індії і т. п.

Чи не ясно, що мета теперішньої війни в Європі не в тому, про що говорять в офіційних виступах для широкого кола слухачів у Франції і Англії, тобто не в боротьбі за демократію, а в чомусь іншому, про що не говорять ці пани відкрито.

Справжня причина англо-французької війни проти Німеччини не в тому, що Англія і Франція поклялись нібито відновити колишню Польщу і, звичайно, не в тому, що вони вирішили нібито взяти на себе завдання боротьби за демократію. У правлячих кіл Англії і Франції є, зрозуміло, інші, більш дійсні мотиви для війни проти Німеччини. Ці мотиви стосуються не області якоїнебудь ідеології, а сфери їх суғубо матеріальних інтересів, як могутніх колоніальних держав.

Британська імперія, населення якої досягає 47 мільйонів, володіє колоніями з населенням в 480 мільйонів чоловік. Колоніальна імперія Франції, населення якої не перевищує 42 мільйонів, охоплює 70 мільйонів жителів у французьких колоніях. Володіння цими колоніями, яке дає можливість експлуатувати сотні мільйонів людей, є основою світового панування Англії і Франції. Страх перед німецькими домаганнями на ці колоніальні володіння — ось у чому підопліка теперішньої війни Англії і Франції проти Німеччини, яка серйозно посилилась за останній час в результаті розвалу версальського договору. Побожування за втрату світового панування диктують правлячим колам Англії і Франції політику розпалювання війни проти Німеччини.

Таким чином, імперіалістичний характер цієї війни очевидний для кожного, хто хоче бачити справжній стан справ, хто не закриває очей на факти.

З усього цього видно, кому потрібна ця війна, яка провадиться за світове панування. Звичайно, не робітничому класові. Така війна не обіцяє робітничому класові нічого, крім кривавих жертв і лихоліть.

Після цього, судить самі: змінився чи не змінився за останній період зміст таких понять, як „агресія“, „агресор“? Нетрудно бачити, що вживання цих слів у старому розумінні, — тобто, як це було до останнього рішучого повороту в політичних відносинах між Радянським Союзом

і Німеччиною і до початку великої імперіалістичної війни в Європі, — може породжувати тільки плутанину в головах і неминуче штовхатиме до помилкових висновків. Щоб цього не трапилось, ми не повинні допускати некритичного ставлення до тих старих понять, які незастосовні в новій міжнародній обстановці.

Так склалась міжнародна обстановка в останній період.

Перейдемо до змін, які відбулись у зовнішньому становищі самого Радянського Союзу. Зміни тут відбулись не маленькі, але, якщо говорити про головне, то не можна не визнати такого: завдяки послідовному проведенню своєї мирної зовнішньої політики, нам вдалось значно посилити свої позиції і міжнародну вагу Радянського Союзу. (Тривалі оплески.)

Наші відносини з Німеччиною, як я вже сказав, покращали корінним чином. Тут справа розвивалась по лінії зміцнення дружніх відносин, розвитку практичного співробітництва і політичної підтримки Німеччини в її прагненнях до миру. Укладений між Радянським Союзом і Німеччиною договір про ненапад зобов'язував нас до нейтралітету в разі участі Німеччини у війні. Ми послідовно проводили цю лінію, чому зовсім не суперечить вступ наших військ на територію колишньої Польщі, який почався 17 вересня. Досить нагадати, що тоді ж, 17 вересня, радянський уряд розіслав усім державам, з якими він має дипломатичні відносини, спеціальну ноту з заявою про те, що СРСР і надалі проводитиме політику нейтралітету у відносинах з ними. Як відомо, наші війська вступили на територію Польщі тільки після того, як польська держава розпалась і фактично перестала існувати. Лишатись нейтральними до таких фактів ми, зрозуміло, не могли, бо в результаті цих подій перед нами стали гострі питання безпеки нашої держави. До того ж, радянський уряд не міг не зважати на виняткове становище, що створилось для братського населення Західної України і Західної Білорусії, яке було кинуте напризволяще в Польщі, що розвалилась.

Наступні події повністю підтвердили, що нові радянсько-німецькі відносини побудовані на міцній базі взаємних інтересів. Після вступу частин Червоної Армії на територію колишньої польської держави виникли серйозні питання розмежування державних інтересів СРСР і Німеччини. Ці питання були швидко врегульовані за взаємним погодженням. Німецько-радянський договір про дружбу і кордон між СРСР і Німеччиною, укладений наприкінці вересня, закріпив наші відносини з німецькою державою.

Відносини Німеччини з іншими західноєвропейськими буржуазними державами за останні два десятиріччя визначались, насамперед, прагненням Німеччини розбити пута версальського договору, творцями якого були Англія і Франція при активній участі Сполучених Штатів Америки. Це, нарешті, і привело до теперішньої війни в Європі.

Відносини Радянського Союзу з Німеччиною будувались на іншій основі, яка не має нічого спільного з інтересами увічнення післявоєнної

версальської системи. Ми завжди були тієї думки, що сильна Німеччина є необхідною умовою міцного миру в Європі. Було б смішним думати, що Німеччину можна „просто вивести з ладу“ і скинути з рахівниці. Держави, які плакають цю дурну і небезпечну мрію, не враховують сумного досвіду Версаля, не усвідомлюють зросту міць Німеччини і не розуміють того, що спроба повторити Версаль при нинішній міжнародній обстановці, яка докорінно відрізняється від обстановки 1914 р., — може закінчитись для них крахом.

Ми неухильно прагнули до поліпшення відносин з Німеччиною і всіляко вітали такого роду прагнення в самій Німеччині. Тепер наші відносини з німецькою державою побудовані на базі дружніх відносин, на готовності підтримувати прагнення Німеччини до миру і, разом з тим, на бажанні всіляко сприяти розвиткові радянсько-німецьких господарських відносин до взаємної вигоди обох держав. Треба спеціально відзначити, що зміни в політичній області, які сталися в радянсько-німецьких відносинах, створили сприятливі передумови для розвитку радянсько-німецьких господарських відносин. Останні господарські переговори німецької делегації в Москві і переговори радянської господарської делегації в Німеччині, які відбуваються в даний момент, підготовляють широку базу для розвитку товарообороту між Радянським Союзом і Німеччиною.

Тепер дозвольте спинитись на подіях, які безпосередньо зв'язані з вступом наших військ на територію колишньої польської держави. Мені немає необхідності описувати хід цих подій. Про все це докладно говорилось в нашій пресі і ви, товариші депутати, добре знайомі з фактичною стороною. Скажу лише про найістотніше.

Нічого доводити, що в момент повного розпаду польської держави наш уряд зобов'язаний був протягнути руку допомоги проживаючим на території Західної України і Західної Білорусії братам-українцям і братам-білорусам. Він так і зробив. (Бурхливі, тривалі оплески, депутати встають і влаштовують овацію.)

Червона Армія вступила в ці райони при загальному співчутті українського і білоруського населення, яке зустрічало наші війська, як своїх визволителів від панського гніту, від гніту польських поміщиків і капіталістів.

При бойовому просуванні Червоної Армії по цих районах у наших військових частин були місцями серйозні сутички з польськими частинами, а, отже, були й жертви. Які були ці жертви, видно ось з чого. На Білоруському фронті в частинах Червоної Армії, рахуючи начальницький і рядовий склад, ми мали убитих — 246 і поранених — 503, а всього — 749. На Українському фронті ми мали убитих з начальницького і рядового складу — 491 і поранених — 1359, а всього — 1850. Отже, загальна кількість жертв, яких вазнала Червона Армія на території Західної Білорусії і Західної України, становить: убитих — 737, поране-

них — 1862, тобто в цілому — 2599 чоловік. Щодо наших бойових трофеїв у Польщі, то вони становлять 900 з чимсь гармат, понад 10 000 кулеметів, понад 300 тисяч гвинтівок, більше 150 мільйонів гвинтівочних патронів, коло 1 мільйона артилерійських снарядів і до 300 літаків і т. д.

Територія, яка перейшла до СРСР, своїми розмірами дорівнює території великої європейської держави. Так, територія Західної Білорусії досягає 108 тисяч квадратних кілометрів, з населенням в 4 мільйони 800 тисяч чоловік. Територія Західної України становить 88 тисяч квадратних кілометрів, з населенням у 8 мільйонів чоловік. Таким чином, територія Західної України, яка перейшла до нас, разом з територією Західної Білорусії становить 196 тисяч квадратних кілометрів, а її населення — коло 13 мільйонів чоловік, з яких українців — більше 7 мільйонів, білорусів — більше 3 мільйонів, поляків — понад 1 мільйон, євреїв — понад 1 мільйон.

Політичне значення цих подій трудно переоцінити. Всі повідомлення з Західної України і Західної Білорусії свідчать про те, що населення з невимовним захопленням зустріло своє визволення від панського гніту і палко вітало нову велику перемогу радянської влади. **(Вибух довготривалих оплесків.)** Вибори в Народні Збори Західної України і Західної Білорусії, які пройшли в останні дні і які тут були вперше організовані на основі загального, прямого і рівного виборчого права, з таємною подачею голосів, показали, що, принаймні, $\frac{9}{10}$ населення цих областей були вже давно підготовлені для з'єднання з Радянським Союзом. Відомі вже тепер всім нам рішення Народних Зборів у Львові і Белостоку свідчать про повну однаковість народних обранців в усіх політичних питаннях.

Перейдемо до наших відносин з прибалтійськими країнами. Як відомо, і тут сталися істотні зміни.

В основі відносин Радянського Союзу з Естонією, Латвією і Литвою лежать відповідні мирні договори, укладені в 1920 році. За цими договорами Естонія, Латвія і Литва дістали самостійне державне існування, при чому за весь минулий період Радянський Союз незмінно проводив дружню політику щодо цих, новоутворених, малих держав. У цьому знайшла свій вираз корінна відміна політики радянської влади від політики царської Росії, яка по-звірячому гнобила малі народи, не давала їм будьякої можливості самостійного національно-державного розвитку і залишила у них немало тяжких спогадів. Слід визнати, що досвід минулих двох десятиріч розвитку дружніх радянсько-естонських, радянсько-латвійських і радянсько-литовських відносин створив сприятливі передумови для дальшого зміцнення політичних і всяких інших відносин СРСР з прибалтійськими сусідами. Це показали і останні дипломатичні переговори з представниками Естонії, Латвії і Литви і ті договори, які були підписані в Москві в результаті цих переговорів.

Ви знаєте, що Радянський Союз уклав такі пакти взаємодопомоги з Естонією, Латвією і Литвою, які мають найкрупніше політичне значення. Принципіальна основа цих пактів однакова. Вони ґрунтуються на взаємодопомозі між Радянським Союзом, — з однієї сторони, Естонією, Латвією і Литвою, — з другої сторони, включаючи і воєнну допомогу один одному, в разі нападу на когонебудь з них. Зважаючи на особливе географічне положення цих країн, які є свого роду підступами до СРСР, особливо з боку Балтійського моря, ці пакти надають Радянському Союзові можливість мати військово-морські бази і аеродроми в певних пунктах Естонії і Латвії, а щодо Литви встановлюють спільний з Радянським Союзом захист литовського кордону. Створення цих радянських військово-морських баз і аеродромів на території Естонії, Латвії і Литви і введення деякої кількості червоноармійських частин для охорони цих баз і аеродромів забезпечують надійну опору оборони не тільки для Радянського Союзу, але й для самих прибалтійських держав і, тим самим, служать справі збереження миру, в якій зацікавлені наші народи.

Дипломатичні переговори з Естонією, Латвією і Литвою, які мали місце останнім часом, показали, що між нами існує достатнє довір'я і потрібне розуміння необхідності здійснення цих воєнно-оборонних заходів в інтересах як Радянського Союзу, так і самих цих держав. У переговорах повністю виявилось прагнення їх учасників до збереження миру і до гарантування безпеки для наших народів, зайнятих мирною працею. Все це і забезпечило успішне закінчення переговорів і укладення пактів взаємодопомоги, які мають важливе історичне значення.

Особливий характер вказаних пактів взаємодопомоги зовсім не означає якогонебудь втручання Радянського Союзу в справи Естонії, Латвії і Литви, як це намагаються змалювати деякі органи закордонної преси. Навпаки, всі ці пакти взаємодопомоги твердо застерігають недоторканість суверенітету держав, які підписали їх, і принцип невтручання в справи іншої держави. Ці пакти виходять з взаємної поваги державної, соціальної і економічної структури другої сторони і повинні зміцнити основу мирного добросусідського співробітництва між нашими народами. Ми стоїмо за чесне і пунктуальне проведення в життя укладених пактів на умовах повної взаємності і заявляємо, що базікання про радянізацію прибалтійських країн вигідне тільки нашим спільним ворогам і всяким антирадянським провокаторам.

На основі досягнутого поліпшення політичних відносин з Естонією, Латвією і Литвою, Радянський Союз пішов широко назустріч господарським потребам цих держав, уклавши відповідні торгові угоди. У зв'язку з цими господарськими угодами, товарооборот з прибалтійськими країнами збільшується в кілька раз і має сприятливу перспективу для дальшого росту. В умовах, коли торгівля всіх європейських країн, в

тому числі і нейтральних держав переживає величезні труднощі, ці економічні угоди СРСР з Естонією, Латвією і Литвою мають для них дуже велике позитивне значення.

Таким чином, зближення, яке відбулося між СРСР, Естонією, Латвією і Литвою, сприятиме швидшому піднесенню сільського господарства, промисловості, транспорту і взагалі народному добробуту наших прибалтійських сусідів.

Принципи радянської політики щодо малих країн з особливою силою продемонстровані на прикладі договору про передачу Литовській республіці міста Вільно і Віленської області. При цьому Литовська держава з її населенням в два з половиною мільйони чоловік значно розширює свою територію, збільшує на 550 тисяч чоловік своє населення і одержує місто Вільно, число жителів якого майже вдвоє перевищує населення теперішньої литовської столиці. Радянський Союз пішов на передачу міста Вільно Литовській республіці не тому, що в ньому переважає литовське населення. Ні, у Вільно більшість становить нелитовське населення. Але радянський уряд зважав на те, що місто Вільно, яке Польщею було насильно відторгнуте від Литви, повинно належати Литві, як таке місто, з яким зв'язане, з одного боку, історичне минуле Литовської держави, а з другого — національні сподівання литовського народу. В закордонній пресі вказувалось, що в світовій історії не було ще такого випадку, щоб велика держава з власної волі віддала малій державі таке велике місто. Тим яскравіше цей акт радянської держави демонструє її добру волю.

В особливому становищі знаходяться наші відносини з **Фінляндією**. Це пояснюється, головним чином, тим, що у Фінляндії більше позначаються різного роду зовнішні впливи з боку третіх держав. Безсторонні люди повинні, однак, визнати, що ті ж питання гарантування безпеки Радянського Союзу і, особливо, Ленінграда, які стояли в переговорах з Естонією, стоять і в переговорах з Фінляндією. Можна сказати, що в деякому відношенні питання безпеки для Радянського Союзу тут стоять навіть гостріше, оскільки головне, після Москви, місто радянської держави — Ленінград знаходиться всього в 32 кілометрах від кордону Фінляндії. Це значить, що Ленінград знаходиться від кордону іншої держави на відстані меншій, ніж це потрібно для артилерійського обстрілу з сучасних далекобійних гармат. З другого боку, морські підступи до Ленінграда також в значній мірі залежать від того — ворожу чи дружню позицію щодо Радянського Союзу займає Фінляндія, якій належить вся північна частина побережжя Фінської затоки і всі острови вздовж центральної частини Фінської затоки.

Зважаючи на таке становище, а також на обстановку, яка створилась в Європі, можна розраховувати, що з боку Фінляндії буде проявлене належне розуміння.

На чому ґрунтувались відносини Радянського Союзу з Фінляндією за

всі ці роки? Відомо, що основою цих відносин є мирний договір 1920 року за типом наших договорів з іншими нашими балтійськими сусідами. Радянський Союз своїм вільним волевиявленням забезпечив самостійне і незалежне існування Фінляндії. Не може бути сумніву, що тільки радянський уряд, який визнає принцип вільного розвитку національностей, міг піти на цей крок. Треба сказати, що ніякий уряд в Росії, крім радянського, не може допустити існування незалежної Фінляндії біля самих воріт Ленінграда. Про це красномовно говорить досвід з „демократичним“ урядом Керенського — Церетелі, не кажучи вже про уряд князя Львова — Мілюкова і, тим більш, про царський уряд. Немає сумніву, ця важлива обставина могла б служити доброю передумовою для поліпшення радянсько-фінських відносин, в яких, як видно, Фінляндія не менше зацікавлена, ніж Радянський Союз.

Радянсько-фінські переговори почались недавно, з нашої ініціативи. Що є предметом цих переговорів? Нетрудно зрозуміти, що в сучасній міжнародній обстановці, коли в центрі Європи розгортається війна між найкрупнішими державами, черевата великими несподіванками і небезпеками для всіх європейських держав, — Радянський Союз не тільки має право, але й зобов'язаний вживати серйозних заходів для зміцнення своєї безпеки. При цьому природно, що радянський уряд виявляє особливе піклування щодо Фінської затоки, яка є морським підступом до Ленінграда, а також щодо того сухопутного кордону, який в якихнебудь 30 кілометрах навис над Ленінградом. Я нагадаю, що населення Ленінграда досягло трьох з половиною мільйонів, що майже дорівнює населенню всієї Фінляндії, яка налічує 3650 тисяч жителів. **(Веселе пожвавлення в залі.)**

Ледве чи є підстави зупинятися на тих небилицях, які поширюються закордонною пресою про пропозиції Радянського Союзу в переговорах з Фінляндією. Одні твердять, що СРСР „вимагає“ собі м. Віпурі (Виборг) і північну частину Ладозького озера. Скажемо від себе, що це — чиста вигадка і брехня. Інші твердять, що СРСР „вимагає“ передачі йому Аландських островів. Це — така ж вигадка і брехня. Базикають ще про якісь претензії, що нібито існують у Радянського Союзу щодо Швеції і Норвегії. Але ця безпардонна брехня просто не заслужує спростування. **(Загальний сміх.)** Насправді наші пропозиції в переговорах з Фінляндією є максимально скромними і обмежуються тим мінімумом, без якого неможливо гарантувати безпеку СРСР і налагодити дружні відносини з Фінляндією.

Ми почали переговори з представниками Фінляндії, для чого фінляндський уряд відрядив у Москву пп. Паасікві і Таннера, з пропозиції укласти радянсько-фінський пакт взаємодопомоги, приблизно, по типу наших пактів взаємодопомоги з іншими прибалтійськими державами. Оскільки, однак, фінляндський уряд заявив нам, що укладення такого пакту суперечило б зайнятій ним позиції абсолютного нейтралітету, ми

не стали наполягати на нашій пропозиції. Ми запропонували тоді перейти до конкретних питань, в яких ми зацікавлені з точки зору гарантування безпеки СРСР і, особливо, безпеки Ленінграда, як з боку моря — у Фінській затоці, так і з боку суші, зважаючи на надмірну близькість прикордонної лінії до Ленінграда. Ми запропонували домовитись про те, щоб відсунути на північ від Ленінграда на кілька десятків кілометрів радянсько-фінський кордон на Карельському перешийку. Взамін цього ми запропонували передати Фінляндії частину території Радянської Карелії, яка перевищує в два рази територію, передавану Фінляндією Радянському Союзові. Ми запропонували також домовитися про те, щоб Фінляндія здала нам в оренду на певний строк невелику ділянку своєї території в районі входу в Фінську затоку, щоб ми могли там організувати військово-морську базу. При наявності радянської військово-морської бази біля південного входу в Фінську затоку, а саме в Балтійському порту, як це обумовлено радянсько-естонським пактом взаємодопомоги, створення військово-морської бази біля північного входу в Фінську затоку могло б повністю гарантувати безпеку Фінської затоки проти ворожих зазіхань з боку інших держав. Ми не сумніваємось у тому, що створення такої бази відповідає інтересам не тільки Радянського Союзу, але й безпеці самої Фінляндії. Інші наші пропозиції і, зокрема, наша пропозиція про обмін території деяких островів у Фінській затоці, а також частини півостровів Рибачий і Середній на подвійну за розмірами територію в Радянській Карелії, очевидно, не зустрічають заперечень з боку фінляндського уряду. Незгоди щодо деяких наших пропозицій ще не подолані, а зроблені в цьому відношенні Фінляндією уступки, наприклад, часткова уступка території на Карельському перешийку, явно не досягають мети.

Ми зробили, далі, ряд нових кроків назустріч Фінляндії. Ми сказали, що, коли будуть прийняті наші основні пропозиції, ми готові зняти наші заперечення проти озброєння Аландських островів, на чому вже давно наполягає фінляндський уряд. Ми застерегли тільки, що ми знімаємо свої заперечення проти озброєння Аландських островів при умові, що зазначені озброєння провадитимуться національними силами самої Фінляндії і що в цих озброєннях треті країни не братимуть ніякої участі, оскільки і СРСР не бере участі в них. Ми запропонували також Фінляндії провести на всьому радянсько-фінському кордоні на Карельському перешийку роззброєння укріплених районів, що повинно цілком відповідати інтересам Фінляндії. Ми виразили, далі, бажання посилити радянсько-фінський пакт ненападу додатковими взаємними гарантіями. Нарешті, зміцнення політичних радянсько-фінських відносин, безперечно, було б прекрасною базою і для швидкого піднесення господарських відносин між нашими країнами.

Таким чином, ми готові піти назустріч Фінляндії в тих питаннях, в яких вона особливо заінтересована.

Після всього цього ми не думаємо, щоб з боку Фінляндії почали шукати приводу до зриву гаданої угоди. Це не відповідало б політиці дружніх радянсько-фінських відносин і, звичайно, завдало б серйозної шкоди Фінляндії.

Ми впевнені, що керівні фінляндські кола правильно зрозуміють значення зміцнення радянсько-фінських дружніх відносин і фінляндські діячі не піддадуться будьякому антирадянському тиску і підбуренню з боку будького.

Я повинен, однак, повідомити, що навіть президент Сполучених Штатів Америки визнав доречним втрутитись в ці питання, що трудно погодити з політикою американського нейтралітету. В своєму посланні 12 жовтня на ім'я т. Калініна, Голови Президії Верховної Ради, п. Рузвельт виразив надію на збереження і розвиток дружнелюбних і мирних відносин між СРСР і Фінляндією. Можна подумати, що в Сполучених Штатів Америки краще стоять справи, скажемо, з Філіпінами або з Кубою, які давно вимагають від США свободи і незалежності і не можуть їх одержати, ніж у Радянського Союзу з Фінляндією, яка давно вже одержала від Радянського Союзу і свободу, і державну незалежність.

На послання п. Рузвельта т. Калінін відповів таким чинсм:

„Вважаю доцільним нагадати вам, пане президент, що державна незалежність Фінляндської республіки була визнана свободним волевиявленням радянського уряду 31 грудня 1917 року і що суверенітет Фінляндії забезпечений за нею мирним договором між РРФСР і Фінляндією від 14 жовтня 1920 року. Зазначеними актами радянського уряду визначені були основні принципи взаємовідносин між Радянським Союзом і Фінляндією. У відповідності з цими принципами ведуться і нинішні переговори між радянським урядом і урядом Фінляндії. Всупереч тенденційним версіям, поширюваним колами, очевидно, не заінтересованими в європейському світі, єдиною метою зазначених переговорів є зміцнення взаємовідносин між Радянським Союзом і Фінляндією і зміцнення дружнього співробітництва обох країн в справі гарантування безпеки Радянського Союзу і Фінляндії“.

Після такої ясної відповіді Голови Президії Верховної Ради СРСР повинно бути цілком зрозуміло, що, при наявності доброї волі, фінляндський уряд піде назустріч нашим мінімальним пропозиціям, які не тільки не суперечать національним і державним інтересам Фінляндії, але зміцнюють її зовнішню безпеку і створюють широку базу для дальшого широкого розвитку політичних і господарських відносин між нашими країнами.

Кілька слів про переговори з **Туреччиною**.

Про суть цих переговорів пишуть за кордоном всяку небилицю. Одні твердять, що СРСР нібито вимагав передачі районів Ардагана і Карса. Скажемо від себе, що це — суцільна вигадка і брехня. Інші твердять,

що СРСР вимагав нібито зміни міжнародної конвенції, укладеної в Монтре, і переважних прав для СРСР в питанні про протоки. Це — теж вигадка і брехня. Насправді мова йшла про укладення двохстороннього пакту взаємодопомоги, обмеженого районами Чорного моря і проток. СРСР вважав, що укладення такого пакту не може спонукати його до дій, які могли б втягти його в збройний конфлікт з Німеччиною, це — поперше, і що СРСР повинен мати гарантію, що, зважаючи на загрозу війни, Туреччина не пропустить воєнних кораблів нечорноморських держав через Босфор у Чорне море, це — подруге. Туреччина відхилила обидва ці застереження СРСР і тим зробила неможливим укладення пакту.

Радянсько-турецькі переговори не привели до укладення пакту, але вони допомогли з'ясувати або, принаймні, промацати ряд політичних питань, які цікавлять нас. У сучасній міжнародній обстановці особливо важливо знати справжнє лице і політику держав, відносини з якими мають серйозне значення. В політиці Туреччини нам багато чого стало тепер куди яснішим, як в результаті московських переговорів, так і в результаті останніх зовнішньополітичних актів турецького уряду.

Як відомо, уряд Туреччини визнав за краще зв'язати свою долю з певним угрупованням європейських держав, що беруть участь у війні. Він уклав пакт взаємодопомоги з Англією і Францією, які вже 2 місяці ведуть війну проти Німеччини. Тим самим Туреччина остаточно відкинула обережну політику нейтралітету і вступила в орбіту європейської війни, що розгортається. Цим дуже задоволені як в Англії, так і в Франції, які хочуть побільше нейтральних країн втягти в свою сферу війни. Чи не пошкодує про це Туреччина — гадати не будемо. **(Пожвавлення в залі.)** Нам доводиться лише відмітити ці нові моменти в зовнішній політиці нашого сусіди і уважно стежити за розвитком подій.

Якщо Туреччина до певної міри тепер зв'язала собі руки і схилилась до ризикованої для неї підтримки однієї з воюючих сторін, то, очевидно, турецький уряд усвідомлює відповідальність, яку він цим взяв на себе. Але це не та зовнішня політика, якої додержує Радянський Союз і завдяки якій Радянський Союз вже забезпечив немало зовнішньополітичних успіхів. Радянський Союз вважає за краще і надалі залишити собі руки вільними, послідовно проводити свою політику нейтралітету і не тільки не сприяти розпалюванню війни, а сприяти зміцненню наявних прагнень до відновлення миру. Ми впевнені в тому, що політика миру, яку неухильно проводить СРСР, має й надалі кращі перспективи. Цю політику ми проводитимемо і в районі Чорного моря з впевненістю, що повністю забезпечимо належне її проведення, як цього вимагають інтереси Радянського Союзу і дружніх йому держав. **(Оплески.)**

Тепер про відносини з Японією.

За останній час в радянсько-японських відносинах є певне поліпшення. Це поліпшення намітилось з часу недавньої московської угоди,

в результаті якої був ліквідований відомий конфлікт на монголо-манчжурському кордоні.

Протягом ряду місяців, точніше кажучи, протягом травня, червня, липня, серпня і до середини вересня, в Номанханському районі, який примикає до монголо-манчжурського кордону, відбувалися воєнні дії з участю японо-манчжурських і радянсько-монгольських військ. У бойових діях за цей період брали участь всі роди зброї, включаючи авіацію і важку артилерію, а бої іноді набирали дуже кровопролитного характеру. Нікому непотрібний конфлікт викликав немалі жертви з нашої сторони, але ці жертви були в кілька раз більші на японо-манчжурській стороні. Нарешті, Японія звернулась до нас з пропозицією ліквідувати конфлікт, і ми охоче пішли назустріч японському урядові.

Як відомо, конфлікт був викликаний прагненням Японії привласнити частину території Монгольської народної республіки і цим шляхом силоміць змінити на свою користь монголо-манчжурський кордон. Такий односторонній метод повинен був зустріти рішучу відсіч і показав ще раз свою повну неспроможність, коли справа стосується Радянського Союзу або його союзників. Якщо на злополучному прикладі Польщі було недавно продемонстровано, як дешево іноді коштують пакти взаємодопомоги, підписані деякими великими державами Європи (сміх), то на монголо-манчжурському кордоні було продемонстровано зовсім інше. Тут було продемонстровано значення пактів взаємодопомоги, під якими стоїть підпис Радянського Союзу. **(Бурхливі, довго не стихаючі оплески).**

Щодо вказаного конфлікту, то в результаті радянсько-японської угоди, укладеної 15 вересня в Москві, він був ліквідований, і мир був повністю відновлений на монголо-манчжурському кордоні. Тим самим був зроблений перший крок до поліпшення радянсько-японських відносин.

На черзі стоїть утворення мішаної прикордонної комісії з представників радянсько-монгольської і японо-манчжурської сторін. Ця комісія має розглянути деякі спірні прикордонні питання. Можна не сумніватись, що коли добра воля буде проявлена не тільки з нашої сторони, то метод ділового розгляду прикордонних питань дасть позитивні результати.

Крім того, з'ясувалась можливість приступити до переговорів у питаннях радянсько-японської торгівлі. Не можна не визнати, що розвиток радянсько-японського товарообороту відповідає інтересам обох держав.

Таким чином, ми маємо підстави говорити про поліпшення наших відносин з Японією, яке намітилось. Тепер трудно судити, в якій мірі можна розраховувати на швидкий розвиток цієї тенденції. Нам ще не вдалось з'ясувати, наскільки серйозно підготовлений ґрунт для цього в японських колах. З свого боку повинен сказати, що ми позитивно ставимось до цього роду японських пропозицій, підходячи до них з точки зору основної нашої політичної позиції і дбання про інтереси миру.

Нарешті, кілька слів про воєнну контрабанду і про вивіз зброї з нейтральних країн у воюючі країни.

Цими днями була опублікована нота радянського уряду у відповідь на ноти Англії від 6 і 11 вересня. В нашій ноті викладена точка зору СРСР на питання воєнної контрабанди і зазначено, що радянський уряд не може причислити до воєнної контрабанди продукти харчування, паливо для мирного населення і предмети одягу, що заборонити ввіз предметів масового споживання — значить, приректи дітей, жінок, стариків, хворих на лихо і голодну смерть. Радянський уряд вказує в ноті, що такі питання не можуть бути предметом одностороннього вирішення, як зробила це Англія, а повинні бути вирішені з спільної згоди держав. Ми розраховуємо, що нейтральні країни, а також громадська думка Англії і Франції визнають правильність нашої позиції і вживуть заходів до того, щоб війна між арміями воюючих країн не була перетворена у війну проти дітей, жінок, стариків, хворих. В усякому разі наша країна, як країна нейтральна, не заінтересована в розпалюванні війни, вживе всіх заходів до того, щоб зробити війну менш руйнівською, ослабити її і прискорити її закінчення в інтересах миру.

З точки зору такої перспективи рішення американського уряду про скасування заборони (ембарго) на вивіз зброї в воюючі країни викликає законні сумніви. Навряд чи може бути сумнів, що це рішення матиме своїм результатом не ослаблення війни і не наближення кінця війни, а навпаки — посилення, загострення і затяжку війни. Звичайно, таке рішення може забезпечити високі бар'єри для американської воєнної промисловості. Але ось питання: чи може ця обставина служити виправданням скасування ембарго на вивіз зброї з Америки? Ясно, що не може.

Така міжнародна обстановка тепер.

Такі основи зовнішньої політики Радянського Союзу. (Бурхливі, довго не вдухаючі оплески, які переходять в овадію. Всі депутати встають.)

XXII РОКОВИНИ ВЕЛИКОЇ ЖОВТНЕВОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Двадцять два роки тому героїчна більшовицька партія, партія Леніна—Сталіна сміливо очолила і організувала російський робітничий клас і трудящі маси на вирішальний штурм капіталізму, на збройне повстання і на повалення ненависного капіталістичного ладу.

Вперше в історії людства озброєний робітничий клас і найбідніше селянство силою скинули і розбили буржуазну владу, на зміну якій прийшла і затвердилась диктатура пролетаріату.

Велика Жовтнева соціалістична революція — перша вирішальна перемога міжнародного пролетаріату і всіх народів світу в їх боротьбі за звільнення від гніту і сваволі експлуаторських класів.

Цієї найбільшої в історії перемоги пролетаріат досяг завдяки геніальному, безроздільному керівництву комуністичної партії більшовиків, „партії бойової, партії революційної, досить сміливої для того, щоб повести пролетарів на боротьбу за владу, досить досвідченої для того, щоб розібратися в складних умовах революційної обстановки, і досить гнучкої для того, щоб обминути всі і всякі підводні камені на шляху до мети“¹⁾.

Велика Жовтнева соціалістична революція розірвала єдиний ланцюг світового імперіалізму, завдавши смертельної поразки капіталістичному суспільству, від якої йому ніколи не оправитися.

Революційні робітники і трудяще селянство колишньої царської Росії під керівництвом партії Леніна—Сталіна по-революційному розправилися з своєю імперіалістичною буржуазією, показали пролетаріатові всього світу приклад революційного виходу слід капіталістичного рабства.

Всесвітньо-історичне значення Великої Жовтневої соціалістичної революції не тільки в тому, що вона стала „великим почином однієї країни у справі прориву системи імперіалізму і першим огнищем соціалізму в океані імперіалістичних країн, але також і в тому, що вона становить перший етап світової революції і могутню базу її дальшого розгортання“²⁾.

Вікова мрія кращих представників багатьох поколінь людства здійснена в нашій країні, — в ній переміг і затвердився соціалізм.

1) Сталін, Питання ленінізму, вид. 10, с. 57.

2) Там же, с. 90.

В складній і упертій боротьбі з численними ворогами робітничий клас нашої країни під керівництвом партії Леніна—Сталіна розгромив іноземну збройну інтервенцію, відстояв радянську владу і збудував першу в світі соціалістичну державу робітників і селян.

Розбиваючи незліченну кількість всяких ворогів, скептиків, маловірів і нитиків, які передрікали і віщували загибель радянській владі, партія Леніна—Сталіна привела країну до величезних перемог на всіх ділянках соціалістичного будівництва.

Країна переродилась. Виросли нові міста, фабрики і заводи, відсталі раніш національні окраїни перетворились у могутні індустріально-розвинуті республіки.

За роки революції під керівництвом партії Леніна—Сталіна наново утворена технічна база, на основі якої Радянський Союз перетворився в могутню передову індустріальну країну, незалежну від капіталістичних країн.

Соціалізм під керівництвом партії Леніна—Сталіна переміг цілком і остаточно. Соціалістична система виробництва тепер безроздільно панує в усьому народному господарстві СРСР.

Цілком ліквідовані капіталістичні класи, знищена експлуатація людини людиною, з коренем вирване безробіття і непевність за завтрашній день.

Ці великі завоювання знайшли свій повний і яскравий вираз у Сталінській Конституції СРСР.

Сталінська Конституція—найвеличніший документ в історії людства, на сторінках якого записані всесвітньо-історичні перемоги соціалізму в нашій країні.

Сталінська Конституція—це вершина великих перемог братських народів СРСР. Це—найбільшої ваги факт, з яким наша країна підійшла до свого двадцятидвохріччя.

Величезними перемогами зустрів наш радянський народ XXII роковини Великої Жовтневої соціалістичної революції. Минулий рік багатий визначними, всесвітньо-історичного значення подіями. Так, у березні 1939 р. відбувся XVIII з'їзд Всесоюзної комуністичної партії (більшовиків), який підвів підсумки другої Сталінської п'ятирічки (1933—1937 рр.). Виконання другої п'ятирічки привело до величезних перемог соціалізму в нашій країні. Остаточна ліквідація всіх експлуаторських класів, цілковите знищення причин, які породжують експлуатацію людини людиною і поділ суспільства на експлуаторів і експлуатованих, завершення колективізації сільського господарства, завершення в основному технічної реконструкції народного господарства СРСР—це найяскравіші докази незаперечних перемог Ленінсько-Сталінської політики партії, перемог всього нашого радянського народу.

Грунтуючись на цих досягненнях, XVIII з'їзд ВКП(б) дав нову Сталінську програму дальших перемог комунізму. Ця нова Сталінська

програма намічає величезний ріст всього народного господарства країни в третій п'ятирічці, забезпечує даліше господарське і культурне піднесення національних республік та областей і даліше підвищення матеріального і культурного рівня трудящих.

В наслідок успішного виконання двох Сталінських п'ятирічок наша Радянська країна стала найбільшою індустріальною країною в світі. Основа індустріальної могутності країни — велика промисловість СРСР зросла порівнюючи з довоєнним 1913 р. на 800 %, тоді як в США вона збільшилась всього на 22 %, в Англії на 13 %, а у Франції навіть зменшилась проти 1913 р.

За час двох Сталінських п'ятирічок в СРСР утворено цілий ряд зовсім нових галузей промисловості, як, наприклад, будівництво літаків, тракторів, автомобілів тощо, чого не знала царська Росія. Збудовано понад 200 нових міст; з них деякі, наприклад, Магнітогорськ, Сталіногорськ, Комсомольськ та інші, являють собою могутні промислові центри, яких не знала і не бачила царська Росія.

В наслідок величезних успіхів у справі індустріалізації країни і перемоги політики колективізації і будівництва радгоспів наша країна має тепер найкрупніше машинізоване, озброєне найновішою технікою сільське господарство. Понад 500 тис. тракторів, коло 160 тис. комбайнів, коло 200 тис. вантажних автомобілів працюють на полях колгоспів і радгоспів. 107 тис. агрономів обслуговують наше соціалістичне сільське господарство. Порівнюючи з 1913 р. наші посівні площі збільшились на 32 млн. гектарів, урожайність зернових культур, що в 1913 р. становила 7,4 ц з гектара, в 1938 р. досягла 9,3 ц. СРСР збирає зернових культур понад 7 млрд. пудів. Все це дозволило нашому Союзові по виробництву пшениці, ячменю, вівса, буряків і ряду інших продуктів зайняти перше місце в світі.

Гігантськими кроками іде вперед наша країна в галузі культури і освіти. Лише за останні п'ять років у нас збудовано 4254 міських і 16353 сільських шкіл. Понад 31 млн. учнів вчать в початковій і середній школі, понад 600 тис. у вищих учбових закладах. Число студентів в СРСР значно перевищує число їх в Англії, Німеччині, Франції, Італії, Японії взятих разом.

„СРСР вступив у третьому п'ятиріччі в нову фазу розвитку, в фазу завершення будівництва безкласового соціалістичного суспільства і поступового переходу від соціалізму до комунізму, коли вирішального значення набуває справа комуністичного виховання трудящих, подолання пережитків капіталізму в свідомості людей — будівників комунізму“¹⁾.

Колосальним завоюванням Великої Жовтневої соціалістичної революції є повна рівноправність і братська дружба всіх народів Радянського Союзу. Ця перемога знаменує собою нову епоху в історії всіх

¹⁾ З революції XVIII з'їзду ВКП(б) на доповідь товариша Молотова.

народів колишньої царської Росії. Радянська влада, розбивши кайдани національного гніту і створивши радянську національну державність, дала можливість багатьом народам вперше розвинутися в нації і привела ці нації до небувалого економічного і культурного розквіту. Торжество Ленінсько-Сталінської національної політики особливо яскраво виявляється в розквіті національної формою, соціалістичної змістом культури всіх народів СРСР. Всі одинадцять радянських республік мають середні і вищі учбові заклади. УРСР і БРСР мають Академії Наук, а ряд інших республік — філії Академії Наук. Більш як тисяча наукових робітників працюють в 24 інститутах Академії Наук УРСР.

В СРСР література видається сто одинадцятьма мовами. В царській Росії література туркменською, таджикською, киргизською та іншими мовами не друкувалася зовсім, а тепер при радянській владі вона виходить мільйонами примірників. Газети в царській Росії видавалися 24 мовами, тепер вони виходять на 70 мовах. В самій тільки УРСР виходить 1570 газет, в БРСР—199. Тираж книг, виданих українською мовою за останній рік, досяг понад 70 млн. Тираж книг білоруською мовою перевищив 12 млн.

Радянська влада дала величезний поштовх розвитку народної творчості. Творчість народних поетів оточена виключною увагою і любов'ю трудящих всіх національностей Союзу і перекладається на безліч мов Радянського Союзу. Такий розквіт національних культур при соціалізмі. Такі величезні завоювання вільного радянського народу.

Ці завоювання і перемоги народів СРСР за двадцять два роки з дня Великої Жовтневої соціалістичної революції мають величезне міжнародне значення. Вони є живим прикладом, який вказує шлях всьому пригніченому людству, шлях визволення від капіталістичної кабали і експлуатації, від безправ'я і сваволі, від жахів імперіалістичних воєн, від варварства, мракобісся і здичавіння, від злиднів і голоду, на які прирікає трудящих диктатура монополістичного капіталізму.

Серед хаосу капіталістичного світу, що борсається в лещатах нерозв'язних суперечностей, тільки на одній шостій частині земної кулі гордою, непоборною твердиною, яскравим маяком стоїть Радянський Союз, вказуючи шлях вперед всьому трудящому людству.

Усвідомлення цих величезних перемог сповнює гордістю серця трудящих всіх країн, дає певність у перемозі соціалізму в усьому світі.

Особливо повні почуття гордості серця народів СРСР, які під керівництвом партії Леніна—Сталіна і її Ленінсько-Сталінського ЦК скинули ярмо капіталізму і створили нове, радісне життя.

Ці величезні завоювання соціалізму, досягнуті в наслідок Великої Жовтневої соціалістичної революції, здійсненої під керівництвом партії Леніна—Сталіна, ще більше розлючують ворогів Радянського Союзу, які намагаються повернути колесо історії назад, знищити соціалізм і поновити панування капіталізму.

Особливо велику радість переживає радянський народ у зв'язку з звільненням наших єдинокровних братів на Західній Україні і в Західній Білорусії, які стогнали під гнітом панської Польщі. Це нова величезна перемога мудрої політики партії і її великого вождя товариша Сталіна, з якою наш народ іде назустріч⁴ славетним XXII роковинам Великого Жовтня.

Вперше в цьому році і в своїй історії наші брати на Західній Україні і в Західній Білорусії будуть святкувати з усіма народами Радянського Союзу велике свято Жовтневої соціалістичної революції, яке для них є першим днем радісного, щасливого життя під променистим сонцем Великої Сталінської Конституції.

Народи нашого неосяжного Радянського Союзу, під керівництвом партії Леніна—Сталіна в непримиренній боротьбі з ворогами країни соціалізму доб'ються нових і нових перемог і утворять таке суспільство, ім'я якому — КОМУНІЗМ.

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ДЕРЖАВНУ ВЛАДУ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ

Панська Польща, яка трималася на пригнобленні мільйонів українців, білорусів і польського трудового народу, пала. Червона Армія, виконуючи волю великого радянського народу, простягла трудящим Західної України руку братської допомоги і визволила їх від гніту польських поміщиків і капіталістів.

Перед трудящими Західної України відкритий вільний шлях до нового, щасливого життя. Визволений народ дістав можливість вільно, як справжній господар своєї долі, вирішувати питання про те, яку державну владу встановити на своїй землі.

На досвіді всіх революцій, на досвіді братських народів Радянського Союзу доведено, що тільки радянська влада є справжнім виразником і захисником інтересів трудящих. Всією багатовіковою історією людства доведено, що всяка інша влада являє собою неприховане панування і нестримну сваволю купки експлуататорів. Так звані буржуазно-демократичні держави не раз проголошували рівноправність усіх громадян. Однак, всілякими викрутками і хитрощами вони усували трудящих від активного політичного життя, від управління державою, позбавляли їх усіх прав і свобод. Влада залишалася в руках тих, хто пригноблював і поневолював переважну більшість населення, в руках купки багатіїв і паразитів. Долею ж чесних трудівників були злидні і голод, канчук і тюрма, животіння і безправ'я.

Не може бути справжньої волі і рівноправності там, де є експлуататори і експлуатовані.

Відстояти інтереси визволеного народу Західної України, визволити його раз і назавжди від капіталістичного рабства, від панування і сваволі поміщиків і фабрикантів, заводчиків і банкірів — це значить встановити владу Рад депутатів трудящих — радянську владу.

Тільки Ради забезпечують владу більшості народу — трудящих над меншістю — купкою тунеядців і експлуататорів. Ради — це влада робітників і селян. Тільки Ради — найдемократичніша державна влада, тільки через Ради весь трудовий народ дійсно бере участь в управлінні державою, в будівництві свого вільного і щасливого життя.

У Радах втілюється союз робітників і селян, союз, який зробив радянську державу непереможною силою. Через Ради робітничий клас і його авангард — комуністична партія більшовиків — керує будівництвом соціалізму. Тільки радянська влада створює умови для розквіту народних талантів, для висування з народу керівників і організаторів різних галузей державного, господарського і громадського життя. Тільки радянська влада здатна знищити всякий національний гніт, міжнаціональні незгоди і ворожнечу і забезпечити співробітництво і дружбу трудящих усіх національностей.

Виражаючи одностійну волю визволеного народу Західної України, наслідуючи приклад народів Радянського Союзу, Українські Народні Збори проголошують встановлення радянської влади на всій території Західної України. Віднині вся влада в Західній Україні належить трудящим міста і села в особі Рад депутатів трудящих.

Українські Народні Збори заявляють про непохитну волю народу Західної України захищати і відстоювати владу Рад від усіх нападів, звідки б вони не виходили. Українські Народні Збори виражають непохитну впевненість у тому, що встановлення радянської влади, керованої комуністичною партією більшовиків, приведе до розквіту продуктивних сил, народного добробуту і культури народу Західної України.

Хай живе Радянська влада — найдемократичніша влада в світі — влада трудящих!

Хай живе Союз Радянських Соціалістичних Республік — соціалістична держава робітників і селян, надія і вітчизна трудящих усього світу!

Хай живе організатор перемоги Рад — комуністична партія більшовиків!

ДЕКЛАРАЦІЯ НАРОДНИХ ЗБОРІВ ЗАХІДНОЇ БІЛОРУСІЇ ПРО ДЕРЖАВНУ ВЛАДУ

Прийнята одногосно на засіданні 29 жовтня 1939 року

Протягом багатьох років народи Західної Білорусії грабувались польськими поміщиками і капіталістами. Національне пригноблення, доведене до крайніх меж, безробіття, голод і злидні були єдиною долею трудящих міста і села.

Польська держава була тюрмою народів. Уряд проводив мерзенну політику насильницького ополячування. Білоруси, українці і інші народи не польської національності були позбавлені права на розвиток своєї культури і навіть на рідну мову. Національні білоруські, українські і єврейські школи були розгромлені.

Такі були порядки і умови життя трудящих Західної Білорусії в колишній польській державі.

Народи великого Союзу Радянських Соціалістичних Республік простягли нам руку братської допомоги і назавжди визволили трудящих Західної Білорусії спід ярма політичного, соціального, національного гніту. Вперше народи Західної Білорусії одержали право розпорядитись своєю долею.

Білоруські Народні (національні) Збори, як єдиний і повноправний виразник волі народів Західної Білорусії, закликані вирішити питання про характер створюваної на території Західної Білорусії державної влади.

Вирішуючи питання про характер створюваної влади, ми звертаємось до прикладу великого Радянського Союзу. В годину тяжких іспитань для життя нашого народу тільки в особі радянської влади ми знайшли свого визволителя, свого могутнього і вірного захисника. Великий історичний досвід народів Радянського Союзу вчить нас тому, що тільки радянська влада — це справді народна влада, де країною управляє сам народ без помічників і капіталістів.

В Союзі Радянських Соціалістичних Республік назавжди знищене наймане рабство, знищена експлуатація людини людиною. За кожним трудящим забезпечене право на працю, право на відпочинок, право на матеріальне забезпечення в старості, право на освіту. Піклування про людину є керівним началом всього життя.

Всі трудящі країни Рад незалежно від їх расової національної приналежності, віросповідання, освіти, осідлості, майнового становища мають право обирати і бути обраними в усі органи державної влади. Жінки користуються виборчими правами нарівні з чоловіками. В управлінні державою беруть участь найширші народні маси.

В Союзі РСР знищені назавжди національний гніт і нерівність. Всі народи Радянського Союзу складають єдину дружню сім'ю. Тільки в Радянському Союзі з небаченою силою розцвіла культура всіх народів. Радянський Союз не знає більше відсталих національностей.

Приклад Радянського Союзу і гіркий досвід нашого життя в панській Польщі переконують нас в тому, що тільки радянська влада може позбавити народи Західної Білорусії від експлуатації, злиднів, голоду і безправ'я. Тільки радянська влада забезпечить нам політичне, господарське і культурне процвітання, забезпечить свободу національного розвитку всіх народів Західної Білорусії.

Білоруські Народні Збори, виражаючи незламну волю і бажання народів Західної Білорусії, проголошують на всій території Західної Білорусії встановлення радянської влади. Віднині вся влада на території Західної Білорусії належить трудящим міста і села, в особі Рад депутатів трудящих.

Білоруські Народні Збори твердо впевнені в тому, що все населення Західної Білорусії згуртується навколо Рад депутатів трудящих для пов-

ної перемоги нового ладу, для забезпечення розквіту господарства, культури і добробуту народів Західної Білорусії.

Хай живе Радянська влада!

Хай живуть Ради депутатів трудящих!

Хай живе Союз РСР — соціалістична батьківщина робітників і селян!

ДЕКЛАРАЦІЯ

ПРО ВХОДЖЕННЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ДО СКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Український народ в колишній польській державі був приречений на вимирання. Його долею було пригноблення, знищення і грабж. Польські пани зробили все, щоб ополжити українське населення, навіть слово українець, замінивши його словом „бидло“ і „хлоп“.

Українських селян позбавляли землі. Робітникам і службовцям українцям не давали працювати на фабриках, заводах і в установах. Українців не приймали в навчальні заклади. Викорінювали рідну українську мову. Прагнули знищити українську культуру. Все це не раз викликало бурю протесту, селянські повстання проти колоніального режиму правлячих кіл панської Польщі.

Але скінчився час пригноблення і безправ'я. Волею всього багатонаціонального радянського народу, за указом радянського уряду, Червона Армія визволила навіки народ Західної України від влади польських поміщиків і капіталістів.

На вічах, зборах, мітингах народ одностайно виражає непохитну волю влитися в братську сім'ю народів великого Радянського Союзу і ввійти до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки. Бо тільки в Радянському Союзі, де коло влади стоять робітники і селяни, знищена експлуатація людини людиною, здійснена взаємна допомога народів в усіх областях господарського громадського життя. Бо тільки в Радянському Союзі можливий для кожного народу повний розквіт національної культури — в повному розумінні народної культури. Бо тільки в Радянському Союзі зникло почуття взаємного недовір'я між народами і замість національного розбрату, культивованого буржуазією, зросла і зміцніла дружба народів.

В Радянському Союзі розквітає Українська Радянська Соціалістична Республіка. Збудовані сотні потужних заводів і фабрик, на яких працює робітничий клас, який не знає експлуатації. Виросло і економічно зміцніло українське селянство, яке володіє всією землею і обробляє її новішою технікою. Радянська влада і комуністична партія створили всі умови для розквіту справжньо-народної української радянської культури.

Українська мова — державна мова. Сини і дочки народів радянської країни займають керівні пости в усіх областях політичного, господарського, культурного і громадського життя. Молоді радянської України забезпечена повна можливість вчитися, оволодівати висотами науки своєю рідною мовою.

Народ Західної України знає це.

Українські Народні Збори, будучи виразником непохитної волі і сподівань народу Західної України, постановляють:

Просити Верховну Раду Союзу РСР прийняти Західну Україну до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік, включити Західну Україну до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки з тим, щоб з'єднати український народ в єдиній державі, покласти край віковому роз'єднанню українського народу.

Народні Збори виражають тверду впевненість у тому, що Верховна Рада Союзу Радянських Соціалістичних Республік задовольнить цю просьбу народу Західної України, щоб він в єдиній і дружній сім'ї народів Союзу Радянських Соціалістичних Республік, під керівництвом комуністичної партії більшовиків ішов шляхом нового і щасливого життя.

Хай живе вільна Радянська Україна!

Хай живе братство народів!

Хай живе Союз Радянських Соціалістичних Республік, вітчизна трудящих усього світу!

ДЕКЛАРАЦІЯ

НАРОДНИХ ЗБОРІВ ЗАХІДНОЇ БІЛОРУСІЇ ПРО ВХОДЖЕННЯ ЗАХІДНОЇ БІЛОРУСІЇ ДО СКЛАДУ БІЛОРУСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Прийнята одногосно на засіданні 29 жовтня 1939 року

В тяжку годину, яка загрожувала розоренням і винищенням нашого народу, великий Радянський Союз взяв під свій захист життя і майно населення Західної Білорусії.

З допомогою непереможної Робітничо-Селянської Червоної Армії народи Західної Білорусії визволились від панування поміщиків і капіталістів. Назавжди минули чорні роки приниження білоруського народу під ігом польських панів, які зневажали елементарні права і національну гідність білоруського народу.

Трудящі Західної Білорусії завжди вважали себе зв'язаними нерозривними, кровними узами з своїми братами, які побудували Радянську Соціалістичну Білорусію.

Трудящі Західної Білорусії рішуче вимагають з'єднання донині розчленованих двох частин єдиного білоруського народу, єдиної білоруської землі.

Вважаючи волю білоруського народу вищим законом, Білоруські Народні Збори постановляють:

Просити Верховну Раду Союзу Радянських Соціалістичних Республік і Верховну Раду Білоруської Радянської Соціалістичної Республіки прийняти Західну Білорусію до складу Радянського Союзу і Білоруської Радянської Соціалістичної Республіки, з'єднати білоруський народ в єдину державу і покласти тим самим край роз'єднанню білоруського народу.

Тільки в складі Білоруської Радянської Соціалістичної Республіки народ Західної Білорусії зможе залікувати глибокі рани, заподіяні йому довгими роками поневолення, і з допомогою великого Радянського Союзу підняти і перетворити господарство, розвинути свою народну культуру, достойну вільного народу, і забезпечити розквіт добробуту всіх трудящих Західної Білорусії.

Хай живе Білоруська Радянська Соціалістична Республіка!

Хай живе наша могутня батьківщина — великий Союз Радянських Соціалістичних Республік!

ЗАКОН

ПРО ВКЛЮЧЕННЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ДО СКЛАДУ СОЮЗУ РАДЯНСЬКИХ СОЦІАЛІСТИЧНИХ РЕСПУБЛІК ІЗ З'ЄДНАННЯМ ЇЇ З УКРАЇНСЬКОЮ РАДЯНСЬКОЮ СОЦІАЛІСТИЧНОЮ РЕСПУБЛІКОЮ

Верховна Рада Союзу Радянських Соціалістичних Республік, заслухавши заяву Повноважної Комісії Народних Зборів Західної України, постановляє:

1. Задовольнити просьбу Народних Зборів Західної України і включити Західну Україну до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік із з'єднанням її з Українською Радянською Соціалістичною Республікою.

2. Доручити Президії Верховної Ради призначити день виборів депутатів у Верховну Раду СРСР від Західної України.

3. Запропонувати Верховній Раді Української Радянської Соціалістичної Республіки прийняти Західну Україну до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки.

4. Просити Верховну Раду Української Радянської Соціалістичної Республіки подати на розгляд Верховної Ради СРСР проект розмежування районів і областей між Українською Радянською Соціалістичною Республікою і Білоруською Радянською Соціалістичною Республікою.

Голова Президії Верховної Ради СРСР **М. Калінін.**

Секретар Президії Верховної Ради СРСР **О. Горкін.**

Москва, Кремль. 1 листопада 1939 р.

ЗАКОН**ПРО ВКЛЮЧЕННЯ ЗАХІДНОЇ БІЛОРУСІЇ ДО СКЛАДУ СОЮЗУ
РАДЯНСЬКИХ СОЦІАЛІСТИЧНИХ РЕСПУБЛІК ІЗ З'ЄДНАННЯМ ЇЇ
З БІЛОРУСЬКОЮ РАДЯНСЬКОЮ СОЦІАЛІСТИЧНОЮ РЕСПУБЛІКОЮ**

Верховна Рада Союзу Радянських Соціалістичних Республік, заслухавши заяву Повноважної Комісії Народних Зборів Західної Білорусії, постановляє:

1. Задовольнити просьбу Народних Зборів Західної Білорусії і включити Західну Білорусію до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік із з'єднанням її з Білоруською Радянською Соціалістичною Республікою.

2. Доручити Президії Верховної Ради призначити день виборів депутатів у Верховну Раду СРСР від Західної Білорусії.

3. Запропонувати Верховній Раді Білоруської Радянської Соціалістичної Республіки прийняти Західну Білорусію до складу Білоруської Радянської Соціалістичної Республіки.

4. Просити Верховну Раду Білоруської Радянської Соціалістичної Республіки подати на розгляд Верховної Ради СРСР проект розмежування районів і областей між Білоруською Радянською Соціалістичною Республікою і Українською Радянською Соціалістичною Республікою.

Голова Президії Верховної Ради СРСР **М. Калінін.**

Секретар Президії Верховної Ради СРСР **О. Горкін.**

Москва, Кремль. 2 листопада 1939 р.

ЗАКОН**ПРО ПРИЙНЯТТЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ДО СКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЇ
РАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ**

Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки, заслухавши заяву Повноважної Комісії Народних Зборів Західної України, постановляє:

1. Вітати всемірно історичну постанову Верховної Ради СРСР від 1 листопада 1939 року про включення Західної України до складу Радянського Союзу.

2. Прийняти Західну Україну до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки і воз'єднати тим самим великий український народ в єдиній українській державі.

3. Доручити Президії Верховної Ради УРСР призначити день виборів депутатів у Верховну Раду УРСР від Західної України.

4. Доручити Президії Верховної Ради УРСР визначити адміністративний поділ областей і районів Західної України і, у відповідності

з пунктами „в“ і „г“ статті 19 Конституції УРСР, подати на затвердження Верховної Ради СРСР проект про утворення нових областей та проект розмежування районів і областей між Українською Радянською Соціалістичною Республікою і Білоруською Радянською Соціалістичною Республікою.

Голова Президії Верховної Ради УРСР **М. Гречуха**
Секретар Президії Верховної Ради УРСР **О. Межжерін**
м. Київ, 15 листопада 1939 р.

ЗАКОН

ПРО ПРИЙНЯТТЯ ЗАХІДНОЇ БІЛОРУСІЇ ДО СКЛАДУ БІЛОРУСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Верховна Рада Білоруської Радянської Соціалістичної Республіки, заслухавши заяву Повноважної Комісії Народних Зборів Західної Білорусії, постановляє:

1. Вітати всемірно історичну постанову Верховної Ради СРСР від 2 листопада 1939 року про включення Західної Білорусії до складу Радянського Союзу.

2. Прийняти Західну Білорусію до складу Білоруської Радянської Соціалістичної Республіки і воз'єднати тим самим великий білоруський народ в єдиній білоруській державі.

3. Доручити Президії Верховної Ради призначити день виборів депутатів у Верховну Раду БРСР від Західної Білорусії.

4. Доручити Президії Верховної Ради БРСР визначити адміністративний поділ областей і районів Західної Білорусії і, у відповідності з пунктом „б“ статті 19 Конституції БРСР, подати на затвердження Верховної Ради СРСР проект про утворення нових областей та проект розмежування районів і областей між Білоруською Радянською Соціалістичною Республікою і Українською Радянською Соціалістичною Республікою.

Голова Президії Верховної Ради БРСР **Н. Наталевич**
Секретар Президії Верховної Ради БРСР **Л. Попов**
м. Мінськ, 14 листопада 1939 р.

ЛИСТ ВЧЕНИХ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ ДО НАУКОВИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ

Академіки, члени-кореспонденти і наукові працівники Академії Наук УРСР звернулися з листом до наукових працівників Західної України.

В своєму листі вони пишуть:

„Дорогі товариші!

Героїчна Робітничо-Селянська Червона Армія з честю виконала велике завдання Радянського уряду — звільнила від панського ярма наших рідних братів — українців і білорусів, що населяють Західну Україну і Західну Білорусію. Трудящі Західної України і Західної Білорусії дістали можливість будувати щасливе і радісне життя в єдиній сім'ї народів великого Радянського Союзу.

Довгі роки польські капіталісти й поміщики пригноблювали трудящих Західної України, душили багатовікову культуру українського народу, забороняли йому користуватися рідною мовою. Тепер трудящі Західної України одержали можливість розвивати свою культуру і науку „...яка не відгороджується від народу, не тримає себе віддалік від народу, а готова служити народові, готова передати народові всі завоювання науки, яка обслуговує народ не з примусу, а добровільно, з охотою“ (Сталін).

Ми, наукові працівники Академії Наук квітучої Радянської України, з великою радістю і любов'ю простягаємо вам, братам нашим, свою руку, щоб разом, під керівництвом великої Комуністичної партії (більшовиків), разом з усіма народами Радянського Союзу творити нове прекрасне життя, про яке століттями мріяли генії людства. Ми певні, що наукові працівники Західної України, об'єднавшись в єдину сім'ю з науковими працівниками Радянської України і всього Радянського Союзу, будуть віддано працювати, під проводом великої партії Леніна—Сталіна, на користь радянської науки, яка служить всьому народові і є найпередовішою наукою в світі.

Велика Жовтнева соціалістична революція відкрила нову еру в історії людства. Роки, що відділяють нас від історичних днів Жовтня 1917 р., наповнені блискучими перемогами: в Радянському Союзі назавжди знищені експлуататорські класи, побудовано соціалізм, відкрились небувалі простори для наукових досліджень, для розквіту творчості мільйонних мас.

Великі вчителі людства, основоположники наукового комунізму, завжди вважали науку за велетенську русійну революційну силу історії. Велика Жовтнева соціалістична революція, здійснена під керівництвом геніїв людства — Леніна і Сталіна, є найвеличнішим прикладом сили справжньої науки. Геніальні ідеї основоположників наукового комунізму перетворились, перетворюються в реальну дійсність, яка є новим досягненням торжества науки. Вчені Радянського Союзу навчилися і навчаються сміливо мислити на безсмертних зразках роботи творців передової науки нашого часу — Леніна і Сталіна.

В колишній царській Росії наука не мала можливості розвиватися. Навіть видатні вчені того часу були великими мучениками: Ломоносов в умовах кріпацької Росії не міг закінчити свої важливі наукові роботи; Менделєєва цькували сановно-чиновницькі кола; Лебедева замучила і довела до смерті столипінська реакція. Така ж доля спіткала і інших видатних учених того часу. Соціалістична революція звільнила науку від пут капіталізму і поставила її на служіння народу, створила нечувані можливості для її розвитку, озброїла радянських вчених єдиним справжнім науковим методом — методом діалектичного матеріалізму.

Про розквіт науки в Радянському Союзі яскраво свідчить величезна кількість науково-дослідних закладів. Про це також свідчать видатні досягнення радянських вчених, робота яких відома всьому світу. Радянські вчені завжди пам'ятають вказівки товариша Сталіна про науку „... люди якої, розуміючи силу і значення традицій, що встановилися в науці, і вміло використовуючи їх в інтересах науки, все ж не хочуть бути рабами цих традицій, яка має сміливість, рішимість ламати старі традиції...“.

Радянська Україна, невід'ємна складова частина великого Радянського Союзу, при допомозі великого російського народу, під керівництвом більшовицької партії, під керівництвом вождя народів товариша Сталіна здобула величезні перемоги. За роки радянської влади бурхливо виросла і пишно розцвіла українська культура, національна по формі, соціалістична по змісту.

В школах Радянської України навчається близько 6 мільйонів дітей, у вузах і технікумах — 300 тисяч студентів.

На народну освіту в Радянській Україні тільки в цьому році асигновано понад 3 мільярди карбованців, що становить близько 47 процентів всього бюджету УРСР.

Радянська Україна має 216 науково-дослідних закладів. В них працює 5447 наукових працівників, серед яких — 1900 жінок.

Академія Наук УРСР є центром передової науки Радянської України. В її системі — 23 науково-дослідних інститути; в склад Академії Наук входять 60 дійсних членів (академіків), 68 членів-кореспондентів і коло 1000 наукових працівників. Бюджет Академії Наук УРСР щороку зростає і в цьому році дорівнює 22 мільйонам карбованців. В Академії Наук УРСР працює багато вчених з світовим ім'ям, вчених, які віддають свої знання,

свої сили радянському народу і всьому передовому, прогресивному людству. Лише в країні перемігшого соціалізму наука поставлена на службу трудящому людству. Тільки в СРСР люди науки можуть з гордістю говорити про свої передові ідеї, про свої досягнення, про свою близькість до народу — цього дійсного творця історії людства.

Ми, радянські вчені, пишаємося тим, що в побудові комуністичного суспільства наука відіграла, відіграє і відіграватиме величезну роль.

Ми закликаємо вас, наукових працівників Західної України, виконати свій обов'язок передового інтелігента і громадянина. Ви, разом з усіма працівниками культурного фронту, разом з усім визволеним народом Західної України, повинні зробити все для того, щоб трудящі Західної України оволоділи всіма досягненнями науки, мистецтва і культури, щоб грамотність проникла в усі кутки Західної України.

Ми закликаємо вас до рішучої боротьби з агентурою польських панів, буржуазних націоналістів — з усіма ворогами народу, які намагалися підірвати нашу роботу.

Ми закликаємо вас тісніше згуртуватися навколо більшовицької партії, навколо великого Сталіна і успішно йти вперед, до нових вершин науки.

Передовий науковий працівник, передовий вчений повинен бути щільно зв'язаний з своїм народом; тоді голос вченого буде звучати переконливо і авторитетно.

За плідотворчу роботу, товариші!

Хай живе радянська наука і культура!

Хай живе Радянська влада!

Хай живе Червона Армія — армія гуманізму і миру!

Хай живе Комуністична партія (більшовиків) України і її славний керівник товариш Хрущов!

Хай живе Радянський уряд на чолі з товаришем Молотовим!

Хай живе Всесоюзна Комуністична партія (більшовиків)!

Хай живе любимий вождь народів, наш учитель і друг Йосиф Віссаріонович Сталін!"

Лист прийнято на жовтневій сесії Академії Наук УРСР.

За дорученням сесії лист підписали:

Президент Академії Наук УРСР — акад. *О. О. Богомолець.*

Віце-президент Академії Наук УРСР — акад. *О. В. Палладін.*

Віце-президент Академії Наук УРСР — акад. *А. О. Сапегін.*

Віце-президент Академії Наук УРСР — акад. *Б. І. Чернишов.*

Члени президії Академії Наук УРСР: акад. *М. Я. Калинович,*

акад. *В. П. Поспелов,*

акад. *О. В. Леонтович.*

ЗАХІДНА УКРАЇНА

Історичний нарис

Ф. ЯСТРЕБОВ

Західна Україна на протязі всієї багатовікової своєї історії була метою зазіхань різних іноземних загарбників, але головним ворогом українського народу на Західній Україні, який пригноблював його кілька століть, були польські пани.

В X—XI століттях частина території Галичини (Червенські міста) входила до складу Київської держави, якій весь час доводилось боротися за ці землі з Польщею і Угорщиною. Цю боротьбу продовжували галицькі, а потім галицько-волинські князі, які на кінець XII століття об'єднали Галичину і Волинь в одно князівство. Майже вся перша половина XIII століття пройшла в війнах Галицько-Волинського князівства з Польщею. Головна роль в організації оборони земель Західної України від зовнішніх ворогів належала галицькому князю Данилу Романовичу, який завдав польсько-угорським загарбникам кілька вирішальних поразок.

Але монголо-татарське іго, що в XIII столітті закабалило більшу частину російських князівств, дуже ослабило і Галицько-Волинське князівство, яке було крайнім пунктом монголо-татарських завоювань на Заході. В наслідок цього знесення Галичина і Західна Волинь не в силі були витримати дальших нападів Польщі і Угорщини і на кінець XIV століття західноукраїнські землі втратили політичну незалежність. Лев'ячу частку західноукраїнських земель загарбала Польща.

На протязі XV століття в Західній Україні проходив безперервний процес закріпачення українського селянства польськими панами, які захопили землю в свої руки. Польська шляхта почала наступ і на українські міста, позбавляючи українських купців і ремісників усяких прав.

В 1505 р. польській місцевій владі (старостам) було заборонено втручатися в суди селянства з поміщиками, а в 1518 р. українських селян зовсім позбавили права скаржитися на панів у суд.

На протязі XVI століття селянство Західної України перетворилося в безправну, остаточно закріпачену масу, обтяжену дуже важкою працею на панщині. Поступово панщина втрачала визначені межі і селяни повинні були коритися панській вимозі — „працювати скільки скажуть“.

Класове гноблення підсилювалось національно-релігійними утисками. Особисто вільне українське населення західноукраїнських міст, особливо найбільшого в Галичині міста Львова, відходило далеко на задній план перед поляками в торговельних справах, ремеслі, міському самоврядуванні. Польське панство примусово насаджувало серед українських селян і міщан католицизм і введене в 1596 р. уніатство, підлегле римському папі. В наслідок цього страшного гноблення і переслідувань український народ весь час повставав проти панської Польщі, виступав під прапором визволення спід іноземного ярма і спід кріпосницького гніту.

Серед численних виступів цього часу особливо виділяється повстання галицьких селян 1490 р. під проводом Мухи, яке охопило кілька тисяч чоловік. З великими труднощами придушила його польська шляхта.

Населення Західної України бере найжвавішу участь у грандіозній визвольній війні 1648—1654 рр., яка охопила всю Україну аж до найвіддаленіших її закутків. Липськ, Белз, Тереховля, Янов, а пізніше райони Сходниці і Перемишля стають в 1648 р. ареною жорстоких боїв повсталого українського народу проти польської шляхти.

Переяславська рада 8 січня 1654 р. об'єднала Україну і Росію. Разом з тим польським панам удалося відірвати Західну Україну від інших українських земель, придушити в ній повстання і не допустити приєднання західноукраїнського населення до єдинокровного російського народу.

Могутні селянські повстання (гайдамацький рух) проти польського панування, які відбувалися на протязі семидесяти років XVIII століття на Правобережжі, що відійшло до Польщі, охопили і Західну Україну; особливо широких розмірів набрав на Західній Україні рух у 1734 р. на чолі з Верланом. Останній з своїм загоном рушив з Брацлавщини на Поділля, потім на Волинь, дійшов аж до Кам'янця і Львова, захопив Жванець і Броди. Верлан діяв разом з галицькими повстанцями-гайдамаками, які називались левенцями і опришками. Особливо вславився ватажок опришків Олекса Довбуш; він боровся проти польських панів від 1738 до 1745 р., поки його не вбили.

Збуджене народним повстанням 1768 р. — Коліївщиною, що поширилось на Правобережній Україні, головним чином на Київщині, завуршилось і галицьке селянство. Хвилі селянського руху докотилися в Галичині під самі стіни Львова.

В 1772 р. відбувся перший поділ вкрай знесиленої внутрішньою шляхетською анархією панської Польщі між Росією, Австрією і Пруссією. Західна Україна дісталася Австрії.

Після переходу Західної України до Австрії, австрійський уряд продовжував підтримувати в Східній Галичині панування над українським народом польських поміщиків, в Буковині — молдавських, а в Закарпатській Україні — мадьярських.

Особливо гнітили і затримували економічний і культурний розвиток українського народу в Східній Галичині польські пани: вони ополячува-

ли українське населення, насаджували католицьку релігію і забороняли українську мову. Урядова шкільна комісія, яка працювала в Галичині в 1817 р. зробила висновок, що єдиною мовою в народних школах Західної України повинна бути польська мова, тому що українська мова, на думку комісії, „є не що інше, як зіпсована польська“. Підсилена полонізація школи привела швидко до того, що в містах Східної Галичини майже не чути було українського слова.

Крім того, Західна Україна, зокрема Східна Галичина, була відсталого землеробською колонією Австрії і ринком збуту для її капіталістичної промисловості, що розвивалася, насамперед текстильної.

Величезна кількість західноукраїнського селянства перебувала в страшних злиднях. Аграрне перенаселення почало виштовхувати з зубожілих сіл все більшу кількість вкрай зруйнованих селян.

У відповідь на підсилення гніту на Західній Україні весь час спалахували масові виступи селян. В 1819 р. виступили селяни в Волі Якубовій, в 1824 р. — в Спольщині, в 1832 р. — в Нагуєвичах та інших місцях. В 1843 р. рух набрав особливо широкого розмаху в Буковині серед горців-гуцулів. Рух цей був придушений за допомогою полка солдат. Величезного розмаху набув селянський рух в Східній Галичині в 1846 р., коли повсталі селяни знищили понад дві тисячі польських панів. В 1847 р. селянські повстання розгорнулись з новою силою в Буковині. На чолі повсталих гуцулів став енергійний і талановитий селянин Лук'ян Кобилиця. Під його проводом гуцули вигнали з своїх сіл поміщиків, ліквідували панщину, оголосили ліси громадською власністю і почали захоплювати пасовища. Тільки втручання військ і проведення на місці кривавої розправи з повстанцями на якийсь час припинили цей рух.

В першій половині XIX століття на Західній Україні народжується українська інтелігенція, яка виступила під прапором боротьби за розвиток української культури. Передовими діячами цієї інтелігенції були вихованці Львівської духовної семінарії — Шашкевич, Вагілевич і Головацький.

З величезними труднощами, переборюючи на кожному кроці цензурні заборони і утиски, Шашкевич, Вагілевич і Головацький надрукували в 1837 р. в Угорщині українською мовою збірник „Русалка дністровая“. До збірника ввійшли їх власні вірші і українські народні пісні. Коли збірник з'явився у Львові, австрійський уряд, при цілковитій підтримці польських панів, розпорядився конфіскувати книгу і, користуючись випадком, взагалі підсилив цензурні репресії щодо української мови.

В 1848 р. в Австрії і в інших західноєвропейських країнах вибухла революція, яка перекинулась і на Західну Україну. Під натиском революції австрійський уряд 17 квітня 1848 р. скасував у Галичині панщину.

В травні 1848 р. українська буржуазна інтелігенція і духівництво організували в Львові „Головну руську раду“, яка виступала від імені

українського населення Східної Галичини. Борючись за культурний розвиток Західної України, вона відіграла певну позитивну роль. „Головна руська рада“ почала випускати українською мовою газету „Зоря галицька“ і скликала в жовтні 1848 р. у Львові з'їзд представників західноукраїнської науки і літератури. Цей з'їзд постановив утворити на Західній Україні економічне і історичне товариство, почати видання історії України, відкрити окружні народні читальні і організувати „Руську матицю“ — товариство для видання і поширення серед народу літератури українською мовою. В 1849 р. „Рада“ постановила відкрити у Львові народний дім, де містилась би українська бібліотека, музей, книжкова крамниця і народний клуб.

„Рада“ вимагала у австрійського уряду поділити Західну (польську) і Східну (українську) Галичину на дві частини з самостійним управлінням. В цьому питанні „Головна руська рада“ вступила в напружену боротьбу з польськими панами, які докладали всіх зусиль до того, щоб за допомогою натиску на уряд не допустити цього поділу, бо він завдавав рішучого удару пануванню польського панства в Галичині.

Крім того, „Рада“ вимагала введення української мови в школах Західної України, публікації всіх урядових розпоряджень українською мовою і призначення в Східну Галичину урядовців, знаючих українську мову, та ін.

Під впливом революції австрійський уряд обіцяв „Раді“ провести в життя ці заходи. Проте, перемога реакції і остаточний розгром революції в Австрії, а в 1849 р. і в Угорщині привели до того, що уряд звів усі ці поступки до мінімуму. Він запровадив викладання українською мовою тільки на кафедрах української літератури, історії і богослов'я. Українська мова офіційно була введена також в середній і початковій школах. Але поскільки питання про відкриття шкіл розв'язувалося в Галицькому сеймі, польські депутати вживали всіх заходів до того, щоб перешкодити розвиткові української школи. Як поступка революційному рухові, в 1861 р. був організований Галицький сейм, який охоплював обидві частини Галичини — і Західну, і Східну. Сейм відразу ж потрапив до рук польської шляхти, яка захопила там більшість місць. Вона захопила і так звану шкільну раду, організовану на правах міністерства для керівництва народною освітою в Галичині.

Австрійський уряд не пішов на головну поступку — він, не зважаючи на свої обіцянки, так і не провів поділу Східної і Західної Галичини на дві округи з окремим управлінням в кожній. Це трапилось в основному тому, що після поразки революції австрійська монархія, як і раніш, продовжувала спиратися в Західній Україні на польських поміщиків, що, як відомо, скільки могли, перешкождали поділу Галичини.

Після 1848 і 1849 рр. гніт польських поміщиків на Західній Україні підсилюється. Оголошена в 1848 р. селянська реформа була проведена в 1850-х роках в їх інтересах проти українського селянства, яке

змушене було заплатити величезний грошовий викуп за землю, за право пропінатії, тобто повинне було викупити виключне право поміщика продавати алкогольні напої; селянство було також позбавлене сервітутів, тобто давнього права пасти свою худобу на землях поміщика і користуватись його лісом.

1850-ті і початок 1860-х років були періодом майже повного застою в культурному розвитку Західної України. Під тяжким і постійним тиском пануючої австрійсько-польської реакції нечисленна українська інтелігенція Західної України обмежувала свою діяльність майже виключно суперечками про мову, правопис, шрифт і церковні обряди.

В цей час частина української інтелігенції, так звані москвофіли, розвивали теорію про існування нібито єдиного російського народу на просторі від Карпат до Камчатки. Вірну думку про необхідність всіма засобами зміцнювати зв'язок українців з єдинокровними російськими братами москвофіли зводили нанівець своїми реакційними політичними поглядами, які змушували їх кидатися в обійми російського царизму, а всередині Західної України служити австрійському урядові і вступати в порозуміння з польською шляхтою. Москвофіли говорили і писали не українською мовою, а якоюсь сумішню церковнослов'янської, російської і української з домішкою польських слів і твердили при цьому, що вони пишуть російською або „панросійською“ мовою. До народної української мови москвофіли ставились різко негативно, вважали її грубою і твердили, що вона не може лягти в основу літературної мови. На цій точці погляду стояли галицькі письменники Петрушевич, Могильницький, Дедицький та ін. Історик-москвофіл Зубрицький виступив з заявою, що писати історію України мовою „черні“, тобто українською мовою, безглуздо, бо „історії пишуться для образованного и образующегося класса народа. Для простолюдина довольно молитвенника, катехизиса и псалтыря“. Відверто виступаючи проти розвитку українського народу, проти народної культури, москвофіли тим самим цілком і повністю підтримували австрійську реакцію, були одним з її провідників на Західній Україні.

Починаючи з 1860-х років, особливо коли Австрія, потерпівши в 1866 р. поразку від Пруссії, пішла на ряд ліберальних поступок, боротьба з австрійсько-польським засиллям на Західній Україні загострюється.

З розвитком промисловості росте робітничий клас, який страйками все частіше заявляє про своє безправне і тяжке матеріальне становище; росте опір панам з боку селянства; ростуть нові кадри передової української інтелігенції, так звані „народовці“, які ведуть від імені українського народу боротьбу за дальший національно-культурний розвиток Західної України. Іде боротьба не тільки проти австрійсько-польського засилля, а й проти москвофілів, які тягнуть назад.

Величезну роль у справі боротьби з ненависним українському народові польським панством відіграв Тарас Григорович Шевченко. В його полум'яній творчості, наскрізь просякнутій пристрасною любов'ю до

народу і ненавистю до його гнобителів, тема боротьби українського народу проти польського панства опрацьована з потрясаючою силою і правдивістю. Боротьбі українського народу з шляхетською Польщею присвячені „Гайдамаки“, один з найвизначніших утворів поетичного генія Шевченка. На цю тему написані „Тарасова ніч“, „Ще як були ми козаками“, „Швачка“, „У неділеньку, у святую“, „Заступила чорна хмара“ і ін.

Ідея боротьби проти польського шляхетського гніту завжди була однією з основних ідей у творчості нашого великого поета. Його гнівні вірші, проникаючи в Західну Україну, справляли потрясаюче враження насамперед на українську молодь, будили її, звали на боротьбу проти ненависного австрійсько-польського гніту.

В 1870-х роках з Західною Україною встановлює тісний зв'язок видатний український публіцист і історик Михайло Драгоманов. Він виступив насамперед проти москвофілів, але піддав також критиці і обмеженість народовців, які в значній своїй частині стали замикатися виключно в рамки української народності, скочуючись до націоналізму. Драгоманов виступив тоді як демократ і вимагав задовольнити в першу чергу потреби народних мас; немало попрацював він коло справи підсилення зв'язків української культури з культурою російського народу, передусім через ознайомлення народних мас Західної України з кращими творами російської літератури.

В цей час в Галичині розгорнули свою діяльність Осип Федькович і, особливо, великий український письменник Іван Франко, який провадив революційну пропаганду серед галицьких робітників.

Франко відразу ж виступив як революціонер-демократ в ім'я народу, за народ. Перший поштовх до політичної діяльності Франко дістав від Драгоманова, а далі був під сильним впливом ідей Чернишевського і почасти марксизму. Франко був гордий своєю приналежністю до народу, на повний голос заявляв про свій мужицький демократизм. В автобіографічній передмові до своїх оповідань, виданих в 1897 р., Франко писав: „Бувши сином українського мужика, вигодуваний на чорному хлібі мужицькому й на праці порепаних рук мужицьких, повинен я власною працею цілого життя відробити ті шаги, що їх мужицька рука витратила, щоби я міг вибратись на високості, де світло яснє, де волі чутно дух і де вселюдські ідеали зоріють“. Франко став на чолі групи українських письменників-реалістів, написав визначні повісті і оповідання з життя пригнобленого українського трудового народу Галичини. Надзвичайно високо стоїть також і політична лірика Франка.

Ще в 1860-х, а особливо в 1870-х роках через страшні утиски на українську культуру, запроваджені у нас на Україні царським урядом, українська інтелігенція стала переносити свою діяльність в Галичину і виступати разом з галицькими письменниками і ученими, які поставили собі мету, переборюючи поставлені польською шляхтою перепони, розвивати українську культуру на Західній Україні.

На протязі 1860-х років і дальших десятиліть тут стала розвиватись українська література і наука. В галицьких виданнях 1860-х років „Вечерниці“, „Мета“, „Нива“, „Русалка“ друкували свої твори Марко Вовчок, Куліш, Кониський. З 1867 р. у Львові став виходити щомісячник „Правда“, де протягом кількох років разом з галичанами співробітничали Куліш, Кониський, потім Нечуй-Левицький та ін. „Правда“ проникла і до нас і таким чином обслуговувала обидві частини України.

В 1868 р. у Львові було засновано товариство „Просвіта“, яке видавало масову і учбову літературу, а в 1873 р. на кошти, зібрані серед українського населення у Львові, було організовано „Наукове товариство імени Шевченка“, яке на кінець XIX століття стало великим науковим центром, що випускав у світ наукову продукцію українською мовою, насамперед з гуманітарних галузей знання.

В 1864 р. товариство „Русская беседа“ заснувало на кошти, зібрані серед народу, український театр. Перша вистава відбулась навесні 1864 р. Йшла інсценівка повісті Квітки-Основ'яненка „Маруся“. Театр цей, не маючи ні коштів, ні кваліфікованих акторських сил, ні достатнього репертуару, ні приміщення, ледве животів і припинив свою діяльність під час війни 1914—1918 рр.

На кінець XIX століття на Західній Україні починають виникати політичні партії. В 1890 р. з лівих народовців (Франко, Павлик та ін.) утворилась радикальна партія народницького типу. Вона повела роботу серед селянства та інтелігенції і успішно боролась проти москвофілів і клерикалів, а також правих народовців за їх угодовство з австрійсько-польською реакцією. Радикали вимагали в своїй програмі введення громадської власності на землю і політичних свобод, в тому числі загального виборчого права. В 1899 р. радикальна партія майже цілком розпалась і замість неї організувалась націонал-демократична партія, куди ввійшла частина народовців і радикалів. До націонал-демократів примкнув також Іван Франко.

В тому ж 1899 р. у Львові з групи лівих радикалів зародилась соціал-демократична партія, яка прийняла програму австрійської соціал-демократичної партії. Робота галицьких соціал-демократів серед пролетаріату проходила слабо, тому що в ній були завжди дуже сильні угодовські елементи. Соціал-демократична партія працювала головним чином серед селянства, а не серед міських робітників.

В цілому, не зважаючи на гніт польського панства і колоніальну політику Австрійської монархії, не зважаючи на те, що українська буржуазія ішла в Галичині на угодовство з гнобителями, боротьба українського народу в Західній Україні за своє соціальне визволення і національний розвиток не тільки не згасала, а навпаки, набувала все різкішого і напруженішого характеру. Ця боротьба виявлялась насамперед в робітничих страйках і демонстраціях. В кінці січня 1870 р. у Львові спалахнув перший страйк галицького пролетаріату — страйк друкарських

складачів, який тривав вісім днів і закінчився перемогою страйкуючих — власники друкарень були примушені прийняти виставлені робітниками вимоги. В 1871 р. страйкували кравці, в 1874 р. — пекарі, в 1875 р. — стельмахи. В 1880 р. в Галичині вперше було проведене святкування Першого Травня — дня міжнародної пролетарської солідарності. В цей день у Львові відбувся робітничий мітинг, на який зібралось до чотирьох тисяч робітників.

Одночасно з робітничим рухом ішов рух селянський. Особливо великим був страйк сільськогосподарських робітників, які виступили стихійно проти польських поміщиків у 1902 р.; він охопив понад сто тисяч селян в двадцяти чотирьох повітах Західної України і хоч був жорстко придушений поліцією, проте поміщики примушені були підвишити заробітну плату своїм наймитам.

Під впливом революції 1905 р. в Росії, в усій Австро-Угорській імперії пройшли виступи широких народних мас, які розпочали боротьбу за загальне виборче право. Особливо грандіозний характер мав цей рух в Східній Галичині, де він охопив майже все населення. В наслідок цього руху австрійський уряд змушений був піти на поступки і задовольнити вимоги народу.

Одночасно з масовою боротьбою, в Галицькому сеймі і Австрійському парламенті весь час виступали депутати-українці з вимогою підсилити розвиток української культури на Західній Україні.

Ця боротьба українського народу проти австрійсько-польського гніту точилася безперервно аж до падіння Австрійської монархії. В наслідок нового революційного вибуху в листопаді 1918 р. припинила своє існування Австро-Угорська імперія, вкінці розхитана імперіалістичною війною, і для Західної України наступив новий етап в її історії, який приніс їй ще гіршу неволю, ніж стоп'ятидесятирічне австрійсько-польське іго. Це був період панування на Західній Україні буржуазно-поміщицької Польщі.

Перемога Антанти в 1918 р. привела до створення штучної польської держави. Польща відразу пішла походом на українські землі.

Після впертої, але нерівної боротьби озброєного українського народу проти польських окупантів Західну Україну і Західну Білорусію захопила Польща.

З благословення Англії і Франції польські загарбники повели війну далі, на цей раз з Російською Радянською Республікою, намагаючись „приєднати“ до Польщі Радянську Білорусію і Україну. Але, не зважаючи на величезну матеріальну допомогу Антанти, Польща була розбита нашим народом і примушена піти на мир. За Ризьким договором 1921 р. був установлений державний кордон між РРФСР і Польщею. Польща зобов'язалась під натиском Радянського уряду „дати особам української, російської і білоруської національностей всі права, які забезпечують вільний розвиток культури, мови і відбування релігійних обрядів“.

Не менш щедрою на обіцянки була і польська конституція 1921 р., де був пункт про охорону інтересів національних меншостей і про їх національно-культурну автономію. Нарешті, в 1922 р. був виданий ще один закон, за яким Східно-Галицьким воеводствам було обіцяне самоврядування і організація українського університету.

Так було на папері, але зовсім не так було на ділі. З перших же днів панування Польщі в Західній Україні почався шалений терор проти українського народу.

Важко жилося українському народові під владою Австрії, яка перетворила Західну Україну в свою колонію, де майже відсутня була текстильна, металургійна і деякі інші галузі промисловості, звідки викачувалась у метрополію сировина і де панували австрійські урядовці і польське панство. Але ні з чим не зрівняні були безправ'я, приниження, економічна руїна, злидні і вимирання, на які прирікала український народ буржуазно-поміщицька Польща.

На захоплених Польщею українських землях було понад вісім мільйонів населення, з них більше ніж 70% українців.

Вся Західна Україна до цього часу була відсталою аграрною країною. Величезну кількість кращих земель (до 78%) тут захопили польські поміщики і католицька церква. Тільки 22% землі були в руках селян.

Західна Україна була країною колосальних земельних володінь польського панства, в руках якого було зосереджено до 90% земельної площі всіх великих маєтків. З двох мільйонів гектарів великої земельної власності понад 65% припадали на маєтки розміром понад 500 гектарів.

З другого боку, Західна Україна — країна найдрібніших, злиднених селянських господарств. В Галичині до 57% селянських господарств мали менше двох гектарів на господарство і майже половина не мала коней. Ці господарства були приречені на пролетаризацію і зубожіння.

Неухильно провадячи свою колоніальну політику, польська держава захоплювала більшу частину вільної посівної площі Західної України і передавала її в руки так званих „осадників“. Військові поселенці — осадники склались, як правило, з колишніх польських військових добровольців-офіцерів і солдатів, а також жандармів і поліцаїв.

Осадники одержували ділянки землі від 10 до 30 га, на яких вони, користуючись грошовою допомогою польської держави, заводили хуторські куркульські господарства. Кількість осадників у Західній Україні і Західній Білорусії весь час росла, тому що польська держава твердо провадила політику руйнування підлеглого йому українського і білоруського селянства, насамперед через малоземелля.

На січень 1923 р. кількість розселених в Західній Україні і Західній Білорусії осадників доходила до 9 тис. В 1928 р. союз осадників нараховував понад 15 тис., а в останній час кількість їх досягала 30 тис. чоловік. Тільки за перші чотири місяці 1938 р. польська влада органі-

зувала для осадників в Тарнопольському, Поліському, Станіславівському і Волинському воєводствах 4038 нових господарств.

Польські осадники найлютіші вороги українського і білоруського народів. Вони не тільки по-звірському експлуатували селянство в своїх куркульських господарствах, а були також провідниками колонізації місцевого населення, займали звичайно посади сільських старостів, були активними помічниками таємної поліції і озброєним резервом польської армії.

В наслідок наявності величезних поміщицьких латифундій, надзвичайної роздрібненості селянського землеволодіння, малоземелля і по-смужності, сільське господарство Західної України, не зважаючи на родючість ґрунту, перебувало в стані занепаду. Посівна площа і кількість худоби безперервно зменшувались. Порівнюючи з 1913 р. дуже зменшилась кількість рогатої худоби, овець. На весні в селян Західної України звичайно гинули від голоду після зимового безкорм'я тисячі голів худоби.

Народ був обтяжений страшними безпосередніми і посередніми податками, число яких перевищувало сотню. Ціни на сільськогосподарські продукти в Західній Україні і в Західній Білорусії були значно нижчі, ніж в Польщі, і різко розходились з надзвичайно високими цінами на промислові товари. Аграрне перенаселення, яке ставило Західну Україну за густістю населення (до 200 чоловік на квадратний кілометр) на перше місце в Європі, щороку виштовхувало з українських сіл на тимчасові заробітки або назавжди в еміграцію (Канаду та інші країни) десятки і сотні тисяч селян.

Промисловість Західної України не тільки не досягала рівня 1913 р. але стояла весь час нижче цього рівня. Якщо в 1913 р. в Галичині було видобуто 1 000 114 тонн нафти, то в 1937 р. видобуток нафти, що був головним чином в руках акціонерних компаній, упав до 501 000 тонн. Майже зійшов нанівець видобуток озокериту (земляного воску): в 1886 р., коли видобуток озокериту знаходився у повному розквіті, в одному тільки Бориславі було 87 підприємств для видобутку озокериту, а в 1924 р. їх на всю Галичину лишилося тільки 3. Видобуток солі з 48 000 тонн в 1913 р. зменшився до 39 600 в 1924 р. і продовжував знижуватися і в останні роки.

Західна Україна після захоплення її Польщею більше ніж будь-коли в своїй страдницькій історії була внутрішньою аграрною колонією своїх господарів.

„В свій час віце-прем'єр Квятковський, — пише т. Ярославський, — прилюдно ділив Польщу на дві господарські території: на територію А і територію Б. Територія Б — головним чином Західна Україна і Західна Білорусія. Вся вугільна, металургійна промисловість, 80% текстильної, цукрової, цементної, електротехнічної та інших галузей промисловості були в Польщі А. Тут, за авторитетною заявою пана Квятковського, знаходиться понад 80% газових заводів і водопроводів. Тут збудована розгалужена залізнична сітка, тут трамваї в містах, понад 80% друкарень культурних і санітарних установ. Польща А споживає 93% всієї електро-

енергії, 80% штучних добрив і сільськогосподарських машин, понад 80% заліза і понад 95% кофе і чаю.

„Протилежну картину являє собою Польща Б, тобто Західна Україна і Західна Білорусія. Це в буквальному розумінні слова — внутрішня колонія Польського фінансового капіталу, польського імперіалізму. Польща А продає по підвищених цінах товари своїх фабрик Польщі Б і за безцінь скуповує у цієї внутрішньої колонії сировину і сільськогосподарські продукти“¹⁾.

Якщо в самій Польщі в промисловості було зайнято до 15% населення, то в Західній Україні число робітників у відношенні до всього населення дорівнювало лише 4% і до того ж безперервно скорочувалось, зменшившись за останні десять років приблизно на 40%. При чому пролетаріат Західної України за ту саму роботу одержував значно нижчу заробітну плату, ніж робітники Польщі.

Правлячі класи Польщі свідомо заводили в тупик економічний розвиток Західної України. Страшна руїна, загинання, жорстоке соціальне і національне гноблення гнули до землі трудящих Західної України.

Польські пани і буржуазія поставили перед собою пряму мету — з світа згладити всякий прояв української культури. В цьому вони зайшли далеко вперед навіть порівнюючи з Австрійською монархією. Для розвитку української культури під владою Польщі були створені непереборні перепони.

На кінець існування Австро-Угорщини, в 1918 р., на Західній Україні було 3662 школи з викладанням українською мовою (частина дисциплін звичайно викладалась польською мовою); в 1935 р. цих шкіл лишилось тільки 458, а на кінець існування польської держави число українських шкіл було зведене фактично до нуля: на самій лише Західній Волині, де в 1919 р. було 1050 українських шкіл, в 1936 р. їх лишилось всього 5. Через це в Західній Україні панувала жахлива неписьменність. Процент неписьмених досягав майже половини загальної кількості населення, при чому серед жінок неписьмених було понад 71%.

Так буржуазно-поміщицька Польща розправлялась з українською культурою на захоплених нею землях.

Народ Західної України не зносив мовчки насильств і терору, які панували на його землі. З першого і до останнього дня існування буржуазної Польщі український народ провадив на Західній Україні безпощадну війну з загарбниками.

В країні майже безперервно проходили могутні хвилі страйків міського і сільськогосподарського пролетаріату. Відомі революційні виступи селян 1922—1925 рр. і грандіозні селянські страйки в 1927—1928 рр. В 1929 р. страйкувало до 50 тис. наймитів в 120 селах Західної України. В 1930 р. тут було спалено повсталим селянством понад 60 пан-

¹⁾ Е. Ярославский, Кому мы идем на помощь, „Правда“, 19. IX 1939.

ських маєтків. В 1932 і 1933 рр. коло 100 тис. селян піднялися на нове повстання. В 1934 р. тритижневий селянський страйк пройшов в 173 селах. Масові виступи і страйки вибухали на Західній Україні і в 1937 р., охопивши не тільки Західну Україну, а майже всю Польщу.

Кривавими репресіями і військово-поліційними езекуціями відповідали польські пани на виступи проти них широких мас українського народу. В сотнях українських сіл бешкетували карні загони. Налітаючи на села, польські поліцаї нищили майно, сікли й саджали в тюрми селян, гвалтували жінок, кулею і нагаєм „смиряючи“ непокірний народ. І не тільки в селах, а і в містах Західної України нещадно придушувались будьякі виступи трудящих за свої права.

Проте, робітничий рух в Західній Україні ріс. В 1926 р. загальний страйк охопив робітників деревообробної промисловості (коло 15 тис. чоловік), страйкували також 5 тис. робітників нафтових промислів і робітників озокеритних шахт.

Антипольський рух мав особливий розмах у Львові, де застрільниками виступали робітники. В квітні 1936 р. у відповідь на розстріл демонстрації безробітних львівський пролетаріат спорудив у місті барикади і повстав. До ночі тривав бій з військами і поліцією, і тільки недостача зброї примусила робітників відступити. Але львівський пролетаріат не припинив боротьби і через кілька днів після повстання провів одноденний страйк протесту, в якому взяли участь майже всі трудящі міста.

Аж до самого звільнення Червоною Армією західноукраїнських земель продовжувалась боротьба народу Західної України проти панської Польщі. З надією звертав свій погляд на СРСР пригнічений народ і з нетерпінням чекав бажаного дня визволення. Цей день прийшов.

Наш великий радянський народ, керований партією Леніна—Сталіна, устами голови Радянського уряду товариша Молотова заявив 17 вересня про те, що „Радянський уряд вважає своїм священним обов'язком подати руку допомоги своїм братам-українцям і братам-білорусам, які населяють Польщу“.

Тепер воля нашого народу здійснена: наша славна Червона Армія звільнила від всякого гніту Західну Україну і Західну Білорусію. Народні українські збори, за депутатів яких голосувало 90,93% загальної кількості голосуючих виборців Західної України, прийняли 26—28 жовтня 1939 р. історичну декларацію „Про державну владу в Західній Україні“. В цій декларації Народні Збори проголосили встановлення Радянської влади на всій території Західної України і ухвалили прийняти Західну Україну до складу СРСР, включивши її до складу УРСР. Позачергова сесія Союзу РСР 1 листопада 1939 р. ухвалила задовольнити просьбу Народних Зборів. Український народ був воз'єднаний в єдиній Радянській республіці і цим назавжди покладений кінець віковому відокремленню українського народу.

ЗАХІДНА УКРАЇНА ЯК КОЛИШНЯ КОЛОНІЯ ПАНСЬКОЇ ПОЛЬЩІ

Б. БАБАЄВ

На протязі сотень років вільнолюбний народ Західної України був під гнітом польської шляхти. Після першого поділу Польщі (1772 р.) Західна Україна була захоплена австрійськими поміщиками і капіталістами, які разом з польськими панами понад сто років пригноблювали український народ. Особливого приниження і безправ'я зазнали селяни колишніх Львівського, Тарнопольського і Станіславівського воєводств. Польські пани фізично знищували „непокірних селян“, спольщували українську людність, насаджували католицьку релігію, викоринювали українську мову.

Вся історія народів Західної України кінця ХІХ і початку ХХ століть сповнена фактами героїчної боротьби українського народу проти польської шляхти.

В 1919 р. творці Версальської системи — англо-французькі імперіалісти штучно створили багатонаціональну польську державу. Скориставшись тяжким становищем Радянської країни в 1920 р., польські пани, підтримувані англо-французькими імперіалістами, виступили проти СРСР, мріючи захопити Правобережну Україну і Білорусію. „У поляків був план: захопити Правобережну частину Радянської України, захопити Радянську Білорусію, відновити в цих районах владу польських панів, розширити межі польської держави „від моря до моря“, від Данціга до Одеси...“¹⁾

Але український і білоруський народи при братській допомозі великого російського народу прогнали польських панів з України і Білорусії. Наступаючи, Червона Армія загнала пілсудчиків далеко за межі Західної України і Західної Білорусії. Червона Армія стояла коло самого Львова в Галичині і наближалась до Варшави. І лише в наслідок шкідництва Троцького, Тухачевського і інших троцькістських штабістів Червона Армія відступила. Народи Західної України і Західної Білорусії знов опинилися в польському ярмі. Укладений 20 жовтня 1920 р. в Ризі мирний договір юридично оформив загарбання Східної Галичини, Східної Волині і Західної Білорусії.

¹⁾ Короткий курс історії ВКП(б), 1939, с. 226.

За двадцять років свого панування польські магнати завдали народам Західної України, а також і трудящим Польщі багато страждань і привели їх до зубожіння і розору.

Пригнічуючи вільнолюбний народ Західної України, польська держава, в свою чергу, сама була в становищі напівколонії англо-французького імперіалізму. Важливіші галузі промисловості (вугільна, металургійна, нафтова і т. д.) були в руках англо-французького капіталу. Велика частина прибутків польської промисловості йшла в закордонні, переважно англо-французькі, банки і до фінансових королів з лондонського Сіті. Польська держава була данницею і напівколонією англо-французького імперіалізму, який не тільки вклав свої капітали в народне господарство Польщі, а й дав сотні мільйонів позики польському реакційному урядові на озброєння.

Будучи окраїною в системі колишньої польської держави, Західна Україна на протязі двох десятиліть польської окупації зазнавала жахливого національного, політичного і економічного гніту з боку польської шляхти і англо-французького імперіалізму.

Польські імперіалістичні і буржуазно-поміщицькі кола провадили щодо своїх окраїн (Західної України і Західної Білорусії) національно-колоніальну грабіжницьку політику.

Національно-колоніальна грабіжницька політика польського реакційного уряду в Західній Україні в галузі економічній провадилась по лінії хижацької експлуатації природних багатств, штучної затримки розвитку продуктивних сил даного краю, збереження пережитків поміщицько-феодальної форми експлуатації і ліквідації і без того слабо розвиненої тут промисловості.

Ця економічна політика польської шляхти щодо Західної України мала особливу назву — „кресової політики“. Суть „кресової політики“ в свій час схарактеризував невдалий віце-прем'єр Польщі Квятковський. Керівники польської держави ділили її на два економічних райони: район А і район Б. До району А входила власне польська держава (головним чином, колишнє Царство Польське) і вся Лівобережна Польща; до району Б — Правобережна Польща, головним чином, Західна Україна і Західна Білорусія.

Вся вугільна, металургійна, військова, машинобудівельна промисловість, коло 80% текстильної, харчової, цементної, електротехнічної, хімічної промисловості були в Польщі А. Тут розвивалось товарно-капіталістичне сільське господарство з відносно високими показниками його продуктивності і механізації. Цей район мав найвищий у Польщі процент технічних культур, головним чином, буряків, льону, найінтенсивнішого тваринництва. Польща А споживала 93% всієї електроенергії, 80% штучних добрив і сільськогосподарських машин, понад 80% заліза і понад 95%

кофе і чаю. Тут бачимо великі міста з трамваями, 80% газових заводів і водопроводів, понад 80% друкарень, культурних і санітарних установ.

Протилежну картину являє собою Польща Б, тобто Західна Україна і Західна Білорусія — ці найвідсталіші аграрні райони колишньої польської держави, з слабо розвинуеною індустрією. Основна маса населення Західної України була зайнята в сільському господарстві. За даними перепису 1931 р. сільське населення становило понад 75% всього населення Західної України, в міське — 25%. Аграрний характер розвитку господарства Західної України буде ще наочніший, якщо порівняти два сільськогосподарських воєводства — Познанське і Волинське.

В розміщеному в західній частині Польщі Познанському воєводстві, з інтенсивно розвиненим товарно-капіталістичним господарством, було 40% міського населення; Волинське воєводство, з відсталим, екстенсивним, напівкріпосницьким господарством, мало винятково низький для капіталістичних країн процент міського населення — 20%.

Польща Б була колонією польського фінансово-банкового капіталу, польського імперіалізму і збуржуазнених поміщиків.

Польща А продавала по підвищених цінах товари своїх заводів і фабрик Польщі Б і за безцінок скуповувала в цієї внутрішньої колонії сировину і сільськогосподарські продукти. Вартість робочої сили тут була дуже низька. Середня заробітна плата робітника Волинського воєводства була майже в два рази нижча зарплати робітника Варшавського воєводства. Відсталі форми експлуатації панували в селах Західної України і Західної Білорусії. Переважаючою формою відношень в землеробстві були напівфеодальні, напівкріпосницькі відробітки і натуральна рента.

Слабо розвинена індустрія в Західній Україні особливо негативно впливала на розвиток тут крупного товарно-капіталістичного сільського господарства. Польська буржуазія, зацікавлена в ринках збуту і в сировині для своєї промисловості, не тільки штучно, насильно затримувала індустріальний розвиток Західної України, але й не вміла використувати цілком багатющі природні умови для розвитку тут інтенсивного, високопродуктивного товарно-капіталістичного сільського господарства. Польські поміщики і імперіалістична буржуазія замість того, щоб намагатися інтенсифікувати сільське господарство, навпаки, робила все, щоб затримати розвиток його на Західній Україні і залишити його на рівні 1860—1870 рр. В наслідок цього процес капіталістичного розвитку землеробства Західної України дуже затримався. Цим і можна пояснити яскравіше виражений тут, ніж в іншій частині Польщі, напівфеодальний, напівкріпосницький, екстенсивний характер розвитку сільського господарства.

Не зважаючи на величезні простори земель в Західній Україні, переважна маса селянства терпіла від малоземелля і безземелля. Польські поміщики ограбували мільйони селян Західної України. В усій Польщі з 37 млн. га всієї землі (орна земля, луки, пасовища, ліси та ін.) 45%,

або 16,6 млн. га, захопили 16 тис. польських поміщиків, що становлять менше ніж $\frac{1}{2}\%$ всіх землевласників. Дві тисячі найкрупніших поміщиків (які мали по 1 тис. і більше гектарів землі) зосередили в своїх руках $\frac{1}{5}$ всіх земель Польщі. У Станіславівському воеводстві 630 польських поміщиків володіли понад 50% всієї земельної площі. „Обшарникам“ (поміщикам), великим магнатам, феодалам, графам і князям належали сотні тисяч гектарів землі. Так, князю Радзівілу тільки в маєтку „Давидгрудек“ на Поліссі належало 170 тис. моргенів землі; графам Замоїським, Сапегам — більше ніж по 100 тис. моргенів, графам Скужевським, Потоцьким, князям Чарториєвським, Любомірським і багатьом іншим — більше ніж по 50 тис. моргенів. Великими землевласниками були міністри польського уряду і чиновники державних установ: у багатьох з них було по 10—20 тис. га землі.

Значна кількість землі належала „плебаніям“ (господарствам ксьондзів), монастирям, військовим колоністам (осадникам). 220 тис. га землі належало католицькій і православній церквам, які віддавали її в оренду селянству на кабальних умовах. Оренда сугубо кріпосницького характеру була особливо поширена в Східній Галичині. Серед селянських господарств переважали злиденні карликові господарства.

На Західній Україні понад 50% всіх селянських господарств обробляли не більше двох гектарів землі кожне. Половина селянських господарств не мали коней, до 20% — не мали корів.

Серед селянських господарств 76,2% було бідняцьких. Мільйони селян терпіли від безземелля і мусили працювати наймитами в поміщиків, куркулів і чиновників — великих землевласників.

Земельний голод — це основна характерна особливість польського села. Найбільше він був виявлений в Західній Україні — колишній колонії польських панів.

В липні 1920 р., в момент, коли була загроза наступу Червоної Армії і треба було притягти і запалити селянство до захисту „батьківщини“, буржуазно-поміщицький уряд Польщі оголосив проведення „аграрної реформи“. Але після укладення Рижського мирного договору, коли загроза для польських поміщиків минула, „реформу“ зтягли і здійснили так, що селянство дістало мізерну долю того, що йому обіцяли: було лише відчужено (з викупом) коло мільйона гектарів землі у великих поміщиків, тобто п'ятнадцята частина належної їм землі. Земля ця віддавалася за плату, а тому бідняки і малоземельні селяни придбати її не могли.

Основним завданням буржуазно-поміщицької „аграрної реформи“ була не ліквідація земельного голоду, а підсилення куркульських господарств — цієї твердині військово-феодалської польської держави. В ній були зацікавлені і великі поміщики. Шляхом „аграрної реформи“ або шляхом вигідної продажі невеликої частини непридатної землі поміщики відразу дістали засоби на відбудовування і інтенсифікацію свого господарства.

Насадження військових польських колоністів (осадників) в Західній Україні і Західній Білорусії найлегше і зручно можна було провести в формі „аграрної реформи“. Понад 200 тис. га кращої землі було передано восьми тисячам польських колоністів, а українську бідноту відтиснули на піски і болота.

Буржуазно-поміщицька „аграрна реформа“ не ліквідувала і не могла ліквідувати ні в якій мірі земельного голоду. Навпаки, трудяще селянство, біднота постраждали від цієї славнозвісної реформи, запровадженої буцімто в „інтересах“ селянства. За рахунок обезземелення незаможних селянських господарств і переселення їх на непридатні землі вирости куркульські господарства і одержали землю військові колоністи (осадники).

Проведенням „аграрної реформи“ і „землеустрою“ польські поміщики ще більше увічнили пережитки середньовіччя і феодалізму — посмужність, відробітну ренту, земельну власність церкви, парцельну оренду і „шарварки“ (примусові роботи по будуванню шляхів, збирання врожаю на монастирських землях і т. д.).

В поміщицьких господарствах Західної України працювало 1010 тис. чоловік сільськогосподарських робітників, або 71,8% до всього пролетаріату Західної України. Сільськогосподарські робітники, які працювали в поміщика, за своїм становищем і формою експлуатації розподілялись на п'ять категорій: наглядачі і ремісники — невелика, частково привілейована, верхівка сільськогосподарського пролетаріату; „ординарії“ — найбільш численна група сільськогосподарського пролетаріату: „ординарія“ наймали на рік і платили йому заробітну плату на 90% натурою (барак, паливо, хліб, клопоть землі під картоплю); „посилки“ — діти „ординаріїв“, які працювали часто даремно. В більшості випадків „ординарії“ і „посилки“ були на становищі напівкріпосників. До четвертої групи належали „комірники“ — сільськогосподарські робітники, які не мали свого власного господарства, а діставали трохи землі від поміщика і за це повинні були відробляти в його господарстві не менше 270 днів на рік. Нарешті, „сталовники“, які мали своє власне господарство, але повинні були відробляти поміщику певне число днів за послуги, які останній робив їм, наприклад, давав дозвіл пасти худобу на своїх пасовищах. Найвигіднішими для поміщика сільськогосподарськими робітниками були „комірники“.

Ця система оплати сільськогосподарських робітників у поміщицьких господарствах найбільш яскраво характеризувала рештки феодальної, напівкріпосницької системи експлуатації робітників, що збереглася в ХХ столітті в колишній польській державі.

Після окупації польськими імперіалістами Західної України правлячі класи Польщі в процесі проведення своєї великодержавницької

національно-колоніальної політики доклали немало зусиль, щоб ліквідувати і без того мало розвинену тут промисловість і підірвати сільське господарство.

Промисловість в Західній Україні за час польської окупації дуже звузилась. Так, кількість підприємств за останні чотирнадцять років зменшилась на 119. Кількість робітників на великих і середніх підприємствах Західної України зменшилась в середньому на 40%. Так, по металообробній промисловості кількість робітників зменшилась на 57,2%, по хімічній на 35,4%, по текстильній на 18,7%. Видобуток нафти в 1938 р. порівнюючи з 1909 р. зменшився вчетверо: з 2 млн. тонн до 500 тис. тонн. Невелика машинобудівельна промисловість у Львові (для нафтоперегонних і цукрових заводів) зменшилась більше ніж на 30%.

Нехтуючи великими транспортними витратами, польська буржуазія перевозила невичерпні багатства різних видів сільськогосподарської сировини Західної України на переробку в центральні райони Польщі.

Зменшилась також молочно-масляна промисловість Львівського і Тарнопольського воєводств.

Посівна площа в Західній Україні за час польської окупації дуже зменшилась. Так, по кол. Волинському воєводству вона становила 75% проти 1909—1913 рр., по кол. Станіславівському воєводству 86%, по кол. Тарнопольському — 82%.

Урожай найважливіших продовольчих культур—пшениці, жита, ячменю і картоплі порівнюючи з періодом 1909—1913 рр. знизився. Так, в 1932—1935 рр. урожай пшениці на один гектар порівнюючи з середньорічними даними за 1909—1913 рр. зменшився на 1,1 ц, жита—на 0,3 ц, вівса—на 0,4 ц, картоплі—на 10 ц. Цей занепад продуктивності землеробства характерний для всіх воєводств і всіх систем господарства Західної України. Як правило, урожай хліба на землях дрібного селянства на 10—15% нижчий, ніж по великих поміщицьких маєтках. В свою чергу, у відсталих поміщицьких господарствах Західної України урожаї хліба і картоплі на 40—50% і більше нижчі, ніж урожаї в товарно-капіталістичних господарствах Західної Польщі (Познанське воєводство та ін.).

Виробництво продукції стояло на дуже низькому рівні. Так, на одного сільського жителя в кол. Волинському воєводстві припадало, після відрахування насіння, 2,6 ц пшениці і жита, в кол. Станіславівському воєводстві 0,9 ц, в кол. Тарнопольському 1,8 ц, в той час як у Вінницькій області УРСР в 1937 р. припадало 5,5 ц, в Харківській—8 ц.

Не зважаючи на невелику кількість продукції, яку селяни Західної України одержують з своїх клаптиків землі, більшу частину її вони мусили продавати, щоб сплатити численні податки, які польський уряд накладав на зuboжіле селянське господарство, і внести польським поміщикам плату за орендовану землю.

В наслідок цього вже до весни свого хліба в селянських господарствах не вистачало, і голод був звичайним явищем українського села.

Значно знизилась питома вага південних районів колишньої польської держави в валовому зборі найважливіших культур. Так, якщо в 1909—1913 рр. південні райони (кол. Львівське, Станіславівське, Тарнопольське і Краківське воеводства) давали 37,1% продукції пшениці в межах колишньої польської держави, то в 1935 р. було тільки 33,2%; жита в 1909—1913 рр.—13,8%, а в 1935 р. тільки 11,4%; картоплі в 1909—1913 рр.—23,2%, а в 1935 р. тільки 19,2%.

Тваринництво Західної України зазнало величезного кризису. За чотири роки (1931—1935 рр.) поголів'я коней в південних районах Польщі (Західна Україна) зменшилось на 113 тис., або на 11,4%, великої рогатої худоби на 130 тис., або на 4,8%, свиней на 481 тис., або на 42,6%. Найбідніші поголів'ям худоби—північні райони кол. Волинського і південні райони кол. Станіславівського воеводств.

Помітно зменшилась питома вага худоби в районах Західної України порівнюючи з загальним поголів'ям худоби в усій Польщі. Так, якщо в 1931 р. поголів'я коней становило 23,9% до загального поголів'я худоби в Польщі, то в 1935 р. тільки 22,1%; поголів'я великої рогатої худоби в 1931 р. становило 29,7%, а в 1935 р. 26,7%.

Провадячи політику національно-колоніального гніту в Західній Україні, правлячі класи колишньої польської держави затримували розвиток тваринництва. Так, на 100 душ сільськогосподарського населення в Західній Україні припадало худоби менше, ніж в середньому на таку ж кількість душ по всій колишній польській державі. Великої рогатої худоби в Західній Україні на 100 душ сільськогосподарського населення припадало на 3,3 голови менше, ніж в середньому по Польщі, свиней на 15,2 голови менше, овець—на 6,1.

Механізація трудових процесів в сільському господарстві, за винятком великих поміщицьких господарств, була майже відсутня. В сотнях сіл Західної України селяни не тільки ніколи не працювали на тракторі, а й не бачили його; про комбайни та інші складні сільськогосподарські машини, дуже поширені в колгоспах і радгоспах СРСР, нічого й говорити. В більшості селянських господарств орали плугом і сіяли руками, або, як кажуть селяни, „п'ятирядкою“.

Рівень агротехніки був дуже низький. Селяни Західної України і не чули про нові агротехнічні заходи, застосовувані в соціалістичному господарстві СРСР (яровізація тощо).

Убозство і голод—таке було життя найбіднішого і середнього селянства Західної України. Тільки тепер, коли Червона Армія, виконуючи волю радянського народу і наказ уряду СРСР, перейшла кордон, звільнила трудящих Західної України від тяжкого рабства, прогнала польських поміщиків—ненависних ворогів народу, селянство звільнилось від вікового національного, політичного і економічного гніту та експлуатації.

„Селяни створили селянські комітети, які взяли на облік маєтки поміщиків, монастирів і великих державних чиновників. Багато земель

вже розподілено між селянами. Широкі маси безземельних і малоземельних селян одержали землю, пограбовану поміщиками, монастирями і великими державними чиновниками¹⁾.

Українські Народні Збори ухвалили конфіскувати всі поміщицькі, монастирські землі і землі великих державних чиновників і передати їх у користування самих трудящих. Одночасно Народні Збори ухвалили націоналізувати велику промисловість і банки.

Руйнуючи і знищуючи господарство Західної України, польська імперіалістична буржуазія і поміщики одночасно культивували неписьменність і провадили політику насильницького спольщення.

Значна частина населення Західної України була неписьменною. За офіційними даними польської статистики 1931 р., неписьмених в Західній Україні було 2155 тис. чоловік, або 34,6% населення старше десяти років. В селах процент неписьмених був ще більший (1956 тис. чоловік, або 40,1% сільського населення старше десяти років). Найбільше неписьмених було в кол. Волинському воєводстві (749 тис. чоловік, або 50,4%).

Викладання рідною мовою жорстоко переслідувалось. Українські школи закривались і цілком руйнувались. За 20 років свого існування польські окупанти Західної України зруйнували понад 3200 українських шкіл. В кол. Тарнопольському, Станіславському і Львівському воєводствах тільки 5% дітей навчались в так званих „українських школах“, де викладання провадилось здебільшого польською мовою.

В Західній Україні не було жодного вищого учбового закладу з викладанням українською мовою. З 1600 середніх учбових закладів, педагогічних і професіональних шкіл тільки в 37 викладання повинно було провадитись українською мовою. Фактично в більшості цих шкіл цілий ряд предметів — історія, географія і інші спеціальні дисципліни викладались польською мовою. З 293 тис. учнів у Польщі в вищих і середніх учбових закладах тільки 900 навчались українською мовою.

Український театр у Львові був закритий ще десять років тому. Книги українських класиків заборонялись. Періодична література українською мовою майже не виходила.

Польські поміщики і капіталісти душили українську культуру, нищили щонайменший її прояв.

Українське населення було політично безправне. Вся влада колишньої польської держави за польською конституцією належала президентові, який відповідав тільки перед богом і „історією“. Законодавча і виконавча влада фактично концентрувалася в руках невеликої військової кліки і фінансово-банківських ділків.

¹⁾ З відозви Комітету по організації виборів до Українських Народних Зборів.

Переважна більшість робітників і селян Західної України за допомогою різних рогаток (освітній ценз, ценз осілости та ін.) була позбавлена виборчих прав. Не мала їх і вся молодь до 25 років.

„Відбувалися, — оповідає селянин Західної України, — у нас в лютому вибори в сільську раду. Але, по суті кажучи, ніхто нікого не вибирав, а просто війт (староста) привіз список, наказав усім розписатися — і кінець“.

Польськими правлячими класами переслідувались найменші спроби організації робітників, селян і народної інтелігенції; робітникам було заборонено організовуватися в профспілки, утворювати культурні, спортивні організації молоді; не було соціального страхування і забезпечення в старості. Жорстоко експлуатувались жінки та діти.

Всяка спроба протесту проти нестерпимого, важкого становища трудящих Західної України приводила до жорстоких репресій. Сотні й тисячі синів українського народу були замордовані польськими поміщиками та капіталістами. Вороги українського народу провадили так звану „паціфікацію“, тобто попросту винищували український народ.

Не раз підіймався народ Західної України проти польської шляхти. Сотні років гноблення та експлуатації польською шляхтою українського народу були роками неодноразових повстань трудящих проти польських панів. Особливо підсилилась і набула величезних розмірів ця боротьба після того, як творцями Версальської системи була створена польська держава. Багато крові кращих синів українського народу було пролито в боротьбі проти насильства, кабали і знущання польських панів.

В 1921—1923 рр. селяни виступили проти польської окупації; в 1924—1925 рр. в кол. Волинському воевоєвстві сталося велике повстання селян проти введення „аграрної реформи“; літом і восени 1930 р. в Східній Галичині і на Волині виступила біднота проти переселення її на піски і болота, проти передачі її землі в хутори осадникам; дали йде партизанська війна селян на Волині 1932 р.; нарешті, селянські заворушення в 1936 р. і виступи в 1937 р.

Польські імперіалісти жорстоко придушували революційні виступи селян. Так, у придушенні селянського повстання в районі Львова в 1932 р. брали участь літаки, артилерія і броньові частини.

Тепер терору і насильству прийшов кінець. Мільйонні маси українського народу назавжди звільнились від сваволі і насильства польської шляхти.

Західна Україна при братській допомозі народів соціалістичної України і всіх народів СРСР вступила в нову історичну фазу розвитку — мирної праці, щастя і волі, фазу суспільної перебудови всього свого життя.

ЖОВТНЕВА СЕСІЯ ВІДДІЛІВ АКАДЕМІЇ НАУК УРСР

Акад. А. САПЕГІН

Жовтнева сесія відділів Академії Наук УРСР була цілком присвячена критичному розглядові тематичних планів інститутів на третю п'ятирічку і особливо на 1940 р. Спочатку плани розглядались по відділах, а потім на загальному засіданні разом з Радою по вивченню продуктивних сил УРСР. Опрацювання тематичних планів почалося в інститутах і в бюро відділів ще в липні цього року. Тоді в першому варіанті були визначені основні проблеми і провідні теми окремих інститутів. Пізніше інститути провели детальну конкретизацію своєї тематики, яка була ув'язана і погоджена з бюро відділів і Радою по вивченню продуктивних сил і подана на затвердження пленумів відділів і Ради.

В основу тематики АН УРСР покладені народногосподарські і культурні потреби соціалістичного будівництва, чітко виражені в постановках XVIII з'їзду ВКП(б). Найважливіші проблеми УРСР в третій п'ятирічці, у розв'язанні яких потрібна першочергова наукова допомога від Академії Наук, були конкретизовані в ряді вказівок і побажань керівних органів УРСР.

Перша характерна риса основної тематики Академії — це підкорення її господарським і культурним завданням соціалістичного господарства УРСР. Другою особливістю є широкі проведення комплексних наукових робіт, зокрема по темах, які повинні проробляти кілька інститутів як серед відділу, так і поміж відділами. В саме розуміння комплексування вкладено тепер новий зміст. Раніш під цим словом ми розуміли звичайний розподіл тем по групах, що відповідають окремим проблемам. Внутрішнього організаційного контакту у вивченні цих тем не було. Інакше кажучи, було по суті не комплексування, а класифікація тем. Тепер під комплексом розуміється група тем, які висвітлюють різносторонньо одне і те ж основне питання, і пов'язані організаційно в формі бригади виконавців з відповідальним інститутом на чолі, а в самому інституті — особою, що організаційно керує діяльністю бригади, аж до погодження методики і об'єктів окремих її членів.

Третя характерна риса в роботі по плануванню тематики Академії — це рецензування планів кожного інституту авторитетними науковими працівниками.

Пленуми відділів і Ради по вивченню продуктивних сил затвердили плани інститутів, запропонували, проте, бюро відділів провести цілий ряд виправлень і доповнень як тематичних, так і організаційних.

Найважливіші завдання АН УРСР на найближчий час характеризуються такими комплексними проблемами:

Проблема боротьби з шкідниками в сільському господарстві. Вона розв'язується інститутами зоології, хімії, ботаніки. Відповідальний — Інститут зоології. Вивчаючи життя шкідників, особливо найбільш небезпечних (буряковий довгоносик, черепашка, гесенка та ін.), бригада вишукує засоби (хімічні і біологічні) боротьби з ними. Бригади повинні дати теоретичне обґрунтування і методичку боротьби з шкідниками. Практичну перевірку пропозицій бригади повинні взяти на себе відповідні установи Наркомзему.

Проблема місцевого палива опрацьовується бригадою, складеною з наукових працівників інститутів гірничої механіки, гідрології, хімічної технології, економіки, геологічних наук, ботаніки і наміченого до організації інституту енергетики. Завдання бригади — дати нові, більш доцільні (зокрема геофізичні) методи геологічних розшуків нових родовищ місцевого палива, особливо бурого вугілля; вирішити питання гідрології родовищ місцевого палива, зокрема, винайти ефективні засоби боротьби з плавунами; дати кращі, ніж теперішні, способи механізації добування місцевого палива; взяти на облік всі паливні ресурси і опрацювати плани використання їх промисловістю УРСР в третій п'ятирічці. Важливим завданням бригади є також експериментальне вивчення питань спалювання, зокрема газифікації бурого вугілля і торфу УРСР. Загальне керівництво бригадою покладається на Інститут енергетики.

Опрацювання проблеми водогосподарського комплексу покладено на інститути гідрології, гідробіології, геологічних наук і економіки під загальним керівництвом Ради по вивченню продуктивних сил. Ця величезна проблема складається з ряду значних тем, як, наприклад, режим, динаміка, генез стоку річок; циркуляція, режим, походження підземних вод УРСР. Сюди входить також питання про мінеральні води, їх класифікацію і районування; фізико-хімічні і біологічні властивості водоймищ УРСР; питання комплексного використання малих річок, класифікація місцевих водних ресурсів УРСР і т. д.

Проблема Сиваша і соляних водоймищ УРСР опрацьовується під загальним керівництвом спеціальної комісії при Раді продуктивних сил. У склад бригади по цій проблемі увійшли працівники інститутів гідробіології, геологічних наук, ботаніки і мікробіології. Основні завдання цієї бригади — це підведення енергетичної бази під хімічне виробництво на Сиваші (нафтоносність і газоносність цих районів), вивчення можливості використання Східного Сиваша для розвитку там рибної промисловості; використання водоростей і морської трави; вивчення шля-

хів бальнеологічного використання грязі Східного Сиваша; вивчення способів добування корисних солей і т. д.

Проблемою української нафти займатимуться інститути геологічних наук (провідний) і органічної хімії і технології. Тут основне завдання — порівняльне вивчення умов нафтоутворення і промислових скупчень нафти, вивчення геологічної будови і історії розвитку нафтоносних районів УРСР, геохімії соляних куполів; систематизація і узагальнення матеріалів по дослідженню нафти УРСР. З інших завдань в галузі геології можна згадати проблему Криворізького рудного басейну і проблему Донбаса.

Проблема еволюції живого світу, опрацьовувана на основах дарвінізму, охоплює цілий ряд робіт інститутів зоології (провідний), ботаніки і біохімії. Особливо широко по цій проблемі поставлено експериментальне вивчення природного добору, що є, як відомо, основним положенням дарвінізму.

Великою є проблема рослинних і тваринних ресурсів УРСР, яка опрацьовується інститутами ботаніки і частково зоології.

Важливою проблемою по відділу біологічних наук треба вважати проблему генезу старості і вишукування способів боротьби з передчасним старінням. Слід відзначити проблему біохімічної динаміки мускульної і нервової тканин в зв'язку з зовнішнім середовищем; питання залежності між хімічними особливостями і біохімічними функціями ферментів; вивчення природи бактеріофага з метою практичного використання його для боротьби з різними хворобами; виявлення надійних способів боротьби з бруцельозом сільськогосподарських тварин; вирішення проблеми керування розвитком рослин і зміни їх природи з метою підвищення врожайності.

Проблему боротьби з корозією металів вивчатимуть інститути хімії, фізики і фізичної хімії під загальним керівництвом інституту хімії. Проблемою рідкісних і кольорових металів займатимуться інститути хімії і геологічних наук. У фізико-технічному інституті, недавно переданому в систему Академії Наук УРСР, широко поставлена проблема атомного ядра. Вивчення неводних розчинів повинно дати ряд важливих методичних вказівок для практики. Велика бригада вивчатиме питання хімії ізотопів.

До числа важливих проблем треба віднести вивчення несучої здатності і динамічної міцності металічних конструкцій (сюди входить і відповідна робота по будованому в Москві Палацу Рад).

Ряд вузлових питань електрозварювання опрацьовує інститут цієї ж назви. Те саме можна сказати щодо плану, запроєктованого для майбутнього Інституту металургії.

На розв'язання одної з найбільших і найважливіших проблем — проблеми розміщення продуктивних сил УРСР спрямована робота великого колективу Інституту економіки. Інститут історії повинен

дати велику роботу по історії України в різні епохи її існування. В цій роботі велику участь бере Інститут археології.

Інституту української літератури дано основне завдання—підготувати курс української літератури і вивершити роботу по академічному виданню творів Т. Г. Шевченка. Вивчення мов народностей УРСР і їх фольклору входить в завдання інститутів мовознавства і фольклору, а також кабінету єврейської радянської літератури, мови і фольклору.

В числі нових проблем, поставлених на розв'язання Академії Наук УРСР, стоїть проблема технології силікатів і питання місцевої мінеральної сировини, особливо для будівельної промисловості.

Треба визнати, що в плануванні тематики Академія Наук зробила помітний крок вперед, але робота ця на Жовтневій сесії до кінця ще не доведена. Відділи ще не налагодили свою роботу і в повній мірі ще не керують інститутами. Зокрема, організація бригад по комплексних темах тільки почата, загальних планів і методики серед бригад ще не опрацьовано. Щождо середінститутських бригад, то в більшості випадків їх навіть ще не почали організовувати.

Всі ці недоробленості треба виправити, щоб ми на наступні збори Академії Наук УРСР могли подати на затвердження детальний, до кінця чітко опрацьований тематичний план, побудований, як єдиний загально-академічний план, розверстаний по відділах і по окремих інститутах.

ЗАВДАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ В ГАЛУЗІ ХІМІЇ В ТРЕТІЙ П'ЯТИРІЧЦІ

Член-кор. АН УРСР Є. БУРКСЕР

В результаті реалізації двох Сталінських п'ятирічок СРСР перетворився в економічно незалежну країну, яка озброює своє господарство і потреби оборони всім потрібним технічним оснащенням. Щодо темпів розвитку промисловість СРСР стоїть на першому місці в світі.

Радянська Україна з її невичерпними природними багатствами майже не мала великих хімічних підприємств. На наших очах вирости такі гіганти, як Дніпровський алюмінієвий комбінат, Горлівський азотно-туковий завод, Рубежанський комбінат органічних півпродуктів, заводи коксохімії та ін. Дуже поширені і реконструйовані заводи, які виробляють сульфатну кислоту й суперфосфат в Одесі, Вінниці й Константинівці.

Гігантський ріст хімічної промисловості УРСР супроводився ростом спеціальних вищих учбових закладів і наукових інститутів.

На початку першої п'ятирічки в складі Академії Наук УРСР хімічних інститутів не було, а були лише хімічні науково-дослідні кафедри. На 1 січня 1939 р. тільки до складу Академії Наук УРСР входять інститути: хімії, хімічної технології, фізичної хімії, які нараховують у своїх рядах 132 наукових співробітники, серед них 7 докторів і 40 кандидатів хімічних і технічних наук.

В 1914 р. в межах сучасної УРСР було всього 19 вузів, в яких навчалася 26 тис. студентів, при чому спеціальні хімічні факультети були лише в технічних вузах Харкова і Києва; в університетах хіміки вчилися на природничих відділах фізико-математичних факультетів. В 1939 р. на Україні маємо 121 вуз, де вчиться 122 тис. студентів. В самому лише Києві спеціалізація в різних галузях хімії можлива в шести вузах (Університет, Індустріальний інститут, Керамічний інститут, Інститут ім. Мікояна, Інститут шкіряної промисловості, Сільськогосподарський інститут). Цілий ряд хімічних кафедр в галузевих дослідних інститутах на Україні займається опрацюванням різних проблем хімії.

Такі блискучі наслідки виконання завдань партії і уряду на протязі двох Сталінських п'ятирічок.

За планом, на кінець третьої п'ятирічки продукція хімічної промисловості повинна зрости на 227% проти 1937 р., тобто значно більше

ніж вся промисловість в цілому. Отже, третя п'ятирічка справедливо названа п'ятирічкою хімії. При цьому в усіх галузях промисловості, отже і в хімічній, намічається вдосконалення всієї організації і технології виробництва з широким впровадженням найновіших досягнень науки й винаходів. Цей процес повинен супроводитись значним піднесенням культурно-технічного рівня робітничого класу до рівня робітників інженерно-технічної праці.

Третій п'ятирічний план і завдання наздогнати й випередити в економічному відношенні передові капіталістичні країни поставили перед хімічними інститутами Академії Наук УРСР величезні обов'язки. Розв'язання їх повинне заповнити весь основний зміст роботи найближчих років.

З роботою хімічних інститутів нерозривно зв'язана робота інститутів геологічних наук і фізики, а також Ради продуктивних сил і організованого Інституту мінеральної сировини.

Широкий розвиток хімічної промисловості вимагатиме забезпечення її сировинними базами і енергетичними ресурсами. В зв'язку з цим значне місце в планах Інституту геологічних наук повинні зайняти проблеми Великого Вугільного Донбаса, нафти, природних газів, бурого вугілля і горючих сланців. При розв'язанні цих проблем треба широко застосовувати сучасні геофізичні та геохімічні методи. Опрацювання цих методів і запровадження їх в практику розвідкових робіт є найактуальнішим завданням, яке стоїть перед Інститутом геологічних наук.

Покійний акад. І. М. Губкін на сторінках „Вестника АН СССР“, присвяченого XVIII з'їздові ВКП(б), відзначив необхідність інтенсивного вивчення нафтоносності УРСР.

На нафтоносність треба дослідити і Причорноморсько-Азовську западину—область, що терпить від недостачі місцевих енергетичних ресурсів. В цій області є також багато родовищ природних горючих газів, але розвідані вони лише на території Приазов'я, тим часом величезний Присиваський район, про газоносність якого є цілком певні відомості, лишається недослідженим.

Природні гази, які є в районі Лисичанська, Старобільська, Ворошиловграда, дадуть народному господарству високоякісне паливо, цінну хімічну сировину для промисловості органічних сполук, а також гелій.

Вивчення нафти, кам'яного та бурого вугілля і природних газів не можна обмежувати лише роботами Інституту геологічних наук. Освоєння української нафти повинне піти шляхом глибокої і послідовної хімізації процесу її переробки.

Широке використання побічних продуктів нафтопереробки і природних газів, що намічається планом третьої п'ятирічки, ставить перед спеціалістами хіміками-органіками завдання—дати методики цілого ряду синтезів.

Утилізація газів крекінгу, які містять у собі граничні і неграничні вуглеводні, може дати нам гліколи, галоїдопохідні, спирти, ацетати, а

також крекінг бензин. Високомолекулярні вуглеводні нафти можуть стати сировиною для одержання високомолекулярних жирних кислот і вищих спиртів. Природні гази також можуть бути вихідною сировиною для добування цінних органічних продуктів: метанолу, формальдегіду, форміатної кислоти, вуглець IV-хлориду, хлороформу, ацетилену, ацетону тощо.

Інститут органічної хімії, який організується при Академії Наук УРСР, повинен якнайактивніше розгорнути роботи по підготовці хімічної переробки нафтових продуктів і природних газів УРСР. Треба відзначити, що Академія Наук УРСР до останнього часу стоїть зовсім осторонь від робіт по підземній газифікації вугілля, тим часом як в найближчі роки на Донбасі повинен розпочати роботу ряд станцій підземної газифікації.

Проблему місцевих видів палива треба поставити на всю широчінь в системі Академії Наук УРСР. Опрацювання її повинне провадитись комплексно за одним планом в інститутах геологічних наук, органічної хімії, гірничої механіки, енергетики та економіки.

Найближчим завданням Інституту органічної хімії є вивчення процесу газифікації бурого вугілля і торфу під тиском і півкоксування на базі брикетування. В галузі комплексної переробки бурого вугілля найважливішими продуктами повинні бути спирти та їх похідні. Треба провести роботи щодо одержання з бурого вугілля і торфу бензинів шляхом півкоксування з наступним каталітичним крекінгом.

В наслідок роботи Інституту органічної хімії має бути даний ряд варіантів комплексних методів переробки місцевих видів палива.

В системі Академії Наук УРСР вивчення високомолекулярних сполук стоїть на дуже низькому рівні, тим часом як відшукування нових шляхів для одержання з деревної целюлози поруч з штучним шовком також і штучної шерсті є дуже актуальним завданням.

Високомолекулярні сполуки у вигляді пластичних мас — це також багате, далеко не вичерпане джерело продуктів, які мають велике народногосподарське значення. Пластмаси цілком замінюють у багатьох випадках кольорові метали.

Відшукування нових продуктів, що поєднують малу питому вагу, велику механічну міцність, стійкість проти лугів і кислот і прозорість, може дати нові цінні матеріали для хімічної та інших галузей промисловості.

Велику поміч у справі вивчення високомолекулярних сполук можуть дати інститути фізики і фізичної хімії.

Рентгенографічні дослідження структури, ультрацентрифугальні методи визначення молекулярної ваги, вивчення оптичних і діелектричних властивостей створюють широкі можливості сумісної роботи органіків, фізиків і фізико-хіміків.

Ми докладно спинилися на організації роботи в галузі органічної хімії, зважаючи на те, що тематика органічної хімії набуває виключного

значення в реалізації лозунга „наздогнати і випередити передові капіталістичні країни в економічному відношенні“. Успішний розвиток органічної хімії може дати нам необмежену кількість предметів широкого вжитку з нафти, газів, вугілля і відходів сільського господарства. Якщо при виробленні пластмас і штучного волокна техніка навчилася з успіхом замінити природні органічні матеріали, то ще більша робота намічається в галузі відшукування і вивчення органічних каталізаторів, які в природі без високого тиску і температур здійснюють найскладніші хімічні перетворення.

Серед проблем неорганічної хімії і технології перше місце належить проблемі добрив. На жаль, цій проблемі хімічні інститути Академії Наук УРСР до останнього часу зовсім не приділяли уваги.

Фосфор, азот, калій — це основні компоненти добрив, але в межах УРСР досі не знайдені досить багаті родовища фосфору і зовсім невідомі родовища калію. Інститут геологічних наук разом з геолого-розвідковими організаціями повинен поставити відповідні розшукові роботи і зробити оцінку наявних родовищ фосфору на Поділлі і в Донбасі.

Успішні спроби застосування магnezійних, борних, галоїдних добрив примушують звернути серйозну увагу на наші солоноозерні багатства — Сиваш та ін. В них є невичерпні запаси магnezійних солей і бромю.

В 1939 р. Комітет Сиваша разом з Інститутом цукрової промисловості і соціалістичного землеробства розгорнув роботу по одержанню і застосуванню нових видів добрив.

Є також перспективи щодо використання для добрив низькосортних марганцевих руд.

Найближчим завданням Комітету Сиваша є заглиблення наслідків дослідних робіт Академії Наук і зв'язаних з нею інститутів щодо одержання з залишкових розсолів Сиваша гіпсомagneзійних цементів, магnezійних солей, вогнетривких матеріалів бромю.

Необхідно в третій п'ятирічці спільними зусиллями інститутів геології, хімії і деяких галузевих інститутів (галургії, вогнетривких матеріалів) добитися організації на базі місцевих енергетичних ресурсів хімічного комітету на Сиваші.

В галузі хімії силікатів у зв'язку з впровадженням у практику швидкісних методів будівництва треба поставити дослідні роботи для одержання швидкотверднучих цементів, для опрацювання піропластичного методу формування цегли та ін.

Хімічний промисловості потрібні нові керамічні матеріали для устаткування з високою міцністю щодо кислот і лугів.

Хімічні інститути Академії Наук УРСР повинні, ідучи за біологічними інститутами, активно включитися в опрацювання методів одержання з місцевої сировини різних препаратів для боротьби з шкідниками сільського господарства.

Опрацювання теоретичних проблем каталізу насамперед повинне бути спрямоване на інтенсифікацію виробництва аміаку, азотної і сульфатної кислот.

Інститути Академії Наук повинні приділити багато уваги опрацюванню теорії і практики електрохімічних процесів, зокрема алюмінію і магнію.

Зважаючи на те, що третя п'ятирічка є також п'ятирічка спеціальних сталей, треба звернути особливу увагу на вивчення родовищ рідкісних металів у межах УРСР, а також на кількість їх у відходах промисловості.

Робота з неорганічної хімії у нас дуже відстає, тим часом як попит на рідкісні і благородні метали в народному господарстві весь час зростає.

Необхідно зайнятися відшукуванням нових шляхів у технології рідкісних елементів: застосування фтору і хлору, реакцій у твердій фазі, адсорбційних процесів та ін.

Ми мало ще знаємо про властивості цілого ряду рідкісних металів і їх стопів. Треба зайнятися відшукуванням нових стопів легких, безолов'янистих, антифрикційних і друкарських, а також залізних для одержання спеціальних і конструкційних сталей, особливо враховуючи необхідність поширення застосування їх в хімічній промисловості при високому тиску для проведення ряду хімічних процесів.

Вивчення процесів корозії металу повинне дати спрямовання технічним заходам у боротьбі з нею.

Роботи останніх років розвіяли шкідливі теорії про те, що в межах УРСР немає родовищ рідкісних металів. Геологічні узагальнення наслідків розвідувальних робіт повинні дати теоретичне обґрунтування для дальших успіхів геологорозвідувальних робіт.

Автоматизація хімічного виробництва потребує дальших досліджень в галузі електронної фізики і фотоелектричних явищ.

Швидкі і точні методи контролю виробництва — обов'язкова умова раціонального побудування технологічного процесу. Опрацювання їх треба поставити на високий рівень сучасної науки. Заглиблення в практику заводських лабораторій люмінесцентного, спектрального, полярографічного і рентгеноспектрографічного аналізу за дебаєграмами та іншими видами фізико-хімічного аналізу повинне провадитись з широкою участю в опрацюванні методик і теоретичного їх обґрунтування Інститутів Академії Наук.

Не треба, проте, забувати, що цілий ряд проблем аналітичної хімії також чекає розв'язання, і в цій галузі, де непотрібне складне устаткування, далеко ще не використані всі можливості.

Аналітична хімія є відсталою ділянкою в системі Академії Наук УРСР. Їй треба приділити більше уваги, організувавши принаймні аналітичні відділи при хімічних інститутах.

Якщо ми назвемо перераховані вище проблеми і теми проблемами найближчого часу, то не можна виключити з нашого плану ряду проблем перспективних. До них в першу чергу належить проблема атомного ядра і радіоактивності.

Тридцять років тому твердження, що хімічні елементи можна перетворювати штучно, викликало глузування. Тепер ми стоїмо перед фактом здійснення дуже багатьох ядерних реакцій. Багато які з них супроводяться значним виділенням енергії.

Сучасна техніка дозволяє вже одержувати дуже потужні промені нейтронів.

Близький уже час, коли одержання рідкісних елементів з поширених і приступних нам стане реальним фактом. Можливо, буде використана і внутрішньоатомна енергія.

З вивченням проблем атомного ядра нерозривно зв'язане вивчення ізотопічного складу елементів, поділу ізотопів, а також і дослідження явищ радіоактивності. В цих галузях ми досягли певних практичних результатів.

Наша наука є найпередовішою наукою. Соціалістична держава дає ученим широкі можливості для здійснення найскладніших установок; отже, нам треба серйозно зайнятися проблемою атомного ядра і радіоактивних перетворень.

Вивчення фізики атомного ядра збагатить науку новим фактичним матеріалом, який допоможе остаточно розбити псевдонаукові побудови ідеалістично настроєних фізиків буржуазних країн.

Завдання, які стоять перед нами, величезні, але немає сумніву, що весь колектив наукових працівників інститутів хімії, фізики і геології Академії Наук УРСР, охоплений ентузіазмом в дослідній роботі, виконає їх.

Хімічні інститути Академії Наук УРСР повинні стати справжніми центрами наукової думки в республіці і мобілізувати на виконання поставлених перед ними завдань хімічні кафедри вузів і близько зв'язатися з відповідними галузевими інститутами і деякими заводськими лабораторіями.

Проблеми хімії відповідно до рішень XVIII з'їзду партії повинні зайняти в системі Академії Наук УРСР одне з провідних місць.

Радянська наука, яка опанувала марксистсько-ленінську методологію і провадить нещадну боротьбу з схоластиком і рутинною, є найпередовішою наукою. Наші роботи в галузі хімії і фізики з широким застосуванням комплексності повинні допомогти радянській хімії і фізиці зайняти перше місце в світовій науці.

ПОЛТАВСЬКА БИТВА

(1709—1939)

230 років тому, 27 червня (8 липня н. ст.) 1709 р., під Полтавою російське військо на чолі з Петром I вщент розбило найсильнішу тоді в Європі армію шведського короля Карла XII, який намагався проникнути вглиб Росії.

Полтавська битва — найважливіший епізод в північній війні між Росією і Швецією (1700—1721 рр.). В цій багаторічній війні Росія боролась за повернення загарбаних шведами на початку XVII століття російських земель на східному і південному узбережжях Фінської затоки, за вихід у Балтійське море, надто потрібний для економічного і культурного розвитку Російської держави.

Скинувши татарське ярмо, відігнавши від своїх західних кордонів ливонців, литовців і поляків, Росія на кінець XVII століття була в дуже скрутному становищі: їй загрожувала небезпека лишитися найвідсталішою країною в Європі і бути залежною від сильніших європейських держав. Відірвана від світових морських шляхів, Росія не могла успішно розвивати свої продуктивні сили і зміцнювати створений у XVII столітті всеросійський ринок. „Жодна велика нація,—говорив Маркс,—ніколи не існувала і не могла існувати в такому віддаленому від моря положенні, в якому була спочатку держава Петра I“¹⁾.

Боротьба за вихід до моря, за морські шляхи була вирішальним фактором в розпочатій Петром I Північній війні проти Швеції. До цього спонукали також і інші обставини. Європа переживала тоді могутню хвилю буржуазного прогресу, яка утверджувала новий, капіталістичний спосіб виробництва. В цих обставинах Росія, стиснута гнітом кріпосників-поміщиків, як ніколи, потребувала серйозної і рішучої перебудови.

Цим перебудовником і великим реформатором став Петро I, який в інтересах класу поміщиків і купецького класу, що народжувався, поставив собі завдання підняти Росію до рівня передових європейських країн.

Здійснюючи своє завдання—придбати необхідні і зручні виходи до моря, Петро I спочатку звернув увагу на Чорне море. Він продовжив війну з Туреччиною, щоб захопити узбережжя Чорного моря і встановити

---

¹⁾ Маркс, Секретная дипломатия XVIII в.

таким чином безпосередній і прямий зв'язок з Європою через Середземне море.

20 липня 1696 р. російське військо здобуло турецьку фортецю Азов. Петро I заклав на Азовському морі воєнноморську базу — гавань Таганрог і розпочав посилене будівництво флоту на Азовському морі. Але завоювання узбережжя Азовського моря не задовольнило цілком потреб російських поміщиків-кріпосників і купців: вони не придбали вільного виходу до Чорного, а тим більше до Середземного моря. Цілковите панування Туреччини на Чорному морі майже унеможливлювало експорт сільськогосподарських продуктів через Азов; до того ж від Азова було дуже далеко до головних торговельних центрів Західної Європи і найбільш передових країн того часу — Англії і Голландії. Для зв'язків з західноєвропейським ринком потрібні були зручніші шляхи. Це були шляхи через північно-східне узбережжя Балтійського моря, яке було в руках Швеції. Отже Петро I всю свою увагу зосереджує на боротьбі за прибалтійські землі, і приєднується до антишведської коаліції, куди входили Польща (Саксонія) і Данія.

Весною 1700 р. союзники Петра I — Данія і Польща розпочали війну проти Швеції. Після укладення миру з Туреччиною, в 1700 р. починає війну з шведами і Петро I. З своєю 40-тисячною армією він переходить кордон і оточує велику шведську фортецю Нарву.

Шведський король Карл XII, талановитий полководець, маючи дуже сильну і добре озброєну армію, розбив датське військо, висадився з своєю армією в столиці Данії — Копенгагені і примусив датського короля підписати мир.

Після цього Карл XII з своїм 7-тисячним військом швидко рушив до обложеної Петром I Нарви і 19 листопада 1700 р. коло Нарви розбив російську армію, захопив багато полонених і військового спорядження. В наступні роки Карл XII всю свою увагу зосередив на боротьбі проти польського короля (і саксонського курфюрста) Августа II.

Поразка під Нарвою виявила неорганізованість і слабке технічне обладнання російської армії. Проте, одною з найважливіших причин поразки було те, що іноземні генерали і офіцери, які командували російським військом, зрадили і перейшли на сторону шведів.

Ця поразка не спинила сміливого і енергійного Петра I. За короткий час він реорганізовує свою армію, створює нові полки і сильну на той час артилерію, для якої було відлито коло 300 гармат.

Скориставшись тим, що основні сили Карла XII надовго „ув'язли“ в Польщі, Петро I в 1702—1703 рр. захопив шведські фортеці Нотебург (старе російське місто Орешок) і Ніеншанц (у гирлі Неви). 16 травня 1703 р. на місці Ніеншанця була закладена Петропавлівська кріпость і місто Петербург, куди в 1714 р. була перенесена столиця Російської держави.

Здобувши вихід до Балтійського моря, Петро I розпочав роботи по будівництву Балтійського військового флоту. В Фінській затоці, на ост-

рові Котлін, в 1703 р. він закладає кріпость Кронштадт для захисту Петербурга з моря.

Закріпившись на берегах Фінської затоки і Балтійського моря, Петро I завойовує ряд міст, що колись належали Росії, в тому числі і Нарву (в 1704 р.).

Карл XII, занепокоєний невдачами у війні з Росією, вирішив виправити помилку, зроблену в 1700 р., коли він відмовився від переслідування розбитого російського війська, і, скінчивши з Августом II (в 1706 р.), став готуватись до походу на Росію. В 1708 р. Карл XII вирушив з своїм військом до кордонів Росії, маючи на меті захопити Москву.

Під час походу шведське військо скрізь натрапляло на вороже ставлення і опір з боку місцевого білоруського і великоруського населення. Не дійшовши до Смоленська, Карл XII змушений був повернути на Україну, розраховуючи на підтримку гетьмана Івана Мазепи, який вже кілька років провадив таємні зрадницькі переговори з Швецією. Але шведський король і зрадник Мазепа жорстоко помилились, — український народ не пішов за Мазепою і вороже зустрів шведських загарбників. На шведську інтервенцію український народ відповів визвольною війною проти непроханих гостей. Населення йшло в ліси, організовувало партизанські загони і нападало на шведів; ці напади завдавали великої шкоди шведському війську.

Ні страти повстанців, ні знищення непокірних міст і сіл не могли зламати волі українського народу, який піднявся на війну з шведами і на допомогу якому йшла братська російська армія.

Вороже ставлення українського народу до шведських загарбників мало величезне значення для дальшого ходу кампанії. Недарма французький посол при Карлі XII Безенваль писав своєму міністрові закордонних справ де-Торсі за кілька місяців до Полтавської битви: „Скажу прямо: якщо український народ не підтримає шведського короля, я не бачу ніякої можливості для нього закінчити щасливо війну“.

Крім того, перед Карлом XII стояло вже не колишнє військо Петра I. Це була нова армія, споряджена новими гарматами і рушницями з багнетами, бомбометами, виготовленими на російських заводах. Солдати були прекрасно екіпіровані і добре знали військову справу. Силу цієї армії Карл XII усвідомив ще в кінці вересня 1708 р., коли російське військо на чолі з Петром I завдало шведам коло селища Лісної (на річці Сожі) нищівного удару, розгромивши шведську армію під командуванням Левенгаупта і захопивши при цьому величезну кількість військового спорядження, весь обоз і багато полонених.

Назрівали вирішальні події. Починаючи з квітня 1709 р., воєнні дії зосереджуються навколо Полтави, де почалися авангардні бої двох армій. Шведське військо зустріло рішучий опір з боку гарнізону Полтавської фортеці і місцевого населення. Кількаразові атаки і штурми не зломали рішучості обложеного в Полтаві російського війська і полтавців, які поклялися „умерти, а не здатись“.

27 червня (8 липня н. ст.) 1709 р. відбувся генеральний бій, що увійшов в історію під назвою „Полтавської битви“. Російська армія під проводом Петра I вщент розгромила шведське військо. Шведи втратили 10 тисяч убитими; 3 тисячі солдатів, на чолі з багатьма видатними шведськими воєначальниками, потрапили в полон; російське військо захопило значну частину артилерії шведів і 137 прапорів. Рештки колись могутньої шведської армії були наздогнані коло Переволочни (на Дніпрі) і взяті в полон. Карл XII і Мазепа втекли до Туреччини.

Так безславно закінчилася спроба шведського короля проникнути вглиб Росії і поневолити російський народ. Могутність же шведської держави була знищена, упали „сила і престиж“ Швеції. Вони упали саме тому, що Карл XII зробив спробу проникнути вглиб Росії; цим він погубив Швецію і одночасно „показав усім неуразливість Росії“. Так оцінював Енгельс весь безславний похід шведського короля Карла XII.

Довго не хотіла вірити Європа звісткам про полтавський розгром шведів. Більша частина закордонної преси того часу, яка виставляла Росію відсталою й некультурною країною, хотіла замовчати цю блискучу перемогу молодій, ростучій російській армії, намагаючись пояснити невдачі Карла XII випадковим збігом обставин. Але правду трудно було заховати, і про Росію стали говорити, як про могутню європейську державу.

Полтавська битва мала вирішальне значення для дальшого ходу війни. Але до кінця війни було ще далеко. В 1710 р. російська армія завдала шведам ряд поразок, здобувши фортеці Ригу, Ревель, Виборг тощо. В 1714 р. в морському бою коло мису Гангут (Фінляндія) молодий російський флот розбив прославлений шведський флот. Дальші успіхи російського війська, яке висадилося у 1719—1720 рр. на Скандинавському півострові, і розгром шведів коло Стокгольма примусили шведів просити миру. В 1721 р. в Ніштадті був укладений мир із Швецією, за яким узбережжя Фінської і Ризької заток—Інгрія, Естляндія, Ліфляндія, частина Фінляндії і Карелії відійшли до Росії.

Полтавська битва, як і вся дальша спільна боротьба братських народів СРСР проти інтервентів, є грізним попередженням всім агресорам, всім підпалювачам війни проти Великого Радянського Союзу. Вся історія нашого народу цілком підтверджує мудрі слова великого полководця, маршала Радянського Союзу К. Є. Ворошилова, що „наш народ любить мир, цінує його великі блага і бореться за мир у всьому світі, але він уміє воювати. І не тільки вміє, але й любить воювати“.

Полтавська, а також і наступні перемоги над потужною шведською армією високо підняли Російську державу. Вони довели силу, могутність, героїзм нашого народу і палку любов його до своєї батьківщини. Війна з шведами показала всьому світові, якими гігантськими кроками йшла Росія до прогресу. Міцно і назавжди закріпившись на берегах Балтики, Росія виростала в велику морську державу. Для економічних, політичних

і культурних зв'язків із Західною Європою шлях був відкритий. Повернувши споконвічні російські землі на берегах Балтійського моря, Росія стала хазяїном всього східного узбережжя його і перетворилася в могутню європейську державу.

Провадячи активну зовнішню політику, Петро I провів величезну роботу щодо внутрішньої перебудови держави. „Петро Великий зробив багато для піднесення класу поміщиків і розвитку купецького класу, що народжується. Петро зробив дуже багато для утворення і зміцнення національної держави поміщиків і торговців“¹⁾. Але благополуччя поміщиків і купців Петро I будував на чимраз більшому гнобленні і експлуатації селянства. „Піднесення класу поміщиків, сприяння класові торговців, що народжувався, і зміцнення національної держави цих класів відбувалось коштом кріпосного селянства, з якого дерли три шкури“²⁾.

Відзначаючи 230-ліття Полтавської битви, весь радянський народ особливо підкреслює історичне значення минулої спільної боротьби братських російського, українського і білоруського народів проти зовнішніх ворогів. Ця героїчна боротьба наших предків сповнює нас почуттям гордості за свою батьківщину, за наш народ. Вона нагадує всім про повсякчасну готовість нашого народу захищати до останньої краплі крові кожен п'ядь рідної землі.

Цій славетній сторінці історії нашого народу і була присвячена наукова сесія Інституту історії Академії Наук УРСР, яка відбулася в Полтаві 8—12 липня цього року.

В сесії взяли активну участь, крім інститутів історії, літератури, фольклору Академії Наук УРСР, також ряд наукових установ Москви, Ленінграда, Мінська, Харкова й Полтави.

Прочитані на сесії наукові доповіді являють великий інтерес і мають неабияку цінність у справі вивчення цього надзвичайно важливого періоду в історії народів СРСР.

Цей інтерес і цінність збільшуються ще й тому, що після 1909 р., коли відзначалось 200-ліття Полтавської битви, не вийшло жодної більш-менш значної праці, присвяченої цій яскравій сторінці боротьби російського, українського і білоруського народів проти іноземних загарбників. До того ж, треба визначити, що всі попередні праці, здебільшого писані буржуазними істориками, не розкривають всієї глибини і не змальовують об'єктивно історичного значення подій епохи Петра I. В цих роботах скрізь відсутній показ і правильна оцінка ролі широких народних мас у боротьбі проти іноземних загарбників.

1) Сталин, Беседа с немецким писателем Эмилем Людвигом, Политиздат СССР, 1938, с. 3.

2) Там же.

На долю радянських істориків припало почесне і відповідальне завдання — дати об'єктивне наукове марксистське освітлення минулого нашого народу. Це завдання стояло і перед науковою сесією Інституту історії України Академії Наук УРСР у Полтаві.

Сесія відкрилася в Полтаві 8 липня урочистим засіданням Пленуму Полтавської Міськради разом з учасниками сесії, представниками партійних, радянських, професійних та громадських організацій.

В доповіді „Боротьба російського і українського народів проти шведського вторгнення 1708 — 1709 рр.“, прочитаній на цьому засіданні, була розгорнута повна картина героїчної боротьби проти шведських загарбників. Ілюструючи доповідь численними історичними документами, доповідач Інституту історії України Академії Наук УРСР проф. Оглоблін з вичерпливою повнотою показав прогресивність і справедливість війни Росії з Швецією. Ця доповідь була ніби вступом до серії доповідей, зроблених в наступні дні.

Всього на сесії було заслухано чотирнадцять наукових доповідей.

Батальйонний комісар т. Тельпуховський зробив доповідь на тему „Вторгнення шведського війська Карла XII на територію Білорусії і України“. В доповіді були ґрунтовно розглянуті всі обставини походу Карла XII в Росію.

В доповіді на тему „Оборона Полтави“ науковий співробітник Полтавського історичного музею т. Гаркуша докладно освітлив події героїчної оборони Полтави і участь в ній народних мас.

Науковий співробітник Інституту історії України Академії Наук УРСР т. Дядиченко зробив цікаву і змістовну доповідь на тему „Розгром шведів під Полтавою“. Доповідач докладно розглянув всі етапи полтавського бою і тактику російської армії.

Великий інтерес викликала доповідь полковника т. Лебедева (Військова Академія ім. Фрунзе, Москва) на тему „Воєнна умілість росіян у війні проти шведів“. В цій доповіді проаналізовано було те, що вніс Петро I в систему організації російської армії, в методи ведення бою. Тільки корінне ламання всієї старої організації російського війська допомогло Петру I добитися вирішальних успіхів у боротьбі з шведською армією.

Старший науковий співробітник Інституту історії України Академії Наук УРСР т. Полонська-Василенко спинилась на ролі Петра I в розгромі шведів. Вона підкреслила ініціативність і рішучість Петра I, його воєнний талант, який був виявлений з винятковою силою в Полтавській битві і який поставив його в ряди кращих полководців тієї епохи.

Великий інтерес являла собою доповідь майора т. Подорожного (Москва) — „Полтавська битва в освітленні воєнно-історичної літератури“.

В дуже змістовній доповіді професора Ленінградського університету т. Предтеченського на тему „Полтавська битва в освітленні сучасників-

іноземців наведений був ряд цікавих даних про оцінку Полтавської битви в Західній Європі.

Старший науковий співробітник Інституту української літератури Академії Наук УРСР т. Косарик в доповіді „Полтавська битва в освітленні російської і української художньої літератури „зібрав цікавий матеріал про ставлення класиків української і російської літератури до Полтавської битви.

Великий інтерес викликали доповіді представників Інституту історії Академії Наук БРСР — наукових співробітників т. Лочмеля („Боротьба білоруського народу проти іноземних гнобителів у першій половині XVIII століття“) і т. Грінבלата („Боротьба білоруського народу проти інтервентів у відображенні народної творчості“).

Науковий співробітник Інституту українського фольклору Академії Наук УРСР т. Родіна зробила доповідь на тему „Полтавська битва в російській і українській творчості“, де подала великий фольклорний матеріал про Полтавську битву.

Доцент Харківського державного Університету т. Бойко присвятив свою доповідь розбору поеми Пушкіна „Полтава“.

На заключному засіданні сесії т. Муратов (Полтава) зробив доповідь на тему „Полтава соціалістична“, де він навів дані про велетенський ріст Полтави в радянські часи, коли вільний український народ під керівництвом партії Леніна—Сталіна за роки соціалістичної революції перетворив колишній старий провінціальний закуток у квітуче місто Соціалістичної України. В доповіді були показані люди нової Сталінської епохи, будівники нового комуністичного життя.

Під час сесії учасники виїжджали на фабрики, заводи, в колгоспи і в частини Червоної Армії, де на великих зборах робітників, колгоспників і червоноармійців розповіли про героїчну боротьбу нашого народу проти шведських інтервентів. Доповіді ці викликали величезне зацікавлення і слухалися з надзвичайною увагою.

Після закінчення сесії Інституту учасники оглянули історичні пам'ятники і місця Полтавської битви. 12 липня, в присутності коло 50 тисяч чоловік, учасники сесії поклали вінок на братську могилу російських воїнів і провели коротенький мітинг.

Наукова сесія, присвячена 230-літтю Полтавської битви,—великий крок вперед у житті й роботі Інституту історії України Академії Наук УРСР. В роботах сесії яскраво відображено зв'язок радянської історичної науки з масами, підкреслено, яке величезне значення має історична наука в справі політичного виховання якнайширших народних мас.

Особливість цієї наукової сесії в тому, що в ній поряд з професорами-істориками брали участь і робили доповіді чимало молодих ростучих істориків. Це свідчить про великий ріст молодих наукових кадрів істориків.

Після закінчення сесії учасники її обмінялися думками з приводу проведеної роботи і одностайно висловили побажання частіше скликати наукові конференції істориків братських республік СРСР; зокрема було висловлено побажання, щоб у наступному 1940 р., у зв'язку з 20-літтям закінчення громадянської війни, було скликано поширену конференцію радянських істориків, присвячену питанням історії народів СРСР в період радянської влади.

С. Белоусов

КОНФЕРЕНЦІЯ ПО ПЕГМАТИТАХ І РІДКІСНИХ ЕЛЕМЕНТАХ УРСР

13—15 травня в Києві відбулась конференція по вивченню пегматитів і рідкісних елементів, скликана Інститутом геології Академії Наук УРСР.

В роботах конференції взяли участь представники Академії Наук СРСР, Академії Наук УРСР, Українського геологічного управління, Дніпропетровських гірничого інституту і університету, Одеського інституту рідкісних металів, Укрфарфортресту, промислових організацій Донбаса і інших областей. Безпосередню участь у роботі конференції брали дійсні члени Академії Наук СРСР В. І. Вернадський (засновник школи геохіміків) і О. Е. Ферсман.

Конференція підсумувала роботу радянських геологів-пегматитчиків, зокрема на Україні, і намітила ряд теоретичних і практичних проблем.

На конференції було заслухано дев'ятнадцять доповідей.

Організатор і керівник радянської школи пегматитчиків акад. О. Е. Ферсман зробив доповідь на тему „Успіхи у вивченні пегматитів за останні двадцять років“. В цій доповіді акад. Ферсман підсумував стан вивчення пегматитових родовищ за межами нашої країни і показав грандіозне розгортання роботи по вивченню і практичному використанню сировинної бази пегматитових жил в нашій країні за роки існування радянської влади.

В дореволюційний час Росія привозила з закордону польовий шпат і інші види мінеральної сировини пегматитових жил, хоч наша країна дуже багата на пегматитові родовища.

Тепер у нас широко розгорнуте наукове дослідження і експлуатація великих родовищ польового шпату, кварцу і слюди в Карельській АРСР, на Україні, на Уралі, в Забайкаллі і інших областях СРСР. Пегматитові утвори в різних кінцях нашої батьківщини є родовищами цінних металів (вольфраму, молібдену, олова, вісмуту, ніобію, танталу, радіоактивних елементів тощо), виявлювані запаси яких з кожним роком у нас збільшуються. Такі пегматити поширені в Карелії, в Сибіру, на Далекому Сході та ін.

Лише за останні десять років у нас надруковано понад 520 робіт по пегматитах, в той час як в західноєвропейських країнах надруковано лише коло 380.

Акад. Ферсман намітив ряд нових, дуже цікавих і важливих своєю мінералізацією пегматитових поясів, що вирисовуються на основі вивчення нових матеріалів радянських учених (головно молодих) — геологів.

Такі нові пояси намічаються на Кавказі, в Середній Азії (Кізил-Куми, Туркестанський хребет, Памір, Тянь-Шань) з цікавою мінералізацією рідкісноелементних мінералів. Виявився новий пегматитовий пояс в Західному Сибіру, який оточує Ангарський щит. Це найбільший пояс слюдяних пегматитів. Окремі пегматитові жили цього пояса досягають 85 м завтовшки. Слюдяний запас його перевищує запаси всього індійського пояса.

Пояс флогопітових пегматитів іде на схід від Байкала і охоплює Алданські родовища.

Далі йде монголо-охотський пояс, який починається в пустині Гобі і тягнеться на північ, де з'єднується з молодшими поясами Колими, Яни і Лени; в них тепер відкрито багаті олов'яні родовища. Ці пегматитові пояси перетворюються в великі промислові райони, де широко розгорнуто роботу по добуванню корисних копалин і де будуються великі промислові підприємства.

Досягнення у вивченні і використанні пегматитових родовищ за часів радянської влади дуже великі.

В своїй доповіді акад. Ферсман особливо підкреслив те, що у нас виросли нові кадри спеціалістів-пегматитчиків. Утворилася радянська школа молодих геологів, озброєних новими методами нової науки, тієї науки, яка не боїться фетишів, яка сміливо йде вперед, глибоко аналізуючи процеси природи, щоб всебічно вивчити і використати продукти природи для соціалістичного будівництва. Ці нові люди з ентузіазмом захоплюються вивченням грандіозних пегматитових процесів, що відбуваються на великих просторах нашої землі. Радянська школа спеціалістів по пегматитах грає провідну роль у світовій науці в питаннях вивчення пегматитів і зв'язаних з ними видів сировини.

На конференції були прочитані доповіді українських геологів-пегматитчиків, співробітників Академії Наук УРСР (Семененка, Юрка, Царовського, Брезера, Половка), які привернули увагу конференції.

В своїй доповіді „Гранітні пегматити УРСР“ член-кор. Академії Наук УРСР М. П. Семененко подав розгорнуту картину складних пегматитових процесів, з різноманітними типами пегматитів, на території кристалічного масиву УРСР. Встановлюючи ряд типів пегматитів чистої лінії, лінії схрещення і пов'язуючи їх з відповідними гранітними магмами, т. Семененко загострив увагу на всебічному використанні пегматитової сировини різних типів. Доповідач дав характеристику двох типів пегматитів лінії схрещення, які мають і високе теоретичне, і велике практичне значення. Ці два типи — це графітові пегматити і пегматити схрещення з залізо-рудними родовищами Криворіжжя.

Конференція ухвалила провадити далі, більш глибоке вивчення цих двох типів пегматитових процесів, досі ніде в світі не представлених з такою виразністю, як на Україні.

Доповіді Ю. Ю. Юрка, І. Д. Царовського, В. М. Брезера були присвячені пегматитам Приазовського кристалічного масиву і їх рідкісним елементам, схрещенню і контактному взаємодіянню пегматитів з боковими основними породами.

Приазовський кристалічний масив і його пегматити є одним з найцікавіших районів кристалічного масиву УРСР. Тут розвинені найбільші пегматитові жили (гранітних пегматитів) та території УРСР, які є головною сировинною базою для порцелянової промисловості України. Тут же, у Волновахському районі, розвинені пегматити лужної магми, з якими зв'язані родовища цирконію.

Але пегматити Приазов'я, крім сировинної бази для порцелянової промисловості, є родовищами і інших корисних копалин — слюди, кварцу і рідкісних металів. Поряд з добуванням польового шпату тут же добувається кварц, що йде в металургійну промисловість як флюсовий матеріал, і слюда (мусковіт), яку споживає головно електротехнічна промисловість.

Про рідкісні елементи на Україні до недавнього часу (до 1936 р.) мало хто говорив серйозно. Існувала шкідницька „теорія“ про те, що коли в породах кристалічного масиву УРСР і були рідкісні елементи, то вони давно зденудовані і знесені, бо масив цей дуже давній в геологічній історії земної кори. А тим часом, завдяки роботі радянських геологів, за останні роки проблема рідкісних елементів на території УРСР виросла в широку практичну проблему.

Останніми роками встановлено ряд точок з наявністю молібдену, вольфраму, танталу, ніобію, цирконію, олова і т. д. Тепер уже провадяться розвідувальні роботи на ці метали. Питання про практичне значення родовищ цирконію розв'язане позитивно. Потреби кольорової металургії і інших галузей промисловості з кожним днем збільшують вимоги на руду кольорових і рідкісних металів.

Пегматити Приазов'я, крім таких корисних копалин, як польовий шпат, кварц і слюда, містять також мідь, свинець, флюорит, рідкісні елементи — ніобій, тантал, цирконій, рідкісні землі тощо.

Пегматити р. Чокрак заслуговують великої уваги з точки зору комплексного їх використання як сировинної бази нерудних корисних копалин, так і рідкісних металів (ніобій, тантал, берилій тощо). В останній час тут знайдено також вісмут.

По багатству мінералізації гранітні пегматити Приазов'я є одним з найцікавіших класичних родовищ Радянського Союзу. Їх можна порівнювати (за їх мінералізацією) з класичними родовищами пегматитів південної Норвегії і Мадагаскара. Не всі ще мінерали цих багатих пегматитів виявлені і вивчені, і можна сміливо сказати, що згодом тут

буде виявлено ще ряд нових мінералів. Ось чому конференція прийняла постанову про необхідність детальних розшуків хімічних з'єднань, зв'язаних з особливостями цих родовищ, і зокрема розшуків мінералів — цирконію, гафнію, урану, скандію і берилію. Схожість їх з аналогічними утворами Норвегії і Мадагаскара викликає необхідність розшуків таких цінних для промисловості з'єднань, як тортвейтит.

Широке всебічне вивчення цих родовищ по р. Чокрак повинне привести до опрацювання комплексних методів використання, які могли б забезпечити не лише проблему постачання керамічною сировиною, а й повне добування всіх тих рідкісних елементів, які зв'язані з цими родовищами.

З лужними пегматитами Маріупольщини зв'язані родовища цирконію. Цей елемент у стопі з залізом і міддю дає стійкий сорт металу з великим опором на розрив і стискання.

Стоп цирконію з кобальтом і нікелем зовсім не іржавіє. Все це свідчить про важливу роль цирконію в нашій промисловості.

І. Д. Царовський в цікавій доповіді дав багато цінного матеріалу для глибшого вивчення маріуполітів і зв'язаних з ними цирконійових руд, концентрація яких іде паралельно з накупченням натрію.

Проблема вивчення лужних пегматитів на Україні і зв'язаних з ними цирконію і інших рідкісних елементів привернула увагу пегматитової конференції, яка, зважаючи на складність цієї проблеми, визнала необхідним експериментально дослідити лужні пегматити на Україні і лабораторно вивчити поведінку тих хімічних елементів, які визначають собою специфічні риси їх, зокрема — титану, цирконію, ніобію, танталу.

Доповідь В. М. Брезера була присвячена схрещенню і контактному взаємодіяню пегматитів з вмещаючими породами. Поширення цих процесів на Україні і зокрема на Приазов'ї привертає до себе увагу і вимагає глибокого теоретичного аналізу з метою практичного використання їх як можливих джерел накупчення рідкісних елементів і утворення зон талькових порід.

Цікаве повідомлення зробив науковий співробітник Українського геологічного управління В. І. Кузьменко про гідротермальні прояви в південно-східній частині Приазов'я.

Розвідковими роботами по р. Кальміус виявлено жильного характеру родовище флюориту, галеніту, сфалериту та ін. Одна з карбонатно-флюоритових жил простежена на 350 м, товщина її до 2,5 м. Складена жила анкеритом, флюоритом, кварцом, свинцевим блиском, сфалеритом, піритом, халькопіритом і іншими рудними мінералами. Тут ми спостерігаємо цікаве і з теоретичного, і з практичного погляду природне явище. З теоретичного тому, що в жилі встановлюється кілька фаз мінералізації, починаючи з високотемпературної — флюоритовокарбонатної через сульфідну і кінчаючи епітермальною, яка виявлена в інтенсивній халцедонізації; з практичного тому, що, крім флюориту, який має велике

значення для нашої металургійної і хімічної промисловості, тут присутні також поліметали. При цьому попередні розвідкові роботи показують, що товщина жили збільшується з глибиною.

На конференції було подано кілька доповідей наукових співробітників Академії Наук СРСР: проф. В. І. Лучицького — „Пегматити УРСР“, К. А. Власова — „Пегматити лінії схрещення“, В. І. Герасимовського — „Пегматити лужних порід і зв'язані з ними процеси накупчення рідкісних елементів“, К. Є. Костильової — „Пегматити і зв'язані з ними процеси оруденіння цирконію“. Всі ці доповіді мають важливе значення для українських геологів, що працюють над пегматитами. В доповіді К. А. Власова підсумовані результати вивчення пегматитового процесу лінії схрещення на Уралі, хімізм цих процесів і зв'язані з ним мінералоутворення. Ці дані зокрема важливі для порівняння з такими ж процесами на території УРСР.

В доповідях В. І. Герасимовського і К. Є. Костильової є цікаві дані про лужні пегматитоутворення Кольського півострова і зв'язані з ними рідкісні елементи і порівняння їх з лужними пегматитами УРСР.

Лужні пегматити є джерелом цілого ряду крупних родовищ корисних копалин, зокрема рідкісних металів. Але вони ще недостатньо вивчені, хоч окремі такі родовища вже висвітлені в численних роботах окремих авторів.

Ось чому конференція визнала за необхідне провести глибше порівняльне вивчення лужних пегматитів і лужних магм трьох класичних районів Союзу: Хібін, Маріупольщини і Ільменя, особливо ж пегматитів України, зважаючи на їх виняткове значення як джерела великої концентрації цирконійової сировини. Цікаву доповідь зробив на конференції Ю. М. Абрамович про геологію рідкісних елементів у кристалічних породах УРСР.

Дуже важлива доповідь була подана інженером Слав'янського арматурно-ізоляційного заводу М. П. Багінським, яку прочитала на конференції інж. Попова. В доповіді було освітлене промислове значення запорізьких пегматитів. В Запорізькому районі широко розвинуті пегматитові жили, які є придатною сировиною для керамічної промисловості. Ці пегматити ще недостатньо розвідані і технологічно мало випробувані, хоч проведені дослідження дають їм високу оцінку. Крім того, виникає питання про можливість розробки в цьому районі польовошпатових жил, які містять ортит і інші рідкісноелементні мінерали, з метою добування рідкісних елементів у цих родовищах.

Конференція визнала за необхідне піддати пегматити цього району детальному технологічному вивченню.

З методичних доповідей конференція відзначила доповіді І. К. Половка (Інститут геології АН УРСР) — „Радонове здійснення як метод розшуків пегматитових жил“ і В. О. Назаренка (Укргідромет) — „Капельний метод визначення рідкісних елементів у польових умовах“. Конференція визнала бажаним продовження і розвиток проведених методів дослідження і застосування одночасно інших геофізичних методів,

зокрема магнітометричних, для оконтурювання пегматитових тіл, а також винесла побажання випробувати цього року метод В. О. Назаренка в польових умовах.

На хіміко-технологічній секції конференції було заслухано ряд доповідей про випробування і виділення рідкісних елементів з руд і промислових відходів.

Делегати конференції відвідали пегматитові райони УРСР на Волині і в Приазов'ї.

На Волині учасники конференції оглянули пегматити в районі Житомира і детально ознайомились з топазо-берилійо-моріоновими пегматитами у Володарському районі. Тут учасники конференції на чолі з акад. Ферсманом взяли участь у виробничій нараді співробітників Волинської промислової розвідкової партії тресту № 13.

В наслідок обговорення і прийнятих цією нарадою пропозицій було накреслено план більш детального і глибокого геологічно-мінералогічного дослідження району пегматитових родовищ і висловлено побажання налагодити тісніший зв'язок і підсилити наукову допомогу з боку Інституту геології АН УРСР промислової розвідкової партії. Здійснюючи це побажання, Інститут геології командировав комплексну експедицію для детального мінералого-петрологічного, геологічного дослідження і шліхового випробування в районі топазо-моріонових родовищ.

На Приазов'ї учасники конференції ознайомились з великими родовищами пегматитів типу рідкісноелементних, шерлово-мусковітових, з великими кварцовими жилами і цирконовим родовищем лужних пегматитів у Волновахському районі. Всі ці родовища пегматитів справили найкраще враження на учасників конференції і дали багатий матеріал для порівняння з іншими пегматитовими родовищами Союзу.

Підсумовуючи роботу пегматитової конференції, треба сказати, що доповіді, прочитані на конференції і постанови, прийняті нею, є великим вкладом в науку по дослідженню і використанню пегматитоутворень.

Матеріали цієї конференції, де намічені першочергові завдання в галузі вивчення пегматитів, зокрема на території УРСР, повинні бути керівною вказівкою для геологів, які вивчають пегматитові родовища. Ці першочергові завдання по вивченню пегматитів УРСР коротко сформульовані в резолюції конференції:

1. Загальне вивчення пегматитових полів України і співвідношення різних їх типів з вмещаючими породами.
2. Широке детальне планове дослідження пегматитів лінії схрещення і зв'язаних з ними процесів формування порід і корисних копалин (залізнi руди, графіт, тальк та ін.).
3. Детальні додаткові розшуково-розвідкові роботи в районах Приазов'я і Волині.
4. Розвідування нових пегматитових районів (Запорізького, Московського районів, с. Натальївки, х. Веселого, р. Волнянки, с. Михайлівки,

рр. Інгула і Бузулука, Звенигородсько-Бугського району та ін.), як джерел керамічної і рідкісноелементної сировини.

5. Організація належної розвідки Запорізьких родовищ пегматитів з метою заміни дорогого карельського польового шпату і забезпечення республіканських керамічних заводів.

6. Вивчення структури пегматитових полів, морфології і будови пегматитових тіл, зв'язку їх з тектонічною будовою району та інтрузивами.

7. Вивчення зв'язку пегматитових утворів з різними інтрузивними комплексами, їх хімізмом і віком.

8. Ширше дослідження шліхів і складання шліхових карт УРСР в першу чергу Волині, півдня Київської області, північної частини Кіровоградської області та Приазов'я, звертаючи особливу увагу на виявлення каситериту, монациту, колумбіту, цирконію, топазу, берилію та ін.

9. Організація розвідки з попутною дослідною комплексною розробкою в першу чергу рідкісноземельних пегматитів з колумбітом і з застосуванням методу збагачення.

10. Складання зведеного огляду (систематика і класифікація) по пегматитових утворах України, який би підсумував раніш проведені роботи і намітив шляхи дальшого дослідження.

Ю. Юрк

ГЕНІАЛЬНИЙ ПОЕТ І ГРОМАДЯНИН

Акад. О. О. БОГОМОЛЕЦЬ ¹⁾

Товариші! Сьогодні вчені і письменники вільної, квітучої Радянської України зібралися в стінах Української Академії Наук, щоб у 125 річницю народження М. Ю. Лермонтова вшанувати пам'ять великого поета.

М. Ю. Лермонтов, що двадцятисеми років загинув від кулі, направленої в нього злочинною рукою царського самодержавства, дорогий нам не тільки як геніальний, неперевершений музичністю вірша, яскравістю зображення природи і людей поет і художник, який дав нам зразки глибокого психологічного аналізу і дуже вплинув на розвиток російської поезії і літератури. Цей юнак, майже дитина, безконечно близький нам, всьому 180-мільйонному радянському народу, як шукач соціальної справедливості, як уособлення любові до свободи, ненависті до її гнобителів, як полум'яний їх обличитель.

В 1837 р. (на смерть Пушкіна) він кинув свій вирок суспільству, в якому задихався, яке ненавидів і до якого ставився з презирством:

А вы, надменные потомки
Известной подлостью прославленных отцов,
Пятою рабскою поправшие обломки
Игрою счастья обиженных родов!
Вы, жадною толпой стоящие у трона,
Свободы, гения и славы палачи!
Таитесь вы под сению закона,
Пред вами суд и правда — все молчи!

Ще в 1830 р. шістнадцятирічний поет, на якого незабутнє враження справив Кавказ, куди він їздив з своєю бабусею десятирічним хлопчиком, писав:

Кавказ, далекая страна!
Жилище вольности простой!
И ты несчастьями полна
И окровавлена войной!..

¹⁾ Вступне слово на зборах Академії Наук УРСР і Спілки письменників УРСР 15. X 1939 р.

А потім в юнацькому своєму творі „Измаил-Бей“:

Как я любил, Кавказ мой величавый,
Твоих сынов воинственные нравы,
Твоих небес прозрачную лазурь
И чудный вой мгновенных, громких бурь...

І далі:

И дики тех ущелий племена:
Им Бог — свобода, их закон — война...

Пристрасна любов до волі невідділима у Лермонтова від глибоко-демократичної любові до людини, до її права на вільне, щасливе, прекрасне життя.

Арсеній в „Боярине Орше“ говорить монахам:

Среди молитв и пыльных книг,
Пришло мне в мысли хоть на миг
Взглянуть на пышные поля,
Узнать, прекрасна ли земля,
Узнать, для воли иль тюрьмы
На этот свет родимся мы...

Той же мотив:

И под одеждою раба,
Но полный жизни молодой,
Я человек, как и другой.

знаходимо і в „Боярине Орше“, і в „Исповеди“, і в „Мцъири“, і в багатьох інших творах поета.

Лицемірство суспільного укладу, фальш релігійного дурману для геніальної дитини переходить в трагедію всього її короткого життя.

Бог занят небом, не землею.

Ці слова написані Лермонтовим в перших начерках „Демона“ в 1830 р., коли йому ще не було й шістнадцяти років. Лермонтов ненавидить рабство і експлуататорів.

Прощай немытая Россия,
Страна рабов, страна господ,
И вы, мундиры голубые,
И ты, им преданный народ...

Він з радістю віддав би життя за цю „немытую Россию“, за те, щоб її народи стали вільними, культурними, щасливими, такими, якими їх зробила Велика Жовтнева соціалістична революція. Але час для цього ще не прийшов. Панував розгул миколаївського деспотизму. Навколишнє середовище було сповнене тужливою безнадійністю.

Печально я гляжу на наше поколенье!
Его грядущее — иль пусто, иль темно;
Меж тем под бременем познания и сомненья
В бездействии состарится оно.

Богаты мы, едва из колыбели,
 Ошибками отцов и поздним их умом,
 И жизнь уж нас томит, как ровный путь без цели,
 Как пир на празднике чужом.
 К добру и злу постыдно равнодушны,
 В начале поприща мы вянем без борьбы;
 Перед опасностью позорно малодушны
 И перед властью презренные рабы... і т. д.

Лермонтов почуває себе вигнанцем в рідній країні. Та він і справді вигнанець:

Тучки небесные, вечные странники!
 Степью лазурною, цепью жемчужною
 Мчитесь вы, будто, как я же, изгнанники
 С милого севера в сторону южную...

В задушливій атмосфері деспотизму, безправ'я, знущання над людьми Лермонтов ще дитиною відчув свою приреченість. В 1826 р. ним написані пророчі слова:

Настанет день — и миром осужденный,
 Чужой в родном краю,
 На месте казни — гордый, хоть презренный —
 Я кончу жизнь свою.

В 1836 р. він знов пише:

Не смейся над моей пророческой тоскою.
 Я знал — удар судьбы меня не обойдет,
 Я знал, что голова, любимая тобою,
 С твоей груди на плаху перейдет.
 Я говорил тебе: ни счастья, ни славы
 Мне в мире не найти. Настанет час кровавый,
 И я паду — и хитрая вражда
 С улыбкой очернит мой недоцветший гений,
 И я погибну без следа
 Моих надежд, моих мучений...
 Но я без страха жду довременный конец;
 Давно пора мне мир увидеть новый.
 Пускай толпа растопчет мой венец,
 Венец певца — венец терновый,
 Пускай! Я им не дорожил!

Історики літератури охоче зупинялися на „байронізмі“ Лермонтова. Безумовно, вплив Байрона на творчість Лермонтова, особливо перших років його творчості, був великий. Проте, справа тут не тільки у впливі. Цьому впливові заплатив данину і Пушкін, і мало не всі поети початку ХІХ століття.

Байрон і Лермонтов — в цьому зіставленні дещо більше, ніж вплив першого на другого.

Це дві глибоко споріднені натури. Чи не тому, що в обох текла кров вільнолюбних шотландських бардів? Їх ріднить безмежна любов

до волі, людини, огида до звіриного суспільства англійських і російських поміщиків. Їх ріднить і спільність долі. Лермонтов писав:

Нет, я не Байрон, я другой
 Еще неведомый избранник,
 Как он, гонимый миром странник,
 Но только с русскою душой.
 Я раньше начал, кончу ране,
 Мой ум не много совершит;
 В душе моей, как в океане,
 Надежд разбитых груз лежит.
 Кто может, океан угрюмый,
 Твои изведать тайны? Кто
 Толпе моей расскажет думы?
 Или поэт — или никто..

„Русская душа“ Лермонтова, глибокі народні корні творчості Лермонтова знайшли свій яскравий вираз особливо в його прозі і в поезії другого періоду його творчого життя. „Песня о купце Калашникове“ — це справжня симфонія російської народної поезії.

Глибока любов до батьківщини, до рідного народу знайшла свій вираз у багатьох чудових творах Лермонтова. Нагадаємо його вірш „Родина“:

Люблю отчизну я, но странною любовью;
 Не победит ее рассудок мой!
 Ни слава, купленная кровью,
 Ни полный гордого доверия покой,
 Ни темной старины заветные преданья
 Не шевелят во мне отрадного мечтанья.
 Но я люблю — за что, не знаю сам —
 Ее полей холодное молчанье,
 Ее лесов дремучих колыханье,
 Разливы рек ее, подобные морям;
 Проселочным путем люблю скакать в телеге
 И, взором медленно пронзая ночи тень,
 Встречать по сторонам, вздыхая о ночлеге,
 Дрожащие огни печальных деревень.

Люблю дымок спаленной жнивы,
 В степи кочующий обоз
 И на холме среди желтой нивы
 Чету белеющих берез.
 С отрадой, многим незнакомой,
 Я вижу полное гумно,
 Избу, покрытую соломой,
 С резными ставнями окно;
 И в праздник, вечером росистым,
 Смотреть до полночи готов
 На пляску с топаньем и свистом,
 Под говор пьяных мужичков...

Для Лермонтова ці мужики — товариші, брати.

Всі знають напам'ять просякнуте патріотизмом „Бородино“ Лермонтова. А ось кілька рядків з його менш відомого вірша „Поле Бородина“:

Всю ночь у пушек пролежали
 Мы без палаток, без огней,
 Штыки вострили да шептали
 Молитву родины своей.
 Шумела буря до рассвета,
 Я, голову подняв с лафета,
 Товарищу сказал:
 „Брат, слушай песню непогоды,
 Она дика, как песнь свободы!“
 Но, вспоминая прежни годы,
 Товарищ не слышал...

Життя Лермонтова — величезна трагедія, трагедія соціального життя народів кріпосної Росії, яка стала особистою трагедією геніального поета і громадянина.

Для нас, людей великої епохи Леніна — Сталіна, Лермонтов близький і дорогий не тільки як геніальний поет, творчість якого назавжди лишається, подібно до кращих шедеврів живопису і музики, джерелом естетичної насолоди; він дорогий нам як людина, яка вміла ненавидіти соціальне зло і любити соціальну правду так, як учив нас ненавидіти і любити товариш Ленін, як учить ненавидіти і любити товариш Сталін.

ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ЛЕРМОНТОВА

Проф. С. РОДЗЕВИЧ

I

Поетичний розвиток Лермонтова вражає своєю динамічністю, виключною напруженістю творчих шукань, невпинною їх еволюцією. Вже в ранній ліриці геніального поета лунає характерний для неї мотив тривоги, викликаной думкою про те, що він не встигне здійснити всіх своїх творчих задумів:

Всегда кипит и зреет что-нибудь
В моем уме. Желанье и тоска
Тревожат беспрестанно эту грудь ..
(„1831 года, июня 11 дня“)

Лермонтову було лише сімнадцять років, коли він писав ці рядки. Минули дні дитинства. Непомітно промайнуло воно в Тарканах, маєтку Є. О. Арсенєвої. В 1830 р. Лермонтов вступив до Московського університету. „Светлый храм науки“ не задовольнив інтелектуальних вимог юнака, як це видно з сатиричного його опису в незакінченій поемі „Сашка“ (строфи 118—119). З іронічною, хоч і не злою посмішкою згадував поет його синів „заносчивые споры“; їх „гордый вид пред гордыми властями“. Дискутували на різноманітні теми: „О боге, о вселенной и о том, как пить — ром с чаем или чистый ром“. Активної участі в цих диспутах Лермонтов не брав. Не задовольняв його і московський „вищий світ“, увічнений Грибоедовим в його безсмертній комедії. „Наконец, я догадался, что не гожусь для общества“, — писав поет у 1832 р. „Надменный, глупый свет“ („Посвящение“, 1830) нездатний зрозуміти „гордых дум“ поета.

Почуваючи себе самотнім морально і соціально, поет шукав творчої підтримки в таких велетнів світової літератури, як Шекспір, Байрон, Пушкін, Гете, Шіллер. Як і Флобер у ті ж 30-ті роки, молодий Лермонтов дивує нас глибокою зосередженістю своєї поетичної думки на складних питаннях соціально-філософського характеру. Той „всесвіт“, що хвилює московських студентів, — а серед них були Белінський і Герцен, — в сатиричній поемі „Сашка“ хвилював і самого поета. Зовнішньо відірваний від них, Лермонтов, проте, жив у сфері тих же духовних інтересів, тих же

соціально-філософських проблем і політичних питань, які характеризують інтелектуальне життя передової російської молоді 30-х років. Ще в 1829 р. Лермонтов писав про те, як дух його страждає і сумує „среди веселья“ і „дума на сердце лежит“. Через одинадцять років мотив цей пролунав знову, але цим разом з величезною художньою силою, в вірші „Первое января“ (1840). В тому ж 1829 р. в „Жалобе турка“, писаній у формі алегоричного листа до „друга-чужинця“, поет говорить про конкретну частину „всесвіту“— Росію, і говорить так, ідучи шляхом Радищева, Рилєєва і Пушкіна:

Там рано жизнь тяжка бывает для людей,
Там за утехами несется укоризна.
Там стонет человек от рабства и цепей!..
Друг! Этот край... моя отчина!

Через одинадцять років у вірші „Прощанье“ Лермонтов, ставши дозрілим, блискучим майстром „железного стиха“, сміливо кидає його як виклик тій же офіціальній Росії рабства і кайданів, називаючи її „страной рабов, страной господ“ і голубих жандармських мундирів.

В поезії Лермонтова ми спостерігаємо органічну єдність основної її теми, визначену Белінським як питання „про долю і права людської особи“. Проблема ця ніколи не переставала глибоко хвилювати великого поета як у широкому філософському плані, так і в плані конкретної російської дійсності 30-х років ХІХ століття. Це щільно зв'язує Лермонтова з кращими людьми його епохи— Белінським, Герценом, Огарьовим, Чернишевським, Шевченком. Чернишевський писав, що поет своїми симпатіями „належить новому напрямкові“. Те ж відзначав і Герцен, зауважуючи, що Лермонтов „повністю належить нашому поколінню“.

Два роки перебування в Московському університеті змінилися двома „жахливими роками“, за висловом поета, військової муштри в школі гвардійських підпрапорщиків. Проте, ні школа, ні „великосвітське“ життя в період 1834—1837 рр. не змогли загальмувати могутнього розвитку поетичного генія Лермонтова. Він немов поспішає випробувати свої творчі молоді сили в усіх основних літературних жанрах— ліриці, ліро-епічній поемі, драмі, повісті і, нарешті, романі. Ім'я Лермонтова до 1837 р. відоме було лише в вузькому колі його знайомих, друзів, родичів. Поема „Хаджи-Абрек“, надрукована без прізвища автора в „Библиотеке для чтения“ за 1835 р., не звернула на себе уваги критики. Вогненні рядки „Смерти поета“ дійшли до широких мас російського суспільства в 30—40-х роках, хоч надруковані вперше були тільки через багато років після загибелі їх автора. „Смерть поета“— чудовий зразок політичної лірики, що стоїть у світовій літературі поруч з такими її шедеврами, як „Бронзовий вік“ і „Видіння суду“ Байрона, деякі з „Ямбів“ Барб'є. Іменуючи придворну аристократію катами „Свободы, Геня и Славы“, поет кинув бойовий виклик усій офіціальній Росії на чолі з коронованим її катом— Миколою І.

Поединок тривав понад чотири роки і закінчився загибеллю поета. В 1840 році в листі до впливової своєї бабусі Є. О. Арсенєвої, Лермонтов мріє „заслужити“ відставку, але, не приховуючи тривоги, просить: „Вы бы хорошенько спросили только, выпустят ли, если я подам“. Не випустили. Зате, за царським наказом, випустили на волю вбивцю поета — Мартинова і учасників злочину — секунданта Глебова і Васильчикова, цього „справжнього рицаря езуїтизму“, за висловом П. К. Мартянова в його спогадах („Последние дни жизни М. Ю. Лермонтова“).

Смерті Лермонтова бажали в „вищих сферах“. Аджеж він не схотів скоритися, не перестав писати „недозволенні вірші“, брав участь у зборах членів „гуртка шістнадцяти“ в період 1838 — 1839 рр. Діяльність цього гуртка нам мало відома, але один з його учасників, Ксаверій Браницький, згадуючи про нього в 70-х роках, писав, що там „балакали про все і все обмірковували з цілковитою непримущеністю“, ігноруючи існування бенкендорфівських жандармів. До останніх, звичайно, доходили такі рукописні вірші, як „Прощанье“, але досить красномовні були й бичуючі рядки друкованої „Думи“ (1839), в яких Лермонтов саркастично висміював тих, що „вянют без борьбы“, тих, що „перед властью презренные рабы“. Дещо туманні (свідомо, можливо) слова про тягар „познання и сомнения“ не могли затаїти того ж очевидного заклику до боротьби з деспотизмом і захисту в собі людської гідності, що пролунав, як „колокол на башне вечевой“, у вірші про загибель Пушкіна. Лермонтов не скорився. Він пристрасно, як його Мцирі, поривався з тюрми на волю, бажаючи дізнатися:

... для воли иль тюрьмы
На этот свет родимся мы...

Питання це є основним соціально-політичним мотивом поезії Лермонтова — поезії бурі і грози. Найкращі твори цієї поезії, за висловом Белінського, це — „громи обурення, гроза духу“.

Поезія Лермонтова жадібно шукала виходу з задушливої казарми миколаївської дійсності, прагнула до життя, шукаючи в ньому краси, героїчності. В 1830 р., нагадуючи Гейне, поет вітав липневу революцію у Франції: „Опять вы, гордые, восстали за независимость страны“. Звертаючись до Карла X, він гнівно запитував:

О, чем заплатишь ты, иран,
За эту праведную кровь,
За кровь людей, за кровь граждан?

Слова ці набувають особливого значення, коли згадаємо, що вони писані через п'ять років після повстання декабристів. Проте, липнева революція не була початком нової ери в історії людства, як мріяв тоді Гейне. Вона привела до липневої монархії, до панування фінансової буржуазії і дальшого бурхливого зростання соціальних суперечностей. Про все це міг довідатися Лермонтов з геніальної „Людської комедії“

Бальзака, вже з ранніх її романів 1830—1835 рр., з віршів Барб'є і Беранже. Вірш „Последнее новоселье“ свідчить про те, що поет незабаром усвідомив характер буржуазної „демократії“ і не мав щодо неї ніяких ілюзій після 1830 р.

Політична реакція в монархії „короля міщанина“ і реакція в імперії Миколи I — не були, звичайно, тою атмосферою, в якій легко було жити й творити: „Страшная эпоха для России, в которой мы живем и не видать никакого выхода“, — писав Герцен незабаром після смерті Лермонтова. Але великий російський поет на протязі всього свого короткого життя вперто шукав виходу в краще майбутнє, хоч реакція зростала, лютуючи і жорстоко розправляючись з кращими людьми цієї страшної епохи — „апостолами правди“, як називав їх Т. Шевченко. В 1826 р. був підвищений Рилєєв, у тому ж році віддано в солдати Полежаєва, який загинув на засланні роком пізніше Лермонтова. В 1834 р. були арештовані і засуджені на заслання Герцен і Огарьов. В 1836 р. офіційно оголошений божевільним Чаадаєв. У наступному році вбито Пушкіна, а в 1841 р. — Лермонтова. Через шість років оголошений був вирок Шевченкові: „Художника Шевченко за сочинение возмутительных и в высшей степени дерзких стихотворений, как одаренного крепким телосложением, определить рядовым в Оренбургский корпус“. Микола I дописав на цьому вирокі: „Под строжайший надзор с запрещением писать и рисовать“. Епоха була, дійсно, жахлива.

„Для воли или для тюрьмы“ народжується людина — це питання стає основним для Лермонтова, починаючи з перших років його творчості. Ні поезія Шатобріана з її „фальшивою глибиною“, за висловом К. Маркса, з її сумом за феодальним минулим, ні сентиментально-романтичні елегії Ламартіна, ні солодкозвучна лірика Жуковського з її закликком до сумнівних радощів загробного світу — не могли, звичайно, сприяти розв'язанню раннім Лермонтовим проблеми волі і рабства, долі і прав людської особи. Лессінг, Шіллер, Гете, Байрон, Рилєєв, Пушкін — ось ті великі поети-гуманісти, які допомагали молодому поетові в період його юнацтва шукати сенс і мету життя. Шіллер „Розбійників“ і „Коварства і любові“ вплинув на раннього Лермонтова-драматурга пафосом свого заперечення феодальної дійсності, своїм патетичним художнім стилем, але задовольнити його на довгий час не міг. Герої Шіллера, кінець-кінцем, зрікаються свого бунтарства, засуджують його, і боротьба їх з реальною дійсністю переключається в план високих, але туманних мрій Шіллера про внутрішню свободу в „царстві краси“.

Ближче до Лермонтова був, як романтик, Байрон своєю непримиренною ненавистю до тиранів, до обмеженості і реакційності дворянсько-буржуазного суспільства. Молодому поетові зрозумілі і дорогі були горді байронівські герої — Лара, Конрад, Манфред, Каїн, їх глибокий конфлікт з владою земною і небесною, бурхливі їх пориви і пристрасті, почуття глибокої соціальної самотності. „У нас одна душа, одни и те же муки“, —

писав у 1829 р. Лермонтов, але незабаром він змінює редакцію висловлення своєї любові і пошани до великого англійського поета, зазначаючи:

Нет, я не Байрон, я другой
Еще неведомый избранник,
Как он, гонимый миром странник,
Но только с русскою душой.

Сповнені юнацького пафосу, слова ці вражають глибиною поетичної свідомості поета. Він ясно усвідомлює своє покликання — стати поетом на р о д н и м.

Загадкові персонажі східних поем Байрона, їх варіанти в поемах Міцкевича, Пушкіна, власних поемах у 1836—1837 рр. вже не задовольняють Лермонтова. Ізмаїл-Бей, Зораїм, Акбулат, Джуліо, Арсеній — були не живими типовими образами, а своєрідними романтичними рупорами почуттів і настроїв самого поета в період „бурі і натиску“ в його творчості. Від „шіллеризації“ треба було перейти до „шекспіризації“ — до реалістичного відтворення російської дійсності в її сучасному і минулому. Широкий шлях був прокладений Пушкіним у „Борисе Годунове“ і „Евгении Онегине“, і Лермонтов вступає на нього. „Перед Пушкиным он благоговеет,— розповідає Белінський про свою бесіду з Лермонтовим у 1840 р., — и наиболее любит Онегина“. Лермонтов пише „Песню про купца Калашникова“, високо оцінену Белінським як „создание мужественное, зрелое и столь же художественное, сколь и народное“, ряд розділів незакінченої побутово-сатиричної поеми „Сашка“, „Казначейшу“ і великий підготовчий етюд до „Героя нашего времени“ — повість (незакінчену) „Княгиня Лиговская“.

Байрон, як співець свободи, як сміливий борець з чорними силами європейської політичної реакції — був завжди близький і до Пушкіна, і до Лермонтова. Проте, як і Пушкін, Лермонтов усвідомив трагічну відірваність Байрона від рідного народного ґрунту, похмуру і безвихідну замкненість байронівських і байронічних героїв у внутрішньому їх світі. Треба було її подолати, знайти вихід з неї не в смерть, а в життя — до людей, до свого народу, до всього людства. Юрія Воїна в ранній драмі Лермонтова „Люди и страсти“ — „занимала несбыточная, но прекрасная мечта земного общего братства“, нав'язана, очевидно, мріями про нього Сен-Сімона і Фур'є. Мрія ця ніколи не вмирала і в поезії Лермонтова, хоч часто її притьмарювали тяжкі хмари песимістичних настроїв, моральної тимчасової втоми. Вона стихійно шукала шляхів до свого першоджерела за всіх часів і у всіх народів — до народної свідомості, народної поезії.

Закликаючи поетів почути „голос мщеня“, соромлячи тих, що перетворили поезію на іграшку, Лермонтов у своїх вимогах від поезії громадянського змісту, мужності і героїчного запалу йшов шляхом славної традиції поетів-декабристів, зокрема Рилеева. Не можна, проте, обмежувати історичний зміст поезії Лермонтова визначенням її як „голосу

революційно-настроєного дворянства“ (Б. М. Ейхенбаум), бачити в ній тільки „останнє й глибоке ехо декабризму“ (А. В. Луначарський). „Узок круг етих революционеро̀в. Страшно далеки они от народа“, — писав Ленін, визначаючи історичну роль декабристів у процесі розвитку революційного руху в Росії. Декабристи, Герцен, революціонери-різночинці, починаючи з Чернишевського, — ось основні його етапи: — „Шире стал круг борцов, ближе их связь с народом“¹⁾.

Декабристи, їх політична поезія, її мотиви в ліриці Пушкіна були безперечно, одним з найважливіших чинників у процесі формування політичної свідомості Лермонтова, але поет не міг не відчутти глибокої відірваності декабристів від широких народних мас. Треба було йти за Пушкіним, який закликав слухати „струны души народной“ і геніально вловив їх могутні голоси в „Борисе Годунове“, „Капитанской дочке“, „Сказках“. Такі твори Лермонтова, як „Поле Бородина“ (1830), „Бородино“, „Песня про купца Калашникова“, „Родина“, „Валерик“, „Казачья колыбельная песня“, „Беглец“ — свідчать про незмінний і глибокий інтерес Лермонтова до народної творчості, про невпинне його стремління відбити в своїй поезії думки й почуття свого народу, глибше і ближче пізнати їх. Тема батьківщини — одна з провідних тем поезії Лермонтова, і вона завжди розвивається в плані гострого протиставлення офіційної Росії і Росії селянської, народної. В юнацьких своїх п'єсах поет створив образи бездушних, жорстоких поміщиків та їх жертв. Кріпацтво викликає глибоке обурення поета. В незакінченій історичній повісті „Вадим“ традиційне дворянське розуміння повстання Пугачова як сліпої руїницької стихії вступає в боротьбу з проникливою думкою письменника-гуманіста про історичну закономірність народного гніву, його справедливість. І саме цим народним гнівом загрожує поет убивцям Пушкіна.

В 1831 р. Лермонтов писав:

Я родину люблю
И больше многих: среди ее полей
Есть место, где я горесть начал знать.

Через десять років це ліричне визнання з величезною художньою силою пролунає в вірші „Родина“. Рідна природа, широкі її простори, вбогі села хвилюють поетове серце більше, ніж „темной старины заветные преданья“. Він з радістю, багатьом незнайомою, дивиться на ознаки рідного селянського добробуту. Добролюбов відзначав, що „Родина“ є виявленням справжнього патріотизму, що Лермонтов, „зумівши рано зрозуміти недоліки сучасного суспільства, зумів зрозуміти і те, що порятунок від цього невірного шляху полягає тільки в народі“. В 1837 р., користуючись образами російських билин, Лермонтов прозрівав велике історичне майбутнє своєї вітчизни, упевнений у колосальних творчих силах свого народу: „У России нет прошедшего: она вся в настоящем и будущем.“

¹⁾ Ленин, Соч., т. XV, с. 468.

Сказується сказка: Еруслан Лазаревич сидів сиднем двадцять лет і спав крепко, но на двадцять первом встал и пошел... и встретил он тридцать семь королей и семьдесят богатырей и побил их, и сел над ними царствовать... Такова Россия“.

Це, очевидно, було відповіддю Лермонтова на слова Чаадаєва в його знаменитому „Філософическом письме“ („Телескоп“, 1836 р., ч. XXXVI): „Ми живемо тільки сучасним в самих тісних його межах, без минулого і майбутнього, серед мертвого застою“.

Поезія Лермонтова не звичайне „ехо“ декабризму. Вона — та жива і складна ланка, що поєднує думки і почуття декабристів з поезією революціонерів-демократів. Лермонтов, великий спадкоємець Пушкіна, вів далі, вперед російську поезію шляхом, прокладеним генієм Пушкіна, відбиваючи в своїй творчості той „перехідний стан духу“, який характеризує, за Белінським, Печоріна, стан, коли „все старе — зруйноване, а нового ще немає“. Лермонтов і його поезія, писав великий критик, — „зовсім нова ланка в процесі історичного розвитку нашого суспільства“ (розрядка наша).

Перехідний стан духу зумовлював ті песимістичні настрої в поезії Лермонтова, які в дореволюційному лермонтознавстві дуже часто перетворювалися в систему песимістичного світогляду, в якусь паралель до похмурої поезії безнадійності Леопарді. Сучасник Лермонтова, відомий італійський поет писав, що світовий закон і мета життя — „незмінне лихо, облудний і тяжкий порив“. Щастя бачив Леопарді в смерті. Лермонтов, шукаючи виходу з тюрми миколаївської дійсності, нерідко впадав у розпач, але ніколи не бажав дезертувати з життя. Напередодні своєї загибелі поет писав, що прагне свободи і спокою, що хотів би „забыться і уснуть“, але додавав: „но не тем холодным сном могилы“, а так, щоб відчувати в собі життя, щоб чути його голоси, щоб „в груди дрожали жизни силы“. Великий поет любив життя („люблю мучения земли“), пристрасно шукав у ньому краси, мужності і гідності людини, показавши їх у таких образах, як скромні герої віршів „Бородино“, „Валерик“, образи Калашнікова і його дружини, як Максим Максимич, Бела, Тамара. Немилосердно викриваючи всі негативні риси Печоріна, Лермонтов з тонким психологічним тактом підмічав у ньому і такі сторони в його характері, як мужність, природна правдивість, критичне ставлення до себе, душевна чутливість, прихована під маскою „денді“.

Під час моральної пригніченості поет міг назвати життя „пустой и глупой шуткой“, але це тільки гамлетівська „рефлексія“ — тяжкий самоаналіз, в якому бореться скептицизм з почуттям художника-гуманіста. За рік до смерті поет писав про радість натхненної творчої роботи:

Тогда с отвагою свободной
Поэт на будущность глядит,
И мир мечтою благородной
Пред ним очищен и омыт.

Розум і серце поетові б'ються об ґрати миколаївської темної дійсності, як той орел, що виникає в уяві Печоріна, коли він спостерігає в горах хуртовину: „А здесь тебе душно и тесно, как орлу, который с криком бьется о решетку железной своей клетки“. Це прометеївське почуття було добре відоме і Герценові, і Белінському, і Шевченкові. „Жадоба діяльності знову кипить і спалює мене,— писав Герцен у 1836 р. з Вятки,—дайте випробувати силу, за що ж їй даремно пропадати в душі“. „Я відчуваю в душі моїй сили неосяжні“,— каже Печорін, засмучений тим, що не знає мети свого існування, не знає, до чого прикласти свої сили. На царській службі і в „вищому світі“ Лермонтов почував себе, як у тюрмі. Образ в'язня, який томиться за ґратами, шість раз повторюється в його ліриці 1837—1841 рр. У вірші „Соседка“ поет писав:

Не дождатся мне, видно, свободы,
А тюремные дни будто годы...

Дореволюційна буржуазна критика витратила немало сил на те, щоб „примирити“ великого творця Мцирі, Демона, Печоріна з огидним миколаївським ладом, з царем і богом. Іноді це робилось з одвертою тупістю, іноді з метафізичними хитрощами, з прихованою і неприхованою злобою, як, напр., у статтях Вл. Соловйова і Д. Мережковського. Історик В. О. Ключевський намагався знайти в поезії Лермонтова якийсь „національно-релігійний настрій“, за формулу якого він вважав слова молитви — „хай буде воля твоя“. Так спотворювався світлий образ поета, чії вогненні рядки в „Думе“ бичували сучасних йому прихильників рабської покірності перед троном і церквою. В вірші „Благодарность“ (1840) поет з атеїстичного характеру іронією дякував „творцєві“ за все, але просив одного тільки:

Устрой лишь так, чтобы тебя отныне
Недолго я еще благодарил.

Лермонтов не був атеїстом у нашому розумінні цього слова, але в його творчості можна простежити складну боротьбу традиційних релігійних уявлень з ідеями явно матеріалістичної спрямованості, що мають місце в неодноразових міркуваннях поета про дух і матерію, про співвідношення між ними.

Тільки перед радянським літературознавством розкрилися широкі шляхи дійсно наукового і продуктивного вивчення живого, історичного Лермонтова в усій складності його поетичного розвитку. Відкинувши пародії на марксистський аналіз у колишніх „соціологізаторів“, наше лермонтознавство вивчає творчість геніального поета, не закриваючи очей на суперечності в ній, але воно бачить і єдність її в незмінному прагненні до істини, в правильному, як зазначав Добролюбов, напрямку до гароду.

II

Ми глибоко цінуємо трагічну, прометеївську сторону творчості Лермонтова, характерну для передового молодого покоління 30-х років XIX століття в його напруженій боротьбі за гідність і волю людини. Проте, ми сприймаємо поезію Лермонтова в усій її виключній багатогранності, відзначеній свого часу Белінським. У Мцирі, — писав він, — „бури духа и умиления сердца, и вопли отчаяния, и тихие жалобы, и таинственное обаяние вечера“. Це стосується і до всієї творчості Лермонтова — великої героїчної симфонії. Лермонтов умів і сміятися. Гумор його — це проблема, яка ще чекає своєї розробки в нашому літературознавстві. Він зовсім не випадковий елемент у творчості великого поета. Не контрастуючи різко з трагічним, як в романтичній теорії і художній практиці В. Гюго, не перетворюючись у „гротеск“, гумор Лермонтова, як це буває в житті, влітається в тканину драматичного то яскраво забарвленими нитками, як у поемах „Сашка“ і „Казначейша“, то майже непомітно, як у „Герое нашего времени“, зокрема в „Тамани“. В змалюванні пошлх героїв „Казначейши“ гумор Лермонтова часом нагадує гоголівський сполученням веселого сміху з глибоким прихованим сумом, тоді як у „Княжне Мери“, в портреті Грушніцького і в характеристиці „водяного“ товариства він стає суто лермонтівським, переходячи в нищівний сарказм. Елементи гумору в творчості Лермонтова збільшуються в міру розвитку в ній реалістичних тенденцій.

Поетичний геній Лермонтова в період 1836—1841 рр. розвивається з виключною силою. Глибоким художнім синтезом творчих шукань на протязі багатьох років, а разом з тим і новим їх етапом був роман „Герой нашего времени“. Романтичні „бури тайные страстей“, їх „безобразная красота“, їх „оглушающий язык“ („Из альбома“, 1840), за висловом поета, перестали задовольняти його. Пристрасті, — тонко зауважує Печорін, — „не что иное, как идеи при первом своем развитии“. Вони властиві молодості. Не можна жити все життя їх первісним змістом. „Многие спокойные реки, — розвиває свою глибоку думку Печорін, — начинаются шумными водопадами“, і цей спокій у людині — „часто признак великой, хотя и скрытой силы“. Людина, за Печоріним, з чим, очевидно, погоджується і сам автор, має дійти до такого вищого стану самопізнання, в якому глибина думок і почуттів „не допускают бешеных порывов“.

Реальність в поемах Байрона, Міцкевича, писав у 1834 р. Белінський, „как бы пересоздается и преобразается“. „Дурна ли она или хороша, — продовжував великий критик, — мы не хотим ее украшать, ибо думаем, что в поэтическом представлении она прекрасна в том или другом случае“. Саме так розумів своє творче завдання Лермонтов, приступаючи до роботи над „Героем нашего времени“.

Процес розвитку російської ліро-епічної поеми був завершений створенням поем „Мцыри“ і „Демон“. Лермонтовим були знайдені в цих поемах

такі художні форми, які, зберігаючи всю силу „бурь пристрастей“, підкоряли їх суворим нормам мистецтва реалістичного. Ліро-епічна поема поступалась місцем повісті і роману — тим літературним зразкам, що відповідали новим завданням російської літератури — поширенню і поглибленню в ній реалістичних тенденцій, ширшому і глибшому аналізу дійсності, створенню типових образів. У „Сказке для детей“ (1839) Лермонтов писав:

Умчался век эпических поэм
И повести в стихах пришли в упадок.

Перехід від романтичної поеми до психологічного і соціально-сатиричного роману вимагав від Лермонтова серйозної підготовчої роботи. Такими переходовими творами були віршовані повісті „Сашка“, „Казначейша“, „Монго“ і незакінчена прозаїчна повість „Княгиня Лиговская“, де вже накреслюються основні риси Печоріна як літературного образу.

Приступаючи до створення його, треба було найспокійніше, найоб'єктивніше вдивитися в споетизований романтичний індивідуалізм своїх ранніх героїв, вивчити його не в умовній декоративній обстановці, а в тому середовищі, де він вступав у гострий конфлікт з реальним „вищим світом“, сам себе знесилоючи в „действии пустом“, за висловом Пушкіна в „Евгении Онегине“. Треба було до кінця виявити його обмеженість, але не з тим, щоб замінити його опортуністичною теорією „малих діл“, обивательською „мудрістю“. Треба було в цьому бунтарському індивідуалізмі знайти те, що знайшов Белінський в самому Лермонтові, розмовляючи з ним у квітні 1840 р.: „Я с ним много спорил, и мне отрадно было видеть в его рассудочном, охлажденном и озлобленном взгляде на жизнь и людей семена глубокой веры в достоинство того и другого“. Дійсно, скільки цієї людської гідності в образах Максима Максимича, Бели, скільки душевної краси в них і з якою внутрішньою теплотою змальовані вони Лермонтовим. З якою внутрішньою тривогою стежить Печорін за спотворенням у собі кращих людських почуттів, за поступовим згасанням віри в життя і людей. Сам Лермонтов, характеризуючи Печоріна в „Княгине Лиговской“, писав: „...сквозь эту холодную кору прорывалась часто настоящая природа человека“.

Славнозвісний „аморалізм“ Печоріна — очевидне перебільшення, що має свою давню традицію в критиці. Сам Печорін дав привід для нього, обвинувачуючи себе в зіпсованості, навіть „демонізмі“ („есть минуты, когда я понимаю Вампира“...). Проте, тут є значна доля перебільшення, як зауважив сам Лермонтов у „Княгине Лиговской“: „Печорин умел смотреть на себя с беспристрастьем и, как обыкновенно, — люди с пылким воображением, преувеличивал свои недостатки“. Певну роль відіграла, очевидно, і романтична література (Печорін у „Княгине Лиговской“ названий „партизаном Байрона“), що в 30-х роках ХІХ століття допомагала типовій для них „рефлексії“ виявлятися в патетичній літературній формі. Так, напр., молодий Герцен дуже часто впадає в печорінський тон (ще

до появи в світ роману!) в листуванні з Н. О. Захар'їною (1833—1838). „Мой пламень сжег бы слабую душу, она не вынесла бы моей любви“, — пише він у 1836 р. Герцен 30-х років, як і Печорін, схильний винувати себе в порочності: „О, как гнусен я кажусь себе иногда, как еще доселе я не умею отказаться от всего порочного“. „Я иногда себя презираю... не оттого ли я презираю и других. Я стал неспособен к благородным порывам“, — пише в своєму щоденнику Печорін. Однак ці благородні пориви не згасають остаточно в ньому, не раз в його житті проявляючись, зокрема в сцені поєдинку з Грушніцьким, в епізоді з прощальним листом Віри.

Лермонтов старанно уникає в своєму романі тої романтичної екзальтації, якої не уник А. де-Мюссе в своїй „Сповіді сина віку“ (1836), розробляючи спільну з Лермонтовим тему глибокої особистої і соціальної самотності в образі Октава. Лермонтов не занурює Печоріна, як це робить А. де-Мюссе з Октавом, в атмосферу розвитку нездорової, істеричної пристрасті, не обмежує аналізу переживань свого героя надто вузькою сферою романтично-еротичних почуттів, а виявляє, як основне в душі Печоріна, невгасимий порив до якоїсь високої мети, „высокого назначения“. „Дух его созрел для новых чувств и новых дум“, — писав Белінський, підкреслюючи, як бачимо, динамічність образу Печоріна, відзначаючи „глубину и мощь этого человека“.

Лермонтов не уникає в своєму романі ні драм, ні навіть тих сюжетних ситуацій, які характерні для романтичної літератури, але він досягає мудрої пушкінської простоти і максимальної художньої чіткості в розробці їх. Так, напр., звичайна байронічно-романтична тема зустрічі владного загадкового героя з закоханою в нього покірною і близькою до природи героїнею з тонкою іронією знижується в „Тамани“, сміливо наближається Лермонтовим до звичайного життя.

В молодій дівчині-контрабандистці романтично настроєний Печорін знайшов лукавого, енергійного, спритного ворога. Художній лаконізм хвилюючої сцени в човні, — сцени німої боротьби не на життя, а на смерть витонченого Печоріна з російською Кармен (Меріме створив свою через чотири роки), несподівана прозаїчна і благополучна розв'язка — були наче відповіддю модному в 30-х роках Марлінському, його бажанню „висловлювати себе ревом лева, піснею вільного вітру“, його претензії „спалювати серця читачів“. „У творчості дія промовляє сама за себе і не має потреби в поясненнях поета“, — писав Белінський у статті про Марлінського, зазначаючи, що в нього немає „ні характерів, ні образів, ні істини ситуацій, ні правдоподібності інтриги“. В „Тамани“ і в інших частинах „Героя нашего времени“ дія промовляє сама за себе. У Марлінського, писав Белінський у першій своїй статті — „Літературні мрії“ (1834), „більше фраз, ніж думок, риторичних вигуків, ніж виявлення почуттів“. Ці ж риси знаходить і Лермонтов у Грушніцькому, кажучи в устами Печоріна: „Он из тех людей, которые на все случаи

жизни имеют готовые пышные фразы, которых просто прекрасное не трогает и которые важно драпируются в необыкновенные чувства, возвышенные страсти и исключительные страдания“ (розрядка наша). „Простота є необхідна умова художнього твору, яка своєю суттю заперечеє всяку зовнішню прикрасу, всяку вишуканість“, — писав Белінський у згаданій статті про Марлінського.

Розкриваючи образ Печоріна, Лермонтов був максимально об'єктивний, але він не міг і не хотів, очевидно, затаїти свого співчуття таким сторонам у характері героя роману, як незаспокоєність його думки і почуттів, скептицизм, жадоба якоїсь великої соціально-корисної діяльності. Це те, що споріднює Печоріна з його творцем, з кращими людьми його епохи. Шуканням „справжньої природи людини“ присвятив Лермонтов три свої великі, художньо довершені твори: поеми „Мцыри“, „Демон“ і роман „Герой нашего времени“. В „Демоне“ боротьба скептицизму з „мрією благородною“ про оновлений світ, мрія про злиття з ним розгортається, як у „Кайні“ Байрона, в символічних образах. В „Герое нашего времени“ ця тема шукання мети життя, свого місця в ньому, — але не ціною відмовлення від своєї особистості, — розвивається на широкому соціально-побутовому фоні. Гірський аул, невеличка фортеця в горах, глухе приморське містечко, черкеси, контрабандисти, курортне дворянсько-чиновницьке суспільство — весь цей строкатий побутовий фон утворює органічне єдине ціле з образом Печоріна.

Вказавши на певну „недоговореність“ в образі Печоріна, давши зрозуміти, що причина цього криється в цензурних умовах, Белінський високо оцінив роман, як твір, насичений тим же глибоким соціально-політичним змістом, що вражає нас у „Думе“. Мудрий художній простоті „Героя нашего времени“ дивувались Белінський, Гоголь, Чехов.

У класичному романі Лермонтова знайшла своє завершення і тема Кавказа, що з ранніх віршів і до кінця життя поета проходить крізь усю його творчість, Велику любов до країни, народи якої героїчно захищали свою національну незалежність, любов до її великої природи поет носив у своєму серці до кінця життя.

Мужня творчість Лермонтова закликала до боротьби з деспотизмом, з катами „Свободи, Генія і Слави“, вчила ненавидіти їх і глибоко, пристрасно любити свій народ, свою батьківщину. Найглибшим презирством затаврував поет у „Думе“ відсутність громадянської мужності і зраду батьківщини в поемі „Беглец“. Жалюгідний дезертир Гарун, рятуючи своє життя, тікає з поля бою, аде даремно шукає він притулку в свого смертельно хворого друга, нареченої, матері. Рідна мати зрікається свого сина:

Ты умереть не мог со славой,
 Так удались, живи один.
 Твоим стыдом, беглец свободы,
 Не омрачу я стары годы,
 Ты раб и трус — и мне не сын.

І напередодні своєї загибелі, як видно з цієї поеми, великий поет закликав не до примирення з дійсністю, а до боротьби в ній за волю народну.

Лермонтов вимагав від поетів, щоб голос їх лунав, як „колокол на башне вечевой во дни торжеств и бед народных“. Так само лунав голос його поезії, будив, як дзвін, думки нових борців за волю і щастя людства — Герцена, Огарьова, Чернишевського, Шевченка, Добролюбова, Некрасова. „Вони — рятівники наші, такі письменники, як Лермонтов і Гоголь“, — писав Чернишевський у своєму юнацькому щоденнику. Для Тараса Шевченка Лермонтов був — „наш великий Лермонтов“ (щоденник). Поезія Лермонтова мала великий ідейний і художній вплив на кращих представників російської і української літератури ХІХ — ХХ століть, — Герцен, Некрасов, Л. Толстой, Чехов, Горький, Маяковський, Шевченко, Франко, Коцюбинський, Леся Українка — всі вони знаходили в поезії Лермонтова співзвучні мотиви й образи на ґрунті спільного для них шукання шляхів у світле майбутнє, боротьби за нього. О. М. Горький цинив у творчості Лермонтова „огиду до сучасності, заперечення її“, „жадобу боротьби, активного втручання в життя“.

Лермонтов близький і дорогий радянським поетам і всім трудящим нашої могутньої, вільної країни. Ми любимо і цінуємо поезію Лермонтова за її ідейну насиченість, її велику поетичну культуру і, разом з тим, глибоку її самобутність. Лермонтов учився поетичному мистецтву у Шіллера, Гете, Пушкіна, Байрона, але, як передбачав Белінський, з нього „вийшов Лермонтов“, а не Гете і не Байрон.

„Вже недалекий той час, — писав Белінський про Лермонтова, — коли його ім'я в літературі стане народним ім'ям“. Справді народним, близьким мільйонам трудящих воно стало тільки після Великої Жовтневої соціалістичної революції. Твори Лермонтова перекладені і перекладаються кращими поетами всіх народів нашої могутньої країни, країни-творця. У вірші „Памяти Александра Ивановича Одоевского“ (1839) Лермонтов писав, що поет-декабрист зберіг до кінця життя свого „и веру гордую в людей, и жизнь иную“. Ця горда віра завжди палала внутрішнім незмінним вогнем у всьому, що писав Лермонтов. Твори Лермонтова вічно житимуть на нашій батьківщині, не старіючи, а молодіючи, як твори Пушкіна і Шевченка.

МИКОЛА ГАВРИЛОВИЧ ЧЕРНИШЕВСЬКИЙ

(До 50-ліття з дня смерті)

Ф. ЯСТРЕБОВ

Минуло 50 років з дня смерті одного з кращих синів великого російського народу, „всеросійського демократа-революціонера“ (Ленін, XVII, 457) Миколи Гавриловича Чернишевського.

Чернишевський народився 12 липня (ст. ст.) 1828 р. в Саратові в родині священника. Дома він дістав початкову освіту, там же в ньому розвинулась велика любов і навичка до книги і вивчення іноземних мов. Восени 1844 р. Чернишевський вступив у Саратовську духовну семінарію, де виділявся з маси учнів своєю колосальною начитаністю, допитливістю і розумом. Особливо багато читав він класиків російських і іноземних і був також обізнаний з творами Герцена.

Юнака Чернишевського зовсім не вабила духовна кар'єра, — він прагнув дальшої освіти і в серпні 1846 р. склав іспити на історично-філологічний факультет Петербурзького університету. За п'ять років свого перебування в університеті, з 1846 до 1850 р., Чернишевський заклав міцні підвалини своїх наукових і політичних поглядів і переконань. Це були роки не тільки навчання, а й вироблення світогляду великого революційного діяча.

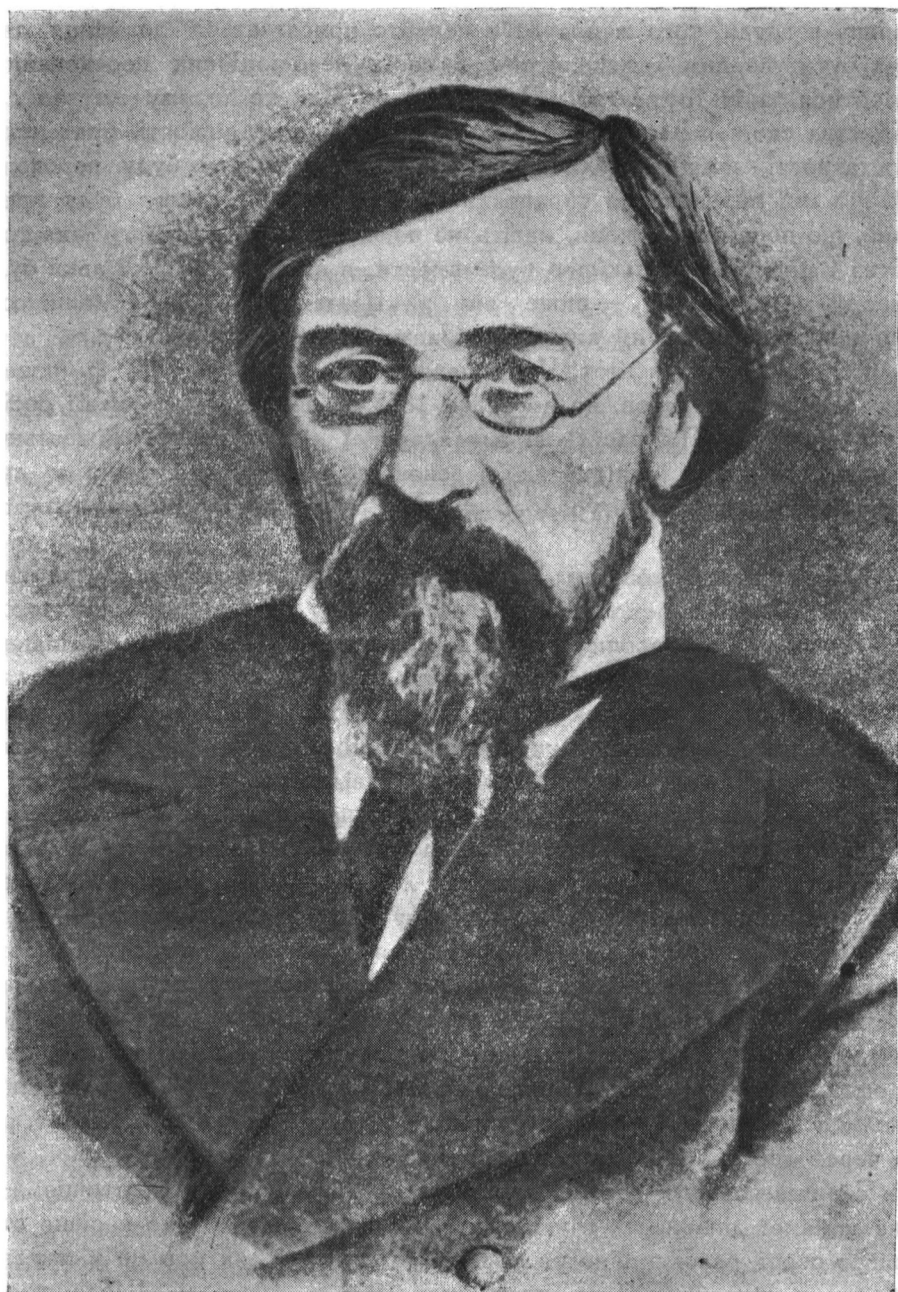
Чернишевський фундаментально вивчив твори Луї Блана, Сен-Сімона, Адама Сміта, Гізо, Гегеля та інших видатних представників передової західноєвропейської політичної, філософської і історичної мислі того часу; але особливо вплинули на нього Шарль Фур'є і матеріалістична філософія Людвіга Фейєрбаха.

У цей же період Чернишевський остаточно, на все життя, визначився як революціонер. Щодо цього особливо рішуче вплинула на нього революція 1848—1849 рр. в Західній Європі. Він жадібно накидався на закордонні газети і вивчав події, співчуваючи крайнім революційним поглядам.

18 вересня 1848 р. Чернишевський, висловлюючись у своєму „Щоденнику“ про свої політичні погляди, заявляє: „...мені здається, що я став переконаннями в кінцевій меті людства рішуче партизаном соціалістів та комуністів і крайніх республіканців-монтаньярів...“¹⁾. Трохи

¹⁾ Н. Г. Чернышевский, Литературное наследие, т. I с. 277.

М. Г. ЧЕРНИШЕВСЬКИЙ

пізніше, в грудні того ж року, він начебто присягається до кінця днів своїх бути твердим і непохитним в своїх революційних переконаннях і боротися за їх торжество. „По суті, я аж ніяк не дорожу життям для торжества своїх переконань, для торжества свободи, рівності, братерства і достатності, знищення злиднів і пороку, якщо тільки буду переконаний, що мої переконання справедливі і переможуть, і якщо буду впевнений, що переможуть вони, навіть не пошкодую, що не побачу дня торжества і царства їх, і втішно буде вмерти, а не гірко, якщо тільки буду в цьому переконаний“, — пише він у „Щоденнику“¹⁾. Цій даній собі обіцянці Чернишевський лишився вірним до самої смерті.

Скінчивши університет, Чернишевський на початку 1851 р. повернувся в рідний Саратов, де до весни 1853 р. викладав у гімназії російську словесність. Під час своєї викладацької діяльності Чернишевський не затаював своїх політичних переконань і виховував учнів у дусі непокірності царському урядові, щодня ризкуючи жорстоко поплатитись за це.

Але він не міг мовчати. Його серце палила ненависть до політичної реакції, яка перемогла західноєвропейську революцію з допомогою багнетів жандарма Європи Миколи І. Він мріяв про видання підпільної літератури, про збройне повстання проти царизму, про визволення селян.

Про свій напрям думок він зробив у лютому 1852 р. такий запис в „Щоденнику“: „У мене такий напрям думок, що я мушу кожную хвилину чекати, що з'являться жандарми, відвезуть мене в Петербург і посадять мене в кріпость, бозна на який час. Я роблю тут такі речі, які пахнуть каторгою — я такі речі кажу в класі... Я не можу відмовитись від цього напрямку думок, бо він лежить у моєму характері, запеклому і незадоволеному нічим, що я бачу круг себе... Крім того, у нас незабаром буде бунт; і якщо він буде, я неодмінно братиму в ньому участь... Це неодмінно буде. Незадоволення народу проти уряду, податків, чиновників, поміщиків дедалі росте. Треба тільки одну іскру, щоб підпалити все це. Разом з тим росте і число людей з освіченого кола, ворожих проти існуючого порядку речей. Готова і іскра, яка повинна запалити цей пожежу. Сумнівно, однак, — коли це вибухне? Можливо, років через десять, але, я думаю, скоріше...“²⁾.

Чернишевського нестримно тягне в Петербург до політичної, до революційної діяльності. Він повен сил і певний, що займе керівне становище серед революційно настроєної інтелігенції, як про це у вигляді побажання на майбутнє він ще в липні 1849 р. писав у „Щоденнику“: „Через кілька років я — журналіст і проводир чи одна з головних осіб крайньої лівої сторони, щось як Луї Блан“³⁾.

¹⁾ Н. Г. Чернышевский, Литературное наследие, т. I, с. 343.

²⁾ Там же, сс. 556 — 557.

³⁾ Там же, с. 442.

Весною 1853 р., після одруження, Чернишевський знов переїжджає в Петербург, де спочатку живе з випадкових заробітків, співробітничав в „Отечественных записках“ і навіть кілька місяців викладає в кадетському корпусі. Одночасно він готує дисертацію на учений ступінь магістра і думає про одержання кафедри в університеті. 10 травня 1855 р. він виступає на диспуті, захищаючи свою роботу на тему „Естетичні відношення мистецтва до дійсності“.

Ця дисертація, написана в дусі фейербахіанства, завдала найтяжчого удару дуже сильним тоді в Росії ідеалістичним поглядам на суть мистецтва. Чернишевський виступив у ній проти мистецтва для мистецтва, за реалізм, за відбиття у витворах мистецтва живого життя. „Прекрасне є життя“,—твердив Чернишевський,—воно повинне служити життю, служити боротьбі за краще життя. Своєю дисертацією Чернишевський закладав міцні підвалини для революційно-демократичного підходу до естетики, вимагаючи, щоб мистецтво було масовим і служило потребам народу.

Оголосивши себе послідовником Фейербаха, Чернишевський неодноразово висловлював свою точку зору і на філософію Гегеля, яка була надзвичайно популярна у російській інтелігенції 1830—1840-х років.

Чернишевський досконало вивчив Гегеля, віддаючи належне його генію, його діалектичному методу — революційній стороні його філософії, але разом з тим з властивою йому величезною проникливістю не забуваючи підкреслювати і негативні сторони гегельянства, які, хоч і недовго, сприймав був навіть Белінський, глумачачи деякий час знамениту формулу Гегеля „все дійсне розумне“ в дусі застосування її до режиму миколаївської реакції.

Чернишевський, ще будучи юнаком, писав у 1849 р. про Гегеля, „що він раб існуючого стану речей, існуючого устрою суспільства... або висновки його несміливі, або справді взагалі початок якое погано пояснює нам, що і як повинно бути замість того, що тепер є“¹⁾.

Цього погляду на Гегеля Чернишевський додержувався і пізніше. В 1856 р. він писав: „Принципи Гегеля були надзвичайно потужні й широкі, висновки — вузькі і мізерні: не зважаючи на всю колосальність його генія, у великого мислителя вистачило сили тільки на те, щоб висловити загальні ідеї, але не вистачило вже сили неухильно додержуватись цих основ і логічно розвинути з них необхідні висновки. Він передбачав істину, але в самих загальних, абстрактних, зовсім невизначальних обрисах: побачити її віч-на-віч припало тільки вже наступному поколінню“²⁾.

Сприймавши гегелівську діалектику, цю, за висловом Герцена, „алгебру революції“, і зробившись послідовником фейербахівського ма-

¹⁾ Н. Г. Чернышевский, Литературное наследие, т. I, с. 380.

²⁾ Очерки гоголевского периода русской литературы. Чернышевский, Полное собр. соч., т. II, с. 184.

теріалізму, Чернишевський став тут рівні з найвидатнішими революційними діячами і мислителями старшого покоління — Герценом і Белінським, що пішли, як каже Ленін про Герцена, „далі Гегеля, до матеріалізму, слідом за Фейербахом“¹⁾).

Далі Фейербаха Чернишевський не пішов, він не прийшов і не міг прийти тоді до діалектичного матеріалізму. Ленін в „Материализме и эмпириокритицизме“ пояснює причини цього, даючи разом з тим найвищу оцінку Чернишевському-філософу. Ленін пише: „Чернишевський—єдиний справді великий російський письменник, який зумів з 50-х років аж до 88-го року лишитись на рівні цільного філософського матеріалізму і відкинути жалюгідну нісенітницю неокантіанців, позитивістів, махістів та інших плутаників. Але Чернишевський не зумів, певніше не міг, через відсталість російського життя, підвестися до діалектичного матеріалізму Маркса і Енгельса“.

Чернишевський блискуче захистив свою дисертацію, але міністр освіти Норов, бачачи революційність ідей, покладених в основу дисертації, виступив проти поглядів Чернишевського, який і не одержав ні ученого ступеня, ні кафедри.

А втім, у Чернишевського на той час уже була інша кафедра. З 1854 р. він став співробітником, а потім і керівником найбільш передового в Росії журналу „Современник“, який видавали поет-демократ Некрасов і письменник Панаєв. До Чернишевського згодом приєднався молодий літературний критик Добролюбов, який став незабаром найближчим другом, немов другим „я“ Чернишевського.

Під керівництвом Чернишевського і за участю Добролюбова „Современник“ незабаром зробився головною трибуною революційних демократів. На всю Росію залунали їх слова, скеровані проти царизму й кріпацтва. Як і всі тогочасні видання, залежачи від царської цензури, „Современник“ змушений був висловлювати свої ідеї в алегоричній формі, говорити езоповою мовою. Чернишевський дуже добре вмів писати, обходячи цензурні перепони.

В 1855—1857 рр. Чернишевський багато займався літературною критикою і написав ряд статей про російську літературу, де давав оцінки сучасних йому письменників, геніально провіщаючи величезну силу, закладену в деяких з них (наприклад, Льва Толстого, Салтикова-Щедрина, Островського).

Користуючись реалістичним методом, Чернишевський дав класичні літературно-критичні дослідження. Загальновідомі його „Очерки гоголевского периода русской литературы“, які друкувались в „Современнике“ в 1855—1856 рр. і створили цілу епоху в нашій критиці; вони ведуть далі філософську й естетичну лінію, накреслену Чернишевським в дисертації, продовжують революційну справу „неістового“ Віссаріона Белін-

¹⁾ Ленин, Соч., т. XV, с. 464.

ського, який підкреслював, що література — зняряддя проваджуваної в суспільстві боротьби. Крім „Очерков“, Чернишевський написав дослідження „Лессинг и его время“, статті про Пушкіна, Тургенєва та інших російських письменників.

В 1857 р. Чернишевський відійшов від літературно-критичної діяльності, цілком передав критичний відділ „Современника“ Добролюбову, а сам зайнявся виключно економічними, політичними, філософськими й історичними проблемами.

Він написав видатні історичні статті — „Борьба партий во Франции при Людовике XVIII и Карле X“, „Июльская монархия и Кавеньяк“ та інші, де, виходячи з міжнародних подій, давав у прихованому вигляді блискучий аналіз політичного стану Росії, використовуючи при цьому досвід інших країн.

Одночасно з цим Чернишевський виступав і з соціальних та економічних питань, заявляючи про свої соціалістичні переконання. Він виступав не тільки проти кріпацтва, а й пробував також критикувати капіталізм і накреслити шлях людського суспільства до соціалізму, висловлюючи при цьому ідею класової боротьби.

Він стояв на позиціях утопічного соціалізму і був певний, що Росія, минувши капіталізм, може прийти через селянську общину до соціалізму, до комунізму. Разом з тим він вважав, що при цьому треба враховувати передовий тоді економічний розвиток Заходу, який ішов капіталістичним шляхом.

Однак, не зважаючи на свої утопічні погляди на комунізм, не зважаючи на те, що, обмежений рамками феодально-кріпосницької Росії, він не мав змоги сформулювати закон неминучої загибелі капіталізму від пролетарської революції, Чернишевський дав чудові сторінки революційної критики не тільки системи, в якій він жив, а й капіталізму.

Особливо блискуче зробив він це в „Примечаниях к основаниям политической экономии“ Мілля, де цілком самостійно, із своєї революційно-демократичної точки зору, піддав Мілля критиці як буржуазного економіста. Про цю роботу Маркс каже, що Чернишевський „майстерно з'ясував уже в своїх нарисах політичної економії за Міллем банкрутство „буржуазної“ політичної економії“¹⁾.

Взагалі Маркс надзвичайно високо ставив Чернишевського, називаючи його „великим російським ученим і критиком“²⁾, вартим „високої пошани“.

На 1857 р. Чернишевський стає загально визнаним вождем революційної демократії, що народжувалась в Росії. В цьому й наступних роках вся діяльність Чернишевського проходить в найнапруженішій політичній обстановці. У країні, ламаючи панування кріпосництва, поступово росли буржуазні відносини. Кріпосницька система допіру виявила свої

1) Маркс, „Послесловие“ до 2-го видання „Капитала“.

2) Маркс, Капитал, т. I, с. 13, Партиздат ЦК ВКП(б), 1937.

безсилля і гнилизну в Кримській війні 1853—1856 рр., коли передові капіталістичні країни віч-на-віч зіткнулися з відсталою царською Росією і завдали їй жорстокої поразки. За першу половину XIX століття незвичайно посилились, наростаючи з кожним десятиліттям, селянські виступи проти поміщиків. Царський уряд змушений був стати на шлях реформ. Чернишевський чудово розумів, що в країні назріває революційне піднесення, наростає революційна ситуація. Він з головою поринає в пропаганду своїх революційних ідей, алегорично, як і раніш, викладаючи їх на сторінках „Современника“. Він бореться не тільки з царизмом, але виступає також і проти лібералів, зокрема проти Кавеліна, які йдуть на всякі поступки самодержавству, які зраджують народ.

Схвилюваний ліберальними ваганнями Герцена, який вітав у „Колоколе“ підготовлювану селянську реформу, Чернишевський літом 1859 р. їде в Лондон, де провадить особисті переговори з Герценом, що не мали успіху. Після цієї поїздки в „Колоколе“ з'являється лист Чернишевського до Герцена, де Чернишевський говорить: „Наше становище жахливе, нестерпне, і тільки сокира може визволити нас, і ніщо, крім сокири, не допоможе. Цю думку вже вам, здається, висловлювали, і вона напрочуд правдива — іншого порятунку нема. Ви все зробили, що могли, щоб сприяти мирному розв'язанню справи. Змініть же тон, і нехай ваш „Колокол“ благовістить не до молебня, а б'є на сполох. До сокири кличте Русь!“

Поїздка в Лондон і лист Герцену показують, наскільки ясно усвідомлював Чернишевський всю величезну небезпеку для справи революції лібералізму взагалі і герценівського загравання з царизмом особливо. Хоч, як говорить Ленін, „при всіх ваганнях Герцена між демократизмом і лібералізмом демократ все таки брав у ньому гору“¹⁾, позиції Герцена, зайняті ним в період готування і проведення реформи, повинні були піддатися нещадному обстрілові з боку революційних демократів і зокрема Чернишевського.

Ленін пише про це так: „...Герцен належав до поміщицького панського середовища. Він покинув Росію в 1847 р., він не бачив революційного народу і не міг вірити в нього. Звідси його ліберальна апеляція до „верхівок“. Звідси його незліченні солоденькі листи в „Колоколе“ до Олександра II Вішателя, яких не можна тепер читати без огиди. Чернишевський, Добролюбов, Серно-Соловйович, що являли собою нове покоління революціонерів-різничинців, були тисячу раз праві, коли докоряли Герцену за ці відступи від демократизму до лібералізму“²⁾.

Чернишевський з небагатьма своїми соратниками виступив проти течії, почав тяжку й нещадну боротьбу за інтереси народу, за потреби селянської маси, яку грабували під час реформи царський уряд і поміщики. Він до самого кінця високо тримав прапор революції і не-

1) Ленин, Соч., т. XV, с. 467.

2) Там же, сс. 466—467.

хильно йшов уперед. „Чернишевський, — говорить Ленін, — який розвинув слідом за Герценом народницькі погляди, зробив величезний крок вперед проти Герцена. Чернишевський був далеко більш послідовним і бойовим демократом. Від його творів віє духом класової боротьби. Він різко проводив ту лінію викриття зрад лібералізму, яка досі ненависна кадетам і ліквідаторам. Він був надзвичайно глибоким критиком капіталізму, не зважаючи на свій утопічний соціалізм“¹⁾. Чернишевський виступив проти реформи в кількох статтях, присвячених селянському питанню, — „Труден ли выкуп земли“, „Письма без адреса“ і т. д. Він різко негативно поставився до реформи, бо з геніальною прозорливістю наскрізь бачив її грабіжницький характер. Виступаючи проти викупу землі селянами у поміщиків, він говорив: „Припустімо, що я був зацікавлений вжити заходів для збереження провізії, із запасу якої складається ваш обід. Само собою зрозуміло, що коли я це робив власно з прихильності до вас, то моя ревність ґрунтувалась на припущенні, що провізія належить вам і що приготовлюваний з неї обід здоровий і вигідний для вас. Уявіть же собі мої почуття, коли я дізнаюсь, що провізія зовсім не належить вам і що за кожний обід, приготовлений з неї, беруть з вас гроші, яких не тільки не коштує самий обід, але яких ви взагалі не можете платити без крайньої обтяжливості. Які думки спадають мені в голову при цих таких дивних відкриттях?.. Який я був дурний, що клопотався в справі, для корисності якої не забезпечені умови! Хто, крім дурня, може клопотатися про збереження власності в певних руках, не переконавшись наперед, що власність дістанеться в ці руки і дістанеться на вигідних умовах?.. Нехай краще гине вся ця провізія, що завдає лише шкоди любимій мною людині! Нехай краще гине вся справа, що завдає вам лише розору!“²⁾

Ленін з захопленням ставився до критики Чернишевським реформи, вважаючи її зразком революційної точки зору на цей предмет. „Потрібна була саме геніальність Чернишевського, — заявляє Ленін, — щоб тоді, в епоху самого здійснення селянської реформи (коли ще не була досить висвітлена вона навіть на Заході), розуміти так ясно її основний буржуазний характер, — щоб розуміти, що вже тоді в російському „суспільстві“ і „державі“ панували і правила суспільні класи, безповоротно ворожі трудящому, які, безумовно, визначали наперед розор і експропріацію селянства. І при цьому Чернишевський розумів, що існування уряду, який прикриває наші антагоністичні суспільні відносини, є страшним лихом, що особливо погіршує становище трудящих..“

„Чернишевський розумів, що російська кріпосницько-бюрократична держава неспроможна визволити селян, тобто повалити кріпосників, що

1) Ленин, Соч., т. XVII, с. 342.

2) Цит. за Лениним, Соч., т. I, с. 178.

вона тільки і спроможна зробити „мерзотність“, жалюгідний компроміс інтересів лібералів (вкуп та сама купівля) і поміщиків, компроміс, який обдурює селян примарою забезпечення і волі, а на ділі розоряє їх і видає головою поміщикам. І він протестував, кляв реформу, бажаючи їй неспіху, бажаючи, щоб уряд заплутався в своїй еквілібристиці між лібералами й поміщиками і стався крах, який вивів би Росію на шлях відкритої боротьби класів“¹⁾).

Ненависть Чернишевського до царизму, його непримиренність до лібералів, його різку революційну лінію щодо реформи цілком і повністю поділяв і великий український поет-революціонер Тарас Григорович Шевченко. Разом з Чернишевським він кликав Русь до сокири і своїм могутнім словом боровся за революційне розв'язання питання про ліквідацію кріпацтва.

Чернишевський був особисто знайомий з Шевченком після повернення його з заслання і, очевидно, багато разів зустрічався з ним. Чернишевський називав Шевченка „новою, невідомою зіркою, та такої величини і блиску, таким світилом, що, мабуть, і Сіріусу і Арктуру носа утре“.

Факт особистого знайомства Чернишевського з Шевченком має дуже велике значення. Завдяки цьому фактові можна прямо говорити про їх тісний взаємний зв'язок, про вплив одного на одного, про взаємне глибоке розуміння, пошану і підтримку в спільній роботі і боротьбі.

Чернишевський і Добролюбов прекрасно бачили, яка величезна революційна сила закладена в поезії їх однодумця Шевченка. Тим то Добролюбов і присвятив у „Современнике“ велику статтю „Кобзарю“, який вийшов у 1860 р. другим виданням. Добролюбов дав чудову оцінку творчості Шевченка, яка лягла в основу висловлювань усіх тих, хто любив і цинив творчість великого поета. Сам Чернишевський теж виступив з оцінкою творчості Шевченка в 1861 р. в статті „Национальная бестактность“, де він піддав нищівній критиці реакційних галицьких націоналістів-клерикалів, які підтримували колоніальну політику австрійської монархії в Галичині. Чернишевський говорить про Шевченка як про „непохитний авторитет“ в питаннях українського народного побуту, називає його любимим поетом українського народу, людиною, „ім'я якої дороге кожному малоросові“.

Убивчим сарказмом звучить у Чернишевського порівняння долі Західної України, яка перебувала під австрійсько-польським ярмом, з тією частиною України, що була в руках царизму.

„Доля решти малоросійського племені впорядкована і забезпечена так чудово, що про цю решту нам нема чого турбуватися, та й сама вона не відчуває потреби в будьяких турботах про неї. Нашим російським

¹⁾ Л е н и н, Соч., т. I, сс. 179—180.

малоросам дано всі права і вигоди, яких тільки будьколи бажали вони. Їх скривдити не може тепер жодне плем'я. Вони благоденствують, за цілком правильним і дуже вдалим висловом свого любимого поета Шевченка... Галицькі русини мусять заздрити на щастя своїх одноплемінців-малоросів, які користуються нині волею під нашою владою¹⁾.

Як бачимо, говорячи про „благоденство“ українців, що живуть в Російській імперії, Чернишевський посилається на відоме місце в „Кавказі“ Шевченка (звичайно, забороненому тоді в друку, але поширеному в рукописних списках, а в 1859 р. виданому в Лейпцигу²⁾). Завдяки цьому посиланню на Шевченка, яке є ключем до справжнього змісту, ми бачимо, що Чернишевський в наведеному уривку по суті говорить про невпорядкованість, незабезпеченість, безправ'я і поневолення українського народу царизмом.

Даючи оцінку Шевченкові в іншому місці, Чернишевський писав: „Маючи... такого поета, як Шевченко, малоросійська література... не потребує нічєї поблажливості“. Ставши на чолі „надзвичайно нечисленних тоді революціонерів“ (Ленін), Чернишевський поривався до бою, з пристрасним нетерпінням чекаючи всеросійського селянського повстання. В країні в 1859—1861 рр. була революційна ситуація. „...Після тридцятиліття миколаївського режиму,— говорить про ці роки Ленін,— ніхто не міг ще передбачити дальший хід подій, ніхто не міг визначити справжньої сили опору в уряді, справжньої сили народного обурення. Пожвавлення демократичного руху в Європі, польське заворушення, незадоволення в Фінляндії, вимагання політичних реформ всією пресою і всім дворянством, поширення по всій Росії „Колокола“, могутня проповідь Чернишевського, що ввів і підцензурними статтями виховувати справжніх революціонерів, поява прокламацій, збудження селян, яких „дуже часто“ доводилось з допомогою військової сили і з пролиттям крові примушувати прийняти „Положення“, що обдирало їх як липку, колективні відмовлення дворян—мирових посередників застосовувати таке „Положення“, студентські заклоти—при таких умовах найобережніший і найтверезіший політик мусив би визнати революційний вибух цілком можливим і селянське повстання—небезпекою, дуже серйозною“³⁾.

Чернишевський взявся за підпільну революційну роботу, так строго законспіровану, що його зв'язки з тодішніми революційними групами досі не виявлені в усіх деталях. Він брав участь в організації групи „Великорусса“ в 1861 р., був зв'язаний із створеною в 1862 р. „Землей и Волей“. З ним разом працювали Міхайлов, Шелгунов, брати Куроч-

1) Цей уривок із статті Чернишевського був викреслений царською цензурою і не був надрукований аж до 1932 р., коли його опублікувало „Литературное наследство“ (кн. III, 1932, с. 102).

2) „Новые стихотворения Пушкина и Шевченко“, Лейпциг, 1859.

3) Ленин, Соч., т. IV, с. 126.

кіни, Серно-Соловйовичі і деякі інші революціонери. Вони випускають листок „Великорусса“, прокламації „К молодому поколенню“, „К барским крестьянам“, з яких остання належить перу Чернишевського. В цій прокламації Чернишевський, не обмежений царською цензурою, дав винятково яскравий зразок революційної відозви до народу. Він заплямив царську реформу, в простих і ясних словах пояснивши селянству, як цар оббрехав і облестив народ. Він закликав селян готуватися до повстання.

Даючи загальну характеристику діяльності Чернишевського в епоху реформи, Ленін писав: „Чернишевський був соціалістом-утопістом, який мріяв про перехід до соціалізму через стару, напівфеодальну, селянську общину, який не бачив і не міг в 60-х роках минулого століття бачити, що тільки розвиток капіталізму і пролетаріату здатний створити матеріальні умови і суспільну силу для здійснення соціалізму. Але Чернишевський був не тільки соціалістом-утопістом. Він був також революційним демократом, він умів впливати на всі політичні події його епохи в революційному дусі, проводячи через перепони і рогатки цензури ідею селянської революції, ідею боротьби мас за повалення всіх старих властей. „Селянську реформу“ 61-го року, яку ліберали спочатку підфарбовували, а потім навіть прославляли, він назвав мерзотністю, бо він ясно бачив її кріпосницький характер, ясно бачив, що селян обдирають пп. ліберальні визволителі, як липку. Лібералів 60-х років Чернишевський назвав „базікалами, хвальками, дурнями“, бо він ясно бачив їх острах перед революцією, їх безхарактерність і раболіпство перед можновладними“¹⁾.

Тим часом царський уряд, який ненавидів Чернишевського і шукав приводу для знищення його, встановив за ним пильний і постійний нагляд, стараючись зібрати дані, що компрометували б його. Одночасно з цим почалось цькування Чернишевського і в реакційній пресі. 1862 рік був роком, коли, за висловом Леніна, „хід життя“ різко направлявся в бік реакції²⁾. Були видані правила про пресу й нагляд за друкарнями, які ще більш обмежували друковане слово, був закритий на вісім місяців „Современник“, знищені недільні школи й народні читальні і деякі інші громадські організації. Крім того, таємна поліція провела ряд арештів революційних діячів. Серед них був і Чернишевський.

Чернишевського арештували і відправили в Петропавлівську кріпость 7 липня 1862 р. на тій підставі, що він був автором прокламації „К барским крестьянам“ і що ім'я його згадано в захопленому III відділом листі Герцена до М. Серно-Соловйовича.

Ліберали співчутливо поставились до урядового терору і зокрема до арешту Чернишевського. 6 серпня 1862 р. Кавелін писав Герцену:

1) Ленин, Соч., т. XV, с. 144.

2) Ленин, Соч., т. IV, с. 127.

„Відомості з Росії, на мій погляд, не такі погані. Арешти мене не дивують і, признаюсь, не здаються мені обурливими. Революційна партія вважає придатними всі засоби, щоб повалити уряд, а уряд борониться всіма засобами. Інша річ були арешти і заслання при підлому Миколі. Люди гинули за свої думки, переконання, віру й слова. Я хотів би, щоб ти був на місці уряду, і подивився б я тоді, як став би ти чинити проти партій, що і таємно і відкрито працюють проти тебе. Я люблю Чернишевського, дуже, дуже люблю, але такого Brouillon, такої безтактної самовпевненої людини я ще ніколи не бачив. Гинути за ніщо, саме таки за ніщо“.

Коментуючи цей підлий лист, Ленін пише: „Ось зразок професорсько-лакейської глибокодумності! Винні в усьому ці революціонери, які такі самовпевнені, що обсвистують фразерствующих лібералів, такі задиракуваті, що таємно і явно працюють проти уряду, такі безтактні, що попадають у Петропавлівку. З подібними людьми і він, ліберальний професор, розправлявся б „всіма засобами“, коли б мав владу“¹⁾.

Герцен поставився до листа Кавеліна як демократ. Він рішуче став на бік Чернишевського і порвав з Кавеліним. Згодом він так висловився про Кавеліна і подібних до нього в „Колоколе“: „А тут жалюгідні люди, люди-трава, люди-слизняки, говорять, що не слід ганьбити цю зграю розбійників і негідників, які правлять нами“²⁾.

Близько двох років провів Чернишевський в казематі Петропавлівської кріпості. Там він написав свій знаменитий роман „Что делать?“, де в художній формі виклав своє революційне кредо. „Что делать?“ було опубліковано в 1863 р. „Современником“, але незабаром роман був заборонений цензурою.

Роман „Что делать?“ став настільною книгою російської революційної інтелігенції і був однією злюбимих книг В. І. Леніна, який, за словами Н. К. Крупської, знав цей роман до найменших деталей.

В 1864 р. Чернишевського судили. Не маючи достатніх офіціальних даних для жорстокої розправи з ним, царський суд пішов на безпосередню підробку і засудив Чернишевського на підставі фальшивих листів на чотирнадцять років каторжних робіт, строк яких був скорочений Сенатом до семи років.

19 травня 1864 р. над Чернишевським публічно проробили біля ганебного стовпа глумливий ритуал громадської страти, що викликало обурення всієї демократичної інтелігенції Росії. На другий день Чернишевського повезли на каторгу в Нерчінську округу. Заслання на каторгу зовсім ізолювало Чернишевського від зовнішнього світу, від поточного політичного життя, до якого він так і не міг уже повернутися.

В грудні 1871 р. Чернишевський був переведений на поселення у Вілюйськ (в Якутії), де пробув дванадцять років. Це нове заслання

¹⁾ Ленин, Соч., т. IV, с. 129.

²⁾ „Колокол“, № 186, 15. IV 1864 (цит. за Лениним, т. XV, с. 467).

було черговим беззаконням і знуцанням царизму з свого полоненого. Тільки в 1883 р. Чернишевський зміг виїхати в Росію, та й те з заборonoю жити в столицях і навіть у рідному Саратові; він змушений був оселитися в Астрахані. Лише за кілька місяців до смерті, літом 1889 р., Чернишевський дістав дозвіл їхати в Саратов, де й помер в ніч проти 17 жовтня (ст. ст.) від крововиливу в мозок.

Чернишевський, цей великий син російського народу, цей найвидатніший революціонер епохи, коли в нашій країні, згідно з визначенням Леніна, „демократизм і соціалізм зливались в одно нерозривне, нероздільне ціле“¹⁾, був всеосяжний. Він охоплював суспільне життя в усій його різноманітності і складності. Його всебічний розум, його геній був однаково великий в усіх галузях, за які він брався. І при цьому всі твори Чернишевського, незалежно від теми, на яку вони написані, дишать однією головною думкою, що червоною ниткою проходить через численні сторінки його статей і досліджень, романів і повістей, щоденників і листів. Це — думка про благо народу, про щастя гаряче любимої, змордованої царизмом батьківщини, про революцію, яка дасть народові це щастя.

І недаремно з великою любов'ю ставився до Чернишевського, до його праць, до його боротьби, до справи його життя Володимир Ілліч Ленін. „Як людина, — говорить Н. К. Крупська, — Чернишевський вплинув на Володимира Ілліча своєю непримиренністю, своєю витриманістю, тим, з якою гідністю, з якою гордістю зносив він свою нечувано тяжку долю. І все те, що сказано про Чернишевського Володимиром Іллічем, лише особливою повагою до його пам'яті“²⁾.

Ленін любив і шанував Чернишевського за його пристрасну революційність, за демократизм, за непримиренність до лібералізму, за його роботу, скеровану на утворення в Росії революційної організації.

Чернишевський був певний, що, поклавши життя своє за народ, він не буде забутий народом. Він писав дружині з тюрми: „Скажу тобі одно: наше з тобою життя належить історії; минуть сотні років, і наші імена все ще будуть любі людям; і будуть згадувати про нас з вдячністю, коли вже забудуть майже всіх, хто жив в один час з нами. Так треба ж нам не занепасти щодо бадьорості характеру перед людьми, які вивчатимуть наше життя“³⁾.

Чернишевський мав рацію. Наш великий вільний і щасливий радянський народ не забув його. Його образ, його великі справи живуть і вічно житимуть у вдячній пам'яті народу.

1) Ленин, Соч., т. I, с. 170.

2) Н. К. Крупская, Воспоминания о Ленине, в. I, с. 173.

3) Н. Г. Чернышевский, Литературное наследие, т. II, с. 411.

П'ЯТНАДЦЯТИРІЧЧЯ МОЛДАВСЬКОЇ АРСР

П. НАГОРНИЙ

12 жовтня минуло п'ятнадцять років з дня утворення в складі Української Радянської Соціалістичної Республіки Молдавської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки.

Перший з'їзд Рад МАРСР, який прийняв конституцію республіки, в маніфесті до народів Молдавії писав: „Доведемо світові, як можна улаштувати мирне будівництво народів, як можна зажити вільно, не поневолюючи і не пригнічуючи інші народності. Доведемо пригніченим руминам і бесарабам, що треба і можна жити інакше, жити без попів, капіталістів, жандармів, доведемо всьому світові своєю роботою, що в союзі трудящих усіх національностей — залог перемоги і розвитку світлого соціалістичного суспільства“.

Ці призивні слова маніфесту знайшли своє повне, блискуче підтвердження.

За минулий п'ятнадцятирічний період під керівництвом комуністичної партії і з допомогою передових радянських республік Радянська Молдавія перетворилась у квітучу соціалістичну республіку — в республіку великої харчової промисловості, передового соціалістичного землеробства і швидко ростучої національної формою, соціалістичної змістом культури.

Дореволюційна Молдавія, як і всі пригнічувані царським урядом національні райони, була однією з відсталих окраїн царської Росії. В цьому виявлялась колоніальна політика російського царизму і буржуазії, які намагались „перетворити окраїни в виключно сировинні райони, експлуатовані промислово розвиненими центральними районами“¹⁾.

Молдавія при царизмі не мала своєї промисловості. В 1913 р. на території Молдавії було тільки 24 дрібних, кустарного типу підприємства. Щодо господарського спрямування Молдавія була типовим аграрним районом з великим поміщицько-куркульським господарством і дрібним селянським.

Тяжке було життя трудящих Молдавії при царизмі. Понад 70% всієї землі Молдавії, при тому кращої землі, належало купці поміщиків, куркулів, монастирям і церквам, а на долю майже ста тисяч бідняцьких і се-

¹⁾ С т а л и н, Марксизм и национально-колониальный вопрос, Партиздат, 1937, с. 167.

редняцьких селянських господарств не припадало навіть і 30%. Багато поміщиків мали десятки тисяч десятин, селянські ж наділи цілих сіл часто не перевищували і півдесятини на двір. Такий розподіл землі породжував гострий земельний голод, кидав трудящих селян в ярмо поміщицько-куркульської експлуатації, прирікав їх на голод, злидні, розорення і вимирання. В 1916 р. в молдавських селах було 16,1% селянських господарств без польових засівів, 15,3% з засівами до одного гектара. 34,6% всіх селянських господарств не мали сільськогосподарського інвентаря, 45,2% не мали робочої худоби і 40% не мали корів. До цього треба ще додати національний гніт царизму, який засуджував трудящих Молдавії на неписьменність і безпросвітну темряву.

Жовтнева соціалістична революція, розкріпачивши всі пригноблені царизмом народи від вікового рабства і національного гніту, відкрила перед молдавським народом шляхи швидкого господарського і культурного будівництва.

В наслідок неухильного здійснювання ленінсько-сталінської національної політики швидкими темпами розвивається промисловість, сільське господарство і культура, підвищується добробут трудящих Радянської Молдавії.

За п'ятнадцять років, особливо за роки двох Сталінських п'ятирічок, в Радянській Молдавії виросла нова промисловість. Збудовано три великих консервних заводи, устаткованих сучасною технікою, які щороку дають нашій країні понад 50 млн. банок консервів, 8 великих заводів виноробства, які в 1938 р. дали 1306 тис. декалітрів виноградного вина. Пущено в експлуатацію 52 електростанції. Дуже розвинулась промисловість будівельних матеріалів — цементу, будівельного каменя-котельця, цегли і черепиці.

За дві Сталінських п'ятирічки кількість промислових підприємств збільшилась у дев'ять раз, — число їх в 1937 р. збільшилось до 217. Валова продукція промисловості в 1937 р. в шістнадцять раз перевищувала продукцію 1913 р. і в дев'ять раз продукцію 1928 р.

За п'ятнадцять років державний бюджет Радянської Молдавії збільшився в 44 рази. Якщо в перший рік існування республіки (1924/1925 р.) він становив 2,8 млн. крб., то на п'ятнадцятому році (1939 р.) він виріс до 125,8 млн. крб.

Невпізнаваним стало сільське господарство. Замість дрібних і найдрібніших одноосібних селянських господарств з відсталою технікою в Радянській Молдавії виросло 718 колгоспів, 27 машинно-тракторних станцій, 11 великих радгоспів. В колгоспах об'єднано (1939 р.) 98,1% всіх селянських господарств, 99,7% посівної площі. Колгоспи і радгоспи оснащені найновішою першорядною машинною технікою. На полях радгоспів і колгоспів Радянської Молдавії працює тепер 1783 трактори, 980 вантажних автомобілів, 492 комбайни і багато інших складних сільськогосподарських машин і знарядь, на основі яких завершена в основному механізація рільництва.

Перемога колгоспного ладу в селі забезпечила величезне піднесення сільськогосподарського виробництва. Посівна площа озимої пшениці виросла з 100 тис. га в 1913 р. до 174,5 тис. га в 1938 р., посівна площа технічних культур збільшилась в 5,5 раза, кормових — у 18 раз, овоче-баштанових у 13 раз. Площа садів і виноградників збільшилась з 6 тис. га в 1918 р. до 46,1 тис. га в 1938 р.

На основі механізації і широкого застосування високої агротехніки незмінно росте в Молдавії урожайність зернових і технічних культур.

В 1937 і 1938 рр. середня урожайність зернових становила 14,5 ц, а озимої пшениці навіть 15,1 ц з гектара, що майже вдвоє перевищує середню урожайність їх на селянських землях Молдавії в 1909—1913 рр.

Радянська Молдавія займає перше місце в УРСР по урожайності буряків. На протязі трьох років (1936 — 1938) Молдавія перевиконує завдання по урожайності буряків, намічені за планом в нашій країні на останній рік третьої п'ятирічки. В 1936 р. середній урожай буряків з гектара був 252 ц, в 1937 р. — 258 ц, в 1938 — 253 ц. Багато колгоспів одержали по 350 ц, а окремі бригади і 400—500 ц з гектара.

Продукція садівництва, виноградництва і городництва поставила Молдавію в перші ряди плодо-овочевих областей Союзу РСР.

Великих досягнень добилися колгоспи Радянської Молдавії в підвищенні урожайності соняшника і кукурудзи, яким належить значне місце в посівній площі республіки.

Рекордні урожаї зернових, технічних культур, садів і виноградників дають стахановці колгоспів і радгоспів. Освоївши передову агротехніку, стахановці показують шляхи до колосального збільшення урожаїв. Стахановець-бригадир орденоносець В. П. Клішовчук з колгоспу „Политотделець“, Піщанського району, зібрав у 1938 р. озимої пшениці 32 ц, сортової пшениці 40 ц, соняшника 18 ц і кукурудзи 35 ц з кожного гектара. Ланкова колгоспу „Красный пограничник“, Слободзейського району, орденоносець П. І. Первул збрала в 1938 р. озимої пшениці на площі 12 га по 27 ц з гектара. Ланкова колгоспу „Красный Октябрь“, Рибницького району, орденоносець Є. Я. Плачинда добилась урожайності буряка в 1937 р. — 720 ц і в 1938 р. 567 ц з гектара. Бригадир городної бригади колгоспу ім. Леніна, Слободзейського району, Г. М. Коваль, нагороджений медаллю „За трудову відзнаку“, одержав на площі 10 га по 200 ц картоплі літньої посадки, по 150 ц помідорів, по 260 ц синіх баклажанів, по 286 ц моркви з гектара. Бригадир садово-городної бригади колгоспу „Красный партизан“, Слободзейського району, К. Ф. Мазуренко одержав урожай абрикосів на площі 45 га по 12,5 т з кожного гектара, яблук на площі 30 га по 24,5 т з гектара. Орденоносець З. А. Якубенко радгоспу ім. Дзержинського, Дубосарського району, одержав у 1938 р. 206 ц винограду з гектара. Таких прикладів можна подати немало.

Величезних успіхів досягла також Молдавія в розвитку усупільненого продуктивного тваринництва. Тільки за 1934—1938 рр. поголів'я великої рогатої худоби в колгоспах виросло на 138,2%, свиней на 316%, овець на 187%. Щодо цих видів худоби Молдавія досягла такого рівня, якого вона ніколи ще не мала.

Колосальні успіхи соціалістичного сільського господарства Молдавії наочно продемонстровані на Всесоюзній сільськогосподарській виставці. 158 колгоспів, 5 машинно-тракторних станцій, 5 радгоспів, 50 тваринницьких колгоспних ферм і 1270 передовиків колгоспних і радгоспних полів, які взяли участь у виставці, показали всьому світові розквіт сільського господарства, нестримний ріст сил і талантів вільного молдавського народу.

В Радянській Молдавії вирости численні молоді кадри в промисловості і сільському господарстві: кадри стахановців — робітників, комбайнерів, трактористів, бригадирів, голів колгоспів, учителів, лікарів агрономів. За стахановську роботу тільки в сільському господарстві в Молдавії нагороджені орденами і медалями Союзу 55 чоловік.

В результаті перемоги соціалізму, росту продуктивності праці забезпечено величезне піднесення матеріального стану трудящих Молдавії. Назавжди ліквідовані злидні і напівголодне існування, відійшла в минуле традиційна їжа трудящих Молдавії — мамалига. Колгоспники мають тепер повноцінну пшеницю, якої одержують по 4—5—7 і більше кілограмів на трудовдень. Білий хліб, м'ясо, овочі, фрукти, вино — це тепер харчі кожного колгоспника, кожного трудящого Молдавії. Окрім одержуваної на трудовні великої кількості продуктів від усупільненого господарства колгоспів, кожний колгоспний двір має в індивідуальному користуванні худобу і птицю. Партія і уряд допомогли колгоспникам придбати корів і свиней. Тільки з товарних ферм за останні п'ять років передано колгоспникам 6122 телиці, 155 680 свиней, 37 418 овець.

Багато і радісно живе молдавський народ. Трудящі Молдавії купують меблі, дорогий одяг, патефони, радіоприймачі, про що раніш вони не могли і мріяти.

Величезних успіхів досягнуто і в культурному будівництві. Дореволюційна Молдавія щодо письменності населення займала одно з останніх місць в царській Росії. В кол. Балтському повіті письменних було 14,7%, в Ананьївському 16,4% всього населення, а серед молдаван процент письменних був ще менший. На території Молдавії не було жодної молдавської або української школи, не було вищих учбових закладів, технікумів, театрів, газет. В 1938 р. Радянська Молдавія мала 504 початкових і середніх шкіл, з них 143 молдавських. Діти всіх національностей навчаються в школах рідною мовою і неписьменність серед населення цілком ліквідована. В Молдавії є 2 інститути, 6 технікумів, 3 театри, видається 20 газет. В заводських і колгоспних клубах Молдавії працює 627 гуртків. Партія і уряд виявляють величезне піклування, щоб підняти матеріальний добробут

і культуру молдавського народу. Бюджет Наркомосвіти МАРСР за дві Сталінські п'ятирічки збільшився в 60 раз.

До революції в Молдавії було тільки 18 лікарень і амбулаторій, 16 фельдшерських і акушерських пунктів, тепер же Радянська Молдавія має 92 лікарні і амбулаторії, 170 фельдшерських і акушерських пунктів, 22 дитячих амбулаторії, 109 колгоспних родильних будинків.

В братській сім'ї народів великого Радянського Союзу молдавський народ здобув величезні перемоги. Разом з іншими народами, що були в колоніальній залежності царської Росії, молдавський народ став на шлях вільного, заможного і культурного життя. Цей шлях вказала комуністична партія, керована великим Сталіним.

Різно відрізняється щасливе життя трудящих Радянської Молдавії від важкого темного життя трудящих Молдавії за Дністром, уярмлених поміщиками і боярами. Праця на узеньких смужках землі примітивним сільськогосподарським знаряддям; праця на поміщика і куркуля — висмоктує кров і піт з найбільшого й середнього селянства, воно знесилюється під гнітом експлуатації.

Економічний гніт трудящих в Бесарабії посилюється гнітом національним. За Дністром в Бесарабії молдавською мовою відважуються розмовляти тільки пошепки, оглядаючись на всі сторони. Там молдавське населення не має права розмовляти рідною мовою, співати своїх пісень — протяжних і сумних „дойн“.

Прекрасне сьогодні у трудящих Радянської Молдавії, як і всіх народів країни соціалізму, а ще краще завтра. Молдавський народ, ставши творцем свого щастя, розгромивши підлих ворогів народу, в третій п'ятирічці — п'ятирічці завершення побудови безкласового соціалістичного суспільства і поступового переходу від соціалізму до комунізму під керівництвом партії Леніна — Сталіна доб'ється ще більших успіхів у боротьбі за побудування комуністичного суспільства.

**ДО 70-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ І 45-РІЧЧЯ
НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
АКАД. О. В. ЛЕОНТОВИЧА**

В листопаді минуло 70 років з дня народження і 45 років науково-педагогічної діяльності академіка Олександра Васильовича Леонтовича, видатного ученого-фізіолога, широко відомого своїми науковими працями в СРСР і за кордоном.

Олександр Васильович Леонтович, син земського лікаря Катеринославського повіту, народився 20 жовтня (ст. ст.) 1869 р. в м. Києві. Вчився спочатку в Катеринославській гімназії (чотири молодші класи, 1880—1884), а далі в Київській другій гімназії (чотири старші класи, 1884—1888). Гімназію закінчив з золотою медаллю. Вищу освіту дістав на медичному факультеті Київського університету (1888—1893). Ще студентом Олександр Васильович багато працював у лабораторії загальної патології, якою керував проф. В. В. Подвисоцький. Тут він ознайомився з загальними методами експериментальної роботи і захопився науково-дослідницькою діяльністю, беручи участь і допомагаючи в багатьох експериментах. Науково-викладацький колектив прихильно поставився до нього, і у Олександра Васильовича склалося рішення присвятити себе науково-дослідницькій праці. Після закінчення університету („лікар з відзнакою“, грудень, 1893) Олександр Васильович півроку працював земським лікарем Катеринославського повіту, а далі три роки був помічником прозектора гістології (у професорів П. І. Перемешко, Я. Н. Якімовича і Ф. І. Ломінського). Робота в гістологічній лабораторії наклала свій відбиток на дальші фізіологічні дослідження Олександра Васильовича, який завжди провадив вивчення нервової системи в тісному контакті з морфологією даної системи. З 1897 по 1913 р. Олександр Васильович працював помічником прозектора, прозектором і приват-доцентом фізіології медичного факультету (у проф. С. І. Чір'єва) у Київському університеті. З 1899 р. за сумісництвом він був самостійним викладачем фізіології тварин на сільськогосподарському факультеті Київського політехнічного інституту.

В 1900 р. (16 листопада) Олександр Васильович публічно захистив дисертацію на ступінь доктора медицини в Київському університеті на тему „Нові дані про іннервацію людської шкіри“.

За цей же час він був у наукових відрядженнях за кордоном у відомого Лангендорфа (1907), а також у Л. Германа і О. Вейса (1911).

У Лангендорфа Олександр Васильович слухав лекції з фізіології і брав участь у практичних заняттях. Там же він виконав під керівництвом Лангендорфа наукову роботу про серце жаби. Лангендорф ділився з ним своїми ідеями і мав на нього великий вплив. Олександр Васильович згодом у своїй лабораторії не раз повертався до дослідження серця, даючи своїм учням теми дослідження по тій же принципіальній лінії.

У Германа, під безпосереднім керівництвом асистента Вейса, Олександр Васильович вивчав фотографування серцевих тонів.

В 1910—1912 рр. Олександр Васильович був доцентом фізіології біологічного факультету Київського університету.

З 1 липня 1913 р. і до цього часу він працює завідуючим кафедрою фізіології сільськогосподарських тварин у сільськогосподарській академії ім. Тимірязєва.

27 червня 1929 р. Олександр Васильович обраний членом Академії Наук УРСР і з 1 вересня 1936 р. переїхав на роботу до Києва.

Повернувшись до Києва, Олександр Васильович з новою енергією взявся за організацію своєї лабораторії і виховання молодих наукових кадрів.

В АН УРСР він завідує відділом нормальної фізіології в Інституті клінічної фізіології і одночасно завідує відділом біофізики Інституту експериментальної біології і патології Наркомздоров'я УРСР.

О. В. Леонтович опублікував 77 наукових праць.

Докторська дисертація „Нові дані про іннервацію людської шкіри“ (1899) дала поштовх до ряду досліджень по загальній гістології нервової системи, особливо периферичної і зокрема вегетативної (симпатичної, парасимпатичної і взагалі так званої автономної). Ідеї, що випливали з матеріалу дисертації, вказали шлях до двох важливих ліній робіт.

Перша лінія привела до встановлення біологічно важливого факту — існування скрізь на периферії численних дрібних своєрідних нервових клітин, включених в систему іннервації не тільки великих, але й найдрібніших кров'яних судин і в систему іннервації серця. О. В. Леонтович довів, що у вищих тварин поруч з цілком розвинутою диференційованою системою існує примітивна ниткоподібна нервова система, яка пронизує все тіло і має в собі гангліозні клітини, подібно до нервової системи кишковопорожнинних тварин (гідр, медуз). Природним висновком із цього була теорія О. В. Леонтовича про існування в тілі людини і тварин особливого універсального нервового сплетення ембріонального типу. Ці дослідження дали одну з підстав для відомого положення про „нервову тропіку“ акад. А. Д. Сперанського.

Друга лінія присвячена обґрунтуванню і встановленню змісту теорії синцитію (за термінологією О. В. Леонтовича „синцелію“). Він висуває положення, що тваринний організм складається не так з окремих клітин,

як з одиниць вищого порядку — синцитіїв, при чому підкреслюється важлива роль поняття клітини як основної гістологічної структури тваринного організму.

Для вирішення багатьох проблем неврології треба поліпшити, правильніш, винайти досить добрий метод фіксування „зажиттєвого“ зафарблення нервів і інших їх утворів метиленовою синькою і іншими „зажиттєвими фарбами“.

Ця дуже трудна проблема привела О. В. Леонтовича до роботи чисто хімічного характеру — розшукування потрібних нових солей для фіксування (його роботи про комплексні вольфраматиди і молібдатиди). Вони дозволили О. В. Леонтовичу одержати дуже цікаві нові результати і розпочати з своїми учнями нову лінію праць у морфологічному і морфолого-фізіологічному напрямі.

Починаючи з 1928 р., О. В. Леонтович розпочав нову серію робіт, яка, на його думку, становить безпосереднє продовження робіт покійного М. Є. Введенського. Цій серії робіт дана загальна назва „Проблема нейрона як апарату змінного струму“.

До цієї ж серії належить доповідь Леонтовича на III з'їзді фізіологів „Про фізіологічне значення основних гістологічних структур нервової тканини“ і ряд наступних робіт, які й досі ведуться Олександром Васильовичем і його учнями. В них на підставі гістологічних препаратів доводиться, що вся система апарату первинних нервових волоконців з перифібрилярними речовинами нейронів являє щось на зразок індукційних катушок, якими йде нервовий струм. Включені в багато які з нейронів „спіральні паростки“ і „периделюлярні апарати“ з їх кінцевими пластинками становлять систему самоіндукції і конденсаторів (подібну до того, що відоме для радіоапаратів) для підстроювання нейронів один до одного і передачі збудження з нейрона на нейрон. Зроблено було і підрахунок самоіндукції; результати його добре відповідають літературним даним про динаміку нервового процесу. Ця робота становить на нові рейки біофізику нервового збудження, створюючи потрібний додаток до ідей, які розвивалися раніш у цій галузі, при чому в основу обчислень ставляться формули коливального контура Томсона.

Велика частина праць О. В. Леонтовича має чисто фізіологічний характер і розглядає органи чуття, електрофізіологію, поширення хвилі скорочення в серці, кровообіг у безхребетних, механіку лімфообігу, обмін речовин і ін.

О. В. Леонтович також відомий тим, що він дав перший підручник російською мовою „Элементарное пособие к применению методов Гаусса и Пирсона в теории ошибок, в статистике и биологии“ (1909—1911); ця праця в свій час мала великий вплив на застосування біометрики в біології і сільськогосподарському експерименті.

Слід відмітити також роботи про сурогати харчування людини, які взяли досить багато часу в перші чотири-п'ять років революції. Персо-

нально Олександром Васильовичем або під його керівництвом виконано ряд праць з фізіології сільськогосподарських тварин. З них слід згадати: роботи його учнів про травлення у птахів, роботи на машиновипробувальній станції Сільськогосподарської академії ім. Тімірязєва по вивченню роботи коня в плузі, вивчення роботи ручного знаряддя, роботи в галузі механічного доїння, перетворення дріжджового ергостерину в протирахітичний вітамін, вивчення молозива і можливості одержання вітамінного (А) масла і т. д.

О. В. Леонтович — автор підручника фізіології сільськогосподарських тварин, який витримав п'ять видань. В 1916—1933 рр. це був єдиний підручник фізіології для сільськогосподарських вишів.

При позірній різноманітності наукових праць Олександра Васильовича вони по суті дійсно зв'язані одна з одною і впливають одна з одною.

О. В. Леонтович є творцем таких оригінальних наукових напрямів.

1. Він розробив методику зажиттєвого фарбування нервів, яка зробила цей метод за легкістю, гнучкістю і результатами багато в чому найкращим із сучасних. Результати багаторічної і впертої роботи в цьому напрямі Олександр Васильович підсумував в 1939 р. у монографії „Сучасні методи зажиттєвого фарбування нервів“.

2. Методом зажиттєвого фарбування він встановив існування в тілі вищих тварин і людини особливого периферичного нервового сплетення, яке містить гангліозні клітини (plexus periphericus autonomicus nervosus).

3. Він розробив теорію структури синцитію, зберігши значення за поняттям клітини.

4. Він створює нову оригінальну лінію коливальності нервового процесу — теорію про нейрон, як про апарат змінного струму.

За весь час своєї наукової діяльності Олександр Васильович з неослабною енергією, не спиняючись перед труднощами, сміливо й проникливо, з властивою йому працьовитістю боровся і бореться на передових і нових позиціях науки.

За 45 років науково-педагогічної діяльності Олександр Васильович виконав велику роботу по вихованню студентства і готуванню молодих наукових кадрів. Десятки тисяч студентів Київського університету, Київського політехнічного інституту, Сільськогосподарської академії ім. Тімірязєва, Академії соціалістичного землеробства і інших вищих шкіл дістали у Олександра Васильовича фізіологічну освіту і працюють тепер по всіх кутках неосяжного Радянського Союзу.

Велику наукову і педагогічну роботу Олександр Васильович завжди вмів поєднувати з активною роботою громадською, беручи участь у різних комісіях і громадських організаціях.

Як найважливішу слід відмітити таку громадську роботу його. З грудня 1932 р. він був членом Центрального бюро Варнітсо і на протязі кількох років — відповідальним секретарем групи Варнітсо Мос-

ковського зоотехнічного інституту. З 1934 до 1937 р., до переїзду в Київ, він був членом Всесоюзного комітету вищої школи і атестаційної комісії при ВКВШ. З 1934 по 1936 р. О. В. Леонтович працював членом правління Всесоюзного товариства фізіологів, біохіміків, а 1936 р. і по цей час — членом правління Українського товариства фізіологів, біохіміків і фармакологів.

Олександр Васильович брав участь в усіх фізіологічних з'їздах в СРСР, а також не раз брав участь на міжнародних конгресах фізіологів (1906, 1909, 1913 і 1935 рр.).

З 1939 р. Олександр Васильович — член президії АН УРСР. Йому доручено керування підготовкою молодих наукових кадрів у системі АН УРСР. Він також працює членом Редакційно-видавничої ради АН УРСР.

Побажаємо вельмишановному Олександру Васильовичу ще багато й багато років з тією ж енергією і продуктивністю вести свою наукову роботу на благо нашої радянської нації, нашої любимій соціалістичній батьківщині.

Б. Краюхін і Н. Щербаков

ЗМАГАННЯ АКАДЕМІЙ ДВОХ БРАТСЬКИХ РЕСПУБЛІК

Колектив Академії Наук УРСР уклав договір на соціалістичне змагання з Академією Наук Білоруської РСР. Укладення цього договору знаменує собою ще один яскравий вияв нерозривної дружби двох братських народів, вияв наукового творчого зв'язку академій двох радянських союзних республік.

Змагання Академії Наук УРСР з Білоруською Академією є одною з ланок всенародного соціалістичного змагання, розгорнутого після XVIII з'їзду ВКП(б), за виконання історичних завдань третього п'ятирічного плану розвитку народного господарства.

XVIII з'їзд ВКП(б), з'їзд всесвітніх історичних перемог, що знаменує собою вступ нашої країни в нову історичну фазу поступового переходу від соціалізму до комунізму, і особисто вождь і вчитель товариш Сталін у своїй доповіді на з'їзді поставили перед всією радянською інтелігенцією, в тому числі перед Академією Наук — вищою науковою установою, нові почесні і відповідальні завдання.

„Тепер,— говориться в резолюції з'їзду, — після остаточного зміцнення політичних і економічних позицій соціалістичного суспільства в СРСР, вирішують справу кадри, які освоїли техніку виробництва, вирішують справу радянські культурні сили, які очолюють масу трудящих в їх великій боротьбі за повну перемогу комунізму“.

Робота Академії Наук повинна піднятися на таку височінь, щоб Академія спроможна була розв'язати нові провідні наукові проблеми, зв'язані із здійсненням основної економічної задачі СРСР: „Догнати і перегнати також в економічному відношенні найбільш розвинені капіталістичні країни Європи і Сполучені Штати Америки“.

Нові грандіозні завдання, які стали перед Академією Наук, вимагають значної перебудови роботи всієї системи АН УРСР, рішучої боротьби з недоліками, боротьби з багатотемністю, з розпорощенням сил, вимагають підкорення всієї діяльності Академії соціалістичному цілеспрямованому плану, вимагають зосередження кваліфікованих наукових кадрів на вирішенні найважливіших проблем третьої Сталінської п'ятирічки. Ці відповідальні і почесні завдання в значній мірі відбиті в зобов'язаннях, прийнятих на себе установами Академії Наук УРСР у змаганні з Білоруською Академією Наук.

Перше і головне зобов'язання — це цілком і високоякісно виконати тематичний план Академії Наук УРСР на 1939 рік до 15 грудня цього року. Решта зобов'язань узята окремо кожною установою Академії Наук УРСР.

Інститут економіки зобов'язався закінчити і передати до друку 10 наукових праць, в тому числі такі теми як „Сільське господарство УРСР до Всесоюзної сільськогосподарської виставки“, „Стахановський рух і освоєння нової техніки в чорній металургії“, „Нагромадження в колгоспах УРСР і ріст матеріального добробуту і культури колгоспників“ і інші. Поза планом Інститут зобов'язався написати роботу „Радянська Україна до XXII роковин Жовтня“.

Інститут мовознавства за договором повинен створити підручник з курсу сучасної української літературної мови для вузів і закінчити складання російсько-українського словника.

Інститут української літератури ім. Шевченка повинен закінчити і передати до друку перший том курсу історії української літератури, продовжити роботу над виданням повного академічного видання творів Т. Г. Шевченка. Крім того, Інститут зобов'язався написати чотири монографії з питань української, російської і світової літератури.

Підготувати і видати стабільну програму з українського фольклору для вузів УРСР зобов'язався Інститут фольклору. Інститут також готує хрестоматію з українського фольклору для вузів. Порядком масової роботи з майстрами народної творчості Інститут фольклору зобов'язався до 1 січня 1940 року виявити всіх кобзарів і лірників України, надрукувати збірник вибраного кобзарського репертуару і підготувати збірник праць колгоспних поетів.

Інститут історії України має закінчити складання короткого курсу історії України на 20 друкованих аркушів і, крім того, підготувати до друку 6 нарисів і 4 документальних збірники з історії України.

Інститут археології зобов'язався в цьому році підготувати три наукових роботи, в тому числі „Підручник з історії України з найдавніших часів до X століття“. Інститут здав до друку 3 томи праць — Ольвія, Трипілля і Палеоліт і неоліт УРСР. Інститут зобов'язався цілком виконати експедиційний план, провівши 8 наукових експедицій.

З зобов'язань, взятих на себе Кабінетом по вивченню єврейської радянської літератури, мови і фольклору, треба відзначити складання українсько-єврейського словника, який має бути закінчений в цьому році. Кабінет повинен підготувати до перевидання програми з російської, української і єврейської мови для єврейської середньої школи. Інститут видає збірник праць, присвячених Шолом Алейхему і збірку вибраних творів великого народного письменника.

Кілька важливих зобов'язань взяла на себе Бібліотека Академії Наук УРСР. Зокрема треба відзначити підготування до друку окремих бібліографічних робіт.

Характерна риса зобов'язань по інститутах відділів фізико-хімічних і математичних наук, біологічних і технічних наук — це зміцнення наукових зв'язків з практикою соціалістичного господарства. Інститут математики, наприклад, зобов'язався налагодити тісний зв'язок з електротехнічним заводом в Харкові, заводом ім. Кірова в Ленінграді і Краматорським машинобудівельним заводом для впровадження у виробництво досліджень в галузі електротехніки і теорії міцності і стійкості. Зобов'язання, взяті на себе інститутами хімії, фізичної хімії і хімії технології так само здійснюватимуться в контакт з цілим рядом промислових підприємств. Так, наприклад, дослідження по електролітичному лудінню Інститут хімії провадитиме в напівзаводському масштабі разом з заводом „Ідеал“. Інші дослідження провадитимуться на Сталіногорському хімкомбінаті, Константинівському цинковому заводі і т. д.

Більшість зобов'язань по Інституту фізхімії — це впровадження в практику проектних організацій і окремих підприємств наукових досягнень Інституту в галузі кінетики і синтезу амоніаку, методів спектрального і експресного аналізів і т. д.

Інститут хімії технології повинен закінчити дослідження вологості, хімічного складу і фізико-механічних властивостей української бавовни урожаїв 1934—1938 років.

Полтавська гравіметрична обсерваторія зобов'язалася підготувати до друку матеріали для гравіметричної карти УРСР і розвинути науково-популярницьку роботу по астрономії шляхом організації в Полтаві відділу Всесоюзного астрономо-геодезичного товариства.

Колектив Інституту геологічних наук узяв на себе ряд зобов'язань, зв'язаних із здійсненням головної проблеми — проблеми нафтоносності УРСР. Інститут повинен визначити загальні умови утворення і залягання нафти для встановлення шляхів промислової розвідки і експлуатації нафти, уточнити уявлення про тектонічну будову нафтоносною області Дніпровсько-донецької западини з метою обґрунтування детальних розшукових робіт на нафтоносних структурах, розробити питання про приуроченість нафтових систем до певних структурних форм, скласти структурні карти Роменського, Ісачківського і Дмитрівського соляних куполів з метою використання цих карт для планування промислової розвідки.

Ряд зобов'язань Інститут узяв на себе в галузі вивчення палеонтології і стратиграфії УРСР, а також в галузі біохімії і рідкісних елементів.

Інститут біохімії з метою підведення підсумків наукових робіт Інституту в галузі біохімії мускульної діяльності зобов'язався написати на цю тему спеціальну монографію. У зв'язку з одержаними раніш даними з біохімії мускульної діяльності Інститут зобов'язався провести розвідувальну роботу щодо підвищення працездатності коней. Крім того, Інститут біохімії взяв на себе ще ряд важливих зобов'язань.

Колектив Інституту клінічної фізіології зобов'язався достроково закінчити чотири теми з плану 1939 року по проблемі генези старості

і профілактики передчасного старіння. Дві теми Інститут зобов'язався виконати поза планом. Порядком шефства над колективом лікарів м. Умані Інститут повинен провести дві наукових конференції і, крім того, забезпечити проведення двох наукових робіт лікарями м. Умані. Інститут зобов'язався здати до друку два випуски „Основ патофізіології“ і засняти один науковий фільм — „Серце дафнії“.

В числі зобов'язань Інституту ботаніки також чимале місце займає впровадження наукових досягнень у практику народного господарства. Інститут має передати десяти колгоспам новий гібридний сорт махорки „Лимонка“ і провести репродукцію її насіння. В десяти колгоспах Житомирської області в польових умовах будуть поставлені досліди щодо передпосівної гормонізації насіння сільськогосподарських культур. Ряду колгоспів, радгоспів і науково-дослідних установ, а також окремим мічурінцям будуть передані нові сорти персиків і абрикосів для дальшого відбору в конкретних умовах районів УРСР. Крім того, Інститут має підготувати до друку три наукових роботи.

Цілий ряд конкретних зобов'язань по науковій роботі і впровадженню своїх досягнень у виробництво взяли на себе інститути мікробіології, зоології, гідробіологічна станція, інститути будівельної механіки, гірничої механіки, електроварювання, гідрології та ін.

Окремі розділи у соціалістичному договорі з Білоруською Академією Наук відведені підготовці наукових кадрів і науково-масовій роботі.

Договір з Білоруською Академією Наук укладений. Тепер справа за всім колективом Академії Наук УРСР. День-у-день треба перевіряти виконання своїх зобов'язань і добиватися повного здійснення всіх пунктів договору. Для цього треба розгорнути соціалістичне змагання серед кожного колективу системи Академії Наук. Немає сумнівів, що соціалістичне змагання Академій двох братських республік піднесе на вищий ступінь всю наукову роботу, допоможе колективу Академії Наук виконати величезні завдання, які стоять перед ним у розв'язанні найважливіших наукових проблем третьої Сталінської п'ятирічки.

Від редакції. Президія АН зобов'язала редакцію „Вістей“ систематично висвітлювати на сторінках журналу хід змагання з Білоруською Академією Наук. Редакція звертається до всіх інститутів з проською систематично надсилати до редакції матеріали про хід соціалістичного змагання, про виконання зобов'язань за договором з Академією Наук БРСР.

ПАМ'ЯТІ АКАДЕМІКА В. Ф. ЛЕВИТСЬКОГО

25 жовтня цього року помер найстаріший з дійсних членів Академії Наук УРСР Володимир Фавстович Левитський.

Академік Левитський пройшов довгу життєву путь і довгий шлях плідної наукової і громадської діяльності. Народився В. Ф. Левитський в 1854 р. Дата першої його друкованої праці — 1884 рік. Отже на посту в дослідницьких лавах він пробув щонайменше п'ятдесят п'ять років. Наукові інтереси покійного були дуже різноманітні. Почалися вони в епоху Пісарєва, Сеченова і молодого Мечнікова з захоплення природознавством. Якийсь час акад. Левитський приділяв багато уваги питанням загальної історії. Але справжнє своє призначення він знайшов, працюючи в галузі економіки, яка стала головним об'єктом його досліджень ще в студентські роки.

Як економіст В. Ф. Левитський займає почесне місце в сім'ї українських і загальносоюзних економістів. Уже перша його велика робота з економіки „Задачи и методы науки о народном хозяйстве“, надрукована в 1890 р. виявилася цінним вкладом в тогочасну російську економічну літературу. Те саме треба сказати і про дальшу наукову продукцію покійного, серед якої особливо відзначаються його докторська дисертація „Сельскохозяйственный кризис во Франции“ 1899 р., уні-

верситетський курс „История политической экономии в связи с историей хозяйственного быта“ 1914 р. і „Рынок сельскохозяйственных продуктов и рынок фабрикатов“ 1923 р.

Наукова біографія акад. Левитського рясбіє назвами міст, де проходила спочатку підготовка його до дослідчої діяльності, потім — сама ця діяльність: Одеса, Москва, Ярославль, Гейдельберг, Берлін, Париж, Відень, Харків, Київ. В 1893 р. Володимир Фавстович переселяється в Харків, і з того часу в цьому місті розгортається його дальша дослідна творчість. В дійсві члени Академії Наук УРСР покійний був обраний в 1925 р. Стоячи на академічному посту, В. Ф. Левитський, не зважаючи на свій похилий вік, плідно працював в галузі своєї дисципліни. Ряд робіт покійного, виконаних за цей період його життя, надрукований в загальносоюзних виданнях і відомий широким колам радянської громадськості.

Для Академії Наук УРСР і для всього радянського наукового світу смерть В. Ф. Левитського — тяжка втрата. Пам'ять його збережеться в наших серцях, а ту наукову працю яку він самовіддано вів на протязі свого життя, продовжить вляче йому молоде покоління радянських економістів.

М. Калінович

В ПРЕЗИДІЇ АКАДЕМІЇ НАУК УРСР

Президія Академії Наук УРСР затвердила список журналів Академії Наук на 1940 р. У 1940 р. буде випущено 6 номерів „Медицинского журналу“ (замість 4 номерів в 1939 р.), 4 номери „Мікробіологічного журналу“, 4 номери „Ботанічного журналу“, 6 номерів „Біохімічного журналу“, 4 номери „Геологічного журналу“, 4 номери „Журналу Інституту хімії“, 4 номери „Математичного журналу“,

10 номерів „Вістей АН УРСР“ і 12 номерів „Доповідей АН УРСР“.

* * *

Президія Академії Наук УРСР ухвалила включити до складу Академії Наук (по відділу фізико-хімічних і математичних наук) Одеське товариство аматорів світознавства і просити РНК УРСР затвердити це рішення президії.

До складу Академії Наук (по відділу біологічних наук) прийнято також наукове товариство фізіологів, біохіміків і фармакологів УРСР.

* * *

За постановою Президії Академії Наук УРСР в 1940 р. в Академії Наук утворюється аспірантура без відриву від виробництва.

Такий інститут аспірантури є вже в Академії Наук СРСР. До складу аспірантури без відриву від виробництва буде прийнято 10 чоловік.

* * *

У складі Інституту хімії Президія ухвалила організувати окремий сектор для вивчення корозії металів.

НАУКОВА БРИГАДА АКАДЕМІЇ НАУК У ЛЬВОВІ

За постановою Президії Академії Наук УРСР до Львова було відряжено бригаду наукових працівників на чолі з акад. О. В. Палладіним.

Бригада детально ознайомилася з станом наукового товариства ім. Шевченка, з роботою зоологічних музеїв Львова, з лабораторіями Львівського університету та ін. Проведені наради з співробітниками і керівниками наукового товариства ім. Шевченка, на яких були обмірковані заходи щодо включення наукових працівників Товариства в роботу АН УРСР.

Учасники бригади прочитали ряд доповідей про роботу АН УРСР. На зборах нау-

кових працівників Львова акад. Палладін зробив доповідь про стан науки в УРСР.

У Львівському університеті відбулася зустріч делегації АН УРСР з професорсько-викладацьким персоналом. Акад. Палладін повідомив, що Київський університет викликає на соціалістичне змагання Львівський університет. Виклик прийнято.

На засіданні біологів університету учасник бригади тов. Ємчук зробила доповідь про роботу біологічних інститутів АН УРСР.

Президія АН розробляє тепер конкретні заходи щодо зміцнення зв'язків Академії Наук УРСР з науковими установами м. Львова.

З М І С Т

Промова по радіо Голови Ради Народних Комісарів СРСР тов. Молотова	5
Про зовнішню політику Радянського Союзу. Доповідь Голови Ради Народних Комісарів і Народного комісара закордонних справ тов. В. М. Молотова на засіданні Верховної Ради СРСР 31 жовтня 1939 р.	7
XXII роковини Великої Жовтневої Соціалістичної революції	21
Декларація про державну владу в Західній Україні	26
Декларація Народних Зборів Західної Білорусії про державну владу	27
Декларація про входження Західної України до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки	29
Декларація Народних Зборів Західної Білорусії про входження Західної Білорусії до складу Білоруської Радянської Соціалістичної Республіки	30
Закон про включення Західної України до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік із з'єднанням її з Українською Радянською Соціалістичною Республікою	31
Закон про включення Західної Білорусії до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік із з'єднанням її з Білоруською Радянською Соціалістичною Республікою	32
Закон про прийняття Західної України до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки	32
Закон про прийняття Західної Білорусії до складу Білоруської Радянської Соціалістичної Республіки	33
Лист вчених Радянської України до наукових працівників Західної України	34
<i>Ф. Ястребов</i> , Західна Україна (історичний нарис)	37
<i>Б. Бабаєв</i> , Західна Україна як колишня колонія панської Польщі	49
Акад. <i>А. Сапегін</i> Жовтнева сесія відділів Академії Наук УРСР	58
Член-кор. АН УРСР <i>Є. Бурксер</i> , Завдання науково-дослідної роботи в галузі хімії в третій п'ятиріччі	62
Полтавська битва — <i>С. Белоусов</i>	68
Конференція по пегматитах і рідкісних елементах УРСР — <i>Ю. Юрк</i>	76
Акад. <i>О. О. Богомолець</i> , Геніальний поет і громадянин	83
Проф. <i>С. Родзевич</i> , Творчий шлях Лермонтова	89
<i>Ф. Ястребов</i> , Микола Гаврилович Чернишевський	102
<i>П. Нагорний</i> , П'ятнадцятиріччя Молдавської АРСР	115
До 70-річчя з дня народження і 45-річчя науково-педагогічної діяльності акад. <i>О. В. Леонтовича—Б. Краюхін і Н. Щербаков</i>	120
Змагання академії двох братських республік	125
Хроніка	129

Відповідальний редактор акад. *Б. І. Чернишов*

Коректор *Є. Біганівська*

Адреса редакції: Київ, вул. Чудновського, № 2, вид-во АН УРСР
Телеф. №№ 3-87-47, 4-47-66

Уповн. Головліту № 5453. Зам. № 1331. Вид. № 905. Тираж 900+70. Формат паперу 70×108 см. Вага паперу 49,2 кг. Пап. арк. 4¹/_s. Друк. зн. в 1 пап. арк. 100.000. Здано до виробництва 13. XI 1939 р. Підписано до друку 21. XII 1939 р.

